

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

KUR'ÂN ÂYETLERİ İŞİĞİNDA SAVAŞ ESİRLERİNİN DURUMU

DOKTORA TEZİ

HAŞİM ÖZDAŞ

VAN, 2019

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'ÂN ÂYETLERİ İŞİĞİNDA SAVAŞ ESİRLERİNİN DURUMU

DOKTORA TEZİ

HAŞİM ÖZDAŞ

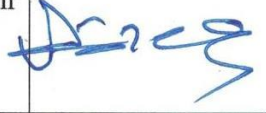

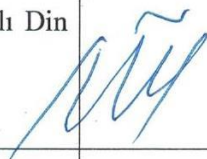
DANIŞMAN

PROF. DR. ABDULBAKİ GÜNEŞ

VAN, 2019

Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından SDK-2018-6838 No'lu proje çalışması kapsamında desteklenmiştir.

KABUL VE ONAY SAYFASI

<p>Haşim ÖZDAŞ tarafından hazırlanan “Kur’ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı’nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.</p>	
<p>Danışman: Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Van YYÜ. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Başkan: Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Van YYÜ. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI: Prof. Dr. Servet BAYINDIR Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTIN Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Bitlis Eren Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim AYDAY Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Van YYÜ. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Üye: Unvanı Adı SOYADI: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut DÜNDAR Anabilim Dalı, Üniversite Adı: Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Van YYÜ. Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum</p>	
<p>Tez Savunma Tarihi:</p>	<p>21/05/2019</p>
<p>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.</p> <p>Doç. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</p>	

ETİK BEYAN SAYFASI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Haşim ÖZDAŞ

21/05/2019

Doktora Tezi

Haşim ÖZDAŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs, 2019

KUR'ÂN ÂYETLERİ IŞIĞINDA SAVAŞ ESİRLERİNİN DURUMU

ÖZET

Fiili savaşın başlamadığı bir dönemde nazil olan Muhammed sûresi 4. âyette, esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılması gerektiği bildirilmiştir. Bedir Gazve'si sonrasında inen Enfâl sûresi 67. âyette ise –düşman etkisiz hale getirilmeden esir alındığı için– Hz. Peygamber dâhil Müslümanlar, ağır bir dille ikaz edilmişlerdir. Buna rağmen gerek selef, gerekse muasır birçok İslâm âlimi, esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma seçeneklerine, öldürmeyi ve köleleştirmeyi de eklemiş ve cariyeler ile köleleştirilen kadın savaş esirlerinden belirli şartlar altında nikâhsız yararlanılabileceğini öne sürmüşlerdir.

Bu çalışmada savaş esirlerinin öldürülmesi veya köleleştirilmesi ile kadın savaş esirlerle birlikteliğin nikâhsız olabileceği iddialarının dayanakları irdelenmiştir. Tezin birinci bölümünde savaş esirlerinin hukukuna ilişkin âyetlerin ihtiva ettikleri hükümler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Hz. Peygamber'e nispet edilen bazı uygulamaların; esirlerin öldürülmesine veya köleleştirilmesine delil teşkil edip-etmeyeceği incelenmiştir. Üçüncü bölümde esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi hususunda fukahanın ve muasır âlimlerin görüşlerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde, kadın savaş esirlerle nikâh meselesi ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmada varılan sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhammed sûresi 4. âyet, Enfâl sûresi 67-68. âyetler, savaş esirleri hukuku, esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi, kadın esirlerle evlenmek

Sayfa Adedi: 233

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulbaki GÜNEŞ

Ph. D. Thesis

Haşim ÖZDAŞ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2019

**THE CASE SITUATION OF PRISONERS IN THE LIGHT OF THE
QUR'ANIC VERSES**

ABSTRACT

In 4th verse of surah Muhammad which revealed in a period when the actual war did not begin, has been reported that prisoners should be released free of charge or for ransom. In the 67th verse of surah al-Anfal that was revealed after battle of Badr, - because the enemy was captured without being neutralized- the Muslims, including the Prophet, were warned strongly. Nevertheless, Salaf and many contemporary Islamic scholars have also added killing and enslaving the captives to options of releasing free of charge or for ransom and they claimed that under certain conditions could utilize from concubines and women prisoners of war who were enslaved.

In this study, the grounds of killing or enslavement of prisoners of war and of allegations that can be couple without marriage with women prisoners of war were investigated. In the first part of the thesis, the provisions of the verses related to the law of war prisoners are discussed. In the second chapter, some of the applications that are attributed to the Prophet; whether or not they would constitute evidence for the killing or enslavement of prisoners were examined. In the third chapter, the views of the canonists and of the modern scholars about the killing or enslavement of the prisoners were discussed. In the fourth chapter, the issue of marriage with women prisoners of war was discussed. In the conclusion part, the results obtained in the study are included.

Key Words: 4th verse of Surah Muhammad, Surah al-Anfal 67-68. verses, Prisoners of war law, Killing or enslaving prisoners, Marrying with women prisoners

Quantity of Page: 233

Scientific Director: Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
1. KUR'ÂN'DA SAVAŞ ESİRLERİ	8
1.1. ESİR KAVRAMI.....	8
1.2. ESİRLERİN HUKUKUNA İLİŞKİN ÂYETLER	10
1.2.1. Muhammed Sûresi 4. Âyet	11
1.2.1.1. Nüzûl Zamanı	11
1.2.1.2. Âyetin Muhkem veya Mensûh Olduğu ile İlgili Görüşler.....	12
1.2.1.3. Âyetin Anlamına Dair Farklı Yaklaşımlar	14
1.2.1.4. Değerlendirme	21
1.2.2. Enfâl Sûresi 67-68. Âyetler	26
1.2.2.1. Nüzûl Zamanı	26
1.2.2.2. Âyetlerin Muhkem veya Mensûh Olduğu ile İlgili Görüşler.....	29
1.2.2.3. Âyetlerin Anlamına Dair Farklı Yaklaşımlar	30
1.2.2.4. Değerlendirme	51
2. HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ ESİRLERİ İLE İLGİLİ ÂYETLERİ	
UYGULAMA BİÇİMİ.....	58
2.1. ESİRLERİ KARŞILIKSIZ VEYA FİDYE KARŞILIĞINDA SERBEST	
BIRAKMASI	58
2.2. ESİRLERİ ÖLDÜRDÜĞÜ VEYA KÖLELEŞTİRDİĞİ İDDİALARI ...	67
2.2.1. Bedir Gazvesi Örneği	68
2.2.2. Benî Kurayza Gazvesi Örneği.....	73
2.2.3. Mekke'nin Fethi Örneği	92
2.2.4. Huneyn Gazvesi Örneği	107
3. ESİRLERİN ÖLDÜRÜLMESİ VEYA KÖLELEŞTİRİLMESİNDE	
MEZHEPLERİN VE MUASİR ÂLİMLERİN YAKLAŞIMLARI	115
3.1. MEZHEPLERİN YAKLAŞIMLARI	118
3.1.1. Hanefî Mezhebi.....	118

3.1.2. Mâlikî Mezhebi	122
3.1.3. Şâfiî Mezhebi.....	122
3.1.4. Hanbeli Mezhebi.....	124
3.1.4. Zeydiyye Mezhebi.....	126
3.1.5. Ca'feriyye Mezhebi	127
3.1.6. Zahirîyye Mezhebi.....	128
3.2. MUASIR ÂLİMLERİN YAKLAŞIMLARI	128
3.2.1. Öldürmeye veya Köleleştirmeye Karşı Çıkanlar	128
3.2.2. Öldürmeye Şartlı Cevaz Verenler.....	132
3.2.3. Köleleştirmeyi Misilleme Dairesinde Temellendirenler	134
3.2.4. Öldürmeyi veya Köleleştirmeyi Siyaset-i Şer'îyye Çerçevesinde Açıklayanlar.....	138
4. KADIN ESİRLER İLE NİKÂH MESELESİ.....	143
4.1. NİKÂH AKDİNİ ŞART GÖRMEYENLERİN DAYANAKLARI.....	144
4.1.1. Âyetler	144
4.1.2. Hadisler	164
4.2. NİKÂH AKDİNİ ŞART GÖRENLERİN DAYANAKLARI.....	167
4.2.1. Âyetler	167
4.2.2. Hadisler	182
SONUÇ.....	195
KAYNAKÇA	199

KISALTMALAR

<i>b.</i>	: Bin, ibn
<i>Bkz.</i>	: Bakınız
<i>c.</i>	: Cilt
<i>çev.</i>	: Çeviren
<i>DİA.</i>	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
<i>DİBY.</i>	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
<i>Hz.</i>	: Hazreti
<i>İAD.</i>	: İslâmî Araştırmalar Dergisi
<i>İHAD.</i>	: İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,
<i>İÜSBE.</i>	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>KHD.</i>	: Kitap ve Hikmet Dergisi
<i>ö.</i>	: Ölüm
<i>ss.</i>	: Sayfa sayısı
<i>SÜSBE.</i>	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>SVY.</i>	: Süleymaniye Vakfı Yayınları
<i>TDVY.</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
<i>Thk.</i>	: Tahkik eden
<i>Tlk.</i>	: Talik-notlandırılan
<i>Trs.</i>	: Yayın tarihi yok
<i>vb.</i>	: Ve benzeri
<i>vd.</i>	: Ve diğeri/diğerleri
<i>yy.</i>	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Savaş olgusu insanlar arasında tarih boyunca var olmuş ve kıyamete kadar da var olacaktır. İslâm öncesi savaş esirleri uygulamalarının genel olarak esirlerin öldürülmesi, köleleştirilip askerler arasında dağıtılması, açık artırma ile köle pazarlarında satılması, fidye karşılığında veya karşılıksız serbest bırakılması şeklinde olduğu belirtilmektedir.

Benzer uygulamaların Müslümanlar tarafından da benimsendiği görülmektedir. Zira birçok İslâm âlimi, Kur'ân-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in savaş esirleri ile ilgili bazı uygulamalarından hareketle esirlerin öldürülebileceğini veya köleleştirilebileceğini öne sürmüşlerdir. Öte yandan esirlerin köleleştirilebileceğini savunanlar, Kur'ân-ı Kerim'de daha ziyâde nikâh konusuyla ilişkili olarak ziredilen مَا مَلَكَتْ *mâ meleket* ibaresini, kadın savaş esirleri ile cariyeler hukuku bağlamında ele alarak bu kapsama giren kadınlar ile nikâhsız birlikteliğin meşrû olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmada yukarıda sözü edilen bu iddiaların dayanakları irdelenmiştir. Birinci bölümde, savaş esirleri hukukuna ilişkin âyetlere dair farklı yaklaşımlara yer verilmiş, akabinde âyetlerin içerdikleri hükümler Kur'ân bütünlüğü içinde tespit edilmeye gayret edilmiştir. İkinci bölümde, Hz. Peygamber'in savaş esirlerini öldürüp-öldürmediği veya köleleştirip-köleleştirmedeği konusu incelenmiştir. Üçüncü bölümde, fikhî mezhepler ile muasır âlimlerin esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi meselesine dair görüşleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, *mâ meleket* terkihi bağlamında kadın savaş esirlerle nikâh konusu ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise çalışma neticesinde varılan sonuçlara yer verilmiştir.

Konu seçimi başta olmak üzere çalışmamın her aşamasında değerli fikirleri ile bana yardımcı olan ve birçok sıkıntıyı aşmamı sağlayan danışmanım Sayın Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ Bey'e teşekkürlerimi arz ederim. Çalışmam boyunca önemli katkılar sunan ve tezin şekillenmesinde büyük katkıları olan kıymetli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Selim AYDAY ve Dr. Öğretim Üyesi Mahmut DÜNDAR'a da teşekkür ederim. Jüri üyesi olarak tezle ilgili değerli geri bildirimlerini paylaşarak gerekli uyarılarda bulunan Sayın Prof. Dr. Servet BAYINDIR ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet ALTIN Bey'lere şükranlarımı arz ederim. Ayrıca maddi–manevi

desteklerini her daim yanımda hissettiğim çalışma arkadaşlarıma ve bu tezi, proje çalışması kapsamında destekleyen Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na da teşekkürlerimi sunarım.

Haşim ÖZDAŞ

Van, 2019

GİRİŞ

Tabii düzen bozulmasın diye Yüce Allah, insanların bir kısmıyla diğerlerini dengelemektedir.¹ Bunun doğal bir sonucu olarak tarih boyunca insanlar arasında savaşlar yaşanmış ve yaşanmaya da devam edecektir.

İslâm öncesi topluluklarda savaş esirleri uygulamalarına dair verilen bilgilerde; esirlerin çoğu zaman öldürüldüğü veya köleleştirildiği, nadiren de olsa karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakıldığı, köleleştirilen kadın savaş esirleri ile nikâhsız birlikte bulunduğu ve onlardan doğan çocukların köleleştirildiği kaydedilmektedir.²

Yukarıda ifâde edilen hususlar, birçok İslâm âlimi tarafından da kabul edilmektedir. Nitekim bazı selef âlimlerine göre, Gayr-ı Müslim esirleri fidye karşılığında serbest bırakmak Enfâl sûresi 67-68. âyetlerine aykırıdır.³ Bu âlimlere göre, savaş esirlerinin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılmasını bildiren Muhammed sûresi 4. âyetin hükmü, uygulamadan kaldırılmıştır.⁴ Diğer bazı âlimlere göre ise, ilgili âyet muhkemdir. Esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi ise Kur'ân-ı Kerim'in diğer bazı âyetlerinden⁵ ve Hz. Peygamber'in kimi uygulamalarından elde edilmektedir.⁶ Hz. Peygamber'in bazı kadın ve çocukları

¹ Bakara, 2/251; Hac, 22/40.

² Bkz: Cevâd Ali, *el-Müfasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, İntişarat eş-Şerif Radî, 1380 Şemsi/Kameri, VII, 455-456; Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)*, 2. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2010, 16-17; Mustafa İbrâhim ez-Zelmî, *Meda Sültani'l-İradeti fî't-Talâki fî'ş-Şear'i ve'l-Kavanîni ve'l-A'râf*, Daru Neşri İhsan, Tahran 2014, II, 102.

³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîrü't-Taberî Câmi'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezu'l-Buhûs ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye Daru Hecer, Kahire 2001, XI, 273-274; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Mahmûd Şehate, Müessesü't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut 2002, II, 129-130; Ebû Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed, *Tenzihü'l-Kur'âni ani'l-Meta'in*, el-Matbaatü'l-Cemaliyye, Mısır 1329, 146.

⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 184-185; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, thk.: Süleyman b. İbrahim, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991, III, 6, 10; II, 424-425.

⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 183; İbn Arabî Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 32. Baskı, thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, IV, 130.

⁶ Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsîrü'l-Kurtubî)*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, XIX, 246-247; Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, III, 12.

köleleştirip ganimet olarak savaşçılar arasında dağıttığı şeklindeki nakiller, her iki yaklaşımın da dayanakları arasında gösterilmektedir.⁷

Esirlerin köleleştirilebileceğini benimseyenler, bazı âyetlerde zikredilen مَلَائِكَةً / *mâ meleket*⁸ ifâdesinden hareketle köleleştirilen kadın savaş esirlerinin cinselliklerinden nikâhsız yararlanabileceğini ileri sürmektedirler. Dolayısıyla köleler ile köleleştirilen savaş esirlerinin evliliği ve bunun hukuki sonucuna dair şu üç durumdan söz etmektedirler:

1. Erkek hür, kadın köle olabilir. Fakat hür biri kendi cariyesi ile evlenemez. Başkasının cariyesiyle evlenecek olanlar, efendisinden izin almak ve eşe de makul bir mehir vermek zorundadır.⁹ Başka birinin cariyesiyle evlenecek kimse, doğacak çocukların hür olmasını şart koşmak zorundadır. Aksi takdirde doğacak çocuklar annelerine tabii olduklarından köle olurlar.¹⁰ Anne-babanın her ikisi de köle ise doğan çocuk da köle olur. Fakat baba köle, anne özgür veya çocuğun babası cariyenin efendisi olduğunda doğan çocuk hür olur.¹¹ Çünkü çocuk, *neseb* ve *velâda* babasına; özgürlük ve kölelik konularında ise annesine tabidir.¹²

⁷ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evset*, thk.: Tarık b. İvedullah vd., Darü'l-Harameyn, Kahire 1995, IV, 135; Heysemî Ali b. Ebi Bekir b. Süleyman, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk.: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Darü'l-Fikr, Beyrut 1994, VI, 122; Buhârî Muhammed b. İsmâil, *Sahîhü'l-Buhârî*, 1. Baskı, Daru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut 2002, "Megâzi, 30", 1112; Müslim b. Haccâc b. Müslim, *Sehihu Müslim*, 2. Baskı, thk.: Halil b. Me'mûn Şeyha, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2007, "Cihâd, 22 (1769)", 838; Cessâs Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, V, 270; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 151; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, 1. Baskı, thk.: Rif'at Fevzî, Darü'l-Vefâ, Mansûre 2001, V, 667; Ebû İshak eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*, 1. Baskı, Darü'l-Kalem - ed-Darü's-Şamiyye, Dimaşk 1996, V, 258; Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Mebûsât*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1993, X, 117-118; Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai' fi Tertîbi's-Şerai'*, 2. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, VII, 119.

⁸ Nisâ, 4/3, 24; Mü'minûn, 23-/5-6; Ahzâb, 33/50.

⁹ Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA.*, 2002, XXVI, 240.

¹⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985, II, 65; Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2014, 358.

¹¹ Vecdi Akyüz, Nihat Engin, "Asr-ı Saadet'te Kölelik ve Câriyelik", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, IV, 179; Aydın, Hamidullah, "Köle", XXVI, 241.

¹² Takiyuddîn Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u'l-Fetâva*, 3. Baskı, hadisleri tahrir eden: Âmir el-Cezzar ile Enver el-Baz, Darü'l-Vefâ, Mansûre 2005, XXXI, 217.

2. Erkek köle, kadın hür olabilir. Böyle bir evlilikten doğan çocuklar hür sayılmaktadır. Fakat köle, kadın efendisinin kölesi olmamalıdır. Çünkü nikâh ile mülkiyet aynı kişide birleşemez.¹³

3. Erkek de kadın da köle olabilir. Bunlar aynı veya farklı efendilerin köleleri olabilirler. Böyle bir nikâh ancak efendilerinin izniyle geçerlidir. Köle olan karı-kocadan doğan çocuklar ise annenin efendisine ait olup köle sayılırlar.¹⁴ Ayrıca bir efendi, kendi kölesini veya cariyesini rızası olsun veya olmasın evlendirebilir. Ancak cariye, azat edildikten sonra, evliliğini sürdürüp sürdürmeme hakkını elde eder.¹⁵ Erkek köle ise boşanma yetkisini elinde bulundurduğundan bu hakka sahip değildir.¹⁶

Savaş esirlerinin durumu ile ilgili olarak muasır âlimlerin görüşlerini ise esirlerin öldürülmesine veya köleleştirilmesine karşı çıkanlar,¹⁷ öldürmeye şartlı cevaz verenler;¹⁸ köleleştirmeyi misilleme dairesinde temellendirenler¹⁹ ve bu ikisini siyaset-i şer'îye çerçevesinde açıklayanlar²⁰ şeklinde tasniflendirmek mümkündür. Ayrıca birçok muasır âlime göre, kölelik günümüzde devletler hukukunda yasaklandığı için devlet başkanının yetkisinde olduğu kabul edilen savaş esirlerini köleleştirme tercihi artık uygulanamaz.²¹

Savaş esirlerinin statüsü ve evliliklerine dair yukarıda ifade edilenlerin genel itibariyle Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen hükümlerle çeliştiğini düşündüğümüzden,

¹³ Aydın, Hamidullah, "Köle", XXVI, 240.

¹⁴ Aydın, Hamidullah, "Köle", XXVI, 240.

¹⁵ Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Cübâî el-Âmilî, *er-Ravdetü'l-Behiyye fî Şerhi'l-Lüm'ati'd-Dimaşkiyye*, Mecme'u'l-Fikri'l-İslâmî, Kum 1382/2004, III, 256-257. Ayrıca bkz: Şâh Veliyullah Dihlevî, *İslâm Düşünce Rehberi Hüccetullâhi'l-Baliğa*, çev.: Mehmet Erdoğan, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul 2003, II, 351.

¹⁶ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, II, 64.

¹⁷ Sir Seyyid Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî el-Müsemma bi Tebriyyeti'l-İslâm ân Şeyni'l-Emeti ve'l-Ğulam*, Matba-ı Müfid Âm, Agra-Hindistan 1893, 106-107.

¹⁸ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet, yy. 1995, V, 2442, III, 1102; Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016, 268; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, 663; Yûsuf el-Karadâvî, *Fikhü'l-Cihâd*, 3. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kahire 2009, II, 974-975.

¹⁹ Vehbe Zuhaylî, *Âsârü'l-Harbi fî'l-Fikhi'l-İslâmî Dirâse Mükarîne*, 2. Baskı, Darü'l-Fikr, Dimaşk 1998, 461, 420-421; Abdullah Nasih Ulvan, *Nizamü'r-Rikki fî'l-İslâm*, Darü's-Selâm, yy. 2004, 70-77; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİBY., Ankara 2017, V, 47-48; Hasan Tahsin Fendoğlu, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cârîyelik -Kamu Hukuku Açısından Mükayeseli Bir İnceleme-*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, 304-311; Ahmet Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998, 170.

²⁰ Ulvan, *Nizamü'r-Rikk*, 26; Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kitâl fî's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 2. Baskı, Darü'l-Beyarık, Beyrut 1996, III, 1545-1547; Karadâvî, *Fikhü'l-Cihâd*, II, 974.

²¹ Ahmet Özel, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, 1. Baskı, TDVY., Ankara 1996, 89-90.

ilgili görüşlerin dayanaklarını irdelemek istedik. Sorunların çözümü Kur'ân-ı Kerim'de olduğu düşüncesinden hareketle tezimize *Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu* ismini verdik. Çalışmamız, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulaması çerçevesinde savaş esirlerinin öldürülüp-öldürülmeyeceği veya köleleştirilip-köleleştirilmeyeceği ve kadın savaş esirlerle birlikteliğin nikâhlı mı veya nikâhsız mı olacağı konularıyla sınırlı olacaktır. Esirlerle ilgili diğer hususlar ise başka çalışmalara havale edilecektir. Çalışmamızda öncelikle Kur'ân-ı Kerim'i referans alacağız. Daha sonra Hz. Peygamber'den senet ve metin açısından sahih olarak nakledilen rivâyetleri Kur'ân-ı Kerim'e uygun olup-olmadığını tespit etmeye gayret edeceğiz. Akabinde âlimlerin görüşlerine yer vereceğiz. Fakat onları mutlak doğrular olarak kabul etmeyip Kur'ân-Sünnet bütünlüğü çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızı, giriş ve sonuç kısmını hariç dört ana bölüm olarak planladık. Birinci bölümde savaş esirlerinin hukukuna ilişkin âyetleri ele alarak Muhammed sûresi 4. âyetin, Bedir Gazvesi'nden önce mi sonra mı nazil olduğu meselesini irdeleyeceğiz. Bunun yanı sıra Muhammed sûresi 4. âyeti ile yakından alakalı olan Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin tefsir kaynaklarında ele alınış tarzına değindikten sonra Muhammed sûresi 4. âyeti ile irtibatı üzerinde durarak savaş esirlerine yönelik âyetlerin içerdiği hükümleri Kur'ân bütünlüğü içinde tespit etmeye çalışacağız. İkinci bölümde genelde Hz. Peygamber'in savaş esirleri uygulamalarını; özelde ise bazı esirleri öldürdüğü veya köleleştirdiği iddiaların dayanaklarını incelemeye gayret edeceğiz. Bunun için Bedir, Benî Kurayza ve Huneyn gazvelerinde tutsak edilenlerin öldürüldüğü veya köleleştirildiği konularının yanı sıra Mekke Fethi'nde ölüm fermanı verilenlerin savaş esirlerinin öldürülmesine delil teşkil edip-etmediği konusunu detaylı bir şekilde irdeleyeceğiz. Üçüncü bölümde, esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi konularına dair mezheplerin ve muasır âlimlerin yaklaşımlarına yer vermeye çalışacağız. Dördüncü bölümde ise, esir düşen kadınlarla nikâh akdi yapılmaksızın cinsel ilişkiye girilebilir mi? Hür bir kadınla evli olan veya evlenebilecek güçte olanlar, evlilik yoluyla bile olsa esir kadınlarla evlenebilirler mi? şeklindeki sorulara Kur'ân-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından cevaplar bulmaya çalışacağız.

Çalışmamızda istifâde ettiğimiz kaynakları üç kısma ayırmak mümkündür.

1. Savaş Esirleri Uygulamalarına Değinen Kaynaklar

Bazı kısımları savaş esirleri uygulamalarına yönelik olan kaynakları; tefsir, hadis, fıkıh, siyer vb. kitaplar şeklinde sıralamak mümkündür. Savaş esirleri hukukuna ilişkin âyetlerin açıklamaları için; Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767)'in *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Taberî (ö. 310/923)'nin *Tefsîrü't-Taberî Câmi'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'ân*, İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938)'in, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden ân Rasûli'l-Allah ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, Cessâs (ö. 370/981)'in *Ahkâmü'l-Kur'ân*, İbn Arabî (ö. 543/1148)'nin, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Fahreddin Râzî (ö. 606/1210)'nin *Tefsîrü'l-Kebîr*, Kurtubî (ö. 671/1273)'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı tefsirlerin yanı sıra muasır pek çok tefsire de müracaat ettik. Hadis kaynaklarından da pek çok hadis kaynağına başvurduk. Savaş esirlerine yaklaşımlarını görebilmemiz için Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî, Zeydiyye, Ca'feriyye ve Zâhiriyye mezheplerinin temel eserlerini inceledik. Siyer, tarih ve tabakât kaynaklarında ise daha ziyade İbn Hişâm (ö. 218/833)'in *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Vâkıdî (ö. 207/823)'nin *Kitâbü'l-Megâzî*, İbn Sa'd (ö. 230/845)'in *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı kitaplardan yararlandık.

2. Konuya Dair Hazırlanmış Müstakil Çalışmalar

Savaş esirlerine dair konuları müstakil bir şekilde ele alan çalışmalardan bazıları Arapça, diğer bazıları ise Türkçe olarak hazırlanmıştır. Arapça hazırlanmış çalışmalar büyük bir yekûn tuttuğundan burada sadece daha fazla öne çıkanları zikretmekle yetinmek istiyoruz; Hadîce Ahmet Ebu Etleh'in, *el-İslâm ve'l-Alakât ed-Devliyye fi's-Silmi ve'l-Harbi Dirâse Mükarîne*, Abdüsselâm b. Hasan el-Edğîrî'nin, *Hükmü'l-Esra fi'l-İslâm ve Mükarenetühu bi'l-Kanûni'd-Devlî el-'Amm*, Abdullatif Âmir'in *Ahkâmü'l-Esra ve's-Sebâyâ fi'l-Hürûbi'l-İslâmiyye*, Vehbe Zuhaylî'nin *Âsârü'l-Harbi fi'l-Fikhi'l-İslâmî Dirâse Mükarîne*, Hanî b. Ali et-Tahrâvî'nin *Ahkâmu Esra'l-Harb Dirâse Mükarîne beyne'l-Kanûn el-Ved'î ve's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Ali Ahmet Cevâd'ın *Ahkâmü'l-Esra fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kanûni'd-Düvelî Mülheken bi İttifakiyeti Cenîf*, Abdullatif el-Hemmîm'in *el-Alakâtü'd-Devliyye fi's-Şerîati ve'l-Kanûni fi's-Silmi ve'l-Harbi Dirâse Mükarîne*, Ebû Bekir İsmâil Muhammed Mikâ'nın *Mebâdiü'l-İslâmi ve Menhecühu fi Kadâyâ's-Silmi ve'l-*

Harbi ve'l-Alakâtü'd-Düveliyye ve'l-İsaniyye ve Abdullah Nasih Ulvan'ın *Nizamü'r-Rikki fi'l-İslâm*.

Türkçe hazırlanmış çalışmalardan ise şu eserlere yer vermekle iktifa etmek istiyoruz; Ahmet Özel'in, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, Ahmet Akgündüz'ün *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Hasan Tahsin Fendoğlu'nun *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik - Kamu Hukuku Açısından Mükayeseli Bir İnceleme-*, Ahmet Yaman'ın *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Ali Rıza Demircan'ın *Kur'ân ve Sünnet Işığında Câriyeler ve Sömürülen Cinsellikleri* ve Ahmet Özdemir'in *İslâm Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*.

3. Lisansüstü Çalışmalar

Öte yandan konumuz ile doğrudan veya dolaylı bağlantılı lisansüstü şu çalışmalar da yapılmıştır; Nihat Engin'in *Osmanlı Devleti'nde Kölelik* (Marmara/1992), Mehmet Nadir Özdemir'in *Abbasilerin ilk döneminde Kölelik* (H. 132-M. 749/H. 232-M. 847) (Selçuk/2004), Mehmet Çakırtaş'ın *Dört Halife Dönemi Savaş Esirlerinin Durumu* (Ankara/2001), Emine Hoccoğulları'nın *Sosyal Tabakalaşma ve İslâm'da Kölelik* (Uludağ/2002), Zeki Yaka'nın *İslâm'da Kölelik* (Selçuk/1995), Cahit Güngör'ün *Çağdaş Tefsirde Kölelik Yorumu* (Ankara/2005), Şafak Baran'ın *Felsefenin Gözüyle Kur'ân'da Kölelik ve Câriyelik* (Selçuk/2006), Vahide Aktoprak'ın *İslâm Hukukunda Kadınların Köleliği ve Hakları* (Van/2007), Ali Şensoy'un *Fikhî Hükümlerde Hür-Köle Ayrımının Temelleri* (Erciyes/2007), Ebuzer Fidan'ın *İslâm Hukukunda Savaş Esirlerinin Statüsü* (Van/2009), Rüveyda İnce Sağlam'ın *Kur'an-ı Kerim'de Kölelik Konusu* (Ankara/2010), Ali Hatalmış'ın *Erken Dönem İslam Tarihinde Kölelik ve Câriyelik* (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar) (Ankara/2012), Yousıf Mohammed Saleem Shareef'in *İslam Hukukunda Esirin Öldürülmesi* (Karşılaştırmalı İnceleme) (Bingöl/2017) ve Nihat Haznevi'nin *İslam Hukukunda Meşruiyet Sınırları Bağlamında Savaş Ahkâmı* (Kastamonu 2017). Bu çalışmalardan bazıları, daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır.

Bazılarını ayrı tutmak kaydıyla yukarıda işaret edilen çalışmalarda varılan sonuçların klasik kaynaklarda belirtilenlerle birçok açıdan benzer olduğunu

söylemek mümkündür. Oysa Medine'nin erken bir döneminde nazil olan Muhammed sûresi 4. âyette savaş esirlerine uygulanacak hükmün çerçevesi şöyle belirlenmiştir: Düşmanı etkisiz hale getirdikten sonra alınan esirleri, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. Bedir Gazvesi'nden sonra nazil olan Enfâl sûresi 67-68. âyetleri, düşmanı etkisiz hale getirmeden esir almayı; esaretten sonra ise öldürmeyi yasaklamaktadır. Çalışmamızda görüleceği üzere Hz. Peygamber'in savaş esirleri uygulamaları ise, hep karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma şeklinde olmuştur. Dolayısıyla savaş esirlerinin öldürülmesi veya köleleştirilmesi ile ilgili ileri sürülen görüşleri Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen hükümlerle ve ona uymakla yükümlü olan Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla çeliştiğini söylemek mümkündür. Bu bakımdan çalışmamızın tefsir, hadis, fıkıh ve siyer araştırmalarına katkı sağlayacağını ve savaş esirlerinin hukukuna ilişkin yapılacak yeni çalışmalara ön ayak olacağını düşünmekteyiz.

1. KUR'ÂN'DA SAVAŞ ESİRLERİ

1.1. ESİR KAVRAMI

Savaş esirlerinin hukukuna ilişkin âyetleri incelemeden önce *esir* kelimesinin sözlük ve terim anlamlarına değinmek istiyoruz.

Esîr/أسير kelimesi, “hapsetmek, tutmak”²² ve “iple sıkıca bağlamak” anlamlarındaki *esr*/أسر kökünden türemiştir.²³ Aralarında anlam bakımından bir fark olmamakla birlikte esir kelimesinin çoğulu “أسراء”, “أسارى”, “أسارى” ve “أسرى” kalıplarında gelmiştir.²⁴ Bunlardan sadece “أسارى”²⁵ ve “أسرى”²⁶ kalıpları Kur’ân-ı Kerim’de kullanılmıştır. Öte yandan dilbilimci Ebû Amr (ö. 154/771), “أسارى” ile “أسرى” sözcükleri arasında şöyle bir ayırmadan söz etmiştir: “أسارى” ifâdesinin aksine “أسرى” sözcüğü, güç ve kuvvet kullanılmaksızın kişinin teslim olması anlamındadır.²⁷ Ayrıca “أسرى” kelimesinin bağlanmayan esirler; “أسارى”nın ise ip ve benzeri şeylerle bağlanan esirler için kullanıldığı²⁸ ve “أسرى” sözcüğünün akıl veya bedeninde bir arızaya maruz kalanlara özgü kullanıldığını belirtenler olmuştur.²⁹ Fakat Ebû Amr’ın belirttiği ayırım, hiçbir Arap lehçesine dayanmadığı için zayıf olarak nitelendirilmiştir.³⁰

Bazı âlimler, İnsan sûresi 8. âyette geçen esir kelimesinin hem Gayr-ı Müslim savaş tutsaklarını hem de hapsedilmiş Müslümanları kapsadığı³¹ ve “*Ey Benî*

²² İbn Fâris Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, “e-s-r”, thk.: Abdüsselâmm Muhammed Harûn, Darü’l-Fikr, Beyrut 1399/1979, I, 107; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “e-s-r”, Darü’l-Maârif, Kahire trs., II, 77-78.

²³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-‘Ayn Müretteben ala Hurûfi’l-Mu‘cem*, “e-s-r”, 1. Baskı, thk.: Abdülhamid Hindâvi, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2002, I, 68.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “e-s-r”, II, 78.

²⁵ Bakara, 2/85.

²⁶ Enfâl, 8/67, 70.

²⁷ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 239-240.

²⁸ Abdullatif Âmir, *Ahkâmü’l-Esra ve’s-Sebâyâ fi’l-Hürûbi’l-İslâmiyye*, 1. Baskı, Darü’l-Kitâbi’l-Misrî -Darü’l-Kitâbi’l-Lübnanî, Kahire-Beyrut 1986, 78.

²⁹ Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Daru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut trs., X, 33.

³⁰ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, II, 213; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 239-240.

³¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXIII, 543-544.

Temîmli! Esirine ne yapmak istiyorsun”³² veya “*Ey Benî Temîmli! Esirin ne yaptı?*”³³ meâlindeki hadisten hareketle³⁴ esir kelimesinin *hapsedilmiş* kişi manasında da kullanıldığını belirtmişlerdir.³⁵

Terim olarak ise *esîr*, “savaşta diri olarak ele geçirilen erkek savaşçılar”³⁶ şeklinde tarif edilmiştir. *Esîr* kelimesine dair birçok tanıma yer veren³⁷ Abdullatif Âmir, “iki topluluk arasında savaşa yol açabilecek bir düşmanlık sebebiyle savaşçı olsun veya olmasın taraflardan birinin eline geçen kişi” şeklindeki tanımı daha kapsayıcı bulmuştur.³⁸

³² Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş‘as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma‘arif, Riyad 1424, “Kadâ, 29”, 651.

³³ İbn Mâce Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvî, *Sünenu İbn Mâce*, 1. Baskı, thk.: Beşşâr Avvâd Marûf, Darü'l-Cil, Beyrut 1998, “Sadakat, 18”, IV, 81.

³⁴ Ahmet Özel, “Esir”, *DİA*, 1995, XI, 382.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “e-s-r”, II, 78. Fakat Rasûlullah ile Hz. Ebû Bekir dönemlerinde şer‘î hapis, kişiyi dar bir alanda tutmak değil, aksine kendi başına hareket etmesini engellemek, onu alıkoymaktı (İbn Teymiyye, *Mecmû‘u'l-Fetâva*, XXXV, 233; İbn Kayyim el-Cevziyye Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb, *et-Türükü'l-Hükmiyye fi’s-Siyâseti’s-Şer‘iyye*, thk.: Nayif b. Ahmed el-Hemed, Daru Alemlî’l-Fevâid, Mekke 1428, 269-270; Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetimi (et-Terâtîbu'l-İdariyye)*, çev.: Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, I, 459, 461; Seyyid Sâbık, *Fıkhü’s-Sünne*, el-Feth li’l-İ‘lam el-Arabî, Kahire trs., III, 240). Dolayısıyla davacının borçludan ayrılmaması ve borcunu istemesinden kişinin düştüğü perişanlık hali nedeniyle hadiste borçlu, *esir* olarak tanımlanmıştır (Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr el-Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma‘bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebü’s-Selefiyye, Medine 1969, X, 58). Ayrıca kaynaklarda ifade edildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde hapisane yoktu. Bu nedenle geçici tutukluluk halleri için insanlar mescit veya dehlizlerde alıkonuluyorlardı. İlk hapisane ise, Hz. Ali zamanında yapılmış ve *Nâfi’* olarak adlandırılmıştır. Fakat sağlam yapılmayan bu yapıdan insanların kaçması üzerine *Mühayyis* veya *Mühayyes* diye adlandırılan yeni bir yapı inşa edilmiştir (Ahmed b. Muhammed el-Hafâcî, *Şifâü'l-Galil fima fi Kelami'l-Arab mine'd-Dahîl*, thk.: Muhammed Keşşâs, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1998, 180). Ancak yukarıda işaret edilen dehliz kelimesini, *üstü kapalı, dar ve uzun geçit* veya *yer altındaki tünel* ve benzeri manalarda düşünmemek gerekir. Çünkü Farsçadan Arapçaya geçen bu kelime, *yapı ile evin kapısı arasındaki bölüm* (İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacü'l-Lüğa ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk.: Ahmed Abdülgafûr Attâr, Darü'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1979, III, 878; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XVI, 1443) veya *evin girişi* (Ebû Sehl Muhammed b. Ali el-Herevî, *Kitâbü't-Telvîh fi Şerhi el-Fasîh*, Matbbatu Vadi'n-Nîl, Kahire 1285, 83) anlamında olduğu belirtilmektedir. Buna göre dehliz, hizmetçilerin dinlendiği, izin verilinceye kadar dostların veya misafirlige gelenlerin bekledikleri evin giriş bölümüdür. Hafâcî, *Şifâü'l-Galil*, 150.

³⁶ Ali b. Muhammed el-Mêverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilayât ed-Diniyye*, 1. Baskı, thk.: Ahmed Mübarek el-Bağdadî, Daru İbn Kuteybe, Kuveyt 1989, 166; Ebû Ya‘la Muhammed b. el-Huseyin el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, thk.: Muhammed Hâmid el-Fâkî, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000, 141; İbn Cemâa Bedrüddîn Muhammed b. İbrahim el-Hamevî, *Tahrîrü'l-Ahkâm fi Tedbîri ehli'l-İslâm*, thk.: Fuad Abdulmun‘im Ahmed, Riassetü'l-Mehakimi’s-Şer‘iyye ve’s-Şüûni’d-Diniyye, Katar 1985, 191; Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 417. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, 127.

³⁷ Âmir, *Ahkâmü'l-Esra*, 84.

³⁸ Âmir, *Ahkâmü'l-Esra*, 88.

Kur'ân-ı Kerim'de geçmemekle birlikte lügat anlamı, *bir şeyi zorla bir şehirden diğerine götürmek* olan *seby*/سبي³⁹ kelimesi, kadın ve çocuk esirler anlamında kullanılmıştır.⁴⁰ Ayrıca erkeklerin gönlünü çeldikleri⁴¹ veya kendilerine sahip olduğu için *seby* sözcüğünün kadın esirlere özel olarak kullanıldığı belirtilmiştir.⁴²

Esîr/أسير ile *seby*/سبي kelimelerinin yukarıda işaret edilen anlam farkları muhafaza edilerek kullanıldığını ve esir kelimesi bazen her ikisini kapsayacak şekilde kullanılsa da aksinin söz konusu olmadığını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra ileride görüleceği üzere esirler konusunda müşrik Arapların erkekleri ile kadın ve çocukları veya Arap olanlar ile olmayanlar arasında bazı ayrımlara başvurulmuştur. Ayrıca *seby* kelimesi, kadın ve çocuk esirlerin köleleştirilmesi şeklinde telakki edilmiştir.

1.2. ESİRLERİN HUKUKUNA İLİŞKİN ÂYETLER

Esir kelimesi ve türevleri, Kur'ân-ı Kerim'de bir yerde tekil,⁴³ üç yerde çoğul⁴⁴ ve bir yerde de fiil kalıbıyla⁴⁵ toplamda 5 defa geçmektedir. Esir sözcüğüyle olmasa da Muhammed sûresi 4. âyette zikredilen “فَشُدُّوا الرِّبَا” ile Tevbe sûresi 5. âyette geçen “وَأَخَذُوا” ifâdeleriyle savaş esirlerine işaret edilmektedir.⁴⁶ İnsan sûresi 28. âyette geçen “أَسْرَ” sözcüğü ise, savaş esirleriyle bir ilgisi olmayıp insanın eklem, bağ ve dokuları⁴⁷ anlamında kullanılmıştır.

³⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi 'l-Lüğa*, “s-b-y”, III, 130.

⁴⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 171; Ebû Ya'la, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 143; Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 417.

⁴¹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “s-b-y”, II, 214.

⁴² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “s-b-y”, XXII, 1932-1933.

⁴³ İnsan, 76/8.

⁴⁴ Bakara, 2/85; Enfâl, 8/67, 70.

⁴⁵ Ahzâb, 33/26.

⁴⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Nevâsihü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Eşref Ali el-Melbarî, el-Meclis el-İlmî İhyâü't-Türas el-İslâmî, Medine 1984, 359; Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)*, Darü'l-Menâr, Kahire 1947, X, 198.

⁴⁷ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “e-s-r”, I, 68-69; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “e-s-r”, II, 78.

Muhammed ile Enfâl sûrelerinde zikredilen âyetler, doğrudan savaş esirlerinin hukukunu konu edinmekte, diğer âyetler ise esarete değinmekle birlikte, onların akıbeti hususunda bir hüküm ihtiva etmemektedirler.

1.2.1. Muhammed Sûresi 4. Âyet

Muhammed sûresi⁴⁸ 4. âyetin, Bedir Gazvesi'nden önce mi sonra mı nazil olduğunu tespit etmek, savaş esirlerinin hukuku açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu, Enfâl sûresi 67-68. âyetleri daha sağlıklı anlamamıza katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Muhammed sûresi 4. âyetin anlamına dair âlimlerin farklı yaklaşımlarını ele almadan önce, sûrenin nüzûl zamanına ve ilgili âyetin Kur'ân-ı Kerim'deki diğer âyetlerle nesih ilişkisine değinmek istiyoruz.

1.2.1.1. Nüzûl Zamanı

Müfessirlerin yaygın kanaatine göre ilgili sûre, Medenî'dir. İbn Abbas (ö. 68/687-88)'tan yapılan bir nakle göre Muhammed sûresi, Medine'de nazil olmuştur.⁴⁹ Kendisinden nakledilen başka bir rivâyete göre, sûre Medenî olmakla birlikte 13. âyet, Mekke'de nazil olmuştur.⁵⁰ Ayrıca Ali b. Ebî Talha (ö. 143/760) kanalıyla, İbn Abbas'tan yapılan diğer bir nakle göre Muhammed sûresi 4. âyeti, Bedir Gazvesi'nden uzun bir zaman sonra nazil olmuştur.⁵¹

Ebü'l-A'lâ Mevdûdî (ö. 1979), ihtiva ettiği konulara bakıldığında sûrenin, hicretten sonra savaşa izin verildiği, ancak henüz fiili olarak savaşın başlanmadığı bir

⁴⁸ Kaynaklarda belirtildiğine göre sûreye, 2. âyette geçen Muhammed kelimesinden dolayı bu ad verilmiştir. Sûrenin 20. âyetinde zikredilen ve savaş anlamına gelen “قتال” sözcüğü nedeniyle *Sûretu Kitâl* da denilmiştir. (Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezi Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dirasâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kahire 2003, XIII, 349; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştirenler: İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, trs., VII, 123; Hakkı Yılmaz, *Nüzul Sırasına Göre Tebyînü'l-Kur'an İşte Kur'an!*, 2. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2015, VIII, 47) Bazı kaynaklarda “سُورَةُ الَّذِينَ كَفَرُوا” olarak da kaydedilmiştir. (Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 349; Muhammed Tahir b. Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Darü't-Tunusiyye, yy. trs., XXVI, 71)

⁴⁹ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 4; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 239; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 349.

⁵⁰ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 11; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. Baskı thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, , Beyrut 2003, VI, 526.

⁵¹ İbn Ebî Hâtim Abdurrahman b. Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Müsne'den ân Rasûli'l-Allah ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, 1. Baskı, thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, Mekke 1997, V, 1732-1733.

dönemde nazil olduğunu belirtmiştir.⁵² Mevdûdî, bu görüşünü şöyle açıklamıştır: “فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا” ifâdesi, henüz karşılaşmanın olmadığına ve böyle bir karşılaşma anında nasıl hareket edileceğine işaret etmektedir. Aynı sûrenin 20. âyetinden de anlaşılıyor ki bu sûre, Hac sûresi 39 ile Bakara sûresi 190. âyetlerin inmesi üzerine, Medine’deki münafıkların ve imanı zayıf olan kimselerin ölüm baygınlığı geçirdikleri bir sırada nazil olmuştur.⁵³ Bu açıklamaya göre ilgili sûrenin 4. âyeti, Bedir Gazvesi’nden önce nazil olmuştur. Benzer görüşü, Muhammed Esed (ö. 1992)’de de görmek mümkündür.⁵⁴

Sûrenin Medenî olduğu görüşüne karşı İbn Hibetullah (ö. 410/1019)’ın Dahhâk (ö. 105/723) ile Sa’îd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?])’den yaptığı nakillere göre, sûre Mekki’dir.⁵⁵ Fakat ne bir iç ne de bir dış delile dayandığı için kabul edilemez değerlendirilmesinde bulunulmuştur.⁵⁶ Öte yandan İbn Abbas ile Katâde (ö. 117/735) dışındaki âlimlerin tamamına göre, sûrenin Medenî olduğunu belirten Mâverdî (ö. 450/1058), bu hususu şöyle açıklamıştır: Çünkü her ikisine göre, sûrenin 13. âyeti, Vedâ Hacci’ndan sonra Hz. Peygamber’in hüznü bir şekilde Kâbe’ye baktığı sırada nazil olmuştur.⁵⁷ İbn Âşûr ise, bunun, İbn Abbas’a nisbet edilen “Muhammed sûresi 13. âyeti hicret esnasında Mekke yolunda Hira’ya varmadan önce nazil olmuştur” sözünden neşet etmiş bir yanlış olduğunu ifâde etmiştir.⁵⁸

1.2.1.2. Âyetin Muhkem veya Mensûh Olduğu ile İlgili Görüşler

Muhammed sûresi 4. âyeti, nesih çerçevesinde tartışılmış; âyetin mensûh, nâsîh veya muhkem olduğu yönünde çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur.

⁵² Ebü'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2. Baskı, çev.: Muhammed Han Kayanî vd, İnsan Yayınları, İstanbul 1996, V, 363.

⁵³ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, V, 370.

⁵⁴ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 5. Baskı, çev.: Cahit Oktay ile Ahmed Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, III, 1034.

⁵⁵ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 239.

⁵⁶ Esed, *Kur'an Mesajı*, III, 1034. İbn Âşûr, bunun, İbn Abbas’a nisbet edilen “Muhammed sûresi 13. âyeti, hicret esnasında Mekke yolunda Hira’ya varmadan önce nazil olmuştur” sözünden neşet etmiş bir yanlış olduğunu belirtmiştir. İbn Âşûr’a göre sûre, Hadîd sûresinden sonra Ra’d sûresinden önce nazil olmuştur. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 71.

⁵⁷ Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîrü'l-Mâverdî)*, tlk: Seyit b. Abdülmaksûd, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut trs., V, 290; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsîrü's-Sa'lebî)*, 1. Baskı, thk.: Ebû Muhammed b. Âşûr, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, IX, 32.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 71.

A. Mensûh Olduğu

Birçok selef âliminden yapılan nakillere göre, Muhammed sûresi 4. âyeti, mensûhtur.⁵⁹ İbn Abbas, Mücâhid, Katâde, Dahhâk, Süddî (ö. 127/745) ve İbn Cüreyc (ö. 150/767)'den Muhammed sûresi 4. âyetin mensûh olduğu görüşü nakledilmiştir. Bunu neshedenin, Tevbe sûresi 5, 36 veya Enfâl sûresi 57. âyetleri olduğu belirtilmiştir.⁶⁰

B. Nâsîh Olduğu

İlgili âyetin mensûh olduğu görüşüne karşı Hasan-ı Basrî (ö. 110/728),⁶¹ Dahhâk, Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732)⁶² ve Süddî'den nakledildiğine göre, Muhammed sûresi 4. âyeti, Tevbe sûresi 5. âyetini neshetmiştir.⁶³ Ayrıca daha önce değinildiği üzere Ali b. Ebî Talha'nın Enfâl sûresi 67. âyeti ile ilgili olarak İbn Abbas'tan yaptığı nakilden,⁶⁴ Muhammed sûresi 4. âyetin Enfâl 67. âyetini neshettiği⁶⁵ anlaşılmaktadır. Benzer görüşü müfessir İbn Kesîr'in âyete dair yaptığı açıklamalarda da bulmak mümkündür.⁶⁶

C. Muhkem Olduğu

Âyetin mensûh veya nâsîh olduğu görüşlerine karşı Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), Hasan-ı Basrî, Atâ b. Ebî Rebâh,⁶⁷ Dahhâk, Süddî,⁶⁸ İbn Cüreyc ve diğer

⁵⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XXI, 183-185.

⁶⁰ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 6, 10; II, 424-425; Mâverdî, *Nüket*, V, 294; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 244-245; İbn Kesîr Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dımaşkî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, thk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., el-Farûkî'l-Hedîse, Kahire 2000, XIII, 59; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 350-353; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Nevâsîhü'l-Kur'ân*, 360.

⁶¹ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, II, 423.

⁶² İbn Kayyım el-Cevziyye, *Nevâsîhü'l-Kur'ân*, 359.

⁶³ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 10-11; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 110, XIX, 245-246.

⁶⁴ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 11; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 526.

⁶⁵ İlgili rivâyetin bir varyantında İbn Abbas'ın: Böylece Allah Nebî'yi ve Müslümanları esirler konusunda öldürmek veya fidye ile serbest bırakmak arasında muhayyer bıraktı. Ebû Ubeyd, kanımca dilerlerse karşılıksız bırakır ve köleleştirmezler dediğini nakletmiştir (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam, *Kitâbü'l-Emvâl*, 1. Baskı, thk.: Ebû Enes Seyyid b. Receb, Darü'l-Hedyî'n-Nebevî - Darü'l-Fadîle, Mansûre-Riyad 2007, I, 229; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz ve ma fihî Mine'l-Feraidi ve's-Sünen*, thk.: Muhammed b. Salih, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1997, 209).

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 59.

⁶⁷ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 352.

⁶⁸ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 110.

pek çok âlimden yapılan nakillere göre Muhammed sûresi 4. âyeti muhkemdir.⁶⁹ İbn Abbas'ın da bu görüşte olduğunu gösteren bazı rivâyetler nakledilmiştir.⁷⁰

Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729)⁷¹ ile Ebû Hanîfe'nin hocası ve döneminin Kûfe fakihisi olan Hammâd b. Ebî Süleyman (ö. 120/738)'ın, esirin öldürülmesini uygun bulmadıkları yaklaşımından hareketle onların da bu görüşte olduklarını söylemek mümkündür.⁷² Ayrıca Mâlik (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Evzâî (ö. 157/774), Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838),⁷³ Taberî⁷⁴ ve Nehhâs (ö. 338/950)'ın⁷⁵ da içinde bulunduğu birçok âlime göre de âyet muhkemdir.

1.2.1.3. Âyetin Anlamına Dair Farklı Yaklaşımlar

Âyetin nüzûl zamanını ve diğer âyetler ile nesih ilişkisine değindikten sonra âyete dair tefsir kaynaklarındaki farklı yaklaşımlara yer vermeye çalışacağız.

Âyet şöyledir:

﴿فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخَّنْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَرْزَارَهَا...﴾

Âyette zikredilen “لَقِيتُمُ” sözcüğünün, savaşta⁷⁶ veya savaş halinde olduğunuz kimselerle karşılaştığınız zaman anlamında olduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Âyetin baş tarafında geçen *inkâr edenler* sözüyle kimlerin kastedildiği hususunda ise farklı yorumlar yapılmaktadır. İbn Abbas⁷⁸ ile İbn Cüreyc'den yapılan rivâyetlere göre bu

⁶⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XXI, 185-186; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Nevâsihu'l-Kur'ân*, 360.

⁷⁰ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 246.

⁷¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 269.

⁷² Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (İmlau Muhammed b. Ahmed es-Serahsî), *Şerhü's-Siyerü'l-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan, Darul'l-Kütüb el-İlmiyye, Beyrut 1997, III, 124.

⁷³ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 12; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 198; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 246-247.

⁷⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XXI, 187.

⁷⁵ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, II, 390, II, 425.

⁷⁶ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ân Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekavîli ft Vücûhi't-Te'vîli*, thk.: Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Âbikan, Riyad 1998, V, 515.

⁷⁷ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XXI, 183.

⁷⁸ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 129; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 242.

ifâdeden maksat, müşriklerdir.⁷⁹ Katâde, Mücâhid ve diğer bazı âlimlere göre ise, bütün kâfirlerdir.⁸⁰

Öte yandan “فَضْرَبَ الرِّقَابِ” terkinin aslı, “فَاضْرِبُوا الرِّقَابَ ضَرْبًا” olduğu kaydedilmektedir.⁸¹ Bu durumda fiil hazfedilip yerine mastar geçmiş ve mef’ul olan “رِقَابٌ” sözcüğüne izafe edilerek meramın daha kısa yolla ifâde etmenin yanı sıra manada pekiştirme de sağlanmıştır. Bu ifâde ile anlatılan ise öldürmektir. Nitekim şu örnekte olduğu gibi Araplar “ضَرَبَ الْأَمِيرُ رَقَبَةَ فُلَانٍ/Emir, falancanın boynunu vurdu” tabirini, *öldürmek* anlamında kullanmaktadırlar. Çünkü insanın ölümü, daha çok boynunun vurulması ile sağlanır. Bu yüzden her ne kadar boyna vurulmasa da bu tabir, öldürmek anlamında kullanılır.⁸² Buna göre, kelimada mecaz-ı mürsel vardır.⁸³ *Muhafaza etmek, korumak ve beklemek* anlamlarında kullanılan “رَقَب/ra-ka-be” sözcüğünden türeyen “رِقَابٌ” sözcüğü *boyun, boynun üst tarafı* veya *boynun arka tarafı* anlamındadır.⁸⁴ “فَضْرَبَ الرِّقَابِ” terkinde geçen *darb* kelimesinin anlamıyla ilgili olarak ise iki yoruma yer verilmektedir. Birincisi, *darbtan* maksat, savaşmaktır. İkincisi ise, esir alındıktan sonra öldürmektir.⁸⁵

Taberî’ye göre “ضَرَبَ الرِّقَابِ” ifâdesi, savaş halindeki kâfirlerle ilgilidir. Böyle bir düşmanla savaşta karşılaşıldığı zaman boynunun vurulması gerekir.⁸⁶ Ona göre, her ne kadar Muhammed sûresi 4. âyette öldürme zikredilmemişse de Tevbe sûresi 5. âyette Müslümanlara esirleri öldürme izni verilmiştir.⁸⁷ İbn Arabî’ye göre de söz

⁷⁹ Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XIII, 350.

⁸⁰ Mâverdî, *Nüket*, V, 292-293; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XIX, 245.

⁸¹ Zeccâc Ebû İshak İbrahim es-Serî, *Meâni’l-Kur’ân ve İrabuh*, 1. Baskı, thk.: Abdülcelîl Abduh Şelebi, Alemü’l-Kütüb, Beyrut 1988, V, 6; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 515; Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Tefsîri’l-Kebîr*, 1. Baskı, Darü’l-Fikr, yy. 1981, XXVI, 43.

⁸² Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 515-516; Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2440.

⁸³ Âlûsî, *Rühü’l-Meânî*, XXVI, 39. Mecaz-ı Mürsel; kelimenin hakiki anlamı ile mecazi anlamı arasında benzerlikten başka bir alâka olduğu zaman olur. Bkz: İsmail Durmuş, “Mecaz”, *DİA.*, 2003, XXVIII, 218.

⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “r-k-b” XIX, 1699.

⁸⁵ Mâverdî, *Nüket*, V, 293; İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 130.

⁸⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 183.

⁸⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 187.

konusu ifâde, savaş haliyle irtibatlıdır. Esirlerin öldürülmesi ise, Hz. Peygamber'in uygulama ve emirlerinden elde edilmektedir.⁸⁸

Temel anlamı “ağır, ağırbaşlılık”⁸⁹ ve “cisimlerde yoğunluk ve katılık” olan “اِثْنَانٌ” sözcüğünün istiare⁹⁰ yoluyla çok sayıda öldürmek ve yaralamak anlamında kullanıldığı ifâde edilmektedir.⁹¹ Zeccâc (ö. 311/923), her şeyin güçlüsü ve şiddetlisi anlamında kullanılan *ishân* sözcüğünün düşman tarafından aşırı derecede öldürmek veya yeryüzünde iktidar sahibi olmak anlamında olduğunu dile getirmektedir.⁹² Özetle *zafer* ve *yenmek* anlamında⁹³ kullanılan “اُتْحَنَ” sözcüğünün, bir şeyde aşırıya gitmek ve öldürmek anlamlarında kullanıldığı belirtilmektedir.⁹⁴

Güvenmek anlamındaki “وَتَّقَ” fiilinden türeyen⁹⁵ ve “bağlayan nesnenin ismi”⁹⁶ olan “وَتَّقَ” ve “وَتَّقَ” sözcükleriyle kastedilen *esir almaktır*.⁹⁷ Âyette zikredilen *sıkı bağlama* emri, sizi öldürmesinler ve elinizden kaçmasınlar şeklinde açıklanmaktadır.⁹⁸ Buna mukabil Muhammed Esed ile Bayraktar Bayraklı, “فشدوا” ifâdesiyle ilgili olarak farklı bir anlayış sergilemişlerdir. Esed'in değerlendirmesi şöyledir: “...Hemen hemen bütün müfessirlere göre bu ifâde, inkârcıların savaş esiri olarak alınmalarını kastetmektedir. Ayrıca yakın bir gelecekte saldırının yeniden vuku bulmasını imkânsız hale getiren yaptırımlara ve tedbirlere

⁸⁸ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 130.

⁸⁹ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, I, 198.

⁹⁰ Hakiki anlam ile mecazi anlam arasında alâkanın benzerlik olmasına “istiare” denir. Bkz: Durmuş, “Mecaz”, XXVIII, 218.

⁹¹ Ebüssuûd Efendi Muhammed b. Muhammed el-İmadî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm îla Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs., VIII, 92; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, X, 33; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXVI, 79; Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, III, 1100.

⁹² Zeccâc, *Meânî'l-Kur'an*, II, 425, V, 6; Ayrıca bkz: Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 243; Seyyid Kutub Seyyid b. Kutub b. İbrahim, *Fî Zilali'l-Kur'an*, 32. Baskı, Darü's-Şürûk, Kahire 2003, VI, 3282.

⁹³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 183; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 29.

⁹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 271-272; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598.

⁹⁵ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “v-s-k”, IV, 347; Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, “v-s-k”, 3. Baskı, thk.: Sefvân Adnan Dâvûdî, Darü'l-Kalem, Dımaşk 2002, 853.

⁹⁶ İsfahânî, *Müfredât*, “v-s-k”, 853; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 516; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 92.

⁹⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, IV, 44; Ebü'l-Berekat Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl (Tefsîrü'n-Nesefî)*, 1. Baskı, thk.: Yûsuf Ali Büdeyvî, Darü'l-Kelimi't-Tayyib, Dımaşk 1998, III, 322.

⁹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 183; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 244; Nesefî, *Medârik*, III, 322.

atıfta bulunuyor olabilir.”⁹⁹ Bayraklı'nın değerlendirmesi ise şöyledir: “Buradaki ‘bağ’ bizim anladığımız maddi manada bağ değildir. Savaşı kazandığınızda bütün siyasî, ekonomik ve sosyal yaptırımları sıkı tutun” demektir. ‘Kâfirlerin bir daha savaşmaması için gerekli tedbirleri sıkıca alın’ demektir. Siyasî, sosyal ve caydırıcı savaş teknolojisini öylesine sıkı tutmalısınız ki, bir daha fesat çıkaracak hale gelemesinler.”¹⁰⁰

Âyetten bağımsız olarak bakıldığında bu değerlendirmeye katılmak mümkündür. Fakat bunu, ilgili âyetin açıklaması şeklinde vermek kanaatimizce isabetli görünmemektedir. Zira âyette savaş esnasında takip edilmesi gereken hususlar, savaş sonucunda ise esirlerle ilgili izlenilmesi gereken yol ve yöntem belirtilmektedir. Bu da ilgili ifâdenin *esir alın* anlamında olduğunu göstermektedir. Ayrıca savaş halinden söz eden ve Muhammed sûresi 4. âyetten mülhem olduğunu düşündüğümüz şu hadis de ilgili kelimenin esir alın anlamında olduğunu doğrular niteliktedir: “*Ben boyun vurmak ve esir almak için gönderildim.*”¹⁰¹

Taberî ve diğer birçok âlimin¹⁰² âyet ile ilgili yaklaşımlarını anahatlarıyla Fahreddin Râzî’de de görmek mümkündür. Râzî’ye göre: “فَأَمَّا مَنْ بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ” ifâdesinde geçen “فَمَا” lafzı, her ne kadar *hasr* ifâde etse de esirlerle ilgili uygulama bu iki hususla sınırlı olmayıp esirleri köleleştirme veya öldürme seçenekleri de mevcuttur. Fakat âyette, dört seçenek yerine Arap olan veya olmayan bütün esirler için caiz olan karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma alternatiflerine yer verilmiştir. Çünkü Arap müşrikleri köleleştirmek caiz değildir. Zaten esirleri öldürmek âyetin baş tarafında geçen “فَضْرِبِ الرِّقَابَ” terkinde ifâdesini bulmuştur.¹⁰³ Kurtubî de âyette *menn* ve *fidânın* zikredilmiş olması, esirlerin öldürülmesine engel teşkil etmediğini ileri sürmüştür.¹⁰⁴

⁹⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, III, 1036.

¹⁰⁰ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur’ân Tefsiri*, 3. Baskı, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2008, XVIII, 25.

¹⁰¹ İbn Ebî Şeybe Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *el-Müsannef*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Avvame, Daru Kurtuba, Beyrut 2006, “Kitabü’s-Siyer, 97”, XVII, 576.

¹⁰² Bkz: Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 187; Nehhâs, *en-Nâsîh ve’l-Mensûh*, II, 390, II, 425; Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 198; İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, IV, 130.

¹⁰³ Râzî, *Tefsîr*, XXVIII, 44.

¹⁰⁴ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XIX, 249.

Râzî'nin bu yaklaşımını, muasır birçok âlimde de görmek mümkündür. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942)'a göre: “İmdat ile terdîd (iki şey arasında muhayyer bırakmak)in, köle yapmak bakımından birleştirilmesine mani olması düşünülür ise de gerçek olması asıldır. Biz burada şu mütalaada bulunuyoruz: Kur'ân'ın birçok yerlerinde من ما ملكت أيمانكم diye, “milki yemin, (eliniz altında bulunanlardan)” tabiriyle hep işaret yoluyla köle yapmaya cevaz ve müsaade verilmiş olduğunda şüphe yok ise de hiçbir yerinde buna teşvik eden bir emir gelmemiştir.”¹⁰⁵ Şinkîti (ö. 1974) ise, Muhammed sûresi 4. âyette geçen *hasr* ifâdesinden hareketle kadın ve çocuk esirlerin köleleştirilmeyeceğini savunanlara şu gerekçelerle karşı çıkmıştır:

1. Âyette “فَشُدُّوا الوثاقَ” ile “حَتَّى إِذَا أَتَحْتُمُوهُمْ” ile “فَصَرْبِ الرِّقَابِ” ifâdesinin gelmiş olması, esirlerle ilgili *menn* ve *fidân*ın sadece savaşçılara has olduğunu göstermektedir.¹⁰⁶

2. Kur'ân'da geçen *mâ meleket* terkihi, köleliğin İslâm'da var olduğunu göstermektedir.¹⁰⁷

Muhammed Hayr Heykel şu rivâyetten hareketle Muhammed sûresi 4. âyette geçen “إِذَا” edatının *hasr* ifâde etmediğini belirtir: “وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ إِمَّا” “وَإِذَا يُعَادُ كِيسًا أَوْ كِيسًا يَكْتُمُهَا”/Yakını öldürülen kişi, iki şık arasında serbesttir. Ya diyet alır ya da kısas olarak katili öldürür.”¹⁰⁸ Çünkü Hz. Peygamber, burada sadece diyet ve kısastan söz etmiştir, ancak diğer delillerden affetmenin de söz konusu olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹

Muhammed sûresi 4. âyette geçen “إِذَا” edatı, “إِنَّمَا” gibi *hasr* ifâde eder, bu durumda iki vacipten birini tercih etmek gerekir,¹¹⁰ diyen Vehbe Zuhaylî (ö. 2015),

¹⁰⁵ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, VII, 132.

¹⁰⁶ Muhammed Emin eş-Şinkîti, *Edvâü'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Daru Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1426, VII, 449.

¹⁰⁷ Şinkîti, *Edvâü'l-Beyân*, VII, 450.

¹⁰⁸ Buhârî, “Diyat, 8”, 1701.

¹⁰⁹ Muhammed Hayr Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kitâl fi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, 2. Baskı, Darü'l-Beyarık, Beyrut 1996, III, 1545-1547.

¹¹⁰ Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 435.

Kur'ân'da insanların¹¹¹ ve esirlerin öldürülmesini veya köleleştirilmesini mubah gösteren bir âyet olmadığını,¹¹² hatta Muhammed sûresi 4. âyeti işaret yoluyla köleleştirmeyi yasakladığını belirtmektedir.¹¹³ Fakat Zuhaylî, köleleştirmenin misilleme dairesinde meşrû görüldüğünü¹¹⁴ ve İslâm'ın, sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı köleliği kaldıramadığını ileri sürmüştür.¹¹⁵

Kur'ân-ı Kerim'de esirlerin köleleştirilmesine cevaz veren açık bir âyetin olmadığını belirten Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984) ise, şöyle bir değerlendirmede bulunur: Savaş esirlerinin durumlarını düzenleyen Enfâl 67. âyette, Hz. Peygamber'in güçlenip yeryüzünde hâkim olana kadar esir almaması gerektiği uyarısında bulunulmuştur.¹¹⁶ Muhammed sûresi 4. âyet ise, hâkim olduktan sonra esir almanın caiz olduğunu göstermektedir. Muhammed sûresi Medine'de birinci dönemin sonlarına doğru indiği için hikmet gereği süreklilik arz eden böyle bir düzenleme yapılmıştır.¹¹⁷ Konuya dair aşka bir çalışmasından özetle şöyle demektedir: Enfâl 67 ile Muhammed sûresi 4. âyetleri arasında bir çelişki yoktur.¹¹⁸ Bu durumda denilebilir ki Muhammed sûresi 4. âyeti, Enfâl 67 ile Ahzâb 26. âyetlerden sonra nazil olmuştur. Böylece esirlerin köleleştirilmesi ve öldürülmesi hükmü neshedilmiştir. Ancak büyük bir ihtimalle Muhammed 4. âyetin nüzûlünden sonra vuku bulan bazı esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi, bu ihtimale cevaz vermemektedir.¹¹⁹

Âyetin diğer öğelerinden olan “مَنًّا” ve “فِدَاء” sözcükleri, genel olarak karşılıksız ve fidye karşılığında şeklinde açıklanmaktadır.¹²⁰ Ancak Mukâtil b. Süleyman, *mennin* esaretten sonra azat etmek anlamında olduğunu ve bu hükmün

¹¹¹ Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 444.

¹¹² Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 457.

¹¹³ Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 446.

¹¹⁴ Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 444, 446.

¹¹⁵ Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 442.

¹¹⁶ Muhammed İzzet Derveze, *Sîretü'r-Rasûl Süverün Müktabese mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Yayına Hazırlayan: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Menşûrat el-Mektebe el-İslâmiyye, Beyrut 1400, II, 426.

¹¹⁷ Derveze, *Sîretü'r-Rasûl*, II, 427.

¹¹⁸ Muhammed İzzet Derveze, “el-Kavaidü'l-Kur'âniyye ve'n-Nebeviyye fi Tanzimi's-Silati beyne'l-Müslimîn ve Gayrihim: Hükmu Esra'l-Harb fi'l-İslâm”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1968, c: IV, sayı: 46, 11.

¹¹⁹ Derveze, “el-Kavaidü'l-Kur'âniyye”, 13.

¹²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 183; Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 516; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 130; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 59.

daha sonra nazil olan Tevbe sûresi 5. âyeti ile neshedildiğini belirtmektedir.¹²¹ Ayrıca Mâverdî, Mukâtil'in *fidâ* için satmak anlamını verdiğini ifade etmektedir.¹²² Mukâtil'in ilgili çalışmasında bu açıklamayı bul(a)madığımızı belirtmek isteriz. Mukâtil'in bu görüşüne atıfta bulunan İbn Arabî ise, karşılıksız serbest bırakma anlamının daha isabetli olduğunu kaydetmektedir.¹²³

Ebüs-suûd Efendi (ö. 982/1574), ilgili ifâdelere dair şu açıklamada bulunmaktadır: Esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak, Şâfiî'ye göre sabittir, diğer bazılarına göre bu hüküm, Bedir günü nazil oldu, daha sonra neshedildi. Bizde ise, âyetin hükmü uygulamadan kaldırılmıştır. Dolayısıyla nihai hüküm, öldürmek veya köleleştirmektir.¹²⁴

Amaç bildiren ikinci “حَتَّى” edatının neye bağlı olduğu hususunda ise şöyle denilmektedir: Bu edat, âyetin baş tarafında geçen *darb* ve *şedde* veyahut âyetin devamındaki *menn* ve *fidâya* bağlı olabilir. İmam Şâfiî'ye göre, her iki ihtimalde de anlam şöyledir: Müşriklerin savaşacak güçleri kalmayıncaya kadar hep böyle öldürülür ve esir alınırlar. Ebû Hanîfe'ye göre edat, *darb* ile *şedde* bağlı olması halinde âyetin anlamı şöyledir: Hiçbir savaş kalmayıncaya kadar, onlar hep böyle öldürülür ve esir alınırlar. *Menn* ve *fidâya* bağlı olması halinde ise anlam şöyledir: Bedir Gazvesi'nin ağırlığı ortadan kalksın diye esirler karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılır.¹²⁵

Sığınak, ağırlık ve günah anlamlarında kullanılan¹²⁶ “وَزَرَ” ile “وَزَّر”in çoğulu olan “وَزَّرَ”¹²⁷ sözcüğüyle ilgili olarak tefsir kaynaklarında şu manalara yer verilmektedir:

1. Savaşın ağırlığı anlamındadır.¹²⁸ Buna göre kelime, düşman silahlarını bırakıp İslâm'a girinceye kadar, demektir.¹²⁹

¹²¹ Mukâtil, *Tefsîr*, IV, 44.

¹²² Mâverdî, *Nüket*, V, 293.

¹²³ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 130.

¹²⁴ Ebüsuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 92.

¹²⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 517-518; Neseî, *Medârik*, III, 323; Ebüsuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 93.

¹²⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, “v-z-r”, IV, 366.

¹²⁷ İsfahânî, *Müfredât*, “v-z-r”, 868.

¹²⁸ Mâverdî, *Nüket*, V, 293.

2. Yenilmek veya ateşkes sonucu düşman silahlarını bırakıncaya kadar, demektir.¹³⁰

3. Müslüman olup daha önce küfre girmelerinden dolayı oluşan günahları ortadan kalkıncaya kadar, demektir.¹³¹

4. İslâm, bütün dinlere hâkim veya herkes Müslüman oluncaya kadar, demektir.¹³²

5. Hz. İsa gökten ininceye kadar, demektir.¹³³

6. Savaşta işlenen suçlar ve günahlar ortadan kalkması, demektir.¹³⁴

Belirtilen son mananın takdire şayan olduğunu belirtmek isteriz. Çünkü savaş halinde her iki taraf için de yanlış hareketlerde bulunmak kaçınılmazdır.¹³⁵ Buna göre ilgili sözcüğün şu anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür: Savaşın ağırlığı ve işlenen hataların bir telafisi olarak esirler ya karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakılır.

1.2.1.4. Değerlendirme

Muhammed sûresi 4. âyete dair farklı açıklamalara yer verdikten sonra âyetin anlamını Kur'ân bütünlüğü içinde tespit etmeye gayret göstereceğiz.

Yaptığımız inceleme sonucunda Muhammed sûresi, Medine'nin çok erken dönemlerinde henüz fiili savaş başlamadan; 13. âyet ise, Hicret esnasında Mekke'de nazil olduğu kanaatine vardık. Ali b. Ebî Talha'nın rivâyetiyle ilgili olarak ise o, söz konusu rivâyeti doğrudan İbn Abbas'tan değil, onun öğrencilerinden Mücâhid (ö.

¹²⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 248; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 93.

¹³⁰ Mâverdî, *Nüket*, V, 293; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 248; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 93; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2444.

¹³¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 187; Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 3. Baskı, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, III, 57; Mâverdî, *Nüket*, V, 293; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 130; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 60; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2444.

¹³² Ali b. Hamza el-Kisâî, *Meâni'l-Kur'ân*, Hazırlayan: İsa Şehate İsa, Daru Kuba, Kahire 1998, 234; Mâverdî, *Nüket*, V, 293; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 130; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 60; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 247-248; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 93.

¹³³ Mâverdî, *Nüket*, V, 294; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 247; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 60; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 355; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VIII, 93; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2444.

¹³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 30.

¹³⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, IX, 30.

103/721) ve diğerlerinden duymuş olmalıdır.¹³⁶ Dolayısıyla bu rivâyeti, âyetin iniş zamanını belirlemede kullanmak sağlıklı görünmemektedir. Ayrıca ileride¹³⁷ ele alacağımız üzere Enfâl sûresi 67-68. âyetlerde Hz. Peygamber'e ve sahâbeye yapılan *itâb*, Muhammed 4. âyetin Bedir Gazvesi'nden önce nazil olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Fıkıh Usulü kitaplarında “el-Mahkûm fih”, yani hükme konu olan fiiller kısmında, kişinin bir şeyle mükellef olabilmesi için sorumlu tutulduğu fiilde bazı şartların bulunması gerektiğinden söz edilmektedir. Bu şartlardan biri de fiilin, mükellef tarafından tam olarak bilinmesidir. Bu şarta göre, örneğin henüz zekâtın mahiyeti ve miktarı açıklanmadan kişiyi zekât vermekle, aynı şekilde namazın rükünleri, şartları ve nasıl kılınacağı gösterilmeden kişiyi namaz kılmakla mükellef tutmak sahih olmaz.¹³⁸ Bu esası, konumuza uyguladığımızda Muhammed sûresi 4. âyetin, sadece Bedir¹³⁹ değil; Veddân, Buvât, Uşeyre ve Bedru'l-Ûla olarak da anılan Sefevân gazveleri ile küçük birliklerden oluşan ve değişik zamanlarda gönderilen 4 seriyyeden¹⁴⁰ önce nazil olduğu sonucu ortaya çıkar. Çünkü Hicret esnasında nazil olan ve kâfirlere karşı savaşma yetkisi veren Hac sûresi 39¹⁴¹ ile Bakara sûresi 190. âyetlerde¹⁴² hangi şartlarda esir alınması gerektiği belirtilmemiştir. Muhammed sûresi 4. âyette ise, bu husus açıklanmıştır. Ayrıca bize göre de, âyette geçen *inkâr edenler* ifâdesini müşrik Araplara has kılmak, Kur'ân düşüncesine aykırıdır. Çünkü İslâm dini, bütün insanları kapsamakta olup bazı hükümlerin Araplara has olduğunu gösteren herhangi bir âyet veya hadis yoktur.¹⁴³

¹³⁶ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-Fühûl ila Tahkiki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, 1. Baskı, thk.: Ahmed Azv İnaye, Abdülkadir, yy. 1999, 1534.

¹³⁷ Bkz: “1.2.2.4. Değerlendirme”

¹³⁸ Zekiyüddin Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, 25. Baskı, çev.:İbrahim Kâfi Dönmez, TDVY., Ankara 2017, 365-366; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstesfa min İlmi'l-Usûl*, thk.: İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Erkam, Beyrut 1994, I, 233; Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtar eş-Şinkitî, *Müzekkire fi Usûli'l-Fıkıh*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine trs., 36.

¹³⁹ Muhammed Takiyüddin en-Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, 6. Baskı, Darü'l-Ümmeti, Beyrut 2003, II, 186.

¹⁴⁰ İlgili gazve ve seriyyelere dair geniş bilgi için bkz: İbn Hişâm Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3. Baskı, Darü'l-Fecr, Kahire 2010, II, 187-198.

¹⁴¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVI, 573-574; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 144, III, 299-300; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIV, 406.

¹⁴² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 289-290; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 237.

¹⁴³ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, XIX, 13.

Öte yandan yukarıda aktarıldığı üzere Muhammed sûresi 4. âyeti ile ilgili birbiriyle çelişen birçok yoruma yer verilmektedir.¹⁴⁴ Nitekim Dahhâk'ın aynı âyet için hem mensûh¹⁴⁵ hem de nâsih¹⁴⁶ dediği kaydedilmektedir. Aynı şekilde Atıyye el-Avfî (ö. 111/729-30)'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre, âyet mensûhtur.¹⁴⁷ Ali b. Ebî Talha kanalıyla gelen diğer bir rivâyete göre, âyet muhkemdir.¹⁴⁸ Hatta İbn Abbas'tan yapılan başka bir rivâyette ise âyetin nâsih olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

İbn Abbas, İbn Cüreyc, Dahhâk ve Süddî'den yapılan bazı rivâyetlere göre âyetin hükmü, Tevbe sûresi 5. âyeti ile uygulamadan kaldırılmıştır. Katâde ise, âyetin Enfâl sûresi 57. âyeti ile neshedildiğini belirtmiştir.¹⁵⁰ Sa'îd b. Cübeyr'e göre, Enfâl sûresi 67. âyeti gereği, İslâm hâkim olmadan esirler, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılmaz. Hâkimiyetten sonra ise yetkililerin öldürme ve diğer uygulamalara dair karar verme salahiyeti vardır.¹⁵¹ Ayrıca onun, Muhammed sûresi 4. âyetini okuyup müşriklerden çok sayıda esir öldürmedikçe fidye ile serbest bırakılmaz dediği, belirtilmiştir.¹⁵² Hatta Tevbe sûresi 36. âyeti de bu âyeti nesheden âyetler arasında zikredilmiştir.¹⁵³ Dolayısıyla âyetin mensûh olduğunu ileri sürenlere göre, esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak yürürlükten kaldırılmıştır.¹⁵⁴

Bazı araştırmacıların belirttiği gibi, bir âyetin başka bir âyetle neshi için iki âyet arasında çeşitli ilişkilerin kurulabiliyor olması, iki âyet arasında konu birlikteliği olması ve nesheden âyette, neshin gerçekleştiğini gösteren bir ifâdenin olması gerekir.¹⁵⁵ Muhammed sûresi 4. âyeti ile onu neshettiği ileri sürülen Tevbe 5, 36 veya Enfâl 57. âyetlerde bu ilişkilerden herhangi biri mevcut değildir. Çünkü Tevbe sûresi 5. âyeti Hudeybiye Antlaşması'nı bozan müşriklerle ilgilidir.¹⁵⁶ Muhammed sûresi 4. âyeti ise, esirlere nasıl davranılacağıyla alakalıdır. Dolayısıyla iki âyet

¹⁴⁴ Karadâvî, *Fıkhü'l-Cihâd*, II, 958.

¹⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 185; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 245.

¹⁴⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 246.

¹⁴⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 245.

¹⁴⁸ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 246.

¹⁴⁹ Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, III, 11; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 526.

¹⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 183-185.

¹⁵¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 246; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XIII, 350-351.

¹⁵² Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 228-229.

¹⁵³ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 245.

¹⁵⁴ Nehhâs, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, III, 6; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XIX, 244-245.

¹⁵⁵ Faith Orum, *Âyetlerin Başına Gelenler*, SVY., İstanbul 2017, 217-218.

¹⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 311-312, 318.

arasında bir nesih ilişkisinden söz edilemesi mümkün görünmemektedir. Enfâl sûresi 57. âyeti ise savaş haliyle ilgilidir. Öte yandan Muhammed sûresi 4. âyetini neshettiğine dair ileri sürülen âyetlerin tamamında emir sığası kullanılmıştır. Âyetin mensûh olduğunu savunanlar, esirleri öldürmenin lüzumunu değil, bunun caiz olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla Muhammed sûresi 4. âyetin mensûh olduğunu söyleyenler ile esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmaya *öldürme* ve *köleleştirme* seçeneklerini ekleyenler, açık bir hataya düşmüşlerdir. Çünkü en başta âyette *hasrı* ifade eden bir ifade kullanılmıştır. Ayrıca ileride ele alınacağı üzere Hz. Peygamber de hiçbir esiri ne öldürmüş ne de köleleştirmiştir.¹⁵⁷ Dolayısıyla Muhammed sûresi 4. âyeti hakkında ileri sürülen görüşler, âyetin muhtevasıyla örtüşmeyen ictihadlar olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü âyet, esirlerle ilgili uygulamayı karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak ile sınırlamaktadır. Muhammed sûresi 4. âyetin, Bedir esirlerine özel olup daha sonra neshedildiği görüşü de isabetli görünmemektedir.

Diğer bazı âlimlerden yapılan nakillere göre ilgili âyet, Tevbe sûresi 5. âyetini neshetmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan yaptığı rivâyetten,¹⁵⁹ Muhammed sûresi 4. âyeti Enfâl 67. âyetini neshettiği anlaşılmaktadır. Buna göre, esirlerle ilgili hüküm, ölümdü. Fakat bu, Muhammed sûresi 4. âyeti ile uygulamadan kaldırılmıştır. Kanaatimizce bu görüşü kabul etmek mümkün değildir. Çünkü Tevbe sûresi 5. âyette esirlerin öldürülmesi emredilmediği için ilgili hükmün, Muhammed sûresi 4. âyeti ile neshedildiğinden bahsedilemez. İbn Abbas'a nisbet edilen görüş ile İbn Kesîr'in âyet hakkında belirttikleri de isabetli görünmemektedir.

Bu iki yaklaşıma karşı sahâbeden Abdullah b. Ömer, tâbiînden Atâ b. Ebî Rebâh ile Hasan-ı Basrî'ye göre, âyet muhkemdir.¹⁶⁰ Hatta Hasan b. Muhammed et-Temîmî, sahâbenin esirlerin öldürülemeyeceği hususunda icmâ ettiklerini belirtir.¹⁶¹ Öte yandan Haccâc (ö. 95/714), öldürmesi için İbn Ömer'e bir esir vermiş, ancak o, Muhammed sûresi 4. âyetini okuyarak, biz bununla emredilmedik diyerek bu isteğe

¹⁵⁷ Bkz. "2.1. Esirleri Karşılıksız veya Fidye Karşılığında Serbest Bırakması"

¹⁵⁸ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 10-11; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 245-246.

¹⁵⁹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 526; Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 11.

¹⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 185-186.

¹⁶¹ İbn Rüşd el-Hafîd Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktasid*, 6. Baskı, Darü'l-Ma'rife, 1982, I, 382.

karşı çıkmıştır.¹⁶² İmam Muhammed (ö. 189/805) bunu, ellerinin bağlı olmasına bağlamıştır.¹⁶³ Kurtubî ise, bu olayla ilgili şu bilgiye yer vermiştir: Muhtemelen İbn Ömer bunu, Haccâc istediği için yapmamış ve okuduğu âyetle özrünü beyan etmiştir.¹⁶⁴ Fakat Halid b. Velîd (ö. 21/642)'in, Benû Cezîme kabilesi esirlerini öldürme emri verdiği Abdullah b. Ömer ve diğer pek çok sahâbenin buna karşı çıktıkları ve emri yerine getirmediği kaydedilmiştir.¹⁶⁵ Dolayısıyla İbn Ömer'in tavrının tepkisel değil, ilkesel olduğunu söylemek mümkündür.

Taberî, âyetin muhkem olduğunu belirtmiş ve her ne kadar Muhammed sûresi 4. âyette öldürme zikredilmemiş olsa da Tevbe sûresi 5. âyette buna izin verilmiştir,¹⁶⁶ şeklinde orta bir yol bulmaya çalışmıştır. Nehhâs da iki âyet arasında bir nesih ilişkisinden söz edilmeyeceğini belirtmiştir. Çünkü nesih, sadece kesin bir delille olur. Şayet iki âyetle amel edilebiliyorsa bu durumda nesh ilişkisinden söz edilemez. Buna göre, esaretten önceki emir öldürmektir, esir aldıktan sonra ise Müslümanların faydasına olacak şekilde karşılıksız yahut fidye karşılığında serbest bırakmak veya öldürmek seçeneklerinden birini tercih etmek caizdir.¹⁶⁷ Aynı görüşü Ebû Ubeyd'de de görmek mümkündür.¹⁶⁸ Aslında Taberî ve Nehhâs'ın tercihi ile âyetin mensûh olduğu görüşü arasında temelde bir fark yoktur. Çünkü her iki yaklaşımda da esirleri öldürmek caizdir.

Öte yandan Muhammed sûresi 4. âyette geçen *menn* kelimesi esaretten sonra azat etmek, *fidâ* kelimesi, satmak anlamında olduğu veya *mennin* karşılıksız serbest bırakmak ile köleleştirmek anlamlarında olup esirlerin öldürülmeyip köleleştirilmesinin bir iyilik olduğu ileri sürülmüş ve böylece Muhammed sûresi 4.

¹⁶² Serahsî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, III, 125; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 185; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 249.

¹⁶³ Serahsî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, III, 125.

¹⁶⁴ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 249.

¹⁶⁵ Buhârî, "Megâzî, 58", 1061; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe, 54 (2542)", 1163; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 412; İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 46-49; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 401; Ekrem Diya el-Ömerî, *es-Sîre en-Nebeviyye es-Sahîhe*, 6. Baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1994, II, 493; Kâsım Tefvik Hıdır, "Hükûkü'l-Esra min Gayri'l-Muslimîn fiş-Şerîati'l-İslâmiyye", *Mecelletu Cami'atü'l-Kudus el-Meftûhe li'l-Abhas ve'd-Dirasât*, Filistin 2013, sayı: 30, 107.

¹⁶⁶ Taberî, bunu özetle şöyle açıklamıştır: Neshedenle neshedilen, aynı durumda hükümlerinin birleştirilmesi mümkün olmayan veya birinin diğerini neshettiğine dair kesin delil bulunması halinde olur. Hâlbuki karşılıksız salıvermede, fidyeye serbest bırakmada ve öldürmede Rasûlullah'a ve ondan sonra ümmetin işlerini yönetmekte olanlara muhayyerlik verildiği inkâr edilmemektedir. Her ne kadar bu âyette öldürme zikredilmemiş ise de Tevbe sûresi 5. âyette öldürmeye izin verilmiştir. Bkz: Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 187.

¹⁶⁷ Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, II, 390, II, 425.

¹⁶⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 198.

âyeti, esirlerin köleleştirilmesine dayanak yapılmıştır.¹⁶⁹ Diğer bazıları ise, esirlerin köleleştirilmesini *mâ meleket* kavramı üzerinden¹⁷⁰ temellendirmeye çalışmışlardır. *Mâ meleket* konusuyla ilgili detayları ileride¹⁷¹ ele alacağız.

Kısaca Muhammed sûresi 4. âyette, savaşta takip edilmesi gereken yol ve yöntem gösterilmiştir. Buna göre savaşta önce düşmanı zayıflatmak ve hareket etmelerini zorlaştırmak için boyunlarını vurmak gerekir. Nitekim ileride¹⁷² detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere Hz. Peygamber ve Müslümanlar, Bedir Gazvesi'nde bu hususa dikkat etmedikleri için kınanmışlardı. Ölüm ve yaralanmalar sonucunda etkisiz hale getirildikten sonra alınan esirleri ise ya karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. Bu, savaşan iki tarafı rahatlayacağı gibi yeni bir savaşın çıkmasına da engel teşkil eder.

1.2.2. Enfâl Sûresi 67-68. Âyetler

Tefsir kaynaklarındaki yaygın kanaate göre ilgili âyetler, Bedir Gazvesi'nde alınan esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları üzerine nazil olmuştur.¹⁷³ Buna göre, Bedir Gazvesi'nde fidye ile serbest bırakılan esirlerin öldürülmeleri daha uygundu.¹⁷⁴

Bu âyetlere dair farklı görüşleri serdetmeden önce Muhammed sûresi 4. âyette yaptığımız gibi, konunun vuzuha kavuşması için âyetlerin nüzûl zamanına ve âyetler arası nesih ilişkisine değinmek istiyoruz.

1.2.2.1. Nüzûl Zamanı

Âyetlerin Bedir Gazvesi'nden sonra nazil olduğu hususunda ittifak bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁷⁵ Bu nedenle nüzûl zamanı üzerinde durmaktan ziyâde, âyetlerin sebab-i nüzûlüne dair nakledilen rivâyetlere yer vermek istiyoruz.

¹⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XXVI, 80.

¹⁷⁰ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, VII, 132-133; Şinkîti, *Edvâü'l-Beyân*, VII, 448-449; III, 504-505.

¹⁷¹ "4. Kadın Esirlerle Nikâh Meselesi"

¹⁷² "1.2.2.3. Âyetlerin Anlamına Dair Farklı Yaklaşımlar"

¹⁷³ Bkz: Mukâtil, *Tefsîr*, II, 129-130; Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, XI, 273-274. Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzihü'l-Kur'ân*, 146; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 72; Mâverdi, *Nüket*, II, 332; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, yy. 1970, II, 677; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 9. Baskı, TDVY., Ankara 2016, 108, 227, 246.

¹⁷⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 72.

¹⁷⁵ Bkz: Elmalılı, *Kur'ân Dili*, IV, 199; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, II, 557; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, II, 1055; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, II, 359.

Âyetlerin sebab-i nüzûlü bağlamında zikredilen rivâyetler Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), Hz. Ali (ö. 40/661), Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas kanalıyla nakledilmektedir.

İbn Abbas kanalıyla aktarılan Hz. Ömer rivâyeti, temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. Müslim (ö. 261/875)'de yer alan rivâyet özetle şöyledir: Hz. Peygamber Bedir Gazvesi dönüşü, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer'le esirler konusunda istişarede bulundu. Hz. Ebû Bekir, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer ise, Müslüman yakın akrabaları tarafından öldürülmelerini teklif etti. Hz. Peygamber ise, bu istişare sonucunda Hz. Ebû Bekir'in görüşünü uyguladı. Hz. Ömer, ertesi gün Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir'in ağladığını görünce, sebebini sordu. Hz. Peygamber, arkadaşlarının fidye almayı teklif etmelerinden dolayı azap onlara, yakın bir ağacı göstererek, bu kadar yaklaştı, diye cevap verdi. Bu rivâyet, "bunun üzerine Enfâl 67-68. âyetleri nazil oldu ve Allah ganimetleri helal kıldı",¹⁷⁶ şeklinde bitmektedir. Aynı hadisin Ebû Dâvûd (ö. 275/889)'da yer alan rivâyette, âyetlerin fidye alınmasından dolayı nazil olduğu ve bununla ganimetlerin helal kılındığı haber verilmektedir.¹⁷⁷ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in *Müsned*'inde yer alan rivâyette ise Hz. Peygamber, esirler konusunu Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile istişare etti.¹⁷⁸ Bu bağlamda, Bedir'de fidye almalarından dolayı bir yıl sonra Müslümanlar Uhud Gazvesi'nde cezalandırıldılar, meâlinde başka bir rivâyet daha geçmektedir.¹⁷⁹

Bedir esirleriyle ilgili Abdullah b. Mes'ûd kanalıyla nakledilen rivâyet, *Sünen-i Tirmizî* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i başta olmak üzere pek çok hadis kaynağında geçmektedir. Her iki kaynakta rivâyet örgüsü aynı olmakla beraber Tirmizî (ö. 279/892) rivâyeti, inen (Enfâl 67-68) âyetler Ömer'i destekledi¹⁸⁰ şeklindedir. *Müsned*'de ise yukarıdaki üç sahâbenin yanında istişarede Abdullah b. Revâha (ö. 8/629)'nın da bulunduğu, ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i İbrahim ve İsa aleyhisselama; Hz. Ömer'i de Nuh ve Musa aleyhisselama benzeterek

¹⁷⁶ Müslim, "Cihâd, 18 (1763)", 835.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd, 131", 473.

¹⁷⁸ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1. Baskı, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Darü'l-Hadîs, Kahire 1995, I, 253.

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 254.

¹⁸⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Camiü's-Sahîh Sünenü Tirmizî*, 2. Baskı, thk.: İbrahim Atve İved, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1975, "Tefsîrü'l-Kur'ân, 9", V, 271.

gönüllerini aldığı ve sonuç olarak Hz. Ebû Bekir'in görüşünü uyguladığı bilgisi yer almaktadır.¹⁸¹

Hz. Ali kanalıyla nakledilen rivâyette, Cebrail, Hz. Peygamber'e gelip: Bedir esirleri konusunda arkadaşlarını serbest bırak. İsterlerse esirleri öldürür veya fidye alırlar, ancak bir sonraki yıl fidye karşılığında bıraktıkları esirler kadar kendilerinden öldürülür. Onlar ise Bedir esirlerinden fidye alıp Uhud'da öldürülmeyi tercih ettiler.¹⁸²

İbn Ömer rivâyetinde, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in esirlerle ilgili önerilerinden sonra Enfâl 67-68. âyetlerinin nazil olduğu ve Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'le karşılaştığında “*Sana yaptığımız muhalefet yüzünden neredeyse başımıza bir bela gelecekti*”¹⁸³ dediği rivâyet edilmektedir.

İbn Abbas'tan gelen rivâyette Hz. Peygamber, Ebû Bekir'in önerisini uygulamasından dolayı Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin nazil olduğu haber verilmektedir.¹⁸⁴

Bazı siyer ve tefsir kaynaklarında Hz. Peygamber'e nisbet edilen “*Gökten azap inseydi Ömer hariç kimse kurtulmazdı*”¹⁸⁵ veya “*Ömer ve Sa'd b. Muâz hariç kimse kurtulmazdı*”¹⁸⁶ meâlindeki rivâyet ise hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

Hadis kaynaklarında yer alan ve genel itibariyle birbirini destekleyen bu rivâyetler bir bütün olarak ele alındığında, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakıldığı veya henüz helal kılınmayan ganimet malları alındığı için Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin nazil olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 522.

¹⁸² Tirmizî, “Siyer, 18”, IV, 135.

¹⁸³ Hâkim en-Nisâbüri Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ala es-Sahîheyn*, Darü'l-Harameyn, Kahire 1997, II, 391.

¹⁸⁴ Taberânî Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2. Baskı, thk.: Hemdî b. Abdülmecit es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire trs., XI, 438.

¹⁸⁵ Mukâtil, *Tefsîr*, II, 129-130; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 74; Reşid Rızâ, *Menâr*, X, 104.

¹⁸⁶ Vâkîdî Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Megâzî*, 3. Baskı, thk.: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, yy. 1984, I, 110; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 282-283; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 477; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 436; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 600; Râzî, *Tefsîr*, XV, 204; İbn Hazm Ali b. Ahmed, *el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvai ve'n-Nihel*, 2. Baskı, thk.: Muhammed İbrahim Nasr vd, Darü'l-Cil, Beyrut 1996, IV, 47.

1.2.2.2. Âyetlerin Muhkem veya Mensûh Olduğu ile İlgili Görüşler

Enfâl sûresi 67 ile Muhammed sûresi 4. âyetlerinin birbiriyle bağlantılı olduklarına değinmiş ve buna dair bazı rivâyetleri aktarmıştık. Bu bağlantıya dikkat çeken kimi rivâyetlerden veya müfessirlerin açıklamalarından ilgili âyetin Muhammed sûresi 4. âyeti ile neshedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Enfâl sûresi 67. âyeti ile ilgili İbn Abbas'tan yapılan şu nakilden Muhammed sûresi 4. âyetin Enfâl 67. âyetini neshettiği anlaşılmaktadır: “Bu âyet (Enfâl 67. âyeti), Bedir günüyle ilgilidir. Müslümanlar, o zamanlar zayıftı. Ne zamanki çoğalıp güçlendiler, Allah Teâlâ, “*Ya karşılıksız ya da fidye alarak serbest bırakın*” (Muhammed 4.) âyetini indirdi.”¹⁸⁷

Enfâl sûresi 67. âyetin, aynı sûrenin 69. âyeti ile neshedildiğini belirten Cessâs, bu görüşünü şöyle temellendirmiştir: Esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması, 67. âyette belirtildiği üzere yasak olduğu halde, Hz. Peygamber Bedir esirlerini fidye karşılığında salıverdi. Bu da ilgili âyetin 69. âyetle neshedildiği göstermektedir.¹⁸⁸

Tefsir âlimlerinden İbn Kesîr, Muhammed sûresi 4. âyetin Bedir Gazvesi'nden sonra indiğinin çok açık olduğunu belirttikten sonra muhtemelen İbn Abbas'a nisbet edilen yukarıdaki rivâyetten hareketle şöyle demiştir: Müslümanlar Bedir Gazvesi'nde düşman tarafından az sayıda insan öldürdükleri ve fidye amacıyla onları esir aldıkları için kınanmışlar.¹⁸⁹ İbn Kesîr'in bu açıklamasına göre Muhammed sûresi 4. âyeti, Enfâl 67. âyetini neşetmiştir.

Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1935)'nın, Tevbe sûresinde geçen “وَأُخَذُوا” ifâdesi, *esir alın* anlamındadır, bu ifâde, Enfâl 67. âyette sözü edilen esir alma yasağını kaldırmıştır,¹⁹⁰ şeklindeki sözünden onun ilgili âyet hükmünün, Tevbe sûresi 5. âyeti ile uygulamadan kaldırıldığı görüşünde olduğunu göstermektedir.

Son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen *Kur'ân Yolu* adlı çalışmada Enfâl sûresi 67. âyetin tefsirinde: “Esir alınmadan bütün düşmanların

¹⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1732-1733. Nehhâs, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, III, 11; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 526.

¹⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 259.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 59.

¹⁹⁰ Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 198.

öldürülmesi hükmü, şüphe yok ki tarihi şartlara bağlı bir zarureten, İslâm'ı koruma amacından kaynaklanıyordu, yoksa Allah'ın devamlı hükmü bu değildi. Savaşta gerekirse esir de alınacaktı, sonra bunlara adalete uygun şekilde işlem yapılacaktı”¹⁹¹ ifâdesi ile aynı çalışmanın Muhammed sûresi 4. âyetin tefsiri kısmında yer verilen: “Daha sonra inen Muhammed 4. âyeti ise aynı hükmü teyit ettikten sonra esirlere nasıl davranılacağını açıklamaktadır”,¹⁹² şeklindeki izahat birlikte değerlendirildiğinde, Enfâl 67. âyetin hükmü, Muhammed sûresi 4. âyeti ile neshedildiği görüşü ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.3. Âyetlerin Anlamına Dair Farklı Yaklaşımlar

Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin nüzûl zamanını ve diğer âyetler ile nesih ilişkisini anahatlarıyla ortaya koyduktan sonra âyetlerin anlamına dair farklı yaklaşımlara yer vermeye çalışacağız.

Enfâl sûresi 67-68. âyetler şöyledir:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّىٰ يُنْحَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ

عَزِيزٌ حَكِيمٌ * لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için âyetlerin anlamına dair farklı görüşleri, aşağıdaki başlıklar altında irdeleyeceğiz.

A. Âyetlerin Fidyeye ve Ganimetle İlgisi

Mukâtil b. Süleyman ile Taberî'nin de içinde bulunduğu birçok tefsir âlimine göre ilgili âyetler, Bedir Gazvesi'nde alınan esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları üzerine nazil olmuştur.¹⁹³ Bu nedenle tefsir kaynaklarında âyetlerin açıklamasında Hz. Peygamber'in esirler konusunu sahâbeyle istişare ettiğine dair muhtelif rivâyetlere yer verilmiştir.¹⁹⁴

Bu görüşü benimseyenlere göre 67. âyette geçen *itâbın* kim(ler)e ve neden yapıldığı hususunda farklı yaklaşımlar serdedilmiştir. Birçok müfessire göre Enfâl

¹⁹¹ Karaman, *Kur'an Yolu*, II, 709.

¹⁹² Karaman, *Kur'an Yolu*, V, 47.

¹⁹³ Bkz: Kâdî Abdülcebbar, *Tenzihü'l-Kur'an*, 146; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, X, 72; Mâverdî, *Nüket*, II, 332; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, yy. 1970, II, 677; Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 9. Baskı, TDVY., Ankara 2016, 108, 227, 246.

¹⁹⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, II, 129-130; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 273-274.

sûresi 67. âyetteki *itâb*, sahâbenin Hz. Peygamber'e esirleri fidye karşılığında serbest bırakmayı teklif etmeleri üzerine yapılmıştır.¹⁹⁵ Bu durumda *itâb*, gerçek anlamda Hz. Peygamber'e değil; ganimeti arzulayanlara yapılmıştır.¹⁹⁶ İbn Âşûr (ö. 1973), bu hususta şöyle der: Savaşta esir alındığı için bunu yasaklamak makul değildir. Bu durumda esaretin izini silmek gerekir. O da, onları öldürmek veya karşılıksız serbest bırakmaktır. Karşılıksız salıverme 67. âyette belirtilen *düşmanı etkisiz hale getirinceye kadar* şeklindeki gaye ile çeliştiği için geriye sadece öldürmek kalır. Müslümanlar için zayıf oldukları durumlarda evla olan da budur.¹⁹⁷ Daha sonra Müslümanların çoğalması üzerine karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmayı emreden Muhammed sûresi 4. âyeti nazil oldu.¹⁹⁸

Öte yandan bazı tefsir âlimlerine göre, “مَا كَانَ لِنَبِيِّ” ifâdesi nehiy değil, nefiy bildirmektedir.¹⁹⁹ Bu âlimler, ibarenin “نَبِيِّ” şeklinde nekre, bir kalıpla kullanılmasının ise, bu hükmün önceki peygamberlerin savaşlarında da geçerli olduğuna işaret ettiğini belirtmişlerdir.²⁰⁰ Nitekim İbn Arabî, bazılarına göre bu ifâdenin diğer peygamberlerin de cihat etmekle sorumlu olduklarına delâlet ettiğine atıfta bulunarak şahsi tercihini esir ve ganimet almadıkları²⁰¹ şeklinde belirtmiştir. Kanaatimizce Enfâl sûresi 67. âyette kelimenin nekre halinde gelmiş olması, önceki peygamberlerin de esir ve ganimet aldıklarını göstermektedir.

Cessâs ise, Enfâl sûresi 12²⁰² ile Muhammed sûresi 4. âyetlerine atıfta bulunup Müslümanların Bedir günü müşrikleri öldürmekle emrolunduklarını belirttikten sonra Enfâl 67-68. âyetlerle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: Çok sayıda müşriği öldürdükten sonra fidye almak helaldir. Çünkü âyetin açık ifâdesi gösteriyor ki ganimet ve esir almak, ancak bu şartlar altında helaldir. Sahâbe ise Bedir günü ganimet ve esir aldılar ve daha sonra esirlerden fidye istediler.

¹⁹⁵ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, X, 72.

¹⁹⁶ Kâdî Abdülcebbâr, *Tenzihü'l-Kur'an*, 146.

¹⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 74.

¹⁹⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598.

¹⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 74.

²⁰⁰ Mukâtil, *Tefsîr*, II, 125; Mâtürîdî Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm Te'vilatu Ehli's-Sünne*, thk.: Mücdî Basullûm, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, V, 258; Âlûsî, *Rühü'l-Meânî*, X, 33; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 74.

²⁰¹ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 433.

²⁰² “O gün Rabbin meleklerle de şunu vahyedyordu: “Ben sizinle beraberim, kâfirlerin yüreklerine korku salacağım. Siz de müminleri cesaretlendirin. Öyleyse (ey müminler!) onların boyunlarının üstüne ve parmak uçlarına vurun.”

Onların bu davranışı, Allah'ın esirlere dair hükmüne uygun olmadığı için kınandılar. Bu nedenle Enfâl sûresi 67. âyette esir alma ve onları fidye karşılığında serbest bırakma yasağı, daha sonraki âyetle²⁰³ neshedildi ve Hz. Peygamber esirlerden fidye aldı.²⁰⁴

Âyetleri Hz. Peygamber'in ismeti bağlamında ele alan Fahreddin er-Râzî, 67-68. âyetlerle ilgili bir soruya verdiği cevapta özetle şu tespitlerde bulunmuştur: Enfâl sûresi 67. âyette zikredilen “حَتَّىٰ يُنْخَبِئَ” tabiri, öldürmek ve şiddetli korku salmak anlamını barındırmakla beraber bunun muktezası bütün insanları öldürmek değildir. Bu da, arzda *ishânda* bulunduktan sonra esir almanın meşrû olduğunu göstermektedir. Zaten sahâbe de savaşta düşmandan pek çok kişiyi öldürdükten sonra bir grubu esir almışlardı. Dolayısıyla bu âyet, esir almanın caiz olduğunu gösterir. Aslında Muhammed sûresi 4. âyeti de bu anlamı desteklemektedir.²⁰⁵

Razî'nin yukarıdaki açıklamasına göre, Hz. Peygamber ve sahâbe, *itâbı* gerektirecek bir eylemde bulunmamışlardır. Ancak, âyette geçen *itâbın*²⁰⁶ ve azab²⁰⁷ tehdidinin sebebini açıklama sadedinde Râzî'nin yaptığı şu değerlendirme yukarıdaki ifâdeleriyle çelişmektedir: Bilinen belli bir ölçüte bağlı olmayan arzda *ishânda* bulunmaktan amaç, kâfirlerin kalplerine korku salmak ve onları bir daha mü'minlerle savaşmaya cüret etmeyecek derecede çok sayıda öldürmektir. Öldürme işinin bu aşamaya ulaşmış ise, ictihada bırakılmış bir konudur. Belki de Hz. Peygamber, zann-ı galip ile savaşta öldürülenlerle durum öyle olmasına rağmen amacın hâsıl olduğuna hükmetmiştir! Öyleyse bu, nassın varid olmadığı bir meselede, yapılan ictihadda meydana gelmiş bir hatadan ibarettir. Aslı itibariyle bir günah ve masiyet bulunmadığı halde, bu sebepten dolayı, buna bir cezanın terettüp etmiş olması yerinde ve uygundur.²⁰⁸

Râzî, ilgili âyetlerin tefsiri bağlamında başka bir itiraza cevaben şöyle demiştir: Nakledildiğine göre, sahâbe, müşrikleri bozguna uğratıp; onlardan büyük bir grubu öldürmüş, kaçanların da peşine düşmüştü. Sahâbe, Hz. Peygamber'den

²⁰³ Enfâl, 8/69.

²⁰⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, IV, 259.

²⁰⁵ Râzî, *Tefsîr*, XV, 205-206.

²⁰⁶ Enfâl, 8/67.

²⁰⁷ Enfâl, 8/68.

²⁰⁸ Râzî, *Tefsîr*, XV, 206.

uzaklaştıktan sonra o kimseleri esir aldılar. Haddi zatında Hz. Peygamber, sahâbenin esir almaya yöneldiklerini, ancak kendisinin huzuruna geldikten sonra öğrenmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber, ne esir almış, ne de esir alınmasını emretmiştir.²⁰⁹ Bu ifâdelere göre, ictihadda yapılan hata değil, *ishânda* bulunmadan esir alındığı için kınanma söz konusu olmuştur.

Râzî'nin, bazı rivâyetlerde geçen “Hz. Peygamber’in ağlamasının” sebebini aşağıdaki şekillerde açıklaması da yukarıda geçen ifâdeleriyle çeliştiği kanaatini oluşturmaktadır:

1. Hz. Peygamber, sahâbeden bazılarının Allah'ın kâfirleri öldürme emrine muhalefet ederek esir almayı tercih etmeleri sebebiyle ilâhî bir azabı hak etmiş olmalarından dolayı ağlamıştır.

2. Hz. Peygamber, ictihadda hataya düştüğü için ağlamıştır.²¹⁰

Âyetleri henüz helal kılınmayan fidye ve ganimetle irtibatlandırılara göre, 67. âyette zikredilen “حَتَّىٰ يُنْزِلَ فِي الْأَرْضِ” ibaresi, çok sayıda öldürmek anlamındadır.²¹¹ Bu anlamın, sözcüğün yapısından değil, âyetlerin sebab-i nüzûlü bağlamında nakledilen rivâyetlerden hareketle verilmiş olduğunu belirten²¹² Reşîd Rızâ, İbn Abbas ile Buhârî (ö. 256/870)'nin *yeryüzünde galip olana kadar* meâlindeki açıklamayı tercih etmiştir. Çünkü yeryüzünde hâkim olmadan ve güç kazanmadan esir almak, Müslümanların zayıflamasına veya düşmanın güçlenmesine yol açabilir.²¹³ Muhammed sûresi 4. âyette geçen *ishân* ise savaş meydanındadır. Bu da ancak yeryüzünde hâkimiyet kurduktan sonraki dönemde olur.²¹⁴ Reşîd Rızâ, tefsirinin başka bir yerinde ise özetle şu görüşleri serdetmiştir: Enfâl sûresi 67-68. âyetleri, Hz. Ömer'in haklı olduğunu göstermektedir. Allah'ın hükmünde bir değişiklik meydana gelmemiştir. Çünkü esir almak ve fidye ile serbest bırakmak

²⁰⁹ Râzî, *Tefsîr*, XV, 206.

²¹⁰ Râzî, *Tefsîr*, XV, 207.

²¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 271-273; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 433; Semerkandî Nasr b. Muhammed b. Ahmed, *Bahrü'l-Ulûm (Tefsîrü's-Semerkandî)*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Müavved vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, II, 26.

²¹² Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 96.

²¹³ Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 96.

²¹⁴ Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 97.

ishânda bulunma şartına bağlıdır. Ancak Bedir günü *ishândan* önce esirler fidye ile serbest bırakıldıkları için vahiyle, Nebî'ye *itâbta* bulunulmuştur.²¹⁵

Reşîd Rızâ'nın bu açıklamalarına göre, Enfâl 67-68. âyetleri gereği, yeryüzünde İslâm hâkim olana dek savaş esirlerini öldürmek gerekir. Hz. Ömer'in haklılığı da muhtemelen bu anlamdadır. Hâkimiyet kurulduktan sonra ise, Muhammed sûresi 4. âyeti uyarınca esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. İki âyet arasında görünürde var olan çelişki ancak böyle giderilmiş olur. Reşîd Rızâ, Muhammed sûresi 4. âyetini, Enfâl 67-68. âyetlerden sonra nazil olduğunu kabul ettiğinden dolayı zorunlu olarak böyle bir görüşü benimsediği görülmektedir. Ancak Reşîd Rızâ da diğer pek çok tefsir âlimi gibi Enfâl 67-68. âyetlerinin nüzûlünden sonra neden uygulanmadığını açıklayamamıştır.

Kısaca yukarıdaki açıklamalara göre, Enfâl sûresi 67. âyetin anlamı şöyledir: Bedir günü alınan esirlerin öldürülmeleri, fidye ile serbest bırakılmalarından daha uygundu.²¹⁶ Çünkü o günlerde Müslümanlar sayıca az, kuvvet bakımından zayıftılar. Daha sonra durumlarının değişmesi üzerine Muhammed sûresi 4. âyeti ile esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakabilecekleri hükmü nazil oldu.²¹⁷

Muasır pek çok âlim de ilgili âyetleri benzer şekilde açıklamışlardır. Nitekim Enfâl sûresi 67. âyette geçen “حَتَّى يُنْجِنَ فِي الْأَرْضِ” ifâdesinden yola çıkarak şu değerlendirmede bulunan: “Bu âyette yüce Allah bir Peygamber'in yeryüzünde iyice kuvvet bulup davasını kökleştirmeden elinde esirler tutmasının doğru olmayacağını belirtiyor.”²¹⁸ Süleyman Ateş'e göre, Enfâl sûresi 67. âyette geçen “يُنْجِنَ” ifâdesini yeryüzünde iyice kuvvet bulmak ve buna bağlı olarak İslâm davasının kökleşmesi anlamındadır. Ayrıca esir almak veya fidye karşılığında serbest bırakmak yasak değildir. Fakat Müslümanlar, henüz güçlenmediği için bu işlemlerle uğraşmamaları gerekirdi.²¹⁹

²¹⁵ Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 117.

²¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 271-273; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, X, 74-75; Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 113, 117; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, II, 678; Şimşek, *Kur'an Tefsiri*, II, 405; Yılmaz, *Tebyînü'l-Kur'an*, VII, 233.

²¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilat*, V, 258; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 272; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 436; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598.

²¹⁸ Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, III, 1100.

²¹⁹ Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, III, 1101. Ayrıca bkz: Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, V, 2441.

Kur'ân Yolu adlı tefsirde ise, Bedir Gazvesi sonrasında gerçekleştiği söylenen istişareyle ilgili kimi rivâyetlere yer verildikten sonra özetle şöyle denilmektedir: Enfâl sûresi 67. âyeti, geçici bir durumu ifâde etmektedir. Çünkü savaşta temel kural esir almaktır. Ancak Bedir Gazvesi'ne mahsus olmak üzere tarihi şartlara bağlı zaruretten dolayı ve İslâm'ı koruma amacıyla esir alınmadan bütün düşmanların öldürülmesi gerekmektedir. Fakat Müslümanlar, Bedir'de müşrikleri esir alıp öldürülmeleri yerine fidye karşılığında serbest bıraktılar. İşte bu cezayı gerektiren bir davranıştır. Fakat önceden kendilerine verilmiş olan va'd sebebiyle cezalandırılmadılar.²²⁰ Aynı tefsirin Muhammed sûresi 4. âyette ise şöyle bir açıklamaya yer verilmektedir: “Enfâl 67’de düşmana öldürücü darbeyi vurup savaş güçlerini çökertmedikçe ganimet ve esir alma gibi şeylerle meşgul olunmaması emredilmektedir. Daha sonra inen Muhammed 4. âyeti ise aynı hükmü teyit ettikten sonra esirlere nasıl davranılacağını açıklamaktadır.”²²¹ Son açıklamaya göre Enfâl 67. âyette sözü edilen Bedir’e mahsus esir alınmadan bütün düşmanların öldürülmesi hükmünün Muhammed sûresi 4. âyeti ile neshedildiği anlaşılmaktadır.

Enfâl sûresi 67. âyetini, fidye ve ganimetle irtibatlandıranlar, 68. âyette geçen “كتاب” sözcüğünü, farklı şekillerde izah etmişlerdir. İlgili açıklamalar şöyledir:

1. Allah'ın hiçbir toplumu kendilerini koruyacakları şeyleri göndermedikçe onlara azap etmeyeceği hükmü.²²²
2. Allah'ın Hz. Muhammed aralarındayken hiçbir topluma azap etmeyeceği hükmü.²²³
3. Allah'ın ganimetleri²²⁴ veya aldıkları fidyeyi helal kılacağı hükmü.²²⁵
4. Bedir ehline azap etmeyeceği hükmü.²²⁶

²²⁰ Karaman, *Kur'ân Yolu*, II, 709.

²²¹ Karaman, *Kur'ân Yolu*, V, 47.

²²² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1735; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 276, 281; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 435; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 78; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 601.

²²³ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 79.

²²⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1734; Mukâtil, *Tefsîr*, II, 126; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 276, 277-278; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 435; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 78; Mâverdî, *Nüket*, II, 333; Semerkandî, *Tefsîr*, II, 26.

²²⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 601.

²²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 276, 280-281; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1735; Mâverdî, *Nüket*, II, 333; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 601.

5. Kişinin bilmeyerek yaptığı hatasından sorumlu tutulmayacağı hükmü.²²⁷

6. Kur'ân-ı Kerim.²²⁸

Kitâb kelimesinin tek bir manaya hasredilemeyecek kadar geniş anlamlı olduğunu belirten Taberî, “yasak gelmeden yapılanlardan sorumlu tutulmayacağı, ganimetin helal kılınması ve Bedir’e katılanların bağışlanacağı” manaları içinde barındırdığını kaydetmektedir.²²⁹ İbn Arabî, yukarıdaki açıklamalardan üçüncü şıkkın daha güçlü olduğunu savunmaktadır.²³⁰ Râzî ise, ifâde edilen 1, 3, 4 ve 5. numaralı yorumların sorunlu olduğunu belirterek tercihini şöyle açıklamaktadır: Bu hususta kabule şayan olan şey, şöyle dememizdir: Allah Teâlâ’nın büyük günahları affetmesi caizdir. Buna göre, “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” buyruğunun anlamı şudur: Şayet Allah Teâlâ ezelde, bu olayı affedeceğine hükmetmemiş olsaydı, hiç şüphesiz onlara büyük bir azab dokunurdu. Bu, Allah’ın “كُنْتُ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ”²³¹ ile “سَبَقَتْ رَحْمَتِي”²³² sözlerinde murad edilen manadır.²³³

Bize göre, Müslümanların henüz helal kılınmayan ganimet mallarını aldıkları için kınandıkları yorumunda bulunmak ve âyette geçen *kitâb* sözcüğünü ganimet konusuyla ilişkilendirmek isabetli değildir. Çünkü kaynaklarda belirtildiğine göre Bedir Gazvesi’nden önce Abdullah b. Cahş (ö. 3/624), Hz. Peygamber’e ganimetten 1/5 oranında pay verdikten sonra geri kalanı, seriyyeye katılanlar arasında bölüştürmüştür.²³⁴ Bu da ganimetlerin, Bedir Gazvesi’nden önce helal olduğunu göstermektedir.²³⁵ Ayrıca aynı olaya ilişkin Bakara sûresi 217. âyette, alınan esirlerin fidye ile salıverilmeleri sorun olarak anlatılmamıştır. Müfessir Seâlibî (ö. 875/1471) de ganimetlerin Bedir’den önce helal olduğuna tefsirinde işaret etmiştir.²³⁶ Reşîd Rızâ ise, *kitâb* sözcüğünün ganimetlerin helal kılınması bağlamında yorumlanmasına

²²⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XI, 282; Mâverdî, *Nüket*, II, 333; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 598.

²²⁸ Mâverdî, *Nüket*, II, 333.

²²⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XI, 282-283.

²³⁰ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 435.

²³¹ En’âm, 6/12.

²³² Buhârî, “Tevhid, 21”, 1831.

²³³ Râzî, *Tefsîr*, XV, 209-210.

²³⁴ Mehmet Erkal, “Ganimet”, *DİA.*, 1996, XIII, 511.

²³⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, II, 435.

²³⁶ Seâlibî Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhirü’l-Hisân fî Tefsîri’l-Kur’ân (Tefsîrü’s-Seâlibî)*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Müavved, Daru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1997, III, 155.

itiraz ederek böyle bir görüşün ganimet ile fidyeyi birbirine karıştırmak olarak nitelemiştir. Çünkü Enfâl sûresinin baş tarafında geçtiği üzere ganimet zaten daha önce helal kılınmıştı.²³⁷

Enfâl sûresi 67. âyeti, fidye ile ilişkilendiren müfessirler, 68. âyette geçen “فِيمَا أَخَذْتُمْ” ifâdesini, alınan fidye²³⁸ veya ganimet²³⁹ olarak açıklamaktadırlar.

Bu âyetlerle bağlantılı olarak, nassın varid olmadığı meselelerde Hz. Peygamber’in icthad edip etmediği ve yine âyetin tefsiri bahsinde aktarılagelen *Muvafakat-ı Ömer* konularını incelemek istiyoruz.

Nassın varid olmadığı konularda Nebî’nin icthad yetkisinin olup olmadığı öteden beri tartışılmıştır.²⁴⁰ Nebî’nin icthadı, dünyevî ve şer’î meselelerle ilgili olanlar şeklinde iki kısımda ele alınmıştır. Birincisi, hiç tartışma konusu olmamış,²⁴¹ ikincisine, bazıları karşı çıkarken, diğer bazıları ise bunun vukubulduğunu söylemişlerdir.²⁴²

Konumuzla ilgili olarak Nebî’nin Bedir esirlerinden fidye alıp onları serbest bırakması bir icthad mıdır? İctihad ise bunda bir hata yapıldı mı? Şayet yapıldıysa inen *itâb* âyetleriyle bu hata düzeltildi mi? şeklindeki sorulara farklı cevaplar verilmiştir.

Nassın varid olmadığı konularda Nebî’nin icthad yetkisinin bulunduğunu düşünen Serahsî (ö. 483/1090 [?]), Cessâs, Âmidî (ö. 631/1233) ve Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330) gibi bazı âlimler, Enfâl sûresi 67. âyetini bunun delilleri arasında zikretmektedirler.²⁴³ Bu görüşü muasır pek çok âlimde de görmek mümkündür.²⁴⁴

²³⁷ Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 105.

²³⁸ Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, II, 678.

²³⁹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1736; Mukâtil, *Tefsîr*, II, 126.

²⁴⁰ Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, 1. Baskı, tlk: Abdürrezzâk Afifî, Darü’s-Sami’î, Riyad 2003, IV, 200; Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtar eş-Şinkitî, *Def’u İyhâmi'l-İdtirab ân Âyati'l-Kur’ân*, 1. Baskı, Mektebetü İbn Taymiyye, Kahire 1996, 223.

²⁴¹ Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Mühîr fî Usûli'l-Fıkh*, 2. Baskı, thk.: Abdussettar Ebû Gudde, Darü’s-Safve, Kahire 1992, VI, 214; Şevkânî, *İrşâdü'l-Fühûl*, II, 217-218.

²⁴² Gazzâlî, *el-Müstesfa*, II, 525; Zerkeşî, *Bahrü'l-Mühîr*, VI, 214; Şinkitî, *Def’u İyhâmi'l-İdtirab*, 223.

²⁴³ Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk.: Ebü'l-Vefa el-Efğanî, Lecnetu İhyai'l-Maârif en-Nu'maniyye, Haydarâbâd trs., I, 318, II, 131; Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 201; Abdülazîz b. Ahmed el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr ân Usûl Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*, Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut

Buna mukabil Cüveynî (ö. 478/1085), söz konusu âyeti delil gösterek Hz. Peygamber'in ictihadla hüküm verdiği iddiasında bulunmanın Allah'a iftira olduğunu belirtmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in ictihadla hüküm verdiğini söylemek, onun hata yaptığını kabul etmek anlamına gelmektedir.²⁴⁵

Âyette niçin kınama var ve nassın varid olmadığı bir konuda ictihad eden kınanır mı? şeklindeki sorulara ise farklı cevaplar verilmiştir. Mesela nassın varid olmadığı bir konuda Nebî'nin ictihad edebileceğini kabul edenler, Enfâl sûresi 69. âyeti delil getirerek esirlerin fidye ile serbest bırakılmasının doğru bir ictihad olduğunu belirtirler. Bu yaklaşıma göre, fidye almak ruhsattır. Enfâl 67. âyette sözü edilen *itâb* ise azimete binaen yapıldı. Çünkü esirlerle ilgili önceki hüküm fidye almaksızın karşılıksız bırakmak veya öldürmektir. Buna göre fidye almanın mubah kılınacağı sözü olmasaydı, sizi büyük bir azap yakalardı.²⁴⁶ Cessâs'a göre, âyette sözü edilen *itâb*, Rasûl-i Ekrem'den önceki peygamberler ile ilgilidir. Çünkü onların şeriatına göre arzda *ishânda* bulunmadan esir almak yasaktı. Oysa Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'e esir almayı ve ganimetleri helal kıldı. Dolayısıyla sadece önceki nebîler veya Hz. Peygamber de bu hitabın muhatabıdır. Zira önceki peygamberlere esirleri öldürmek veya sadece karşılıksız bırakmak helaldi. Ancak Enfâl 68. âyetiyle diğer peygamberlerin aksine sadece Nebî'ye esirlerden fidye alınması helal kılındı.²⁴⁷ Âmidî ise, *itâb*'ın nedenini şöyle açıklamaktadır: Olabilir ki Nebî, vahiyle bütün esirleri öldürmek, serbest bırakmak veya fidye ile salıvermek arasında muhayyer kılınmıştı. Sahâbe ise sadece bazılarının serbest bırakılmasını teklif etmelerinden dolayı çoğul kalıbında gelmesine rağmen, Rasûlullah'a değil, bu tayinde bulunanlar kınındılar.²⁴⁸

Nassın varid olmadığı bir konuda Nebî'nin ictihadda bulunduğu kabulünü Allah'a iftira olarak addeden Cüveynî ise şöyle demektedir: Rasûlullah, esirleri öldürmek, *mennde* bulunmak, fidye almak ve köleleştirmek arasında muhayyer

---

trs., III, 83; Cessâs Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Füsûl fi'l-Usûl*, 2. Baskı, thk.: Acil Casım en-Neşmî, Daru İhyâi't-Türâs Vizaretü'l-Evkaf, Kuveyt 1994, IV, 33.

²⁴⁴ Bkz: Ahmed Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, 194; Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 108, 227, 246.

²⁴⁵ İmamü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *el-Telhîs fi Usûli'l-Fıkh*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Cevlem en-Nebâlî vd., Darü'l-Beşâir, Beyrut 1996, III, 407-408.

²⁴⁶ Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, IV, 30.

²⁴⁷ Cessâs, *el-Füsûl*, IV, 305-306.

²⁴⁸ Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 204.

bırakılmıştı. Fakat sahâbenin veya onlardan bazılarının bu alternatifler arasında tercih yapmanın ötesinde kesin fikir beyan etme aşamasına geldikleri için Allah tarafından cezalandırıldılar. Ayrıca Enfâl 67. âyeti, Nebî'nin suçsuz olduğunu bildirmesine rağmen o, bizzat kendisini de itâbın içine koyarak sahâbeye şöyle hitap etti: Siz dünya malını istiyorsunuz. Malum olduğu üzere Rasûlullah'a bu şekilde hitap edilmez. Çünkü yeryüzünün bütün hazineleri ona arz olunmasına rağmen kendisi bunları tereddütsüz geri çevirmişti.²⁴⁹

Öte yandan yukarıda işaret edilen vahyin Hz. Ali'den nakledilen, Cebrail, Hz. Peygamber'e gelip: Bedir esirleri konusunda arkadaşlarını serbest bırak. İsterlerse esirleri öldürür veya fidye alırlar, ancak bir sonraki yıl aldıkları fidye sayısınca kendilerinden öldürülür. Sahâbe ise Bedir esirlerinden fidye alıp Uhud'da öldürülmeyi seçtiler.²⁵⁰ meâlindeki rivâyetin kaynaklık etmiş olması muhtemeldir. Hatta bu rivâyetten hareketle esirleri öldürmenin şer'î bir hüküm olduğu ileri sürülmüş ve Hz. Ömer'in esirlerin öldürülmesini teklif etmiş olması da bu görüşü destekler bir mahiyete sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Buna göre, hem Rasûlullah'ın sahâbeyle istişaresi hem de Hz. Ömer'in teklifi, esirleri öldürme seçeneğinin varlığını göstermektedir.²⁵¹ Hz. Ebû Bekir'e göre, *ishân* şartı hâsıl olmuştu, ancak Hz. Ömer ile diğer bazı sahâbeye göre ise bu şart hâsıl olmadığı için esirlerin öldürülmesini teklif etmişlerdi. İstişare de bu hususta yapılmıştı.²⁵² Dolayısıyla istişarenin gerçekleştiği bu olay, şer'î bir niteliğe sahip olmadığı için Hz. Peygamber'in bu konudaki ictihadının da şer'î bir mahiyetinden bahsedilemez.²⁵³ Netice itibarıyla Hz. Peygamber'in, Bedir esirlerinden fidye almasını ictihad olarak değerlendirmek isabetli değildir.²⁵⁴ Çünkü fidye alınması veya esirlerin öldürülmesi arasında serbest bırakıldığından²⁵⁵ Rasûlullah, hem hikmet hem de maslahata binaen

²⁴⁹ Cüveynî, *el-Telhîs*, III, 409.

²⁵⁰ Tirmizî, "Siyer, 18", IV, 135.

²⁵¹ Ebû Umeyr Fayiz Abdülfettah Ahmed, "Merviyyâtu İstîşarti'n-Nebî bi şa'ni Esra Gazveti Bedri'l-Kubra beyne'l-Musbitin ve'n-Nâfin" c: XIII, sayı: 1, *Mecelletü'l-Cami'atü'l-İslâmiyye li'd-Dirasât el-İslâmiyye*, Gazze 2005, 122.

²⁵² Ebû Umeyr, "Merviyyâtu İstîşarti'n-Nebî", 123.

²⁵³ Ebû Umeyr, "Merviyyâtu İstîşarti'n-Nebî", 124.

²⁵⁴ Muhammed Fevzî Feydullah, "Fidâu Esra Bedir" *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1981, c: XVII, sayı: 197, 56.

²⁵⁵ Feydullah, "Fidâu Esra Bedir", 60.

tercihini fidyeden yana kullandı. Bu tercihte evla olanın hilafına hareket edildiği için itâb tahakkuk etti.²⁵⁶

Görüldüğü üzere Enfâl sûresi 67. âyeti, –nebî-rasûl sözcükleri arasındaki ince farka dikkat edilmeden– bazı âlimler tarafından nassın varid olmadığı bir konuda yapılan ictihad ve Hz. Peygamber’in ismeti bağlamında ele alınmıştır. Ancak “*Biri ictihad edip karar verdiği zaman, isabet ederse ona iki sevap; ictihadında hata ederse, ona da bir sevap vardır*”²⁵⁷ meâlindeki hadis ile ictihadda hataya düşülmesi halinde kınamaya muhatap olmanın bir çelişki olup olmadığı meselesinde ikna edici bir açıklamanın yapıldığı²⁵⁸ söylenemez.

Bu bağlamda rasûl ve nebî kavramlarını tetkik edip aralarındaki farka değinmek istiyoruz. Yaygın anlayışa göre, vahiy yoluyla kendisine kitap ve şeriat verilir bunları insanlara tebliğ etmesi istenilen kişiye rasûl; rasûllere indirilen kitap ve şeriatı tebliğ etmesi için kendisine vahiy gelene de nebî denilir. Buna göre her rasûl nebîdir, fakat her nebî rasûl değildir. Bununla beraber her iki kavram arasında fark olmayıp Kur’ân’da müteradif olarak birbirinin yerine kullanıldığını belirtenler de olmuştur.²⁵⁹ Buna mukabil nebî ve rasûl kavramlarına dair belirtilen şu hususlara katıldığımızı belirtmek isteriz: Nebî, vahiy alan ve kendisine kitab indirilen, bundan dolayı da değeri yükseltilmiş kişidir. Buna göre, nebîlik bir makamdır. Bu kavramın içerisine, Nebî’nin şahsı da dâhildir. Bunun için Kur’ân’da rasûle itaat emredilirken nebîye mutlak itaati emreden herhangi bir âyet yoktur. Ayrıca nebî vasfı, vahiy alma yönünün yanı sıra insanî yönünü de ifâde eder. Rasûl vasfı ise genelde risaletin tebliğ yönünü ilgilendirmektedir. Nebî olan rasûller bu yönüyle korunmuşlardır. Âyetleri tebliğ ederken hata yapmaları söz konusu değildir. Bu nedenle hatalarının bildirildiği âyetlerde rasûl değil, hep nebî sözcüğü kullanılmıştır.²⁶⁰ Enfâl sûresi 67. âyette rasûl yerine, nebî sözcüğünün kullanılmış olmasının esprisi bu olsa gerektir.

²⁵⁶ Feydullah, “Fidâu Esra Bedir”, 61.

²⁵⁷ Buhârî, “İ’tisam, 21”, 1814; Müslim, “Akdiye, 6 (1716)”, 814.

²⁵⁸ Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî*, X, 34.

²⁵⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 203-204; Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl*, Yayına Hazırlayan: Muhammed Abdurrahman el-Mar’eşli, Daru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî-Müessesetü’t-Tarih el-Arabî, Beyrut trs., IV, 75; Râzî, *Tefsîr*, XXIII, 50; Nesefî, *Medârik*, II, 447; Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA.*, 2007. XXXIV, 257 vd.

²⁶⁰ Fatih Orum, *Kur’ân’ı Anlama Usûlü*, 2. Baskı, SVY., İstanbul 2015, 233-235.

Bedir esirleri konusunda *Muvafakat-ı Ömer*'in önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu tabir, genel olarak şöyle açıklanmıştır; vahyin Hz. Ömer'in görüşüne muvafık olarak inişi veya vahyin henüz nazil olmadığı bir konu hakkında, kendisinin daha sonra nazil olan vahye uygun düşen görüşleridir.²⁶¹ Fakat bazı kaynaklarda *Muvafakat-ı Ömer* ve benzer olayların aslında âyetlerin nüzûl sebepleri olarak açıklanmıştır.²⁶²

Hadis kaynaklarında Hz. Ömer'in "Makam-ı İbrahim, hicap ve Hz. Peygamber'in hanımlarına nâsihati"²⁶³ konularında vahyin kendisine muvafakat ettiği nakledilmektedir. Başka bir rivâyette ise, Hz. Ömer'in "Makam-ı İbrahim, hicap ve Bedir esirleri meselesinde Rabbi'me muvafakat ettim" dediği²⁶⁴ haber verilmektedir. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in muvafakat ettiği meselelerin dört olduğu aktarılırken²⁶⁵ diğer bazılarında, bu sayı 20'ye ulaşmaktadır.²⁶⁶ Kimileri ise, Hz. Ömer'in üç veya dört yerde Rabbi'me muvafakat ettim sözünü, tevazusuna hamletmiştir.²⁶⁷

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hz. Ömer'in Bedir esirleri konusunda Rabbi'me muvafakat ettim, sözüne tefsir kaynaklarında Bakara 125,²⁶⁸ Nahl 1²⁶⁹ ile Ahzâb 53. âyetlerinin tefsiri bağlamında²⁷⁰ atıf yapılmıştır.²⁷¹ Ayrıca Enfâl sûresi 67-68. âyetlerin tefsirinde de bu rivâyete yer verilmiştir.²⁷² Buna göre, Bedir Gazvesi sonrasında Hz. Peygamber, esirlerin durumunu sahâbeyle istişare etmiş ve Hz. Ömer'in önerdiği görüş, nazil olan Enfâl sûresi 67-68. âyetleriyle teyit edilmiştir.²⁷³

²⁶¹ Gökhan Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, 71.

²⁶² Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk.: Ahmed b. Ali, Darü'l-Hadis, Kahire 2006, I, 124.

²⁶³ Buhârî, "Salat, 32", 111, "Tefsîr, 9", 1098.

²⁶⁴ Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe, 2 (2399)", 1109.

²⁶⁵ İbn Ebî Dâvûd Abdullah b. Süleyman es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 2. Baskı, thk.: Mühîbüddin Abdüssebhân Vaiz, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2002, I, 404.

²⁶⁶ Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *Tarihü'l-Hulefa*, 1. Baskı, Daru İbn Hazm, Beyrut 2003, 100-102.

²⁶⁷ Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı*, 73.

²⁶⁸ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 125; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 62.

²⁶⁹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XII, 267.

²⁷⁰ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVI, 203, 207; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 201.

²⁷¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVI, 203.

²⁷² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 80.

²⁷³ Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı*, 77.

Kanaatimizce *Muvafakat-ı Ömer*'in Bedir esirleriyle ilgili söz konusu olması durumunda şu istifham noktasının vuzuha kavuşturulması gerekir: Şayet âyetler, Hz. Ömer'in görüşünü desteklemişse, Hz. Peygamber'in neden bu emri yerine getirmediği haklı bir soru olarak cevabını beklemektedir. Dolayısıyla Enfâl sûresi 70. âyette Müslümanların ellerinde esir bulunduğu ve onları fidye karşılığında serbest bırakıldıkları ifâde edilmesine rağmen 67. âyette esirlerin öldürülmesi kastedilmiş olsaydı, Rasûllullah bunu tereddütsüz bir şekilde uygulamaz mıydı? Böyle bir durum gerçekleşmediği için, ilgili âyetin esirlerin öldürülmesine yönelik herhangi bir hüküm ihtiva etmediğini söylemek mümkündür.

B. Âyetlerin Kervana Saldırmak, Esir veya Fidye Almakla İlgisi

Muasır bazı âlimler, Enfâl sûresi 67-68. âyetlerini farklı yorumlamışlardır. Mevlana Muhammed Ali Lâhûrî (ö. 1951), Ömer Rıza Doğrul (1952), Muhammed Esed, Mustafa İslamoğlu, Bayraktar Bayraklı ve diğer bazılarını farklı görüş sergileyenler arasında saymak mümkündür.

Muhammed Ali, şu mülahazalardan hareketle Enfâl sûresi 67-68. âyetlerde sözü edilen kınamanın esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasından dolayı olduğu görüşüne karşı çıkmıştır: Esir alma, düşmanla savaşma şartına bağlıdır. Zaten Bedir'de de savaş yapıldıktan sonra esir alınmıştı. Esirlerin fidye karşılığında salıverilmesi aynı sûrenin 70. âyetinde açıkça ifâde edilmektedir. Bu da ilgili âyetlerin esirlerin hala Müslümanların elinde olduğunu, alınan şeyin açıkça fidye olduğunu ve Medine'ye varmanın daha günler alacağı bir sırada indirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla âyet, esirlerin serbest bırakılması yerine öldürülmesini emretmiş olsaydı, emrin yerine getirilmesi için henüz vakit vardı. Böyle yapılmamış olması, âyetin esirlerin öldürülmesine dair bir hüküm içermediğini göstermektedir. Muhammed sûresi 4. âyeti de Hz. Peygamber'in bu davranışının meşrûluğunu desteklemektedir. Öte yandan Bedir Gazvesi'nden sonra da binlerce esir alınmış ve Hz. Peygamber tek bir esiri de öldürmemiştir. Muhammed Ali'ye göre, Enfâl sûresi 67-68. âyetleri tamamlanmış bir fiile değil, *siz güçsüz ve silahsız olanın size düşmesini istiyordunuz*²⁷⁴ âyetine göndermedir. Şöyle ki, bazı Müslümanlar silahsız kervana saldırıp ele geçirmek için hevesleniyorlardı. Müşrikler tarafından

---

²⁷⁴ Enfâl, 8/7.

Müslümanlara karşı yapılmasına rağmen bu gibi yağmacılık Hz. Peygamber'e yakışmayacak bir davranıştı. İlk yapması gereken şey savunma amacıyla sıkı sıkı savaşmaktı. Düşmanı yenecek olduğu halde esir alabilirdi. Fakat bu durumda esaret yasal bir kurum olmazdı. Çünkü esir almak sadece savaşta söz konusudur. Buna göre, “تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّدْيَا” terkibi, kervan ve yükü idi. Enfâl sûresi 69. âyeti, esirlerden alınan fidyenin meşrû ve iyi bir şey olduğunu ifâde etmektedir. 68. âyette zikredilen Allah'ın buyruğu anlamındaki “كتاب” sözcüğü, Enfâl sûresi 7 ve 42. âyetleri başta olmak üzere birçok âyette açıklandığı üzere Bedir'de Kureyş ordusuyla karşılaşmayı konu edinmektedir.²⁷⁵ Muhammed sûresi 4. âyetini ise şöyle açıklamıştır: Bu âyette, sadece savaşta esir alınabileceği ve alınan esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılması gerektiği bildirilmektedir. Hz. Peygamber, genelde bu şıklardan birincisi tercih ederdi. Ayrıca savaş hali dışında insanların her yerde yakalanıp esir diye satılma uygulaması kınanmaktadır.²⁷⁶ Muhammed Ali'ye göre, Enfâl sûresi 7. âyette zikredilen “كلمات” ifâdesi, Allah'ın sözlerinin gerçekleşmesiyle demektir. Çünkü Hz. Peygamber, henüz Mekke'deyken Müslümanlar ile Kureyş arasında bir karşılaşmanın gerçekleşeceğini ve bunun Müslümanların zaferiyle sonuçlanacağını haber vermişti. Mekkeliler bu söze gülüp geçmişlerdi. Çünkü böyle kale alınmayacak küçük bir topluluk tarafından yenileceklerini hayal bile etmemişlerdi.²⁷⁷

Kureyş kervanına yapılan saldırıyı konu edindiğini belirten Doğrul'un ilgili âyetlere dair değerlendirmesi özetle şöyledir: Müslümanlardan bir kısmı Kureyş'in silahsız kervanını ele geçirip kervanla birlikte olanları esir alma taraftarıydılar. Doğrusu müşrikler de Müslümanlara karşı benzer davranışlarda bulunuyorlardı. Fakat böyle bir hareket, bir peygambere yakışmazdı. Çünkü bir peygamberin esir alabilmesi için savaşıp galip gelmesi gerekir. Bu da savaşmadan esir almanın meşrû olmadığını göstermektedir. Buna göre esir, ancak savaş sonucunda alınabilir. Enfâl

²⁷⁵ Mevlana Muhammed Ali Lâhûrî, *Kur'ân-ı Kerîm (Arapça Metinli Türkçe Tercüme ve Tefsir)*, 1. Baskı, çev: Ender Gürol, Ahmadiyya Anjuman Isha'at Islam Lahore Inc., (Amerika Birleşik Devletleri) Ohio 2008, 361-362; Maulvi Muhammad Ali, *The Holy Qur-an Containing the Arabic Text with English Translation and Commentary*, Ahmadiyah Anjuman-i Ishaet-i Islam, Lahor 1917, 390-391

²⁷⁶ Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm*, 958-959; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 975.

²⁷⁷ Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm*, 348; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 376.

sûresi 68. âyette zikredilen “Siz dünya malını istiyorsunuz” ibaresi, kervana ve kervanın mallarına işaret etmektedir. Aynı sûrenin 69. âyette geçen “*Aldığınız ganimetleri helal ve pak yiyin*” ifâdesi ise serbest bırakılmaları karşılığında alınan fidyenin helal olduğunu göstermektedir.²⁷⁸

Enfâl 67-68. âyetlerini esir almak ve esirlere nasıl davranılması gerektiği hususlarıyla irtibatlandıran Muhammed Esed, 67. âyete şöyle meâl vermiştir: “*Kıyasıya girdiği zorlu bir meydan savaşı sonucu değilse, esir almak bir peygamber için yakışık almaz.*”²⁷⁹ Açıklama kısmında özetle şöyle demektedir: Özgürlüklerin savunulması için Allah yolunda girilen savaş durumu hariç, kimse esir edilemez. Dolayısıyla, barış şartlarında, barışçı yöntemlerle birini esir almak haramdır.²⁸⁰ Esed, 68. âyetin esirlere ne şekilde muamele edileceğine dair istişareyle ilgili olduğunu belirterek şu değerlendirmede bulunur: “Âyette, “Allah tarafından önceden irade edilmiş (böyle) bir ilke (kitâb) olmasaydı Müslümanların başına geleceği” bildirilen “büyük azap” da açıkça göstermektedir ki esirlerin öldürülmesi gerçekten büyük, ürkütücü bir günah olacaktı.”²⁸¹ Bu açıklamaya göre, esirlerin fidye mukabilinde serbest bırakılmaları Allah’ın muradına uygundu. Şayet ölümle cezalandırılmış olsalardı, Müslümanların başına büyük bir azap gelecekti.

67. âyeti “*Kıran kırana gerçekleşmiş sıcak bir savaş sonucu olmadıkça, bir peygambere esir almak yakışmaz*” şeklinde çeviren İslamoğlu ise, şu açıklayıcı nota yer verir: “...Bu âyette “bir peygambere yakışmaz” denilen durum, Bedir sürecinin başlangıcı olan ve bu sûrenin 7, 28, 42 ve daha başka âyetlerde doğrudan ve dolaylı sözü edilen Mekkelilerin kervanına saldırı planlarıyla ilgilidir. Bunu hemen devamında gelen “Sizler, bu dünyanın geçici değerlerini istiyorsunuz” ifâdesi de teyit eder.”²⁸² 68. âyette geçen *kitâb* sözcüğünü ise, “*Eğer Allah tarafından, önceden bir yasal izin olmamış olsaydı*” şeklinde tercüme ederek şu detaya yer verir: “Lafzen: “yazılı bir belge”. Bu âyet, “Kervan’a saldırıp mal ve esir almak neden yasak da Bedir’de alınanlar serbest?” sorusunun cevabıdır. “Yasal izin”, sûrenin girişindeki

²⁷⁸ Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu Kur’ân-ı Kerim Tercümeve Tefsiri Şerifi*, 3. Baskı, Bilgi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1955, I, 308-309; ayrıca bkz: Şimşek, *Kur’ân Tefsiri*, II, 407.

²⁷⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, I, 337.

²⁸⁰ Esed, *Kur’ân Mesajı*, I, 338.

²⁸¹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, I, 339.

²⁸² Mustafa İslamoğlu, *Nüzûl Sırasına Göre Hayat Kitabı Kur’ân Gereğçeli Meal-Tefsir*, 3. Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, 787.

“iki topluluktan biri” (7. âyet) ibaresine bir atıf olabilir.”²⁸³ Buna göre, şayet Müslümanlar kervana saldırıp onları esir alsalardı bu âyette geçen itâba muhatap olacaklardı. Çalışmasının başka bir yerinde ise şöyle demektedir: Enfâl sûresi 67-69. âyerleri Muhammed sûresi 4. âyetten sonra inmiş olmalıdır. Dolayısıyla Enfâl sûresindeki âyetler bu âyetin ışığında anlaşılmalıdır.²⁸⁴ Enfâl sûresi 68. âyette sözü edilen “Allah’ın önceki yazısı”ndan kasıt, bu sûrenin savaşa izin veren âyetleri olsa gerektir.”²⁸⁵

Bayraktar Bayraklı ise yukarıda ifâde edilen yaklaşımlardan farklı bir bakış açısı sergilemiştir. Nitekim o, Enfâl 67. âyeti bağlamında esirlerle ilgili bazı rivâyetlere değindikten sonra şu değerlendirmede bulunur: Âyetten Allah’ın esirlik müessesini kaldırdığı anlaşılmaktadır. Fakat Enfâl sûresi 70. âyetin tamamı dikkate alındığında, burada bir öğretim faaliyetinin olduğu görülür. Bir bakıma esirlikten kurtulmanın yolunun tevhit inancını benimsemekten geçtiği hatırlatılmaktadır. Savaş gerçeğine dönersek düşman tarafından ele geçirilenlere bir statü vermek gerekiyor. Buna evrensel manada esir denmektedir. Onun içindir ki, bir Peygamber’in amacı tevhid inancını yayacak, şirki ortadan kaldıracak, insan haklarını öne çıkaracak iktidarı ve hâkimiyeti kurtarmaktır, esir almak değildir.²⁸⁶

Öte yandan Mevdûdî’nin *Resail ve Mesail* adlı eserinde belirttiğine göre, bazıları, genelde Enfâl sûresi 67. âyetine verilen şu anlamı doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir: “*Yeryüzünde iyice kan dökmeden, bir nebiye esir alması yakışık olmaz...*” Zira âyette geçen arzda *ishânda* bulunma ifâdesi, bu anlama uygun değildir. Şayet böyle bir şey söylenmek istenseydi, “*حَتَّى يُخْرَجَ فِي الْأَرْضِ*” yerine; “*حَتَّى يُخْرَجَهُمْ*” ifâdesinin kullanılması gerekirdi. Zaten Bedir Gazvesi’nde öldürme ve yaralanmada aşırıya gitmek hiç de az olmamıştı. “*لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ*” ifâdesi, Kur’ân-ı Kerim’de genellikle kâfirlere zaman tanınması anlamında Allah’ın sünnetini ifâde etmek için, “*فِيمَا أَخَذْتُمْ*” ibaresi ise, yol seçmek, usûl benimsemek anlamlarında kullanılmaktadır. Bu görüşü benimseyenlere göre, söz konusu âyetlerin arka planı şu

²⁸³ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 787.

²⁸⁴ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 688.

²⁸⁵ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 687.

²⁸⁶ Bayraklı, *Kur’ân Tefsîri*, VIII, 78-79.

şekildedir: “Bedir Gazvesi’nden sonra fidye meselesi gündeme gelince Kureyşliler, Müslümanların sırf dünyaya talip oldukları propagandasını yaymaya başlamışlardı. Onlar, Müslümanların yaptıkları bu savaşların hak hatırına değil de ganimet malı yığmaya yönelik çıkarıldı, ele geçirdikleri esirleri bile fidye karşılığında serbest bırakacakları; nübüvvet davasının sözde kaldığı, sırf mal toplamak için bir araya geldikleri propagandasını yapmaya başladılar. Bu propagandaya karşılık şöyle buyurulmuştu: “Hiçbir peygambere, yeryüzünde kan dökmeden esir alması yakışmaz. (Ey Mekkeli Kureyşliler) dünyaya talip olanlar sizlersiniz, oysa Allah ahireti istemektedir. Allah üstün ve güçlüdür. Eğer Allah’ın geçmişte sizin için (mühlet vermekle ilgili) yazması olmasaydı, benimsemiş olduğunuz tavır karşılığında size gerçekten büyük bir azap dokunurdu.”²⁸⁷

Diğer bazıları ise, Enfâl sûresi 67 ve devamındaki âyetlerle ilgili şu görüşü doğru bulmazlar: “Esirleri öldürmemesi ve fidye karşılığında salıvermesi üzerine Yüce Allah Hz. Peygamber’i kınamıştır.” Onlara göre şayet bu anlam doğru olsaydı, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılması, âyetlere konu olmazdı. Bu yaklaşıma göre, esirleri para karşılığında serbest bırakmak yasaktır. Böyle bir davranışta bulunduğu için Yüce Allah Hz. Peygamber ile mü’minlere itâbta bulunmuş ve Nebî’nin esirlere şöyle demesini emretmiştir: “*Ey Nebi! Elinizdeki esirlere de ki “Allah kalplerinizde bir hayır olduğunu bilse, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizin bağışlar. Allah bağışlar, ikramda bulunur.”*”²⁸⁸

Enfâl 67-68. âyetlerini yukarıdaki gibi anlamlandırmak isabetli değildir. Âyetlere dair vardığımız kanaati ileride²⁸⁹ açıklayacağız.

C. Âyetlerin Esir ve Ganimet Almakla İlgisi

Yukarıda ifâde edilen yaklaşımlardan farklı olarak diğer bazı müfessirlere göre, Müslümanlar, savaş meydanında düşmanı tam hezimete uğratmadan esir aldıkları için Enfâl sûresi 67. âyette belirtilen *itâba* muhatap oldular.²⁹⁰ Buna göre, âyette sözü edilen *kınama*, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasıyla ilgili

²⁸⁷ Mevdudi, *İtikadi, İktisadi, Sosyal, Siyasal Ve Fikhî Meselelere Fetvâlar (Resail ve Mesail)*, çev.: Mahmud Osmanoğlu ile A. Hamdi Chohan, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, IV, 96-97.

²⁸⁸ Bkz: Ahmed Subhî Mansûr, “Mü’ameletü’l-Esîr fi’İslâm”, http://www.ahl-alquran.com/arabic/show_article.php?main_id=12939 (erişim tarihi 26.12.2018)

²⁸⁹ Bkz: “1.2.2.4. Değerlendirme”

²⁹⁰ Derveze, “el-Kavaidü’l-Kur’âniyye”, 9.

olmayıp savaş meydanında yapılan hata ile ilgilidir. 68. âyette geçen *kitâb*, Allah'ın Müslümanlara verdiği zafer sözü; *azab* ise düşmandan gelebilecek sıkıntı veya yenilgi anlamındadır.

Öte yandan bu görüşü benimseyenler arasında da *itâb*ın kime veya kimlere yapıldığı hususunda farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Bazı tefsir kaynaklarında “ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ ” ile “ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ ” ifâdeleriyle Hz. Peygamber'in kastedildiği, ancak nekre haliyle *itâb*, doğrudan Hz. Peygamber'e yapılmadığı kaydedilmiştir. Bu sebeple cümlede muzaf takdir edilerek anlamın *hiçbir Peygamber'in arkadaşı veya taraftarı* şeklinde olduğu belirtilmiştir.²⁹¹ Bu da “ تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا ” ifâdesinde çoğul kipinin kullanılmasına bağlanmış ve şöyle denilmiştir: Hz. Peygamber, savaş esnasında esir alınanların sağ bırakılmasını istemediği gibi, dünya malını da arzulamamıştı. Aksine bunu, savaşçılar istemişti.²⁹² Diğer bazı müfessirler ise, kelimelerin zahirine aykırı olacağından böyle bir takdire itiraz etmişlerdir.²⁹³

Râzî, *itâb*ın doğrudan Hz. Peygamber'e yapılmadığı tezinden hareketle Hz. Peygamber'in, haram kılınan fidye alma kararından dolayı kınandığı şeklindeki itiraza şöyle cevap vermektedir: Fidyenin alınmasının haram kılınmış olmasını kabul etmiyoruz. Allah'ın “ تَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ” buyruğuna gelince, bunu, iki şekilde izah edebiliriz:

1. Bu âyetten maksat, fidye almak maksadıyla esir almanın kınanmasıdır. Yoksa bu, fidye almanın mutlak manada haram kılındığını göstermez.

2. Sahâbe, fidyeyi Müslümanlara destek sağlamak, İslâm'ı kuvvetlendirmek gayesiyle talep etmişlerdi. Oysa âyet, fidyeyi, sırf dünya geçimliği sebebiyle talep eden kimseleri tenkit etmektedir.²⁹⁴

²⁹¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *Tefsîrû'l-Bahrî'l-Mühît*, thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mi'ved, vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, IV, 513; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, X, 33.

²⁹² Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelüsî, *el-Müharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk.: Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, II, 551; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühît*, IV, 513-514.

²⁹³ Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, X, 34.

²⁹⁴ Râzî, *Tefsîr*, XV, 207.

Râzî'nin bu açıklamasına göre kınamanın asıl sebebi, alınan esirlerdir. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) de, Ebû Bekir el-Keysanî'den yaptığı nakille bu gerçeğe işaret etmiştir.²⁹⁵ Tefsir âlimlerinden Semerkandî (ö. 373/983)'nin Dahhâk'tan yaptığı şu nakil de bu görüşü destekler mahiyettedir: Bedir günü müşrikler yenildiler. Sahâbe, öldürülenlerden geriye kalanları toplamakla meşgul olup savaşmayı bırakınca Hz. Ömer, Rasûlullah'a gelip şöyle dedi: "Arkadaşlarının yaptıklarını görüyor musun? Savaşmayı bıraktılar ve düşmandan arta kalanlara yöneldiler. Müşriklerin atlılarından gelebilecek ani bir baskından korkuyorum." Bunun üzerine "تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا" âyeti nazil oldu. Yani siz savaşmayı bırakıp ganimetleri mi istiyorsunuz? Oysa Allah "وَاللَّهُ يَرِيدُ الْآخِرَةَ" düşmanın yenilgiye uğratılmasını ve İslâm'ın hâkim olmasını istiyor.²⁹⁶

Âyetlerin savaş meydanındaki durumla alakalı olduğuna dair diğer bir nakil ise şöyledir: Müslümanlar, ganimet toplamaya ve esir almaya başladıklarında Hz. Peygamber, Sa'd bin Muâz (ö. 5/627)'in yüzünde bir hoşnutsuzluk ifâdesi gördü. Hz. Peygamber'in "Ey Sa'd, Müslümanların bu davranışını onaylamaz görünüyorsun" demesi üzerine Sa'd'ın şöyle cevap verdiği haber verilmiştir: "Evet, ey Allah'ın Rasûlü. Bu, müşriklere karşı Allah'ın bize lütfettiği ilk zaferdir. Bu nedenle, onların gücünü tamamen kırıp yerle bir etmek, onları esir alarak sağ bırakmaktan daha hayırlıdır bize."²⁹⁷ Buna göre, daha önce işaret edilen "Gökten azap inseydi Ömer hariç kimse kurtulmazdı"²⁹⁸ veya "Ömer ve Sa'd b. Muâz hariç kimse kurtulmazdı"²⁹⁹ meâlindeki rivâyet bu bağlamdan söylenmiş olması muhtemeldir.

Kınamanın doğrudan veya dolaylı olarak Hz. Peygamber'e yapıldığı görüşüne mukabil diğer bazı müfessirlere göre, birinci derecede sahâbeye yönelik olmakla birlikte bu *itâba* Hz. Peygamber de dâhildir. Çünkü Sa'd, ona hatırlattığı halde o, durumun ani bir şekilde gelişmesinden dolayı sahâbenin esir almalarına

²⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilat*, V, 257.

²⁹⁶ Semerkandî, *Tefsîr*, II, 27.

²⁹⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 216; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk* (Tarihü't-Taberî), thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhim, Darü'l-Ma'arif, Mısır trs, II, 449; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, 27. Baskı, thk.: Şuayb el-Arnâvut ile Abdülkadir el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle – Mektebetü'l-Menârî'l-İslâmiyye, Beyrut 1994, III, 184-185; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, II, 185; Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, III, 1550-1551.

²⁹⁸ Mukâtil, *Tefsîr*, II, 129-130; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 74; Reşîd Rızâ, *Menâr*, X, 104.

²⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 282-283; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 477; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 436; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 600; Râzî, *Tefsîr*, XV, 204.

engel olmadı.³⁰⁰ İbn Atıyye'ye göre Enfâl sûresi 67. âyeti, fidye almakla alakalı değildir. Aksine sahâbe, savaş meydanında *ishânda* bulunmadan esir aldıkları için bu âyetle kınanmışlar.³⁰¹ Tefsir âlimlerinden Seâlibî de, ilgili itâbın pek çok müfessire göre, fidye almakla alakalı olduğuna değindikten sonra, son görüşün isabetli olduğunu ifâde eder.³⁰² Öte yandan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Bedir ile Uhud savaşlarında yapılan hataları mukayese ederek şu önemli tespitte bulunur: Bedir Savaş'ında fidye maksadıyla esir tutmakla meşgul olmak büyük bir tehlike idi. Çünkü henüz düşman ordusu üzerinde tam bir hâkimiyet sağlanmış değildi. O sırada düşmanın biraz uyanık davranması Müslümanlara büyük bir felaket getirebilirdi. Fakat Allah onları korudu. Bu ince noktaya dikkat edilmediği için daha sonra Uhud Gazvesi'nde bunun çok zararı görüldü.³⁰³ Uhud'a benzer bir durum, Huneyn Gazvesi'nde meydana gelmiştir.³⁰⁴

Sebeb-i nüzûl bağlamında nakledilen bazı rivâyetlerden hareketle âyetlerin, tefsir âlimleri tarafından farklı şekillerde yorumlandığını belirten Tabâtabâî (ö. 1981) ise, şu değerlendirmede bulunur: Enfâl sûresi 67. âyette sözü edilen kınama, esir alınması üzerine yapılmıştır. Aynı sûrenin 68. âyeti de anlamın bu olduğunu göstermektedir. Zira âyet, nazil olduğunda fidye değil, esir alınmıştı. Dolayısıyla *itâb*, esirlerden fidye almayı helal görmek veya almakla alakalı değildir. Enfâl sûresi 69. âyeti de itâbın esir almaya yönelik olduğunu göstermektedir. Başka bir ifâdeyle Müslümanlar, ganimeti ve esirlerden fidye almayı istediler. Esir aldıkları için kınandılar, ancak daha sonra fidye almak amacıyla aldıkları esirler onlara helal kılındı. Hz. Peygamber bu itâbın kapsamında değildir. Zira o, esirlerden fidye alma veya onları öldürme hususunda Müslümanlarla istişarede bulunmamış ki sözü edilen itâb ona yönelik olsun. Ayrıca Hz. Peygamber'in sahâbeye, müşrikleri esir almalarını tavsiye ettiğine veya buna razı olduğuna dair bir bilgi nakledilmemiştir. Aksine muhacirler ve ensar öteden beri savaşlarda uygulanagelen esir almaya yöneldiler.³⁰⁵

³⁰⁰ Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, III, 155; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, X, 71.

³⁰¹ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 551.

³⁰² Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, III, 155.

³⁰³ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, IV, 254. Ayrıca bkz: Ebû Umeyr, "Merviyâtu İstişarti'n-Nebî", 127.

³⁰⁴ Bkz: Buhârî, "Cihâd, 52", 708.

³⁰⁵ Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûat, Beyrut 1997, 138-139; Ayrıca bkz: Recep Demir, "İtâb Ayetlerinin Şii Yorumu: Tabâtabâî Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c: V, sayı: 4, 2016, 1063-1064.

Öte yandan İmam Mâtürîdî, 68. âyette zikredilen *kitâb* sözcüğünün aynı sûrenin başında geçen 5 ve 6. âyetlerle bağlantılı olabilme ihtimaline yer vermektedir. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir: “Allah’ın iki tâifeden birine karşı size verdiği zafer sözü olmasaydı, Rasûlullah’la tartışmanızdan, savaşa çıkmakta ona muhalefet etmenizden ve kervanı istemenizden dolayı size azap dokunurdu.”³⁰⁶ Bazıları *kitâbın*, Enfâl 7. âyette geçen zafer sözü olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷ Diğer bazıları ise Hz. Peygamber’in Bedir Gazvesi başlamadan önce yapmış olduğu şu duanın “*Ya Rabbi! Bana va’d ettiğin yardımına sığınırım.*” Enfâl sûresi 7. âyette geçen va’d olmalıdır demiştir.³⁰⁸

Mevdûdî, *kitâbın* Muhammed sûresi 4. âyette geçen esir alabilirsiniz emri olduğu hususunda özetle şöyle demektedir: Allah, Bedir esirlerinden alınan ganimet mallarını helal kılmış ve fidye almalarından dolayı Müslümanlara bir ceza vermemiştir. “لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ” buyruğu, bu olaydan önce Kur’ân’da fidye almayı mubah kılan iznin gelmiş olduğunu açıkça göstermektedir.³⁰⁹

Abdulaziz Bayındır ise, Enfâl sûresi 68. âyette geçen *kitâb* kelimesinin, Rûm sûresi 1-5. âyetlerle bağlantılı olduğunu belirtmiştir.³¹⁰ Ayrıca ona göre, Enfâl sûresi 7. âyette zikredilen “كَلِمَاتِهِ” ibaresi çoğul olduğu için Allah’ın bu hususta en az üç sözünün olması gerekir: Birincisi Romalılarla Perslilerin karşılaşacağı gün Müslümanların sevindirileceğidir (Rûm, 30/1-5). İkincisi İsrâ sûresi 76-77. âyetleri gereği müşriklerin Mekke’den çıkarılması, üçüncüsü de Bakara 191. âyeti gereği bu işi müslümanların gerçekleştirmesidir.³¹¹

Rasûlullah’ın daha önce nazil olan âyetleri uygulama sırasında evla olana muhalif hareket etmesinden dolayı Enfâl 67. âyeti ile kınandığını ifade eden Nebhânî (ö. 1977), bunun yeni hüküm bildiren veya ictihadda yapılan hatayı düzelten bir âyet

³⁰⁶ Mâtürîdî, *Te’vilat*, V, 258-259.

³⁰⁷ Ebû Umeyr, “Merviyâtü İstişarti’n-Nebî”, 127.

³⁰⁸ İsrail Balcı, *Hz. Peygamber’in Savaşlarında İlahi Yardım*, 3. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, 40.

³⁰⁹ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’ân*, V, 370.

³¹⁰ Abdulaziz Bayındır, <https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Enfal.htm#7> (erişim tarihi 16.03.2019)

³¹¹ Bu bilgiler, Abdulaziz Bayındır başkanlığında devam eden ve henüz yayınlanmayan Kur’ân-ı Kerim Meal çalışmasından alınmıştır.

olmadığını belirtmiştir.³¹² Çünkü esir alabileceğine dair hüküm daha önce nazil olan Muhammed sûresi 4. âyeti ile bildirilmişti. Enfâl sûresi 67. âyette ise *ishânda* bulunma şartıyla esir alınabileceği belirtilmiştir.³¹³ Dolayısıyla esir almak günah olmadığı gibi Hz. Peygamber'in yaptığı ictihad da düzeltilmemiştir. Ancak Hz. Peygamber Bedir Gazvesi'nde, Muhammed sûresi 4. âyetini uygulamada evla olana muhalefet ettiği için kınanmıştır.³¹⁴ Nebhânî, Enfâl sûresi 68. âyette geçen *azab* sözcüğünün, bazılarının zannettikleri gibi fidye almadan dolayı Allah tarafından bir tehdit değil, aksine savaş meydanında *ishânda* bulunmadan esir almanın muhtemel sonuçlarının; savaşı kaybetmek veya öldürülmek olduğunu belirtmiştir. Zira şu âyette “قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ/Onlarla savaşın ki sizin ellerinizle Allah onlara azap etsin”³¹⁵ geçen azab, savaşta ölüm anlamında kullanılmıştır.³¹⁶

Müfessir Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ise, *kitâb* kelimesinin Allah'ın daha önce müşriklere karşı, Müslümanlara verdiği zafer sözü anlamında olduğunu açıklamış, “لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ” cümlesinin ise, Allah tarafından gelebilecek bir azap olmayıp Âl-i İmrân sûresi 140³¹⁷ ile Nisâ sûresi 104.³¹⁸ âyetlerde olduğu gibi, düşmanınızdan size sıkıntı dokunurdu, anlamında olduğunu belirtmiştir.³¹⁹ Alûsi de tefsirinde Ebû Hayyân'ın verdiği bu manaya değinmiştir.³²⁰ Son olarak Râzî, 68. âyette geçen azabı, sahâbenin, Allah'ın öldürme emrine muhalefet edip düşmanı savaşta öldürecekleri yerde, esir almakla meşgul olmalarına bağlamıştır.³²¹

1.2.2.4. Değerlendirme

Enfâl sûresi 67-68. âyetlerine dair âlimlerin farklı görüşlerine yer verdikten sonra ilgili âyetlerin anlamını Kur'an bütünlüğü içinde tespit etmeye gayret edeceğiz.

³¹² Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, I, 147.

³¹³ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, I, 148.

³¹⁴ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, I, 149.

³¹⁵ Tevbe, 9/14.

³¹⁶ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, I, 150.

³¹⁷ “Siz bir yara aldıysanız, karşınızdaki topluluk da vaktiyle öyle bir yara aldı. Bu gibi günleri, insanlar arasında döndürüp dururuz. Bu, Allah'ın inanıp güvenenleri bilmesi ve içinizden kimilerini şahit tutması içindir. Allah, yanlış yapanları sevmez.”

³¹⁸ “Düşman topluluğunu kovalamakla gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız, onlar da sizin gibi acı çekiyorlar. Üstelik sizin Allah'tan bir beklentiniz var. Onların böyle bir beklentileri de yok. Bilen ve doğru kararlar veren Allah'tır.”

³¹⁹ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühît*, IV, 515.

³²⁰ Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, X, 33.

³²¹ Râzî, *Tefsîr*, XV, 207.

Yaygın kabule göre esirlerle ilgili ilk düzenleme Enfâl 67-69. âyetleri ile yapılmıştır.³²² Buna göre Bedir Gazvesi esirleri özelinde nazil olan bu âyetler, Hz. Ömer'in esirlerle ilgili teklifini teyit etmiştir.³²³ Buna bağlı olarak âyette geçen “إِثْحَان” sözcüğü, düşmanın gücünü ve kuvvetini kırmak amacıyla öldürmede aşırıya gitmek şeklinde açıklanmıştır.³²⁴ Fakat 67. âyette geçen kınamanın nedenine ve 68. âyette geçen *kitâb* ile *azab* sözcüklerinin anlamlarına dair tatmin edici açıklamalar getirilmediğini belirtmek gerekir.

Öte yandan savaş meydanında henüz düşmana karşı tam hâkimiyet kurulmadan esir almakla uğraşmak hoş olmayan bazı durumların vuku bulmasına sebep olabilir.³²⁵ Müslümanlar bu noktaya dikkat etmedikleri için Uhud³²⁶ ve Huneyn³²⁷ gazvelerinde karşılaştıkları sıkıntıları tarihi kaynaklarda bulmak mümkündür. Müslümanların, Bedir Gazvesi'nde bu noktaya dikkat etmediklerini, kınamanın yer aldığı âyetten anlamak mümkündür. Şayet Allah'ın daha önce vermiş olduğu va'd olmasaydı, savaş kuralları gereği Uhud Gazvesi'nde olduğu gibi³²⁸ Müslümanlar Bedir'de de aynı sonuçla karşılaşacaklardı. Başka bir ifâdeyle Enfâl 68. âyette ifâde edilen Allah'ın daha önce Müslümanlara verdiği zafer sözünden dolayı, Uhud'taki sonuç³²⁹ Bedir Gazvesi'nde yaşanmamıştır.

Aslında Hz. Peygamber'in savaş öncesinde ellerini havaya kaldırıp şöyle dua ettiğine: “Allah'im! Bana verdiğin va'dini gerçekleştir. Allah'im! Bana verdiğin va'dini yerine getir. Allah'im! Bir avuç Müslümanı helak edecek olursan, artık yeryüzünde ibadet edecek kimse kalmaz”³³⁰ dair rivâyet ile Rasûlullah şu âyeti

³²² Özel, *Savaş Esirleri*, 31, 72; Yaman, *Devletler Hukukunda Savaş*, 166.

³²³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 258; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, X, 80; Özel, *Savaş Esirleri*, 34; Abdüsselâm b. Hasan el-Edğîrî, *Hükmü'l-Esra fi'l-İslâm ve Mükârenetühu bi'l-Kanûni'd-Devlî el-'Amm*, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ma'arif, Rıbat 1985, 97; Muhammed el-Hüdarî, *Nûrû'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, 1. Baskı, Daru Daniye, Dımaşk 1990, 119 (1. dipnot); Ali Galip Gezgin, *Kur'ân'da Hz. Peygambere Yapılan Uyarılar*, 3. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015, 223; Ali Galip Gezgin, *Özgün Bir Kur'ân Yorumu -Hz. Ömer Örneği-*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014, 106.

³²⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, VI, 3282.

³²⁵ Orum, *Âyetlerin Başına Gelenler*, 113.

³²⁶ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, IV, 254.

³²⁷ Mehmet Nadir Özdemir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, Otto Yayınları, Ankara 2016, 112.

³²⁸ Uhud Gazvesi için bkz: Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları (İslâm Harp Tarihine Dâir Bir Tetkik)*, çev.:Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991, 97.

³²⁹ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, IV, 515; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, X, 33.

³³⁰ Müslim, “Cihâd, 20 (1763)”, 835.

okudu: “سَيُهْرَمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ”³³¹ *Bütün bu toplananlar mağlup olup kaçacaklar*³³¹ meâlindeki rivâyet,³³² onun daha önce bir zafer sözü aldığı ve bu savaşta büyük bir beklenti içinde olduğunu göstermektedir. Bu zafer sözü, Mekke döneminde inen ve o dönemden itibaren Müslümanları beklenti içine sokan Rûm sûresinin ilk âyetleri olmalıdır.³³³ Nitekim Mekke’de inen Rûm sûresinde Araplara çok yakın bir yerde³³⁴ mağlup olan Bizanslıların,³³⁵ Persleri üç ila dokuz yıl içerisinde yenecekleri bildirilmişti.³³⁶ Hatta bu, Müslümanlar ile müşrikler arasında iddialaşmalara yol açmıştı.³³⁷ Bu nedenle hem Müslümanlar hem de Mekkeli müşrikler, Suriye tarafından gelecek bir habere dikkat kesilmişti. Ancak daha sonraları Medinelilerin daveti üzerine Mekkeli Müslümanlar Medine’ye hicret etmişlerdi. Mekke liderlerinden Ebû Süfyân (ö. 31/651-52), hicretin ikinci yılında büyük bir ticaret kervanı ile Suriye’de bulunduğu sırada Bizanslılar ile Persler arasında yeni bir savaşın patlak vermek üzere olduğu haberini alması üzerine teyakkuza geçip zamanında gündemi meşgul eden Rûm sûresini hatırlayıp³³⁸ maddi değeri oldukça fazla olan kervanın Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden korktu. Hz. Peygamber ile sahâbenin kervanı ele geçirmek için hazırlıklara başladığı duyumları, Ebû Süfyân’ın bu kaygısını doğrular nitelikteydi. Ebû Süfyân da bir haberci yollayarak Mekke’den yardım talebinde bulundu.³³⁹ Mekkeliler, bu durumu yıllardır hasım belledikleri Müslümanlara hadlerini bildirme fırsatı görerek geniş çaplı bir ordu hazırladılar.³⁴⁰

Hz. Peygamber ve beraberindeki Müslümanlar ise, Bizans-Pers sürtüşmesinin Rûm sûresinin işareti ile Bizans galibiyeti ile sonuçlanacağından şüphe duymaksızın yine sûrenin işaret ettiği “*O gün mü’minler sevineceklerdir*” ilâhî mesajının

³³¹ Kamer, 54/45.

³³² Buhârî, “Tefsîrü’l-Kur’ân, 54”, 1231.

³³³ Orum, *Âyetlerin Başına Gelenler*, 113-114.

³³⁴ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IX, 3086; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXVIII, 447; Râzî, *Tefsîr*, XXV, 97; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XI, 580.

³³⁵ Rûm, 30/2.

³³⁶ Rûm, 30/3.

³³⁷ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXVIII, 448; Râzî, *Tefsîr*, XXV, 97; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XI, 581.

³³⁸ Abdullah Bayındır, “Allah’ın Elçisinin Örnekliği ve Nasr Suresi”, *KHD.*, sayı: 19, Ekim-Aralık İstanbul 2017, 42.

³³⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 199.

³⁴⁰ Bayındır, “Allah’ın Elçisinin Örnekliği”, 42.

sonucunun kervan olduğu tahminiyle,³⁴¹ 30 veya 40 kişilik bir koruması olan kervana saldırmak için Medine’de sefer hazırlıklarına başladılar. Ebû Süfyân’ın haberci yolladığından ve Mekke’den bir ordunun hareket ettiğinden habersiz bir şekilde yola çıkan Müslümanların ilk amaçları Kureyşlilerin Suriye tarafından gelen kervanını ele geçirmektir.³⁴² Öte yandan bazıları “وَيَوْمَئِذٍ يُفْرَخُ الْمُؤْمِنُونَ” ifâdesinin, Bizanslıların Perslere karşı elde edecekleri zafer olduğunu³⁴³ ve bunun, Hudeybiye dönüşünde gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir.³⁴⁴ Diğer bazıları ise, hem Müslümanların müşriklere hem de Bizanslıların Perslere karşı elde edecekleri galibiyete sevineceklerini ifade etmişlerdir.³⁴⁵ Fakat İranlıların yenilgisi haberi bizzat o günde Müslümanlara ulaşmayacağından Müslümanların, Bedir gününde Mekkeli müşriklere karşı elde edecekleri zafere sevinecekleri anlamının daha isabetli olduğu belirtilmiştir.³⁴⁶

Esasında Enfâl sûresi 7. âyette geçen Allah’ın verdiği söz, Rûm sûresinde verilen yardım ve zafer sözü³⁴⁷ olmalıdır. Ancak Allah’ın koymuş olduğu kurallar sebebiyle³⁴⁸ Müslümanların Mekkelilerle savaşması gerekiyordu. Bu savaş neticesinde Allah’ın va’di mucibince galibiyeti ve mü’minler ordusunun Mekke’ye kadar gidip o gün Mekke’yi almasını istiyordu.³⁴⁹ Çünkü ancak bu şekilde Mekkeli kâfirlerin direnci kırılarak İslâmî gelişim ve hareketin geniş alanlara yayılması sağlanabilirdi. Ancak hedef ticaret kervanı olduğu halde bazı Müslümanlar bu sefere çıkmada isteksiz davranmış³⁵⁰ ve savaşmak yerine daha güçsüz olan kervanı elde etmek onlara daha cazip gelmişti.³⁵¹

³⁴¹ Bayındır, “Allah’ın Elçisinin Örnekliği”, 42.

³⁴² İbn Hişâm, *Sîre*, II, 199.

³⁴³ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 244; Râzî, *Tefsîr*, XXV, 97; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XI, 581, XIII, 460.

³⁴⁴ Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XI, 581.

³⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IX, 3087; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXVIII, 447, 449; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Delâilü’n-Nübüvveti ve Ahvâli Sahibi’s-Şerî’a*, thk.: Abdülmü’tî Kal’ecî, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye Beyrut 1988, II, 332; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XI, 580.

³⁴⁶ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 97.

³⁴⁷ Rûm, 30/4-6.

³⁴⁸ Muhammed, 47/4.

³⁴⁹ Bayındır, “Allah’ın Elçisinin Örnekliği”, 42.

³⁵⁰ Enfâl, 8/5.

³⁵¹ Enfâl, 8/7.

Ebû Süfyân'ın aldığı tedbirlerle ticaret kervanı saldırı riskini atlattığı halde Mekkeliler savaşmakta ısrar ettiler.³⁵² Bedir yakınında ordusuyla konaklayan Hz. Peygamber, Kureyş ordusunun Mekke'den çıkıp Bedir'e geldiğinden haberdar değildi.³⁵³ Mü'minlerin gönülsüzlüğüne rağmen³⁵⁴ Allah'ın, kesin karar verdiği sonuç ortaya çıksın³⁵⁵ diye iki ordu Bedir'de karşı karşıya geldi. Mekkeli müşrikler, Müslümanlardan çok fazla oldukları halde Allah, kâfirleri Müslümanlara az,³⁵⁶ göz kararıyla kendilerinin iki katı,³⁵⁷ Müslümanları ise kâfirlerin gözünde olduğundan daha az gösteriyordu.³⁵⁸ Allah, bütün bunları kesin karar verdiği sonucu ortaya çıkarmak için yapmıştı.³⁵⁹ Ancak savaş meydanında henüz düşmana karşı tam bir hâkimiyet kurulmadan esir alındığı, yani Muhammed sûresi 4. âyetine aykırı davranıldığı için Allah, Hz. Peygamber'i uyararak³⁶⁰ kendisi dâhil Müslümanların hata yaptığını, ancak daha önce verilen zafer sözü³⁶¹ sebebiyle³⁶² göreceli bir zafer elde ettiklerini bildirdi.³⁶³

Bedir Gazvesi'nde yapılan bu hata, Fetih sûresinin ilk âyetleri ile Nasr sûresiyle yakından ilgilidir. Nitekim Nasr sûresinde Yüce Allah, fetih gerçekleşip insanların İslâm'a yöneldiğini görünce Hz. Peygamber'in af dilemesini istemektedir. Peki, Hz. Peygamber'in işlediği suç neydi ve tövbenin Mekke'nin fethiyle irtibatlandırılmasının sebebi ne olabilir? Gerçekten bu sorular sadece Nasr sûresine baktığımızda cevaplayabileceğimiz türden sorular değildir. Bu, konuyla ilgili diğer âyetlere bakılmasını zorunlu kılmaktadır.³⁶⁴ Rûm 1-6, Muhammed 4, Enfâl 67-68 ve Fetih 1-2. âyetlerinin Nasr sûresi ile yakından ilgilidir. Yukarıda işaret edilen Hz. Peygamber'in, Bedir Gazvesi'nde yaptığı hatayı Bedir'den ancak 6 yıl sonra gerçekleşen Hudeybiye Antlaşması ile telafi edebilme imkânını elde etmişti.³⁶⁵ Mekke Fethi'nin kapısı aralandığının haberi Hudeybiye dönüşünde Fetih sûresinde

³⁵² İbn Hişâm, *Sîre*, II, 208-209.

³⁵³ Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA.*, 1992, V, 326.

³⁵⁴ Bayındır, "Allah'ın Elçisinin Örnekliği", 43.

³⁵⁵ Enfâl, 8/44.

³⁵⁶ Enfâl, 8/43.

³⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/13.

³⁵⁸ Enfâl, 8/44.

³⁵⁹ Enfâl, 8/42, 44.

³⁶⁰ Enfâl, 8/67.

³⁶¹ Rûm, 30/4-6.

³⁶² Enfâl, 8/68.

³⁶³ Bayındır, "Allah'ın Elçisinin Örnekliği", 43.

³⁶⁴ Bayındır, "Allah'ın Elçisinin Örnekliği", 41.

³⁶⁵ Bayındır, "Allah'ın Elçisinin Örnekliği", 44.

bildirilerek³⁶⁶ şöyle buyurulmuştu: “(Mekke’yi) Fethin önündeki engeller, senin için tamamen kalktı. Allah bunu, önceki ve sonraki günahlarını bağışlamak, sana olan iyiliklerini tamamlamak ve seni doğru bir yola yöneltmek için yaptı. Bunun bir sebebi de Allah’ın sana, güçlü bir yardımda bulunacak olmasıdır.”³⁶⁷ Fetih sûresi ilk âyetlerinin Bedir Gazvesi’nde yapılan hatayla ilgili olduğu çok açıktır. Ancak bağlantıları koparıldığında³⁶⁸ hem ilgili âyetler hem de Nasr sûresi anlamsız kalmaktadır.³⁶⁹

Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin sebab-i nüzûlü bağlamında nakledilen rivâyetlere gelecek olursak, hakkında açık âyet (Muhammed 4) olan bir konuda iddia edildiği üzere Hz. Peygamber’in istişarede bulunması imkânsızdır. Bu nedenle Rasûlullah’ın esirler konusunu sahâbeyle istişare ettiği ve esirleri fidye karşılığında serbest bıraktığı için Enfâl sûresi 67-68. âyetleri nazil olduğu şeklindeki rivâyetler gerçek dışı olmalıdır. Şayet iddia edildiği üzere esirleri öldürmedikleri için kınanmış ve ilgili âyetler Hz. Ömer’in görüşünü teyid ettiyse, o zaman bu emrin neden yerine getirilmediği sorusunun cevaplandırılması gerekmez mi! Bazı araştırmacıların ifade ettikleri gibi, şayet savaş sonrası bir istişare yapıldıysa, Enfâl sûresi 67. âyetteki azarlamaya sebep olan davranış sorgulanmış, bunun bir hata olduğu itiraf edilmiş, ayrıca esirlerden hangilerinin karşılıksız, hangilerinin karşılıklı serbest bırakılmasının belirlenmesi ve karşılıklı bırakılacakların fidyelerinin ne kadar olacağı meseleleri konuşulmuş olmalıdır.³⁷⁰ Öte yandan Enfâl sûresi 67-68. âyetlerinin inmesiyle sahâbe arasında, aldıkları esirlerden elde ettikleri fidyenin helal olup olmadığı hususunda bir şüphe yaşanmış, bunun üzerine 69. âyeti nazil olmuş³⁷¹ ve onların bu şüphesini gidermiş olabilir.

Özetle Enfâl sûresi 67-68. âyetlerine göre savaş esirlerini öldürmek veya köle statüsüne almak caiz değildir. Çünkü ilgili âyetler, savaş esirlerinin akıbetini ele

³⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXI, 237; Ahmed b. Yahya el-Belâzûrî, *Kitâbu Cümel min Ensâbi’l-Eşraf*, thk.: Süheyl Zekkâr ile Riyad Ziriklî, Darü’l-Fikr, Beyrut 1996, I, 440; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XIII, 455-460.

³⁶⁷ Fetih, 48/1-3.

³⁶⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XI, 236; Râzî, *Tefsîr*, XXVIII, 78.

³⁶⁹ Bayındır, “Allah’ın Elçisinin Örnekliliği”, 45.

³⁷⁰ Orum, *Âyetlerin Başına Gelenler*, 114.

³⁷¹ Ebû Muhammed Huseyn b. Mes’ûd el-Begavî, *Tefsîrü’l-Begavî (Meâlimü’t-Tenzîl)*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Daru Taybe, Riyad 1989, III, 377-378.

almamakta, aksine Muhammed s resi 4.  yette bildirilen Şartlar altında esir alınması gerektiğini konu edinmektedir.

2. HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ ESİRLERİ İLE İLGİLİ ÂYETLERİ UYGULAMA BİÇİMİ

Kur'ân-ı Kerim'in ifâdesiyle Müslümanlar için Rasûlullah'ta güzel örneklik vardır.³⁷² Âyetleri ilk anlayan ve uygulayan Hz. Peygamber'dir. Bu bakımdan onun savaş esirleri uygulamalarına bakmadan Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetlerini anlamaya çalışmak, eksik kalmaktadır. Bu uygulamalar da hadisler yoluyla bizlere ulaşmaktadır. Hadislerin sağlam olanlarını yanlışlarından ayırt etmek için hadis metodolojisi ilmi kitaplarında bazı esaslar belirlenmiştir. Bu esasların başında hadislerin Kur'ân'a arzı gelmektedir. Bu nedenle biz önce Kur'ân-ı Kerim'i, daha sonra Kur'ân ile birlikte hadisleri yani sünneti anlamaya çalışmalıyız. Çünkü Hz. Peygambere Kur'ân ile birlikte hikmet de indirilmiştir.³⁷³ Hikmet, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan hükümlerdir.³⁷⁴

2.1. ESİRLERİ KARŞILIKSIZ VEYA FİDYE KARŞILIĞINDA SERBEST BIRAKMASI

Birinci bölümde ele aldığımız üzere düşmanı savaşta etkisiz hale getirdikten sonra alınan esirleri öldürmek veya köleleştirmek yerine, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. Kur'ân-ı Kerim'i tebliğ etmek ve uygulamakla yükümlü olan Hz. Peygamber'in bütün uygulamaları hep bu çerçevede olmuştur.

Bu kısımda, Hz. Peygamber'in bazı savaş esirlerini karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma uygulamalarına ve esirlerle diğer bazı hususlara yer vereceğiz.

1. Batn-ı Nahle Esirleri

Kaynaklarda kaydedildiğine göre, Müslümanlar ilk esir alma olayıyla Batn-ı Nahle seriyyesinde karşılaşmışlardır. Hz. Peygamber, Bedir Gazvesi'nden kısa bir süre önce Abdullah b. Cahş komutasında 8 veya 12 kişiden oluşan bir birliği, Batn-ı Nahle'ye göndermiştir.³⁷⁵ Ancak bu seriyyede talimatlara aykırı davranılarak Tâif tarafından gelen kervana saldırı yapılmış ve kervanın başkanı Amr b. el-Hamdarî

³⁷² Ahzâb, 33/21.

³⁷³ Bkz: Bakara, 2/151, 231; Âl-i İmrân, 3/164; Nisâ, 3/113; Ahzâb, 33/34.

³⁷⁴ Bkz: Orum, *Kur'ân'ı Anlama Usûlü*, 298-299, 306-307.

³⁷⁵ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 410.

öldürülmüştür. Osman b. Abdullah ile Hakem b. Keysan (ö. 4/625) ise esir alınarak kervandaki mallar ile birlikte Medine'ye dönülmüştür. Rasûlullah, “*Size, haram aylarda savaşma emri vermedim*” diyerek bu duruma karşı kızgınlığını belirtmiştir.³⁷⁶ Bu saldırıda esir alınan iki şahıs,³⁷⁷ kısa bir süre sonra her biri kırk ukiyye³⁷⁸ fidye karşılığında serbest bırakılmışlardır.³⁷⁹ Öte yandan bu olay, bazıları tarafından Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Megâzî* adlı eseri kaynak gösterilerek şöyle aktarılmaktadır: “...Ele geçirilerek Medine'ye getirilen iki Mekkeliyi de esir kabul etti. Ancak Bedir sonrasına kadar esirlerin hukuku konusunda bir karara varmadı. Bedir sonrasında esaretten kurtulmak için fidye kabul edildiği için Mekkeliler bu iki esir için de fidye gönderdiler.”³⁸⁰ Fakat ilgili eserde, sefere iştirak edip daha sonra yollarını şaşırarak Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Utbe b. Gazvân'ın Medine'ye sağ salım dönmeleri üzerine esirlerden her biri kırk ukiyye yani 1600 dirhem fidye karşılığında serbest bırakıldıkları kaydedilmektedir.³⁸¹ Kanaatimizce Vâkıdî'de yer alan aşağıdaki bilgilerin esirler konusuyla karıştırılması sonucunda yukarıda sözü edilen hata ortaya çıkmıştır: “Hz. Peygamber, Nahle ganimetlerini dağıtmadan Bedir'e hareket etti. Bedir'den dönünce, bu savaştan elde edilen ganimetlerle birlikte herkese hakkını vererek bölüştürdü.”³⁸²

Dikkat edilirse, gerçek anlamda bir savaş olmayıp sınırlı bir çatışmada esir alınan bu iki şahıs,³⁸³ Muhammed sûresi 4. âyetine uygun olarak³⁸⁴ fidye ile serbest bırakılmışlardır. Seriyeye ile ilgili nazil olduğu nakledilen³⁸⁵ Bakara sûresi 217. âyette haram aylarda savaş yasağına atıf yapılmasına karşı, esirlerin fidye ile salıverilmeleri

³⁷⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 195-197; Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, 2. Baskı, thk.: Salih Ahmed eş-Şamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2004, I, 341; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 189-190; Özel, *Savaş Esirleri*, 30; W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, 2. Baskı, çev.: Erdem Türközülletişim Yayınları, İstanbul 2015, 129; W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 1. Baskı, çev.: Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2015, 26.

³⁷⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 197; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 190; Özel, *Savaş Esirleri*, 30; Fendoğlu, *Kölelik ve Cârîyelik*, 112.

³⁷⁸ 4752 gr. gümüşe denk gelmektedir. Bkz: Özel, *Savaş Esirleri*, 30.

³⁷⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 197.

³⁸⁰ Tahsin Ekim, *Bedir Savaşı'nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, SÜSBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, 25.

³⁸¹ Bkz: Vâkıdî, *Megâzî*, I, 17.

³⁸² Vâkıdî, *Megâzî*, I, 18.

³⁸³ Özel, *Savaş Esirleri*, 31.

³⁸⁴ Ahmed Hamdi Furat, “Kur'ân'da Ve Hz. Peygamberin Uygulamalarında “Esirlerin Âkıbeti”, *İnsan Hakları ve Din Sempozyumu*, 15–17 Mayıs Çanakkale 2009, 382.

³⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III, 650-658.

sorun olarak anlatılmamış olması, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasının yasak olmadığını göstermektedir.

2. Bedir Esirleri

Batn-ı Nahle seriyyesinden çok kısa bir süre sonra yapılan Bedir Gazvesi'nde, müşriklerden 70 kişi öldürülmüş, 70 kişi de esir alınmıştı.³⁸⁶ Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Hz. Peygamber, Bedir esirlerini sahâbe arasında dağıtmış ve esirlere iyi muamelede bulunmalarını emretmiştir.³⁸⁷ Süheyl b. Amr, Hz. Peygamber'in eşlerinden Sevde bint Zem'a (ö. 23/644)'nın evinde tutulmuştur.³⁸⁸ Bedir esirlerinden Halid b. Hişâm b. Muğîre ile Ümeyye b. Ebî Huzeyfe b. Muğîre ise,³⁸⁹ amcakızları olan Ümmü Seleme (ö. 62/681)'nin evinde alıkonulmuş ve Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'den izin alarak üst-başlarını temizlemiştir.³⁹⁰ Bu uygulama, esirlerin aileler arasında dağıtılmasının Müslümanlara olan yakınlık dereceleri³⁹¹ dikkate alınarak yapıldığını göstermektedir. Bedir Gazvesi'nde Nadr b. Hâris (ö. 2/624)'ten sonra müşriklerin bayraktarı olan Ebû Aziz'in,³⁹² şu anlatımı Rasûlullah ile Müslümanların Bedir esirlerine olan yaklaşımlarını özetlemektedir: "Bedir günü esirler arasındaydım. Rasûlullah dedi ki: 'Esirlere iyi davranın.' Ben Ensar'dan bir grupta birlikteydim. Rasûlullah'ın bu sözü üzerine onlar sabah ve akşam yemeklerinde hurma yer, bana ise ekmek verirlerdi."³⁹³ Başka bir rivâyete göre, "Onlardan birinin eline bir ekmek kırıntısı geçtiğinde bana takdim eder, ben ise utancımın geri çevirir, ancak el sürmeden bir daha bana verirlerdi."³⁹⁴ Aynı olayın anlatıldığı başka bir rivâyette ise, "Onlar yürüyerek gelir, bizi de bineklere bindirirlerdi."³⁹⁵

³⁸⁶ Buhârî, "Megâzî, 10", 978; Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, II, 16.

³⁸⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 230; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 460.

³⁸⁸ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 151-152; İbn Kesîr Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezu'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye bi Dari Hecer, Cîze/Mısır 1997, V, 192.

³⁸⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 284-285; Vâkıdî, *Megâzî*, I, 140.

³⁹⁰ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 119.

³⁹¹ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 118.

³⁹² İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 919.

³⁹³ Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 393.

³⁹⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 230.

³⁹⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 119; Hakîl, "eş-Şemâilü'l-Muhammediyye", 74.

Buna karşı Bedir esirlerinin birinci geceyi elleri bağlı geçirdikleri kaydedilmektedir.³⁹⁶ Fakat bunun güvenlik nedeniyle yapıldığını söylemek mümkündür. Çünkü Süheyl b. Amr'ın, Medine'ye dönüş yolunda kaçmaya çalışmış ve bu nedenle elleri bağlanmıştı.³⁹⁷ Öte yandan bazı kaynaklarda Bedir esirlerinin fidye karşılığında serbest bırakılmalarına karar verildikten sonra Hz. Peygamber'in şöyle dediği haber verilmektedir: “*Bu adamları fidye almadan veya boyunlarını vurmada elinizden kaçırmayın.*”³⁹⁸ Fakat pek çok hadis âlimi, rivâyet zincirinde yer alan Ebû Ubeyde'den dolayı ilgili rivâyetin zayıf olduğuna hükmetmişlerdir.³⁹⁹

Bedir esirlerinden alınan fidye, mali durumlarına göre 1000 ile 4000 dirhem arasında değişmekteydi. Mali durumları iyi olmayan kimi esirler de karşılıksız veya 10 çocuğa okuma-yazma öğretilmelerine karşılık serbest bırakılmışlardır.⁴⁰⁰ Bu çocuklar arasında Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?])'in de olduğu kaydedilmiştir.⁴⁰¹ Bedir esirlerinden Mutallib b. Hanteb'in ise fidye olarak Ebû Eyyûb el-Ensârî (ö. 49/669)'nin bahçesinde belli bir süreliğine çalışması karşılığında serbest bırakıldığı belirtilmiştir.⁴⁰² Ayrıca kaynaklarda belirtildiği üzere Bedir'de esir alınanlar arasında Ebû Süfyân'ın oğlu Amr da vardı.⁴⁰³ Bazıları Ebû Süfyân'a çocuğunun esaretten kurtulması için fidyesini vermesini söylemesi üzerine onun, “Hem kanımı hem de malımı mı alacaklar! Hanzala (ö. 2/624)'yı öldürdüler, ben ise Amr'ın fidyesini vereceğim! İstedikleri kadar ellerinde tutsunlar” şeklinde karşılık verdiği, ancak umre yapmak amacıyla Mekke'ye giden Sa'd b. Nu'mân'ın Ebû Süfyân tarafından oğluna karşılık alıkonulunca Rasûlullah'ın, Sa'd'a karşılık Amr'ı serbest bıraktığı haber verilmiştir.⁴⁰⁴

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, esaret süresi içinde esirlere işkence yapmadığı gibi İslâm'a girmeleri için de hiçbir surette baskı uygulamamıştır. Hatta

³⁹⁶ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 151; İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 11-12.

³⁹⁷ Vâkîdî, *Megâzî*, I, 117; Hakîl, “eş-Şamâilü'l-Muhammediyye”, 73.

³⁹⁸ İbn Ebi Hâtim, *Tefsîr*, V, 1732; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 109-110.

³⁹⁹ Bkz: İbn Hanbel Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, I. Baskı, thk.: Şuayb el-Arnâvutî, vd., Darü'l-Hadîs, Kahire 1995, (2 nolu dipnot) VI, 140-142.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 17.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 20.

⁴⁰² Vâkîdî, *Megâzî*, I, 141; Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 362; İbrahim b. Sa'd el-Hakîl, “eş-Şemâilü'l-Muhammediyye fi't-Teâmüli ma'a'l-Esra: Esra Bedir Nemûzecen”, *el-Beyân*, Londra 2016, sayı: 353, 75.

⁴⁰³ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 361.

⁴⁰⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 235; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 466-467.

bazı kaynaklarda geçen bir rivâyete göre,⁴⁰⁵ Hz. Ömer, Süheyl b. Amr (ö. 18/639)'ın ön dişlerini sökmesi için Rasûlullah'tan izin istemiş. Fakat Rasûlullah'ın buna karşı çıkarak şöyle dediği haber verilmiştir: “*Ona müsle yapmam.*⁴⁰⁶ *Şayet yaparsam, Nebî olduğum halde Allah da bana müsle yapar.*”⁴⁰⁷

Sonuç olarak Bedir Gazvesi'nde ele geçirilen esirlerin bir kısmı bir bedel karşılığında, diğer bir kısmı ise karşılıksız serbest bırakılmışlardır. Öte yandan Hz. Peygamber'in Bedir esirlerinden bazılarını öldürdüğünü bildiren kimi rivâyetlerden hareketle savaş esirlerinin öldürülebileceğini savunulmuştur. İlgili rivâyetleri ileride⁴⁰⁸ inceleyeceğiz.

3. Benî Mustalik Esirleri

Başka bir esir alma olayı ise Benî Mustalik Gazvesi'nde yaşanmıştır. Huzâa'nın bir kolu olan Benî Mustalik kabilesinin⁴⁰⁹ reisi Hâris b. Ebû Dırâr'ın, Müslümanlara karşı çevredeki kabileleri de kışkırtarak asker toplamaya başladığı haberini alan Hz. Peygamber,⁴¹⁰ Hicrî 5. yılda Benî Mustalik olarak da bilinen Müreysî' Gazvesi'ne çıktı.⁴¹¹ Müslümanların zaferiyle sonuçlanan bu savaşta müşriklerden 10 kişi öldürüldü, savaş alanına getirilen kadın ve çocuklar ise esir alındı.⁴¹² Benî Mustalik Gazvesi'nde alınan esirler arasında, Cüveyriye (ö. 56/676) de vardı.⁴¹³ Cüveyriye'nin, Sâbit b. Kays (ö. 12/633)'ın⁴¹⁴ veya bir amcaoğlunun hissesine düştüğü rivâyet edilmiştir.⁴¹⁵ Buna mukabil Hz. Peygamber'in Cüveyriye'yi Ensar'dan bir adama emanet edip onu korumasını emrettiğine dair de bazı rivâyetler mevcuttur.⁴¹⁶ Son rivâyet göstermektedir ki, esirlerin sahâbe arasında dağıtılması, Bedir esirlerine özgü bir durum değildir.

⁴⁰⁵ İbn Kesîr'e göre “mürsel” hatta “mu'dal” bir hadistir. Bkz: İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 202.

⁴⁰⁶ Müsle; ölmeden önce veya öldükten sonra kişinin burnunu, kulaklarını kesmek, gözlerini oymak, diğer azalarını tahrip etmektir. Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 346.

⁴⁰⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 233; Vâkıdî, *Megâzî*, I, 107; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 465.

⁴⁰⁸ Bkz: “2.2.1. Bedir Gazvesi Örneği”

⁴⁰⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 184.

⁴¹⁰ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III, 256-257.

⁴¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 59; Önkal, “Mustalik”, XXXI, 361.

⁴¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 60.

⁴¹³ Rıza Savaş, “Cüveyriye bint Haris”, *DİA.*, 1993, VIII, 146.

⁴¹⁴ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III, 113, 258.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 188; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 610.

⁴¹⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 189.

Cüveyriye, esaretten kurtulmak için ödeyeceği fidye miktarını tespit ettikten sonra⁴¹⁷ Hz. Peygamber'in yanına giderek kendisini tanıtmış ve fidyenin ödenmesi hususunda kendisine yardımcı olmasını talep etmiştir. Rasûlullah'ın, esaret bedelini ödeyip kendisiyle evlenme teklifinde bulunması üzerine Cüveyriye, bu teklifi olumlu karşılayarak⁴¹⁸ Hz. Peygamber ile evlenmiştir.⁴¹⁹ Kadın ve çocuklardan oluşan diğer esirlerin bir kısmı karşılıksız, bir kısmı da her bir esire 6 deve fidye ödenmesi karşılığında serbest bırakıldıkları bildirilmiştir.⁴²⁰ Hz. Peygamber'in Benî Mustalik Gazvesi esirlerine yönelik uygulaması, bazıları tarafından esirlerin köleleştirilmesinin dayanakları arasında gösterilmiştir. Bu konu, ileride⁴²¹ Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile Evliliği başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4. Huneyn Esirleri

Başka bir esir alma olayı, Huneyn Gazvesi'nde yaşanmıştır. Müslümanlar, ilgili savaşta düşmanlarını yenmiş ve savaş meydanına getirilen kadın ve çocuklardan oluşan 6.000 kişiyi esir almışlardı. Rasûlullah, esirler hususunda karşılıksız serbest bırakma hakkından feragat etmeyenlere, ele geçirilecek ilk ganimetten⁴²² her bir esire karşılık 6 deve verileceğini taahhüt ederek ikna etmiştir.⁴²³ Böylece tüm Hevâzinli esirler karşılıksız serbest bırakılmıştır.⁴²⁴ Savaş esirlerinin köleleştirilmesine dayanak gösterilen bu olay ile ilgili detaylar ileride⁴²⁵ ele alınacaktır.

Esirlerin Barınma ve İnsanî İhtiyaçlarının Karşılanması

Hz. Peygamber döneminde savaş tutsakları, gözetim altında tutulmaları için birlik üyeleri arasında taksim edilirdi.⁴²⁶ Savaş bitip Medine'ye getirildiklerinde de Bedir ile Benî Mustalik esirlerinde olduğu gibi karşılıksız veya fidye karşılığında

⁴¹⁷ Tespit edilen miktarın 9 ukiyye altın olduğu belirtilmiştir. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 411.

⁴¹⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 188; Rıza Savaş, "Cüveyriye bint Haris", VIII, 146.

⁴¹⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, I, 109. Ayrıca bkz: Rıza Savaş, "Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, I, 399.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61.

⁴²¹ Bkz: "4.2.2. Hadisler"

⁴²² İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 87.

⁴²³ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 85.

⁴²⁴ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 109-110; Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, 172; Özel, "Esir", XI, 384.

⁴²⁵ Bkz: "2.2.4. Huneyn Gazvesi Örneği"

⁴²⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 401.

serbest bırakma durumları netlik kazanıncaya kadar hem kaçmalarını önlemek hem de insanî ihtiyaçlarının karşılanması için çoğu zaman savaşçılar arasında dağıtılır, bazen mescitte tutulurdu. Kadın esirler ise bazen Medine’de emniyetli bir yer olan Remle bint Hâris adında sahâbe bir kadının evinde korunur⁴²⁷ veya Mescid-i Nebevî’ye yakın hurma dalı ve saplaryla çevrili bir odada tutulurdu.⁴²⁸ Nitekim kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre 11 erkek, 11 kadın ve 30 çocuktan oluşan bir grup esir, Remle bint Hâris’in evinde alıkonulmuştur.⁴²⁹ Hatta bir defasında Hz. Peygamber, Hz. Âişe (ö. 58/678)’nin evine bir esiri bırakmış, esir evdeki kalabalıktan yararlanarak kaçmış, ancak daha sonra yakalanarak geri getirilmiştir.⁴³⁰

İnsan sûresi 8. âyetin tefsiri bağlamında Hasan-ı Basrî’den nakledilen şu bilgi, yukarıdaki anlatımları doğrulamaktadır: “Rasûlullah’a esir getirilir. O da Müslümanlardan bazılarına teslim eder ve ‘Ona iyi bak’ derdi. Yanında kaldığı iki-üç gün boyunca onu kendine öncelerdi.”⁴³¹ Yine rivâyet edildiğine göre İnsan sûresi 8. âyeti, Bedir esirlerinin geçimini üstlenen muhacirlerden Hz. Ebû Bekir, Ömer, Ali, Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652), Sa’d ve Ebû Ubeyde (ö. 18/639) hakkında nazil olmuştur.⁴³²

Hız. Peygamber döneminde esirlerin barınma, giyim ve yeme-içme ihtiyaçlarının yanı sıra serbest bırakılırlarken yol masraflarının karşılandığına dair de bazı örnekler mevcuttur. Bedir esirleri arasında bulunan Hız. Peygamber’in boylu poslu biri olan amcası Abbas (ö. 32/653)’a Medine’de giymesi için bir üst aranır ve onun gibi boylu poslu olan Abdullah b. Übey (ö. 9/631)’in gömleği getirilerek ona giydirilir.⁴³³ 6000 kadın ve çocuktan oluşan Hevâzin esirlerini de buna örnek vermek mümkündür. Hız. Peygamber, Tâif’den dönüp Ci’râne’ye vardığında kadın ve çocukların hurma dalı ve saplaryla kaplı barakalarda kendilerini güneş sığından koruduklarını görünce, Büsr b. Süfyân’ı Mekke’ye göndererek onlara üst-baş satın

⁴²⁷ Rıza Savaş, “Asr-ı Saadet’te Kadın ve Aile Hayatı”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, III, 144.

⁴²⁸ Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 153-154; Vâkîdî, *Megâzî*, III, 989.

⁴²⁹ Vâkîdî, *Megâzî*, III, 975.

⁴³⁰ Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 152.

⁴³¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, VI, 277; Râzî, *Tefsîr*, XXX, 245; Ebüssuûd, *İrşâdü’l-Akli’s-Selîm*, IX, 72; Şeyhzâde Muhammed b. Müslühüddin Mustafa, *Hâşiyetu Şeyhzâde ala Tefsîri’l-Kâdî Beydâvî*, Hakikat Kitapevi, İstanbul 1998, IV, 492-493.

⁴³² Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XXI, 461.

⁴³³ İbn Sa’d, *Tabakât*, IV, 12.

almasını emrederek hepsini giydirebilir.⁴³⁴ Başka bir örneğimiz ise, Adıyy b. Hâtım (ö. 67/686)'in kızkardeşi Seffâne⁴³⁵ olayıdır. Seffâne, Remle bint Hâris'in evinde⁴³⁶ veya Mescid-i Nebevî kapısına yakın kadın ve çocukların alıkonuldukları bir odada tutulmaktaydı.⁴³⁷ Bu hanım, Hz. Peygamber'e, babasının öldüğünü, yaşayan kardeşinin ise kaçtığını anlatıp kendisini serbest bırakmasını rica eder. Hz. Peygamber'in olumlu cevap vermemesi üzerine Seffâne umutsuzluğa kapılır. Ertesi gün Hz. Peygamber, yanından geçerken onu esir alan Hz. Ali, Rasûlullah ile konuşması için işarette bulunur. O da, bir önceki konuşmasını tekrarlar. Hz. Peygamber, bu sefer isteğini olumlu karşılar, ancak kendisini memleketine ulaştıracak güvenilir birilerini bulmadıkça Medine'den ayrılma hususunda acele etmemesini önerir. Kendi toplumundan birilerini bulup Hz. Peygamber'i haberdar edince, Hz. Peygamber, giyeceği elbiselerin yanı sıra, onu Şam'a ulaştıracak bir binek ve yolda ihtiyaç duyacağı eşyaları da verip onu yolcu eder.⁴³⁸

Aşağıda aktaracağımız şu olaylar, Müslümanların savaş esirlerine yönelik yaklaşımlarını özetler niteliktedir. İki Müslümanı esir alan Sakîflilerin müttefiki olan Benî Akil'den bir adam esir alınarak Medine'ye getirilmiş. Hz. Peygamber esirin durumunu sorup, esirin ben Müslümanım demesi üzerine, Hz. Peygamber şöyle karşılık vermiştir: “*Esir alınmadan önce bunu söyleseydin kurtulurdun.*” Esirin, “Açım, bana yemek verin. Susuzum, bana su verin” deyince, Hz. Peygamber, bu isteklerin karşılanacağı anlamında “*Bu senin doğal hakkındır*” veya “*Bu onun doğal hakkındır*” demiştir. Daha sonra esir alınan iki Müslümanın takasında serbest bırakılmıştır.⁴³⁹ Benî Hanîfe'den Sümâme b. Üsâl (ö. 12/633)'ın kim olduğu bilinmeden⁴⁴⁰ Necd civarında muhtemelen Muhammed b. Mesleme (ö. 43/663) kumandasında Kuratâ Seriyesi'ne çıkan askerî birlik tarafından yakalanması ve Hz. Peygamber'in huzuruna getirilmesi⁴⁴¹ meşhurdur. Hz. Peygamber evine gidip evdeki yemeklerin toplanıp Sümâme'ye verilmesini, kendi devesinin sütünden sabah ve

⁴³⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 943.

⁴³⁵ Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli, *er-Ravdü'l-Ünüf fi Şerhi es-Sîre en-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk.: Abdurrahman el-Vekîl, yy. 1967, VII, 450-451.

⁴³⁶ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 988.

⁴³⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 153; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 777.

⁴³⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 153-154; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 989.

⁴³⁹ Ebû Dâvûd, “Eyman, 23”, 595; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 58-59.

⁴⁴⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 200.

⁴⁴¹ Asri Çubukçu, “Sümâme b. Üsâl”, *DİA.*, 2010, XXXVIII, 131.

akşam vakitlerinde ona süt verilmesini emretmiştir.⁴⁴² Sümâme, mescitteki bir direğe bağlanıp⁴⁴³ üçüncü günde Hz. Peygamber tarafından karşılıksız serbest bırakılınca mescidin yakınındaki bir suda yıkanmış ve Müslüman olmuştur.⁴⁴⁴

Yaptığımız inceleme sonucunda gördük ki Hz. Peygamber zamanında alınan savaş esirlerinin büyük bir kısmı karşılıksız, bir kısmı da fidye karşılığında veya esir takası sonucunda özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, “*Hiç kimse kardeşinin elindeki esiri haksız yere öldürmesin*”⁴⁴⁵ sözü ile esirlerin öldürülemeyeceği hükmünü pekiştirmiş ve Kur'an-ı Kerim'deki ilgili talimatlar gereği savaşa iştirak etmeyen din adamlarını,⁴⁴⁶ kadınları, çocukları ve işçileri öldürmenin yasak olduğunu belirtmiştir.⁴⁴⁷ Ayrıca düşman savaşlarda müslle yapmasına rağmen, Hz. Peygamber bunu da yasaklamıştır.⁴⁴⁸ Onun izinden giden sahâbe de aynı şekilde hareket ederek; savaş açmaları durumu hariç sivil halka zarar vermeme uyarısında bulunmuşlardır.⁴⁴⁹ Başka bir ifâdeyle Rasûlullah, savaşta kadın ve çocuklara, bunamışlara, çok yaşlı ihtiyarlara, din adamlarına, işçi ve hizmetçilere genel bir ifâdeyle sivil halka zarar verilmesini ve öldürülmelerini yasaklamıştır.⁴⁵⁰

⁴⁴² İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 200-201.

⁴⁴³ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 151.

⁴⁴⁴ Buhârî, “Megâzî, 70”, 1070-1071; Müslim, “Cihâd, 19 (1764)”, 836.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XV, 150; Sa'îd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî, *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, thk.: Habîburrahman el-A'zamî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs., I, 252.

⁴⁴⁶ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 154-155.

⁴⁴⁷ Ebû Dâvûd, “Cihâd, 121”, 469; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 155.

⁴⁴⁸ Mustafa Ağırman, “Asr-ı Saadet'te Ordu ve Savaş Stratejisi”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, III, 430-432. Bu hususla bağlantılı olarak Ubeyd b. Ti'la'dan nakledildiğine göre o, Halid b. Velîd'in oğlu Abdurrahman'la birlikte bir gazveye katılmış, Abdurrahman'a iri boylu dört düşman esir getirilmiş, o da sabren (Savaş ile hata dışındaki öldürmeye “sabren” öldürme denilir. Bkz: Azîmâbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, VII, 351) öldürülmelerini emretmiş ve öldürülmüşler. Bu olayın bilgisi Ebû Eyyüb el-Ensârî'ye ulaştınca, Rasûlullah'ın “*Esirleri sabren öldürülmeyi yasakladığını*” duyduğunu belirterek nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki bir tavuk bile olsa onu sabren öldürmem (Ebû Dâvûd, “Cihâd, 129”, 473; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 251) şeklinde tepki göstermiştir. Ancak bu rivâyete eserinde yer veren Ebû Dâvûd'un kullandığı “*Esiri okla öldürme babı*” başlığı, hadisin içeriğiyle uyuşmadığını belirtmek isteriz. Çünkü kullanılan ifâde, olayı onaylar niteliktedir. Aslında Ebû Dâvûd, esirlere müslle yapmanın yasaklığı ile ilgili babta olduğu gibi bir başlık kullanması gerekirdi. Bkz: Ebû Dâvûd, “Cihâd, 120”, 468.

⁴⁴⁹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 155; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 239.

⁴⁵⁰ Abdullatif el-Hemmîm, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'ş-Şerîati ve'l-Kanûni fi's-Silmi ve'l-Harbi Dirâse Mukarane*, Daru Ammar, Amman 2006, II, 123-124, 128; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 344; Mustafa İbrâhim ez-Zelmî, *Esbabu İbaheti'l-A'mali'l-Cürmiyye*, Daru Neşri İhsan, Tahran 2014, XVI, 142.

Ancak bu yasak, savaşa iştirak etmemeleri halindedir. Şayet iştirak ederlerse, savaşın bir gereği olarak onları öldürmek caizdir.⁴⁵¹

2.2. ESİRLERİ ÖLDÜRDÜĞÜ VEYA KÖLELEŞTİRDİĞİ İDDİALARI

Esirlerin öldürülmesini veya köleleştirilmesini kabul edenler, Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'nde bazı esirleri öldürdüğü,⁴⁵² Benî Kurayza'dan eli silah tutan tüm erkekleri toplu infaz ettiği,⁴⁵³ Mekke Fethi'nde bazılarının kanını heder saydığı⁴⁵⁴ ve Benî Kurayza ile Huneyn gazvelerinde esir alınan kadın ve çocukları köleleştirip ganimet olarak savaşçılar arasında dağıttığına dair rivâyetleri⁴⁵⁵ esirlerin öldürülebileceği veya köleleştirilebileceğinin dayanakları arasında zikrederler.

Bu hususla bağlantılı olarak Hz. Peygamber'in, Arap erkek esirlerinin aksine,⁴⁵⁶ bazı kadın ve çocuk esirleri köleleştirdiği belirtilmiştir.⁴⁵⁷ Ayrıca Müslümanların, Arap olmayan bölgeleri fethedince esirleri öldürme, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma seçeneklerinin yanı sıra, esirleri köleleştirmeye başladıkları nakledilmiştir.⁴⁵⁸ Hatta sahâbenin Ehl-i Kitap'ın erkek ve kadın esirlerin köleleştirilmesi hususunda icmâ ettikleri⁴⁵⁹ ve İslâm'a geçseler bile köleleştirilebilecekleri haber verilmiştir.⁴⁶⁰ Muğire b. Şu'be (ö. 50/670)'nin Kisra'nın komutanıyla yaptığı diyalogda geçen şu ifâde “وَمَنْ بَقِيَ مِنَّا مَلَكٌ رَقَابَتُكُمْ/Bizden hayatta kalanlar, sizi boyunduruk altına alacaktır.”⁴⁶¹ esirlerin köleleştirilmesi hususunda sahâbe icmâmının delili olarak zikredilmiştir.⁴⁶²

⁴⁵¹ Hemmîm, *el-Alakâtü'd-Devliyye*, II, 125.

⁴⁵² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 187; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 132; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 246; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XIII, 59; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 269.

⁴⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXI, 187; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, XIX, 247; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 270.

⁴⁵⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 270.

⁴⁵⁵ Muhammed Sa'îd Ramazan el-Bûtî, “er-Rikku fi'l-İslâm: Şeriatün Bakiye velakin”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1975, c: XI, sayı: 123, s. 72.

⁴⁵⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 236.

⁴⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, V, 65.

⁴⁵⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 238.

⁴⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 382.

⁴⁶⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 239.

⁴⁶¹ Buhârî, “Cizye, 1”, 780.

⁴⁶² Heykel, *el-Cihâd ve'l-Kitâl*, III, 1550-1551.

Muhammed sûresi 4. âyette belirtilen hükümlerle çeliştiğini düşündüğümüz bu iddiaların dayanaklarını irdelemek istiyoruz.

2.2.1. Bedir Gazvesi Örneği

Hiz. Peygamber'in Bedir esirlerinden bazılarını öldürdüğüne dair nakledilen kimi rivâyetler, esirlerin öldürülmesinin dayanakları arasında gösterilmektedir. Hadis ve siyer eserleri başta olmak üzere pek çok kaynakta kaydedildiğine göre, Bedir Gazvesi'nde alınan esirlerden Ukbe b. Ebî Mu'ayt (ö. 2/624), Nadr b. Hâris ve Tu'ayme (ö. 2/624) veya Mut'im b. Adiy (ö. 2/624), Hiz. Peygamber'in emriyle öldürülmüştür. Buna karşı bu şahısların esir olarak değil, savaşta öldürüldüklerini gösteren diğer bazı rivâyetler de mevcuttur.

Bu kısımda ilgili rivâyetlere yer verip konuya dair bizde oluşan kanaati belirteceğiz.

A. Esaret Sırasında Öldürüldüklerini Bildiren Rivâyetler

İbn Abbas kanalıyla nakledilen bir rivâyete göre, Bedir esirlerinden Nadr b. Hâris, Tu'ayme b. Adiy ve Ukbe b. Ebî Mu'ayt, Rasûlullah'ın emriyle öldürülmüştür. Taberânî (ö. 360/971), bu rivâyet hakkında şu bilgileri vermektedir: Ebû Beşir'den sadece Süfyân b. Hüseyin, ondan da sadece Hüsayn b. Nümeyr rivâyet etmiştir.⁴⁶³ Hadis âlimlerinden el-Heysemî (ö. 807/1405), rivâyet zincirinde yer alan Abdullah b. Hammâd b. Nümeyr'i tanımadığını, diğerlerinin ise *sıka*/güvenilir olduklarını belirtmektedir.⁴⁶⁴

Bu konuya ilgili olarak *el-Musannef* adlı eserde, iki rivâyet yer almaktadır. Birinci rivâyette sadece Ukbe b. Ebî Mu'ayt'ın,⁴⁶⁵ ikinci rivâyette ise Ukbe b. Ebî Mu'ayt, Nadr b. Hâris ve Tu'ayme b. Adiy'nin adları zikredilmektedir.⁴⁶⁶ Başka bir rivâyette ise konuya dair şöyle bir detay bulunmaktadır: Ukbe'nin, öldürüleceği zaman "Çocuklarıma kim bakacak?" diye sorması üzerine Hiz. Peygamber'in "*Canları cehenneme*" şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁶⁷ Zenceveyh (ö. 251/865) ise Şa'bî (ö. 104/722) kanalıyla Hiz. Peygamber'in Bedir günü Ukbe'ye şöyle dediğini

⁴⁶³ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evset*, IV, 135.

⁴⁶⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, VI, 122.

⁴⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, XX, 322.

⁴⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, XX, 322-323.

⁴⁶⁷ Ebû Dâvûd, "Cihâd, 128", 473; Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, VI, 121.

nakletmektedir: “*Seni kesinlikle öldüreceğim.*” Ukbe, Kureyşlilerin arasından sadece beni mi diye sorunca, O, “*evet*” cevabını vermiştir.⁴⁶⁸ Bazı rivâyetlerde öldürüldükten sonra bir ağaca asıldığı da haber verilmektedir.⁴⁶⁹

Öte yandan Sa’îd b. Cübeyr’den nakledilen bir rivâyette, Ukbe b. Ebî Mu’ayt’ın yerine Mut’im b. Adiyî’nin adına yer verilmektedir.⁴⁷⁰ Ayrıca İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ümeyye b. Halef (ö. 2/624)’in de esir alındıktan sonra Bilal-i Habeşî (ö. 20/641) tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir.⁴⁷¹ Bu olay siyer kaynaklarında özetle şöyle nakledilmektedir: Abdurrahman b. Avf, Ümeyye’ye Medine’ye gelmesi halinde güvenlik içinde olacağı sözü vermiş ve onu yanına alarak bir tepeden geçirmiş. Ancak o sırada Bilal-i Habeş, Ümeyye’yi görerek Ensar’dan bir gruba haber vermiş ve onu öldürmüştür.⁴⁷²

Siyer kaynaklarında da benzer bilgilerle karşılaşmak mümkündür. Mesela İbn Hişâm, Ukbe b. Ebî Mu’ayt ile Nadr b. Hâris’in⁴⁷³ esir alındıktan sonra öldürüldükleri bilgisine açık bir şekilde yer vermekte; fakat eserinde kullandığı ifâdelerden, Tu’ayma’nın savaşta öldürüldüğü anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Ayrıca kaynaklarda Bedir’de esir alınan Ebû Azze el-Cumahî’nin⁴⁷⁵ İslâm aleyhindeki faaliyetlere artık katılmayacağına dair şeref sözü verdikten sonra karşılıksız serbest bırakıldığı, ancak Uhud Gazvesi’nde tekrar esir düşünce Hz. Peygamber’in⁴⁷⁶ Âsım b. Sâbit (ö. 3/624)⁴⁷⁷ veya Zübeyr b. Avvâm’a boynunun vurulmasını emrettiği belirtilmektedir.⁴⁷⁸

⁴⁶⁸ Hümejd b. Zenceveyh, *Kitâbü’l-Emvâl*, thk.: Şakir Zîb Feyyâd, Merkezü’l-Melik Faysal li’l-Bühûs ve’d-Dirasâti’l-İslâmiyye, trs., I, 345.

⁴⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, XX, 335.

⁴⁷⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 230.

⁴⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, XX, 323.

⁴⁷² Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, II, 218-219; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 82-84; İmam Şiblî Nu’mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, çev.:Ahmed Karataş, Yeni Dünya, İstanbul 2003, 232; Sefîyürrahman el-Mübarekfûrî, *er-Rahîkû’l-Mahtûm*, Daru İbn Haldûn, İskenderiye trs., 174.

⁴⁷³ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 228-229, 278-279.

⁴⁷⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 278.

⁴⁷⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 70.

⁴⁷⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 192-193; Özel, *Savaş Esirleri*, 36; Zuhaylî, *Âsârü’l-Harb*, 444; Hanî b. Ali et-Tahrâvî, *Ahkâmu Esra’l-Harb Dirâse Mükarîne beyne’l-Kanûn el-Ved’î ve’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*, Camiatu Nayif el-Arabiyye li’l-Ulûmi’l-Emniyye, Riyad 2012, 145.

⁴⁷⁷ Vâkîdî, *Megâzî*, I, 110-111; Belâzûrî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 363, 408-409.

⁴⁷⁸ Ali b. Abdullah es-Semhûdî, *Vefâü’l-Vefâ bi Ahbari’l-Mustafa*, 1. Baskı, thk.: Kâsım es-Semerrâî, Müessesetü’l-Furkan li’-Türas el-İslâmî, yy. 2001, I, 496; Mübarekfûrî, *Rahîkû’l-Mahtûm*, 226-227; Özel, *Savaş Esirleri*, 38.

Öte yandan Ukbe b. Ebî Mu'ayt'in Âsım b. Sâbit⁴⁷⁹ veya Ali b. Ebû Talib;⁴⁸⁰ Tu'ayme b. Adıyy'nin Ali veya Hamza b. Abdulmutallib (ö. 3/625); Nadr b. Hâris'in ise Ali b. Ebû Talib tarafından⁴⁸¹ öldürüldükleri de nakledilmektedir.⁴⁸² Öldürüldükleri yer hakkında ise şu bilgilere yer verilmektedir: Ukbe b. Ebî Mu'ayt, İrkü'z-Zübye mevkiinde;⁴⁸³ Nadr b. Hâris ise Safra⁴⁸⁴ veya Bedir ile Safra arasında düşen Üseyl mevkiinde öldürülmüştür.⁴⁸⁵ Tu'ayma veya Mut'im b. Adıyy'nin öldürüldükleri yer hakkında ise, herhangi bir bilgiyle karşılaşmadığımızı belirtmek isteriz.

İlgili şahısların öldürülme gerekçeleri; Allah'a ve Elçi'sine düşmanlık etmeleri, Mekke'de Hz. Peygamber'e kötü davranmaları;⁴⁸⁶ Ebû Azze'nın ise verdiği söze ihanet etmesi şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁸⁷

B. Esaret Sırasında Öldürülmediklerini Bildiren Rivâyetler

Yukarıda işaret edilen rivâyetlere karşı, diğer bazı rivâyetlere göre, ilgili şahıslar esaret sırasında öldürülmemişlerdir. Ukbe'nin esir alındıktan sonra öldürüldüğünü rivâyet eden İbn Ebî Şeybe, Bedir Gazvesi'ne iştirak eden Abdullah b. Mes'ûd kanalıyla naklettiği bir rivâyete göre Ukbe, savaş meydanında öldürülmüştür.⁴⁸⁸ İlgili rivâyet, temel hadis kaynaklarından olan Buhârî⁴⁸⁹ ve Müslim'de de yer almaktadır. Bu hususta Müslim'de iki rivâyet kaydedilmiştir. Birinci rivâyet meâlen şöyledir: Mekke döneminde Hz. Peygamber'e eziyet eden Ebû Cehil (ö. 2/624), Utbe b. Rabîa (ö. 2/624), Ukbe b. Ebî Mu'ayt (ö. 2/624), Şeybe b. Raîba (ö. 2/624), Ümeyye b. Halef (ö. 2/624) veya Übey b. Halef (ö. 3/625), savaşta öldürüldükten sonra Bedir kuyusuna atıldılar. Ümeyye veya Übey ise, bedeni

⁴⁷⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 114; Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye*, I, 376.

⁴⁸⁰ Mübarekfûrî, *Rahikü'l-Mahtûm*, 179.

⁴⁸¹ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 107; Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye*, I, 376.

⁴⁸² İbn Hişâm, *Sîre*, II, 278–279.

⁴⁸³ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 113–114; İbn Hazm Ali b. Ahmed, *Cevâmi'u's-Sîre en-Nebeviyye*, 1. Baskı, thk.: Abdülkerim Samî el-Cündî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, 67; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 188; Mübarekfûrî, *Rahikü'l-Mahtûm*, 179; Özel, *Savaş Esirleri*, 32.

⁴⁸⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 279; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-Sîre en-Nebeviyye*, 67; İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 188; Mübarekfûrî, *Rahikü'l-Mahtûm*, 179; Özel, *Savaş Esirleri*, 32.

⁴⁸⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, I, 106, 149; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 19; Semhûdî, *Vefâi'l-Vefâ*, IV, 111.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 188-189; Özel, "Esir", XI, 383; Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA.*, 1992, V, 326; Tahrâvî, *Ahkâmu Esra'l-Harb*, 145.

⁴⁸⁷ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 146, 311.

⁴⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *Müsannef*, XX, 309.

⁴⁸⁹ Buhârî, "Cizye, 21", 774.

parçalandığından kuyuya atılamadı.⁴⁹⁰ İkinci rivâyet ise şöyledir: Abdullah, yukarıda adları zikredilenlerin güneş altında bedenlerinin bozulmuş bir halde gördüğünü belirtmiştir.⁴⁹¹ Hz. Âişe'den nakledilen bir rivâyette, bunun Ümeyye b. Halef olduğu haber verilmiştir.⁴⁹²

Mut'im b. Adiyy veya Tu'ayme b. Adiyy'nin esaret sırasında öldürüldükleri hususunda, Ebû Ubeyd, Hüseyim'in Mut'im'in adını zikretmekle yanlış yaptığını belirtmiştir.⁴⁹³ Ebû Dâvûd da *el-Merâsîl* adlı eserinde benzer bilgiler vermektedir.⁴⁹⁴ Dolayısıyla her ikisine göre de öldürülen, Mut'im'in kardeşi, Tu'ayme'dir.⁴⁹⁵ Öte yandan pek çok kaynakta geçtiği üzere Hz. Peygamber'in, Bedir esirlerinin durumunu görüşmek üzere gelen Cübeyr b. Mut'im (ö. 59/678-79)'e şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Mut'im b. Adiyy hayatta olup bu pislikler için benimle görüşseydi, onun hatırına onları serbest bırakırdım.*”⁴⁹⁶ Ayrıca Ebû Ubeyd, Tu'ayme'nin esir düştükten sonra değil, savaşta öldürüldüğünü belirtmiştir.⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd'un Vahşi'nin (ö. 23/644'ten sonra), “Tu'ayme'yi öldüren Hamza'yı öldürmesi üzerine özgürlüğüne kavuştu” şeklindeki açıklaması,⁴⁹⁸ onun da bu görüşte olduğunu göstermektedir. Vahşi'nin Hamza'yı neden ve nasıl öldürdüğünün anlatıldığı rivâyetlere⁴⁹⁹ bakıldığında, Tu'ayme'nin Bedir günü savaş meydanında Hamza tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır.⁵⁰⁰

Nadr b. Hâris'le ilgili olarak, bazı kaynaklarda onun savaş meydanında ağır yaralanıp esir alındığı, ancak o, günümüzün tabiriyle açlık grevine girip yemek ve içmekten imtina ettiği ve savaşta aldığı yaralar nedeniyle öldüğü kaydedilmiştir.⁵⁰¹

⁴⁹⁰ Müslim, “Cihâd, 39 (4626)”, 852.

⁴⁹¹ Müslim, “Cihâd, 39 (4627)”, 852; Ayrıca bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 21.

⁴⁹² İbn Hişâm, *Sîre*, II, 224; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 111; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 456.

⁴⁹³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 230-231. Ayrıca bkz: Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 342.

⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Merâsîl*, thk.: Abdullah b. Musaid, Darü's-Sami'î, yy. trs., 394-395.

⁴⁹⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 230; Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Merâsîl*, 395.

⁴⁹⁶ Buhârî, “Ferdü'l-Humus, 16”, 774; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 230; Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Merâsîl*, 394-395; Ebû Dâvûd, “Cihâd, 130”, 473; Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 342; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 110.

⁴⁹⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 230.

⁴⁹⁸ Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Merâsîl*, 395.

⁴⁹⁹ Buhârî, “Megâzî, 23”, 774; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, III, 160-161; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 24-25; Akyüz, Engin, “Kölelik ve Câriyelik”, IV, 178.

⁵⁰⁰ Vâkîdî, *Megâzî*, I, 93, 286.

⁵⁰¹ Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fühûli's-Şu'arâ*, thk.: Mahmûd Muhammed Şakir, yy. trs., 255.

Ebû Azze el-Cumahî'nin öldürülme olayına dair tüm rivâyetleri ele alan Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî (ö. 1999), bazı rivâyetlerin senetsiz, senetli olanlardan birisinin mürsel; müsned olanın ise rivâyet zincirinde yer alan Vâkîdî'den dolayı çok zayıf olduğunu belirtmiştir. “Mü'min, bir delikten iki defa sokulmaz” hadisinin ise sahih olduğunu, ancak bu olayla irtibatlandırılmasının isabetli olmadığını açıklamıştır.⁵⁰² Öte yandan Muhammed b. Sellâm el-Cumahî (ö. 231/846 [?])'nin, İbn Cu'dube'den naklettiği şu bilgiler, Ebû Azze'nin Uhud Gazvesi dönüşü öldürülmediğini göstermektedir: Ebû Azze yaşlandığında alaca hastalığına yakalandı. Kureyşliler ise bundan nefret eder ve hastalığın bulaşmasından korkarlardı. Bu nedenle onunla yemez-içmez ve oturmazlardı. Bu, onun çok ağrına gitti ve dedi ki: “Ölüm bu halden daha iyidir!” İntihar etmek amacıyla eline bir demir parçasını alıp Hira dağına tırmandı. Demiri karnına batırıp acısından güçsüzleşince demir, derinin altına girdi ve sarı bir sıvı aktı. Böylece hastalığından kurtuldu.⁵⁰³

Esirlerin öldürülebileceğini kabul edenler, Bedir esirlerinden bazılarının öldürüldüklerine dair nakledilen rivâyetleri, bu iddialarının dayanakları arasında gösterirler.⁵⁰⁴ İsbetli bulmadığımız bu görüşün diğer dayanakları, ileride detaylı⁵⁰⁵ bir şekilde irdelenecektir. Bize göre, öldürüldükleri ileri sürülenlerden hiçbiri esaret sırasında öldürülmemiştir. Şöyle ki, Ukbe b. Ebî Mu'ayt savaş meydanında öldürülmüştür. Savaşa katılan Abdullah b. Mes'ûd'un Ukbe'yi öldürülenler ve kuyuya atılanlar arasında zikretmiş olması, bunu açıkça göstermektedir. Nadr b. Hâris, savaşta ağır yaralanmış ve esaret sırasında Medine'de ölmüştür. Tu'ayme, Hamza tarafından savaşta öldürülmüştür. Ümeyye b. Halef'in olayı, esir öldürmeye örnek olmayıp sıcak savaş takibinde meydana gelmiş bir hadiseden ibarettir. Ebû Azze el-Cumahî'nin Uhud Gazvesi dönüşünde öldürüldüğü bilgisi doğru değildir. Aksine o, geç bir döneme kadar yaşamıştır. Bedir Gazvesi'nden 7 ay önce Mekke'de ölmüş olan Mut'im b. Adiyy'nin⁵⁰⁶ esirken öldürülmesi ise hiç mümkün değildir.

⁵⁰² Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *İrvâü'l-Galîl fî Tahrîci Ahâdisi Menari's-Sebîl*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Züheyr Şaviş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979, V, 41.

⁵⁰³ Cumahî, *Tabakâtu Fühûli's-Şu'arâ*, 256.

⁵⁰⁴ Bkz: Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 124; Şirâzî, *Mühezzeb*, V, 258-259; İ Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Müğni*, 3. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî ile Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad 1997, XIII, 46.

⁵⁰⁵ Bkz: “3.1. Mezheplerin Yaklaşımları” “3.2. Muasır Âlimlerin Yaklaşımları”

⁵⁰⁶ İbnü'l-Esîr Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Gabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk.: Ali Muhammed Muavved vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 516.

2.2.2. Benî Kurayza Gazvesi Örneği

Malum olduğu üzere Benî Kurayza kabilesi, Hendek Gazvesi sırasında olumsuz bir tavır takınmış, daha önce yapılan antlaşma gereği Medine'yi savunmak yerine;⁵⁰⁷ antlaşmayı bozmuş ve Müslümanlara saldıran müttefik güçlere katılmak için gizli görüşmelerde bulunarak,⁵⁰⁸ onlara katılmışlardı.⁵⁰⁹ Benî Kurayza'nın bu ihaneti sonucunda Müslümanlar, içeriden ve dışarıdan kuşatılmışlardı.⁵¹⁰ Ancak Allah'ın Müslümanlara yardımını sonucunda sıcak bir çatışma yaşanmadan düşman geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁵¹¹ Savaşın Müslümanların lehine sonuçlanmasından sonra, antlaşmayı bozan Benî Kurayzalıların cezalandırılması gerekiyordu.⁵¹² Bu amaçla Hendek Gazvesi'nin bittiği gün,⁵¹³ Benî Kurayza Gazvesi başladı.⁵¹⁴

Hz. Peygamber'in Benî Kurayza savaş esirlerine yönelik uygulamasına dair nakledilen kimi rivâyetler, esirlerin öldürülmesinin-köleleştirilmesinin dayanakları arasında zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de belirtilen savaş esirleri uygulamalarıyla çeliştiğini düşündüğümüz bu iddianın dayanaklarını irdelemek istiyoruz. Olayın hadis, siyer ve tefsir kaynaklarında nasıl anlatıldığını, ilgili rivâyetlere yöneltile eleştirileri ve eli silah tutan esirlerin ölüm cezasını neden hakkettiklerine dair farklı görüşleri aktardıktan sonra konuya dair bizde oluşan kanaati belirteceğiz.

Buhârî ve Müslim'de yer alan rivâyetlerde olay şöyle anlatılmaktadır: Rasûlullah, Benî Kurayza ile savaştı ve onlar, Rasûlullah'ın hakemliğinde teslim oldular. Ancak Rasûlullah, onlarla ilgili hakemliği Sa'd b. Muâz'a verdi. O da, savaştıktan sonra olanların öldürülmesine, kadın ve çocukların ise köleleştirilmesine karar verdi. Rasûlullah da "Allah'ın hükmüne" veya "Melik'in hükmüne" uygun şekilde karar verdin, diyerek bu kararı doğruladı. Başka bir rivâyete

⁵⁰⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 182.

⁵⁰⁸ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 458; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 140; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XII, 17; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 73.

⁵⁰⁹ Casim Avcı, "Kurayza", *DİA.*, 2002, XXVI, 431.

⁵¹⁰ Ahzâb, 33/10.

⁵¹¹ Ahzâb, 33/25.

⁵¹² Enfâl, 8/56-57.

⁵¹³ Avcı, "Kurayza", XXVI, 432.

⁵¹⁴ Buhârî, "Megâzî, 30", 1111; Müslim, "Cihâd, 22 (1769)", 838; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 144-145; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 496-497; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70-71; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 141, 144; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 488.

göre, Benî Kurayza, Sa'd b. Muâz'ın hakemliğinde teslim oldular.⁵¹⁵ Bu iki hadis kaynağında; öldürülenlere dair bir sayının belirtilmemiş olması, kararın uygulandığına dair bir bilginin yer almamış olması ve hükmün sadece savaşıcak durumda olanlara yönelik olması şeklindeki hususlar dikkat çekicidir.

Buhârî ve Müslim dışındaki hadis kaynaklarında geçen rivâyetlerde ise, öldürülme kararı verilenlerle ilgili şöyle bir ölçüden söz edilir: “*Etek altı çıkmış olanlar öldürülsün, çıkmayanlar öldürülmesin*”⁵¹⁶ veya “*Ergen olan veya etek altı çıkmış olanlar öldürülsün, ergen olmayan veya etek altı çıkmamış olanlar öldürülmesin.*”⁵¹⁷

Zenceveyh'ın İbn Şihâb'dan yaptığı bir nakle göre 40,⁵¹⁸ Tirmizî ve diğer bazılarına göre 400,⁵¹⁹ Vâkîdî'ye göre 600-700 veya 750,⁵²⁰ İbn Hişâm'ın senetsiz olarak İbn İshak (ö. 151/768)'tan yaptığı rivâyete göre ise 600-700 veya 800-900 kişi öldürülmüştür.⁵²¹ Kadınlardan ise,⁵²² Nübâte adlı bir kadının,⁵²³ kaleden bir değirmen taşını Hallâd b. Süveyd'in üzerine atıp ölümüne yol açtığı için öldürüldüğü haber verilmiştir.⁵²⁴

⁵¹⁵ Buhârî, “Megâzî, 30”, 1112; Müslim, “Cihâd, 22 (1769)”, 838.

⁵¹⁶ Ebû Dâvûd, “Hudud, 17”, 790; Tirmizî, “Siyer, 29”, IV, 145; Nesâî Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, thk.: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1417, “Talâk, 20”, 531; Nesâî, “Kat'u's-Sarik, 17”, 756.

⁵¹⁷ Nesâî, “Talâk, 20”, 531. Jamal Najim, bu rivâyete özetle aktaracağımız şu eleştirileri yöneltmektedir: Bu rivâyete göre, sadece savaşanlar değil, diğer savaşmayan ama ergen olan kişiler de öldürülmüştür. Ancak savaşçı olmayanları öldürmenin meşru olmadığı gibi her ergenin savaşçı olması da zorunlu değildir. Rivâyeti aktaran kişi, Benî Kurayza'dan Müslüman olmuş bir şahıstır. Müslüman olsalar dahi Benî Kurayzalılarının bu türden rivâyetleri kabul edilemez. Çünkü ister istemez ırkçılık duygusu bu tür rivâyetlere sirayet etmiş olabilir. Nitekim Benî Kurayza Gazvesi'ne dair onlardan gelen rivâyetlere bakıldığında soykırım, ihanet, Yahudilerin kahramanlığı ve Yahudilerin sürekli kurban oldukları şeklinde Yahudi rivâyetinin temel unsurlarını barındırdığı görülür. Nakledilen bir rivâyetin sahihliği konusunda tam olarak emin olabilmek için hiç şüphesiz rivâyeti aktaran kişinin de tarafsız olduğundan emin olmak gerekir. (Jamal Najim, “Gazvetu Benî Kurayza beyne'l-Hakâiki ve'l-Esâtîr”, *KHD.*, sayı: 8, Ocak-Mart İstanbul 2015, 101). Ayrıca olayı aktaran bu şahıs, ergen olmadığı için ölümden kıl payı kurtulmuştur. Bu durumda o da aşağıda aktarılacağı üzere diğer tutsaklar gibi Medine'de köle olarak yaşaması, Necd veya Şam'da satılmış olması gerekmez miydi? Ancak kaynaklarımız bu soruya cevap vermedikleri gibi, bunu bir sorun olarak da telakki etmemişlerdir.

⁵¹⁸ Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 299.

⁵¹⁹ Tirmizî, “Siyer, 29”, IV, 145; Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 232; Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 329.

⁵²⁰ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 518.

⁵²¹ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 588.

⁵²² Ebû Dâvûd, “Cihâd, 121”, 469; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 589, 593; Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, I, 511; Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 329.

⁵²³ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 517.

⁵²⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 150.

Öte yandan bazı kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Peygamber, Benî Kurayza'ya kendi hakemliğinde şartsız teslim olmalarında ısrar edince, onlar, konuyu müttetikleri Ebû Lübâbe ile istişarede bulunmak istemişler. İstişarede, Muhammed'in hakemliğinde teslim olalım mı? diye sormaları üzerine, Ebû Lübâbe, boğazını işaret ederek cezanın ölüm olacağı imasında bulunmuştur.⁵²⁵ Hatasının farkına varan Ebû Lübâbe'nin, mescidin bir sütununa⁵²⁶ 7 gün boyunca bağlı kaldığı⁵²⁷ ve tövbesi kabul edilinceye kadar bu şekilde kalacağına dair yemin ettiği bildirilmiştir.⁵²⁸ Ayrıca yaptığı yanlış davranışla ilgili olarak Mâide 51⁵²⁹ veya Enfâl 27. âyetin⁵³⁰ nazil olduğu,⁵³¹ tövbesinin kabulü hakkında ise Tevbe sûresi 102. âyetin⁵³² indiği⁵³³ belirtilmiştir. Fakat pek çok müfessirin de söylediği gibi, Tevbe sûresi 102. âyeti, Tebûk Gazvesi'ne iştirak etmeyenler hakkında nazil olmuş ve anlaşıldığı kadarıyla Ebû Lübâbe de bu sefere katılmamıştır.⁵³⁴ Dolayısıyla bu âyeti, Ebû Lübâbe'nin Benî Kurayza vakıyasıyla irtibatlandırmak⁵³⁵ isabetli değildir.

Benî Kurayza olayının devamı siyer kaynaklarında şöyle anlatılmaktadır: Kuşatma uzun sürünce Rasûlullah'ın hakemliğinde kalelerinden inip teslim olmak zorunda kaldılar. Rasûlullah, esirlerin bağlanmasını emretti ve Muhammed b. Mesleme'yi onları korumakla görevlendirdi. Daha sonra kadın ve çocuklar çıkartıldı ve Benî Kaynuka kabilesine mensup Yahudi asıllı Abdullah b. Selâm (ö. 43/663-64)'ı⁵³⁶ bu işi yürütmekle görevlendirdi.⁵³⁷ Rasûlullah, esirleri, Benî Neccâr

⁵²⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 146; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 584.

⁵²⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 146; Semhûdî, *Vefâi'l-Vefâ*, I, 511.

⁵²⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 507.

⁵²⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 146; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 507.

⁵²⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 99. Âyetin meâli şöyledir: “Ey inanan güvenenler (müminler)! Yahudileri ve Hristiyanları dost (veli) bilmeyin. Onlar birbirlerinin dostudur. Sizden kim onları dost edinirse o da onlardandır. Allah, yanlışlar içinde olan bir topluluğu yola getirmez.”

⁵³⁰ “Ey inanan güvenenler, Allah'a ve bu elçiye karşı hainlik etmeyin. Emanetlerinize de bile bile hainlik etmeyin.”

⁵³¹ Semerkandî, *Tefsîr*, II, 14; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VII, 90-92, XII, 16; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, III, 347; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 146; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 509.

⁵³² “İyi ile kötüyü karıştıranlardan (münafıklardan) bir kesimi de günahlarını itiraf ettiler. (Bunlar dönüş yaparlarsa) Allah da dönüşlerini kabul edebilir. Çünkü Allah bağışlar, ikramı boldur.”

⁵³³ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, III, 77; Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, III, 210; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, VII, 91; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 147; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 509. Ayrıca bkz: Asri Çubukcu, “Ebû Lübâbe el-Ensârî”, *DİA.*, 1994, X, 179.

⁵³⁴ Râzî, *Tefsîr*, XVI, 179; Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, III, 210.

⁵³⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 147.

⁵³⁶ Mustafa Fayda, “Abdullah b. Selâm”, *DİA.*, 1998, I, 134-135.

⁵³⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 509; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

oğullarından bir kadının evinde,⁵³⁸ diğer bazı anlatımlarda erkekleri, Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674)'in evinde, kadın ve çocukları ise, Neccâr oğullarından Bint Hâris adlı bir hanımın evinde hapsedti.⁵³⁹ Daha sonra Medine pazarında⁵⁴⁰ Ebû Cehm el-Adevî'nin evi ile Aşcarî'z-Zeyt mevkiinde hendekler kazdırıldı⁵⁴¹ ve erkekler gruplar halinde hendeklere getirilip boyunları vuruldu.⁵⁴²

İlgili kaynakların anlatımına göre, Rasûlullah, esir tutuldukları gece aç kalmaları diye çuvallarla hurma dağıtılmasını buyurmuştur.⁵⁴³ Cezanın infaz edildiği gün, çok sıcak bir gün olduğundan esirlere iyi muamelede bulunulmasını emrederek şöyle demiştir: “*Onların üzerinde güneş ve silahın ateşini birleştirmeyin.*” Sahâbe de bu talimatlara uyarak onlara su ve yemek vermiş, fakat hava serinleyince geri kalanlarla ilgili hükmü yerine getirmişlerdir.⁵⁴⁴ İnfazın Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvâm tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir.⁵⁴⁵ Ayrıca bu hususta şu bilgi de nakledilmiştir: Hazrecli Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635 [?]) ile Hubâb b. Münzir (ö. 20/641 [?]), Rasûlullah'a gelip Evslilerin müttefikleri Benî Kurayzalıların öldürülmesini hoş karşılamadıklarını söylediler. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr (ö. 20/641) Rasûlullah'a öldürme işinin Evsliler arasında bölüştürülmesini teklif etti ve böylece tüm Evsliler Benî Kurayzalıları infaz işlemine iştirak ettiler.⁵⁴⁶

Bazı rivâyetlerde, Benî Kurayzadan bir grubun Peygamber'in yanına gelerek can ve mal güvencesi aldıkları ve Müslüman olmaları sonucunda kurtulduklarını bilgisine yer verilmiştir.⁵⁴⁷ Bunun yanı sıra, Sâbit b. Kays'ın, Zübeyr b. Bata lehine Rasûlullah'la konuşup İslâm öncesi dönemde kendisine çok iyiliği dokunduğunu söyleyince, Rasûlullah, bu Yahudi'nin ve çocuklarının hayatını bağışladığı ve mallarını da iade ettiği bildirilmiştir. Fakat kabilesinin önde gelenlerinin tamamının öldürüldüğünü öğrenince “Bunlardan sonra yaşamının bir

⁵³⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149.

⁵³⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 512.

⁵⁴⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

⁵⁴¹ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 513.

⁵⁴² İbn Hişâm, *Sîre*, III, 149; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 513; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71; Semhûdî, *Vefâi'l-Vefâ*, I, 512.

⁵⁴³ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 513; Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 127-128; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 489; Avcı, “Kurayza”, XXVI, 432.

⁵⁴⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 514; Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, II, 119, III, 127; Özel, *Savaş Esirleri*, 60.

⁵⁴⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 513.

⁵⁴⁶ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 515.

⁵⁴⁷ Buhârî, “Megâzî, 14”, 987; Ebû Dâvûd, “Harac, 23”, 539; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 147; Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 585; Avcı, “Kurayza”, XXVI, 432.

faydası yoktur” diyerek Sâbit b. Kays’tan dostlarına varması için kendisini öldürmesini istemiştir. Sâbit de onu öldürmüştür.⁵⁴⁸ Diğer bazıları ise, Zübeyr b. Avvâm tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir.⁵⁴⁹ Ayrıca Rifâa b. Samuel adında bir Yahudi’nin Hz. Peygamber’in teyzelerinden Selmâ bint Kays’ın yanına sığınmış. Selmâ, Rasûlullah’ın huzuruna çıkıp: “Ey Allah’ın Nebî’si! Rifâa’nın canını bana hediye et. Kendisi namazlarını kılacağına hatta deve eti bile yiyeceğine söz veriyor” deyince, Hz. Peygamber, onun bu isteğini olumlu karşılamış ve canını bağışlamıştır.⁵⁵⁰ Son olarak Benî Kurayza’nın antlaşmayı bozmasına karşı çıkan Amr b. Su’da’nın kaleden indiği, Muhammed b. Mesleme’nin onu tanıyıp serbest bıraktıktan sonra geceyi Medine’de mescitte geçirdiği ve daha sonra kendisinden haber alınmadığı haber verilmiştir.⁵⁵¹

Siyer kaynaklarındaki anlatımlara göre Rasûlullah, Benî Kurayza’dan geriye kalan silah, elbise ve diğer eşyaların Bint Hâris’in evine taşınmasını; deve ve koyunları, otlanmaları için dışarıda bırakılmasını emretmiştir.⁵⁵² Savaş bitip ganimetten kamu hakkı olan 1/5 payı ayırdıktan sonra ise Benî Kurayzalılardan geriye kalan mal, kadın ve çocukları ilk defa atlıya üç, piyadeye bir pay şeklinde Müslümanlar arasında dağıtmıştır.⁵⁵³ Diğer bazı kaynaklarda ise, Benî Mustalik Gazvesi’nde olduğu gibi bu savaşta da atlıya üç pay verildiği belirtilmiştir.⁵⁵⁴ Ayrıca kaynaklarda yer alan bilgilere göre, ganimet henüz satılmadan Rasûlullah *sebyi*/esirleri beşe bölüp beşte birlik payı alıp dilediğini özgürlüğüne kavuşturuyor, hibe ediyor veya birinin hizmetine veriyordu.⁵⁵⁵ Diğer esirlerin akıbeti ile ilgili olarak ise, farklı bilgiler verilmiştir. İbn Hişâm’ın İbn İshak’tan yaptığı nakle göre, *sebyin* bir kısmı Sa’d b. Zeyd tarafından Necd bölgesinde,⁵⁵⁶ Vâkıdî ise, bir kısmının Necd’de, diğer bir kısmının da Sa’d b. Ubâde tarafından Şam’da satıldıklarını ve elde

⁵⁴⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 150-151; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 518-519; Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 589-590; Semhûdî, *Vefâi’l-Vefâ*, I, 513.

⁵⁴⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 520.

⁵⁵⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 152; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 514; Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 591; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 489.

⁵⁵¹ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 147-148; Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 585-586.

⁵⁵² Vâkıdî, *Megâzî*, II, 513.

⁵⁵³ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 152.

⁵⁵⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 521-522. Bu ihtilafın nedeni, İbn Hişâm’ın, Benî Mustalik Gazvesi’nin Hendek’ten sonra yapıldığını kabul etmesinden neşet etmiştir. İbn Hişâm, *Sîre*, III, 184. Ayrıca bkz: Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 593-594.

⁵⁵⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 523; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 71.

⁵⁵⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 152.

edilen parayla at ve silah satın alındığını belirtmiştir.⁵⁵⁷ Ayrıca Benî Kurayzalı bazı esirlerin, Medine’de oturan Yahudi Ebû Şehm’e satıldığı, Hz. Peygamber’in yaşlıları Hz. Osman (ö. 35/656)’a sattığı, paralı olan bu yaşlıları kurtulmalıklarını aldıktan sonra serbest bıraktığı ve bundan yüklü miktarlarda para kazandığı; gençlerin ise Abdurrahman b. Avf’e sattığı haber verilmiştir.⁵⁵⁸

Öte yandan “*Kim bir anne ile çocuğunu ayırırsa, Allah da kıyamet günü onunla sevdiklerini ayırsın*”⁵⁵⁹ hadisi, Hz. Peygamber’in Benî Kurayza esirleriyle ilgili olarak gerek paylaşım, gerekse satış sırasında anneler ile henüz buluş çağına ermemiş çocukların birbirinden ayrılmasını yasakladığının delili olarak gösterilmiştir.⁵⁶⁰ Kanaatimizce bu hadis, anne ile çocuğun birbirinden ayrılmaması gerektiğini bildiren “*Anne yavrusundan ayrılmasın*”⁵⁶¹ hadisi gibi, boşanma sonrasındaki çocuğun vekâletiyle⁵⁶² ilgilidir. Ancak hadis, köle ve cariyelik konusuyla ilişkilendirilmiştir.⁵⁶³ Ayrıca fiili bir savaşa girilmediği için Rasûlullah’ın Benî Nadîr kabilesinden geriye kalan malları savaşçılar arasında taksim etmediği,⁵⁶⁴ buna karşı Benî Kurayza ile herhangi bir savaş olmadan alındığı söylenen menkul–gayr-i menkul malların ise ganimet olarak dağıttığı haber verilmiştir.⁵⁶⁵ Kanaatimizce bu bir çelişkidir. Çünkü taraflar arasında fiili bir savaş olmadan Müslümanların eline geçen mal ve mülkler ganimet değil; *feydir*.⁵⁶⁶ Savaşmadan elde edilen *feylerin* paylaşılma yöntemi ile savaşarak ele edilen ganimetlerin paylaşılma yöntemi farklıdır. *Feyler*, Haşr sûresi 7. âyette belirtildiği üzere kamuya

⁵⁵⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 523.

⁵⁵⁸ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 523; Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, 322-323.

⁵⁵⁹ Tirmizî, “Buyû’, 52”, III, 571, “Siyer, 17”, IV, 134.

⁵⁶⁰ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 524; Âmir, *Ahkâmu’l-Esra*, 320; Hadîce Ahmed Ebû Etleh, *el-İslâm ve’l-Alakât ed-Devliyye fi’s-Silmi ve’l-Harbi Dirâse Mükarîne*, 1. Baskı, Darü’l-Maârif, Kahire, 1983, 208; Yaman, *Devletler Hukukunda Savaş*, 169.

⁵⁶¹ Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 8.

⁵⁶² Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, VIII, 7.

⁵⁶³ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 524; Tirmizî, “Buyû’, 52”, III, 572, “Siyer, 17”, IV, 134; Mâverdî, *Ahkâmü’s-Sültâniyye*, 171; Âmir, *Ahkâmu’l-Esra*, 320; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, III, 402-403; Hadîce, *el-İslâm ve’l-Alakât ed-Devliyye*, 208; Avcı, “Kurayza”, XXVI, 432.

⁵⁶⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 115; Vâkıdî, *Megâzî*, I, 377-380; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXII, 513; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XX, 347; Muhammed el-Hüdarî, *Nûrü’l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi’l-Mürselîn*, 1. Baskı, Daru Daniye, Dımaşk 1990, 145.

⁵⁶⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 152; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 523-524; Hudarî, *Nûrü’l-Yakîn*, 162-163.

⁵⁶⁶ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXII, 513.

mal edilmek üzere belirtilen kişilere dağıtılır. Ganimetlerin şartları ve paylaşılması Enfâl sûresi 41. âyette açıklandığı üzere bundan farklıdır.⁵⁶⁷

Benî Kurayza olayına ilişkin yukarıda zikredilen rivâyetlere ve İbn İshak'ın⁵⁶⁸ siyerdeki özellikle Benî Kurayza olayının anlatıldığı rivâyetlerine selef âlimlerinin yanı sıra muasır bazı araştırmacılar tarafından kimi itirazlar yapılmıştır. İmam Mâlik, İbn İshak'ı Benî Nadîr, Benî Kurayza, Hayber ve diğer gazvelerin detaylarını Müslüman olmuş Yahudilerin çocuklarından rivâyet ettiği için tenkit etmiş ve bu nedenle onu *yalancılardan bir yalancı* olarak nitelendirmiştir. İmam Mâlik, sadece fazilet sahibi, doğru sözlü, neyi rivâyet ettiğini iyi bilen ve ne konuştuğunun bilincinde olan kişilerden rivâyet edilmesini şart koşarken, İbn İshak, bu bilgileri onlardan toplarken bu hususlara dikkat etmemiştir.⁵⁶⁹ *el-Müvatta'* adlı eserinde Benî Kurayza olayıyla ilgili hiçbir rivâyete yer vermeyen İmam Mâlik'in İbn İshak için sarf ettiği *yalancı* veya *sahtekâr* sözünü, bazı kaynaklarda belirtildiği üzere şahsi bir husumetten değil,⁵⁷⁰ ilkesel bir tavırdan dolayı söylediğini düşünmekteyiz.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn İshak rivâyeti özelinde Benî Kurayza olayının siyer kaynaklarında anlatıldığı şekliyle doğru olmadığını ilk defa dillendiren kişi, Velîd Necip Arafat'tır. Sadece suçu sabit olan liderlerinin asıldığını düşünen Arafat, hikâyeyi reddetme nedenlerini özetle şöyle açıklamıştır: İbn İshak, bu türden *şaz haberleri* Medine Yahudilerinin torunlarından aldığı için diğer âlimler ve tarihçiler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve Mâlik tarafından *sahtekâr* damgasını yemiştir.⁵⁷¹ Hikâyenin kaynakları son derece güvenilir, hikâyeyi

⁵⁶⁷ Mâverdî, *Ahkâmü's-Sültâniyye*, 161.

⁵⁶⁸ İbn İshak, Fâtima bint Münzir'i görmediği halde ondan rivâyette bulunduğu için Hişâm b. Urve tarafından eleştirilmiştir. Bkz: Muhammed b. Hibban b. Ahmed, *Kitâbü's-Sikât*, Dâiretü'l-Ma'arifi'l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1973, VII, 381; Ahmed b. Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Müessesetü'r-Risâle, yy. 1995, III, 505.

⁵⁶⁹ İbn Hibban, *Kitâbü's-Sikât*, VII, 382-383; İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 507.

⁵⁷⁰ İbn Hibban, *Kitâbü's-Sikât*, VII, 382.

⁵⁷¹ Mehmet Azimli, Arafat'ın İbn İshak rivâyetine yönelik itirazlarıyla ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur: "Ancak bu savunmacı anlayışın birçok paradoksu içinde barındırdığı rahatlıkla görülmektedir. İbn İshak ile Mâlik arasındaki tartışmalar İbn İshak'ı bir kenara bırakmamızı gerektirmez. İbn İshak, Mâlik'in eleştirilerine rağmen bütün İslâm tarihçilerimizin ilk kaynağı konumundadır. Ayrıca o, güvenilir addedilecekse diğer bütün konularda da bu anlayış geçerli olmalıdır. Kur'an'da sayı verilmemesi de çok önemli bir delil değildir. Kur'an hangi savaşla ilgili sayı vermektedir ki bununla ilgili versin?" Benî Kurayza konusunda savunmacı anlayışa geçmektense meseleyi dönemsel bazda değerlendirmenin daha iyi olacağını" (Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 322) belirten Azimli, tercihini şöyle ifade etmiştir: "Suçu sabit olan liderler, bunun yanında onlara yardım edenler, muhtemelen 25 günlük kuşatma boyunca savaştığı gözlemlenenler,

inanılır kılacak olan detay ise İslâm'ın ruhuna ve Kur'ân'ın düsturlarına tamamıyla ters düşmektedir. Hatta ayrıntılı deliller, hikâyeyi desteklememektedir. Olayın zikredildiği kaynaklar arasında sıkı âlimler yoktur. Hikâye, sanıldığından çok daha güvenilir değildir.⁵⁷² Arafat, hikâyenin kökenlerinin çok daha erken olaylarda yattığını belirterek şöyle demiştir: Yahudi rivâyetlerinden olan Benî Kurayza hadisesi sonradan uydurulmuştur. Bu olaya dair kaynaklardaki ayrıntılar, şaşırtıcı bir şekilde daha eski Yahudi tarihi ile benzeşmektedir.⁵⁷³

---

zaten yıllardır düşmanlıkları tescilleneler ve kadınlardan da suçu sabit olanlar cezalandırıldı. Geri kalanlar ya affedildi ve Medine'de bırakıldı ya da satıldı." Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 324.

⁵⁷² Velid. Necib Arafat, "Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar" çev.: Şaban Öz, *İAD.*, c: XVII, sayı: 2, 2004, 142, 143-144.

⁵⁷³ Arafat, "Benî Kureyza Hikayesi", 140. Erken tarihli olayın ise şu olduğunu belirtmiştir: "Yahudi Zealotlar ve Sicaii'ler Romalılara karşı bir isyan başlatmışlar ve isyan tapınağın yıkılması ile sonuçlanmıştı. Bu isyanın neticesinde, onların M.S. 73 yılında Masada'da uğradıkları katliamdan kurtulanların soyundan gelenler tarafından üretilmiş, benzer hikayeleri, kaynaklarda bulmak mümkündür. Zaten hayatta kalan ve güneye doğru kaçan Yahudilerin kendi yaşam hikayelerini nakletmeleri de gayet doğaldır. Gerçekten de Medine Yahudilerinin geldikleri yer konusunda, ileri sürülen teorilerin en inandırıcı olanı, onların Yahudi savaşlarından sonra buraya geldikleri tezidir. Nitekim Profesör Guillaume'de bu teoriyi daha sonradan kabule şayan görmüştür. İyi bildiği üzere Yahudi Savaşlarının detaylarının kaynağı Flavius Josephus (ö. 37-100)'tur. Kendisi hadiselerle tanık olmuş bir Yahudi ve aynı zamanda Romalılara bağlı bir memurdur. Josephus, isyancıardan bazılarının askeri faaliyetlerini tasvip etmemekle beraber, asla Yahudilikle olan gönül bağı kesmemiştir. Onun yazılarında okuduğumuz detaylar ile, Sire'de Yahudilerin faaliyetleri ve direnişleri hakkında bize nakledilenler neredeyse birbirinin aynısıdır. Şimdi sadece, faaliyet alanlarının (Romalılar yerine), Müslümanlar olduğunu görmekteyiz." Siyer kaynaklarındaki Beni Kurayzalılar soyundan gelenlerin anlatmış oldukları hikâyenin detayları ile Josephus'un anlattıkları arasındaki benzerlikleri ise şu şekilde sıralamıştır: a) Josephus'a göre, Büyük Herod'dan önce Kudüs'te hükümdar olan Alexander, 800 Yahudi esiri çarmlıta astı ve onların gözleri önünde karılarını ve çocuklarını katletti. b) Diğerleri tarafından, büyük sayılarda insanın öldürülmesi. c) İki hikayenin önemli detayları arasında, özellikle de, öldürülenlerin sayısı konusunda olağanüstü bir benzerliğin olması. Masada'da öldürülenlerin en nihayet sayısı 960'tır. Ayrıca, ateşli isyancıardan olan sicarii'lerden öldürülenlerin sayısı ise 600'dür. Biz hikâyede, bütün ümitlerin tükendiğinde, liderleri olan Eleazar'ın (tıpkı Ka'b b. Esed'in, Beni Kurayza hikayesinde yaptığı gibi) direnişçilere, kadın ve çocuklarını kendi elleriyle öldürmeyi, daha sonrada tek bir adam kalıncaya kadar birbirlerini öldürmeyi, teklif ettiği konuşmasını da okumaktayız. Detayların bu kadar açık bir şekilde, birbirine benzemesi oldukça dikkat çekicidir. Sadece topluca intihar önerileri değil, bilakis sayılarda neredeyse birbirinin aynı. Benzerlik, her iki hikâyedeki isimlerde de göze çarpmaktadır. Masada Yahudi kuşatmasında sadece Eleazar'ın belirtilirken, burada da Phineas ve Azar b. Azar vardır. Burada, sade bir benzerlikten çok daha öte bir anlam söz konusudur. Benim görüşüme göre, Josephus'un, klasik dünya için kaleme aldığı hikayenin, Yahudi savaşlarından, Güney Arabistan'a kaçanların torunları tarafından üretilmiş olan, bir benzerine (prototip) sahibiz. Sonraki nesiller tarafından, Masada kuşatmasındaki detaylar, Benî Kurayza hikayesinin üzerine eklendi. Belki de bunlar, rivâyetleri, kendilerine yakın olana ilgisizliklerinden dolayı daha uzak bir tarihle karıştırdılar. Söz konusu karışıklık, İbn İshak'ın hikayesinde, gerçekleşmiş de olabilir. İbn Hacer'in belirttiği gibi, Müslüman tarihçiler, bu tür haberleri ve nakilleri, dikkatli bir inceleme yapmaksızın veya sıhhati hakkında herhangi bir yorum eklemeksizin, sadece aktarmakla iktifa etmişlerdir." (Arafat, "Benî Kureyza Hikayesi", 144). Arafat, Benî Kurayza olayına dair kanaatini şöyle belirtmiştir: Şayet rivâyetlerde yer aldığı şekliyle, hadisenin sonucunda 600 veya 900 kişi öldürülmüş olsaydı, Kur'an, bu hadiseden, kısaca söz etme yerine çok daha büyük bir ibretlik bir olay olarak bahsedecekti. Fakat sadece suçu sabit

Savaş kışkırtıcılığı yapan ve antlaşmayı bozan liderleri ile kısas sonucu mahkûm edilen bir kadının öldürüldüğünü belirten⁵⁷⁴ Ahmed Ali Seker ise, İbn İshak rivâyetine şu eleştirileri yöneltmiştir:

1. İbn İshak'ın aktardığı rivâyetin kaynağı, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ile Ayze el-Kurazî'dir. Her ikisi de İslâm'a giren Benî Kurayzalıdır.⁵⁷⁵

2. Rivâyete göre, Yahudi esirler, Bint Hâris'in evinde hapsedilmiştir. Seferberlik halindeki Medine'de ancak 3000 savaşçı toplanabilmişken, 700-900 kişinin bir eve sığması ve ölüme gideceklerini bildikleri halde herhangi bir itişme-kakışma ve kargaşanın çıkmamış olması ne kadar tutarlıdır?⁵⁷⁶

3. Öldürülenlerden iki erkek ve bir kadından başka kimsenin adına yer verilmemiştir. Râvî, geriye kalan 900 kişinin adını unutmuş olması makul müdür?

4. Esirleri öldürmek, Allah'ın emri ise, rivâyetin devamında geçen bazı Yahudilerle ilgili şefaatin kabul edilmemesi gerekirdi. Bu da rivâyette açık bir çelişkinin olduğunu göstermektedir.⁵⁷⁷

5. Tarih kitaplarında, öldürdükleri yeri gösteren bir işaretin veya onlara has bir mezarlığın Medine'de olmaması, bu olayın doğruluna kuşkuyla bakmamıza yol açmaktadır.

6. Müslümanların tarih yazıcılığı Hicrî birinci yüzyılda başlamıştır. Tarihi rivâyetler sözlü veya şiir yoluyla aktarılıyordu. Hassân b. Sâbit (ö. 60/680[?]) gibi şairlerin şiirlerinde Benî Kurayza Gazvesi'ne değinmelerine rağmen İbn İshak'ın anlattığı şekilde bu olayı tarihlendirecek tarihi bir rivâyetin veya bir şiirin olmaması ne gariptir!⁵⁷⁸

---

olan liderler asıldığı için, kısaca bahsetmiş olması gayet normaldir. Arafat, "Benî Kurayza Hikayesi", 142.

⁵⁷⁴ Seker, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye", 164.

⁵⁷⁵ Ahmed Ali Seker, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye fi Mü'ameleti'l-Esra'l-Yehûd (Dirâse Tarihiyye)", *el-Üstaz Cami'atu Bağdat Külliyyetu't-Terbiyye*, sayı: 140, Bağdat 2011, 160.

⁵⁷⁶ Seker, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye", 160-161.

⁵⁷⁷ Seker, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye", 161.

⁵⁷⁸ Seker, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye", 162.

7. Rivâyette zikredilenler, İslâm'ın hoşgörüsü ve “*Kimse kimsenin günahını yüklenmez*”⁵⁷⁹ meâlindeki düstur ile taban tabana zıttır. Nasıl olur da lider konumundaki bir veya birkaç şahsın işlediği suçtan dolayı 900 kişi öldürülebilir?⁵⁸⁰

Jamal Najim ise Benî Kurayza ile ilgili rivâyetlere şu eleştirileri yöneltmiştir:

1. Öldürülen esirlerin 600-900 rakamları arasında olduklarını varsayalım. Aileleriyle birlikte saatlerce sürecek bir yolculukta 3000 kişinin bir arada Benî Kurayza bölgesinden Medine'ye kadar getirilirken askeri ve güvenlik açısından bu sayıdaki kişinin güvenliği nasıl sağlanmıştır?

2. İbn İshak rivâyetine göre, Benî Kurayzalılar Neccâr oğullarından Bint Hâris'in evinde hapsedilmişler. Özellikle o günün şartlarında hangi ev böyle bir sayıyı kaldırabilirdi?

3. Müslümanlar, zaman ve emek kaybı olmasın diye neden Benî Kurayzalıları Medine'ye getirmeden kalelerinin yanında haklarında verilen kararı uygulamadılar?

4. Neden Ahzâb Gazvesi nedeniyle kazılan hendeklerde değil de, Medine pazarında kazılan yeni hendeklerde infaz edildiler?

5. Benî Kurayzalılara verilen cezanın Ali b. Ebû Talib ile Zübeyr b. Avvâm tarafından yerine getirildiği iddia edilmektedir. İki kişinin, 400-900 arasında insanın boynunu vurup bundan hem fiziki hem de psikolojik açıdan olumsuz etkilenmemesi ne kadar mümkündür?⁵⁸¹

6. Dindaşları gözleri önünde kılıçtan geçirilen diğer Yahudiler nasıl Medine'de yaşamaya devam edebildiler?

7. Yahudiler, başlarına gelen felaketleri kayıt altına alırlardı, ancak Yahudi tarihinde böyle bir felaket bilinmemekte ve Yahudi tarihçiler de böyle bir olayı kaydetmemişlerdir. Yahudilerden bunu bu gün dillendirenler ise İbn İshak rivâyetlerine dayandırıyorlar. Bu da Yahudilerin nazarında kayıt altına alınması gereken bir olay olmadığını ve o dönemde kabileler arasında cereyan eden sıradan bir savaş olduğu izlenimini vermektedir.

⁵⁷⁹ En'âm, 6/164.

⁵⁸⁰ Seker, “el-Evamirü'r-Rabbâniyye”, 163.

⁵⁸¹ Najim, “Gazvetu Benî Kurayza”, 102.

8. Son olarak bir topluma karşı zafer elde edildikten sonra, neden tüm erkeklerin öldürülmesine ihtiyaç duyulsun?⁵⁸²

Olayın hadis ve siyer kaynaklarında nasıl işlendiğine ve rivâyetlere yöneltilen eleştirilere yer verdikten sonra, müfessirlerin hadiseye yaklaşımlarını incelemek istiyoruz. Bu olay, Ahzâb sûresi 26-27 ile Muhammed sûresi 4. âyetlerinin tefsiri bağlamında ele alınmış ve yukarıda yer verilen rivâyetler çerçevesinde açıklanmıştır.

Ahzâb sûresi 26-27. âyetler şöyledir:

﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَمْ تَطْنُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا﴾

Savaş halinden bahseden Ahzâb sûresi 26. âyeti, birçok âlim tarafından, savaş sonrası bağlamında değerlendirilmiştir. Mukâtil b. Süleyman, bu âyetin tefsirine dair şu açıklamada bulunmaktadır: Sa'd b. Muâz'ın hakem olarak erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların köleleştirilmesine karar verdiğinde, Hz. Peygamber tekbir getirerek şöyle buyurdu: Bu, Allah'ın hükmüdür. Allah, bu hükümden razı olmuştur. Çünkü Cebrail, Hz. Peygamber'e gelip şöyle demişti: Benî Kurayza kabilesi üzerine hareket et; savaşçıları öldür, kadın ve çocuklarını ise köleleştir. Bu hususta Allah sana yetki vermiştir. Böylece erkeklerden 450 kişi öldürüldü. Kadın ve çocuklardan ise 750 kişi köleleştirildi.⁵⁸³

Benzer bir yaklaşımı, Taberî de görmek mümkündür. Nitekim o, âyette zikredilen “فَرِيقًا تَقْتُلُونَ” ifâdesini, Rasûlullah'ın öldürdüğü kişiler; “وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا” ifâdesini ise *seby* edilen yani köleleştirilen esir kadın ve çocuklar şeklinde açıklamıştır.⁵⁸⁴ Zeccâc, Ahzâb sûresi 26. âyetin tefsirinde Allah'ın Benî Kurayzalıların kalbine korku saldiğını ve onları kalelerinden indirip Sa'd b. Muâz'ın hakemliğinde teslim olduklarını, Sa'd'ın da, erkeklerin öldürülmesini, kadın ve çocukların ise *seby* edilmesine karar verdiğini belirtmiştir.⁵⁸⁵

⁵⁸² Najim, “Gazvetu Benî Kurayza”, 103.

⁵⁸³ Mukâtil, *Tefsîr*, III, 485.

⁵⁸⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIX, 81-82.

⁵⁸⁵ Zeccâc, *Meâni 'l-Kur'ân*, IV, 223.

Dikkat edilirse âyette, kalelerinden indikten sonra kalplerine korkunun salındığı bildirilmesine rağmen Zeccâc, rivâyetlerin etkisinde kalarak, korku sonucunda kalelerinden indiklerini ileri sürmüştür.

“Onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz”⁵⁸⁶ kaydından hareketle bunların Benî Kurayza olduklarını,⁵⁸⁷ tüm âlimlerin esirlerin öldürülebileceğinde ittifak ettiklerini ve Benî Kurayza olayını buna delil olarak gösteren Cessâs ise,⁵⁸⁸ tefsirinin farklı yerlerinde bu olaya atıfta bulunarak Benî Kurayza erkeklerinin öldürüldüğünü belirtmiştir.⁵⁸⁹

Yukarıda işaret edilen görüşü başka tefsir çalışmalarında⁵⁹⁰ da görmek mümkündür. Ahzâb sûresi 26. âyette geçen “تَأْسِرُونَ” sözcüğünün *köleleştiriyordunuz* anlamında olduğunu öne süren İzzet Derzeve,⁵⁹¹ İnsan sûresi 8. âyette zikredilen *esir* kelimesinin “‘abd” sözcüğünün müradifi/eşanlamlısı olduğunu,⁵⁹² İslâm öncesinde esir kelimesinin köle anlamında kullanıldığını⁵⁹³ ve Benî Kurayza hakkında nazil olan bu âyetlerin⁵⁹⁴ Hz. Peygamber’in onlarla ilgili bu davranışını doğruladığını iddia etmiştir.⁵⁹⁵

Öte yandan pek çok tefsir âlimi, âyette zikredilen “قَرِيبًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ قَرِيبًا” cümlesinde birinci ma‘mulün ‘âmiline takdim edilmesini erkeklerin öldürüldüğüne, kadın ve çocukların ise köleleştirildiğine dair yargılarına delil olarak kullanmışlardır. Nitekim Râzî, ma‘mul olan “قَرِيبًا” ifâdesinin, ‘âmili olan “تَقْتُلُونَ” fiiline takdim edilmesini özetle şöyle açıklamıştır: Sözü söyleyen kişi önem, bilinirlik ve yakınlığa göre cümleye başlar. Erkekler, bilindik oldukları için öldürülme olayı onlara uygulandı. Kadın ve çocuklardan oluşan esirler ise böyle değildir. Ayrıca esaret,

⁵⁸⁶ Ahzâb, 33/26.

⁵⁸⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 225.

⁵⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 269-270.

⁵⁸⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 88, 105.

⁵⁹⁰ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 205, III, 186, XXIX, 283; Seâlibî, *Cevâhirü'l-Hisân*, 344; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI, 311-312; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, IV, 686, 755; Muhammed İzzet Derzeve, *et-Tefsîrü'l-Hadîs Tertîbü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*, 2. Baskı, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000, VII, 368.

⁵⁹¹ Muhammed İzzet Derzeve, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki ve'l-İstirkaki fi'l-Kur'ân ve's-Sünne”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1974, c: X, sayı: 110, 57.

⁵⁹² Derzeve, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki”, 56.

⁵⁹³ Derzeve, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki”, 57.

⁵⁹⁴ Ahzâb, 33/26-27.

⁵⁹⁵ Derzeve, “el-Kavaidü'l-Kur'âniyye”, 11.

ölümünden daha belirgindir. Çünkü esaret devam eder ve esir oldukları herkese görünür. Bu nedenle iki ma'mulden meşhur olan 'âmiline, iki fiilden de meşhur olan ma'mulüne takdim edilmiştir.⁵⁹⁶ “ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَّاصِيهِمْ وَقَدَفَتْ فِي ”⁵⁹⁷ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَّاصِيهِمْ وَقَدَفَتْ فِي ” cümlesinde de takdim-tehirin olduğunu belirten Râzî, korkunun henüz kalelerinde buldukları esnada kalplerine sokulduğunu ve bu korku sonucunda teslim olduklarını, ancak teslim olmalarından elde edilen sevinç, daha fazla olduğu için inme anlamındaki “أَنْزَلَ” fiilinin, “korku”ya takdim edildiğini belirtmiştir.⁵⁹⁷ İbn Âşûr, “فَرِيْقًا تَقْتُلُونَ” ibaresindeki mef'ulün fiile takdim edilmesini şöyle açıklamıştır: Kabile erkeklerinin öldürülmesiyle arazi, mal ve esirler ele geçirilir. Takdimi gerektirecek bir neden olmadığı için ikinci fiilin mef'ulü, asli şeklinde gelmiştir.⁵⁹⁸ Bazı tefsir âlimleri ise, “فَرِيْقًا تَقْتُلُونَ” ifâdesinde ma'mulün 'âmiline takdim edilmesini, erkeklerin öldürülmesinin kesin olmasına bağlamış ve bu nedenle kadın ve çocuklarla ilgili “وَتَأْسِرُونَ فَرِيْقًا” terkinde takdim yapılmadığını belirtmişlerdir.⁵⁹⁹ Aslında Keşşaf'ın bid'at tefsir olarak addettiği bazılarının Ahzâb sûresi 27. âyette geçen “وَلَا يَطْنُونَ مَوْطِنًا”⁶⁰⁰ aktarması ve diğer bazılarının Tevbe sûresi 120. âyetin⁶⁰¹ “وَلَا يَطْنُونَ مَوْطِنًا” kısmının düşman kadınlarıyla Darü'l-Harp'ta zina edilebileceğine dair delil getirmesi⁶⁰² yapılan anlam kaydırması boyutunun nerelere vardığını görmemiz açısından ibret vericidir.

Benî Kurayza'nın sözü edilen idam cezasını neden hak ettikleri meselesine gelecek olursak, bu husus Müslüman müellifler tarafından; cezanın Kur'an'ın

⁵⁹⁶ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 205.

⁵⁹⁷ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 206.

⁵⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI, 313.

⁵⁹⁹ İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyat ve's-Süver*, Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire trs., XV, 334.

⁶⁰⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 63.

⁶⁰¹ “Medine halkının ve çevrelerindeki çöl Araçlarının Allah'ın elçisine kayıtsız kalmaya hakları yoktur. Kendilerini ona tercih de edemezler. Bunların Allah yolunda bir susuzluk, bir yorgunluk ve bir açlık çekmeleri, kâfirleri öfkeli edilecek bir adım atmaları ve düşmandan bir kötülük görmeleri mutlaka lehlerine iyi bir iş olarak yazılacaktır. Çünkü Allah, güzel davrananların ödülünü eksiltmez.”

⁶⁰² Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, XI, 47.

hükmü, antlaşmayı bozup ihanet etmeleri, hakemin verdiği karar, savaş suçlusu olmaları veya Tevrat hükmü gereği verildi şeklinde açıklandığı görülmektedir.

Bu hükmün antlaşmayı bozmalarından ve düşmana yardım etmelerinden veya Sa'd'ın, bu kararı Tevrat'ın mağluplar karşısında Yahudilere tanımış olduğu hakları Müslümanlara tanımak suretiyle verdiğini aktaran Ahmet Özel'in şu açıklaması cezanın Kur'an hükmü gereği verildiği kanaatini oluşturmaktadır: "Hz. Peygamber de bunun ilâhî hükme uygun olduğunu belirterek (bk. Ahzâb, 33/26) onayladı."⁶⁰³ Kararın Tevrat'a uygun olduğunu⁶⁰⁴ ve terör suçlularından söz eden Mâide sûresi 33-34. âyetlerine atıf yaparak Kur'an'da da verilecek cezalar arasında böyle bir hükmün bulunduğunu belirten Casim Avcı'nın yaklaşımını⁶⁰⁵ diğer bazılarında da görmek mümkündür.⁶⁰⁶

Kanaatimizce bu görüş isabetli değildir. Çünkü Ahzâb sûresi 26. âyette ifâde edilen durum, savaş durumuyla alakalıdır. Mâide sûresi 33-34. âyetleri ise savaş hali dışında kamu güvenliğini silahla tehdit edip vatandaşların can ve mallarına zarar verenler hakkındadır. Allah ve Rasûlüne karşı savaş açmanın fiilen mümkün olamayacağı hesaba katıldığında söz konusu ifâdenin mecazi, yani Allah ve Rasûlünün ortaya koyduğu düzene, onun hükümlerine yönelik bir saldırı ve savaş anlamı taşıdığı sonucuna varılabilir.⁶⁰⁷ Ayrıca işledikleri suça denk ceza verilmesi gerektiğinden 33. âyette "...öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürülmeleri..." şeklinde farklı cezalardan söz edilmiştir. Çünkü bazılarına göre muharib kişi, sadece insanları korkutmuşsa sürgün edilir, insanları korkutup mallarını almışsa el ve ayakları çapraz kesilir, insanların mallarını alıp cana kıymışsa el ve ayakları kesildikten sonra asılır, cana kıymış, ama mal almamışsa sadece öldürülür.⁶⁰⁸ 34.

⁶⁰³ Özel, "Esir", XI, 383; Özel, *Savaş Esirleri*, 41; Ahmet Özel, "İslam'da Ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İHAD.*, sayı: 1, 2003, 109.

⁶⁰⁴ Tesniye, XX, 10-15.

⁶⁰⁵ Avcı, "Kurayza", XXVI, 432.

⁶⁰⁶ Nadir Özkuyumcu, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, II, 215.

⁶⁰⁷ Suat Erdoğan, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Mümâselet)*, SVY., İstanbul 2014, 237.

⁶⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 373; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 97; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VII, 436; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *Tehzîbü'l-Ahkâm fi Şerhi'l-Mukni'a*, thk.: Ali Ekber el-Ğaffarî, Dârü'l-Kütübü'l-İslâmiyye, Tahran 1385/2007, X, 150-153; Âmilî, *Ravdetü'l-Behiyye*, IV, 368.

âyette “...*Ele geçirmenizden önce dönüş yaparlarsa başka...*”, insanların can ve mallarına zarar vermeyip ele geçirilmeden önce tövbe edenlerin ise, bir suçta bulaşmadıkları için bu hükme dâhil edilmeyecekleri bildirilmiştir.

Benî Kurayza'nın Mâide sûresi 33-34. âyetleri gereği idamla cezalandırıldıklarını kabul etmek âyetlerin muhtevasıyla uyumlu görünmemektedir. Aksi takdirde bunlardan önce antlaşmayı bozan Benî Kaynuka ile Benî Nadîr kabilelerine veya daha sonra Hudeybiye Antlaşması'nı bozan Mekkelilere neden bu hükmün uygulanmadığı sorusunun cevaplandırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Erken dönem bazı âlimler ise ilgili cezayı, Hendek Gazvesi'ne katılan müttefik güçlere yardımcı olmaları ve sahâbeden hiç kimseyi öldürmemelerine rağmen daha önce varılan antlaşmayı bozmaları nedenine bağlamıştır.⁶⁰⁹ Ekrem Diya el-Ömerî gibi muasır bazı âlimler ise, Benî Kurayza'ya verilen cezanın yaptıkları eylemin cinsinden bir ceza olduğunu, modern dönemde de vatan hainlerine bu tür durumlar karşısında idam cezasının verildiğini, tarihi gerçekleri töhmet altında bırakmanın ve sahih rivâyetleri yalanlamanın gereksiz olduğunu savunmuştur.⁶¹⁰ Bu grupta değerlendirebileceğimiz diğer bazıları ise cezayı ihanet ve antlaşmayı bozma nedenine bağlamış ve verilen cezanın ağır olmasına itiraz eden kimi oryantalistlere, itirazlarının yersiz ve doğru olmadığını özetle şöyle açıklamaya çalışmışlardır: Ahzâb sûresi 26. âyette açık bir şekilde belirtildiği üzere, Yahudiler Medine'ye saldıran müttefik güçlere destek vermişler. Bu da Benî Kurayza'nın, Müslümanların en sıkıntılı bir dönemde düşmanca tavır sergiledikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla içinde buldukları ihanete uygun bir cezanın verilmesi yadigarınamalıdır. Özellikle onlar, Benî Kaynuka ile Benî Nadîr'in Medine'den sürgün edilmelerinden ibret almadılar. Tüm bunlara rağmen, İslâm'a girmeye davet edildikten sonra sadece savaşçı takımı öldürülmüş, kadın ve çocuklar ise bu hükmün dışında tutulmuştur. Ayrıca ilgili âyet, her ne kadar Nebî'nin ve Müslümanların Benî Kurayza uygulamasını hikâye ediyor olsa da, bunda ilâhî bir onaylama olup benzer durumlarda bu hükme kıyas yapılabileceğini göstermektedir.⁶¹¹

⁶⁰⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 275. Ayrıca bkz: Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 415.

⁶¹⁰ Diya el-Ömerî, *es-Sîre es-Sahîhe*, I, 317.

⁶¹¹ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, VII, 369-370.

Kanaatimizce Yahudilerin gerek ihanetleri⁶¹² gerekse yapılan antlaşmayı bozmaları sebebiyle bu katı muameleyi hak ettikleri⁶¹³ iddiası isabetli değildir. Yahudilerin yaptıkları ihanet ve akitleri bozmaları Hz. Peygamber'in hayatında ilk defa karşılaşılan bir olgu değildir. Nitekim Benî Nadîr kuşatması sırasında da Benî Kurayza antlaşmayı bozmuş, ancak Rasûlullah, onlara Medine'de kalmalarına müsaade etmişti.⁶¹⁴ Ayrıca Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Kureyş kabilesi de aynı şeyi yapmıştı. Hz. Peygamber, Mekke'yi fethedince Mekke ehlini affettiği ve onlara iyi davrandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in aynı hadise karşısında taban tabana zıt iki farklı tavır göstermesi söz konusu olabilir mi? Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'ya farklı bir kavimden oldukları için bu katı hükmü uyguladığını söylemek ise, ona yapılmış büyük bir iftira olur. Çünkü o, sadece Araplara değil, tüm insanlara *rahmet elçisi* olarak gönderilmiştir. Mekke, savaş yapılmaksızın fethedildiği için halkın kanı dökülmedi. Buna karşı Benî Kurayza, savaşmakta ısrar etti ve bu da onların mağlup olmalarıyla sonuçlandı.⁶¹⁵

Diğer bazıları ise, verilen cezanın nedenini, hakemin verdiği kararda bulmaya çalışmışlardır. Nitekim Muhammed Takıyüddin en-Nebhânî'nin temelde savaş esirlerinin öldürülmesine karşı çıkmakla birlikte Benî Kurayzalıların hakemin verdiği karar doğrultusunda öldürüldükleri görüşünü⁶¹⁶ Yûsuf el-Karadâvî'de de görmekteyiz.⁶¹⁷ Hatta bazıları Hz. Peygamber'in, Sa'd b. Muâz'ın Benî Kurayza hakkında verdiği kararı, almış olduğu vahiy sonucunda uyguladığını savunmuştur.⁶¹⁸

Savaş suçlusu oldukları için ölüme mahkûm edildiklerini⁶¹⁹ savunan Abdüsselâm el-Edğîrî'ye göre, günümüz uluslararası kanunlarında kadın-erkek

⁶¹² Tahrâvî, *Ahkâmu Esra'l-Harb*, 140.

⁶¹³ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, I, 341-342; Ali İhsan Karataş, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Asr-ı Saadet Dünyası Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler) Derleyen: Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul 2016, 119; Ali İhsan Karataş, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisân 2007, Yayına Hazırlayan: Mahfuz Söylemez), *İslâmî İlimler Dergisi*, Aralık 2007, 402.

⁶¹⁴ Buhârî, "Megâzî, 14", 987; Müslim, "Cihâd, 20 (1766)", 837. Ayrıca bkz: Nadir Özkuyumcu, "Nadîr", *DİA.*, 2006, XXXII, 275.

⁶¹⁵ Najim, "Gazvetu Benî Kurayza", 102.

⁶¹⁶ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 187.

⁶¹⁷ Karadâvî, *Fıkhü'l-Cihâd*, II, 976-977.

⁶¹⁸ Ali Ahmed Cevâd, *Ahkâmü'l-Esra fi'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kanûni'd-Düvelî Mülhaken bi İttifakiyeti Cenîf*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2005, 80.

⁶¹⁹ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 150-151.

ayrımı gözetilmeksizin ihanet edenlerin tamamı idam edildiği halde Hz. Peygamber, kadın ve buluş çağına ermemiş olanları bu hükmün dışında tutmuştur.⁶²⁰

Muasır diğer bazı âlimler ise, Benî Kurayza ile ilgili uygulamanın Tevrat hükmü mucibince verildiği görüşünü benimsemişlerdir. Hz. Peygamber, ilâhî vahiy ile düzenlenmeyen konularda Tevrat'a göre hüküm verirdi diyen Muhammed Şiblî Nu'mânî (ö. 1914), Sa'd b. Muâz'ın hakem olarak verdiği hükmün Tevrat'ta geçen hükümlere tamamen uygun olduğunu belirtmiştir.⁶²¹ Bu görüşü, Benî Kurayza'nın hakem olarak seçtikleri Sa'd b. Muâz, kendi kutsal kitapları olan Pentatök'deki Musevi yasasına⁶²² göre hüküm vermiş ve bu hüküm infaz edilmiştir,⁶²³ diyen Muhammed Hamidullah (ö. 2002)'ta da görmek mümkündür.

Muasır müfessirlerden Süleyman Ateş, Benî Kurayza olayını hem ihanet⁶²⁴ hem de Tevrat hükmü bağlamında açıklamıştır. Ateş'in ilgili bazı açıklamaları şöyledir: “Hiyânetin cezası ölümdür. Kaldı ki bu hüküm Tevrat'ın hükmünün ta kendisidir. Herhâlde bu hükmü veren Sa'd, Tevrat'ın bu konudaki hükmünü biliyordu. Peygamber'in ona, ‘Sen Allah'ın hükmüyle hükmettin’ demesi de bunu gösteriyor.”⁶²⁵ “Bu hakem kararı, Tevrat'a uygundu”⁶²⁶ diyen Fendoğlu'nu da aynı kategoride değerlendirmek mümkündür. Ahmet Yaman'a göre de verilen ceza Tevrat'ın hükmüdür. Nitekim o, Sa'd b. Muâz'ın Benî Kurayza hakkında Tevrat'ın⁶²⁷ aynı konudaki “eli silah tutanların öldürülmesi, kadın ve çocukların esir alınması” hükmünü verdiğini ve kararın aynen uygulandığını belirtmiştir.⁶²⁸ *Kur'an Yolu* adlı meâl ve tefsir çalışmasında da konu, Tevrat'ın hükmü bağlamında açıklanarak şöyle denilmiştir: “Anlaşma şartları gereği ve Yahudilerin isteği üzerine Tevrat hükümleri esas alındı ve savaşçı erkekler idama mahkûm edildi.”⁶²⁹

⁶²⁰ Edgîrî, *Hükmü'l-Esra*, 152; Zuhaylî, *Âsârü'l-Harb*, 436.

⁶²¹ Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 327.

⁶²² Tesniye, XX/10-14.

⁶²³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 489; Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, 180; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 301-302, 272.

⁶²⁴ Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, V, 2442.

⁶²⁵ Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, IV, 2056.

⁶²⁶ Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 123.

⁶²⁷ Tesniye, 20/13-14.

⁶²⁸ Yaman, *Devletler Hukukunda Savaş*, 159.

⁶²⁹ Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 378; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, 5. Baskı, DİBY., Ankara 2015, 418.

Aslında bu hususta Tevrat'ta farklı hüküm bildiren iki pasaj yer almaktadır. Tevrat'ın bir pasajına göre bütün erkekler kılıçtan geçirilir. Kadın ve çocuklar ise yağmalanabilir.⁶³⁰ Tevrat'ın diğer bir pasajına göre ise bütün erkek çocuklar ve erkekle yatmış kadınlar öldürülmeli, yalnız erkekle yatmamış genç kızlar sağ bırakılmalıdır.⁶³¹ Bazıları bunu “Böylece Hz. Peygamber, Tevrat'ın savaşta ele geçirilen kadınların, erkeklerin, erkek çocuklarının öldürülmelerine dair emirini reddetmiş, kız çocuklarının ve düşmanın mallarının ganimet olarak alınmasına dair uygulamasını tasvip etmiştir” şeklinde açıklamıştır.⁶³²

Tevrat'ta geçen hükümleri, Benî Kurayza olayına uygulamaya çalıştığımızda, Benî Kurayza, ya savaşmış ya da savaşmamıştır. Savaşmamışsa hiçbiri öldürülmez ve tümü galipler için angaryasına çalışacaktır. Savaşmış olmaları durumunda ise bir pasaja göre, bütün erkekler kılıçtan geçirilecek, kadın ve çocuklar ise yağmalanacaktır. Diğer pasaja göre ise sadece evlenmemiş genç kızlar sağ bırakılacak, geriye kalanlar öldürüleceklerdir. Fakat sözü edilen Hz. Peygamber'in uygulaması, her ikisine de uymamaktadır. Çünkü rivâyete göre Hz. Peygamber, yalnız bulug çağına ermiş erkekleri öldürdü, kadın ve çocukları ise, köleleştirdi.

Öte yandan Hz. Peygamber'in, En'âm sûresi 90. âyeti⁶³³ gereği Tevrat'a göre amel etmekle mükellef olduğu yadsınamaz. Nitekim İslâm hukukçusu Abdulaziz Bayındır'ın ifâde ettiği gibi Rasûlullah, Kur'ân-ı Kerim'de zina cezasıyla ilgili âyetler henüz nazil olmadığından Tevrat hükmü olan recim cezasını uygulamıştır. Fakat daha sonra konu hakkında nazil olan âyetlerle bu hüküm daha hayırlısıyla

⁶³⁰ “Bir kente saldırmadan önce, kent halkına barış önerin. Barış önerinizi benimser, kapılarını size açarlarsa, kentte yaşayanların tümü sizin için angaryasına çalışacak, size hizmet edecekler. Ama barış önerinizi geri çevirir, sizinle savaşmak isterlerse, kenti kuşatın. Tanrınız RAB kenti elinize teslim edince, orada yaşayan bütün erkekleri kılıçtan geçirin. Kadınları, çocukları, hayvanları ve kentteki her şeyi yağmalayabilirsiniz. Tanrınız RAB'bin size verdiği düşman malını kullanabilirsiniz.” Tevrat, Yasanın Tekrarı, 20/10-14.

⁶³¹ “Midyanlı kadınlarla çocuklarını tutsak alıp bütün hayvanlarını, sürülerini, mallarını yağmaladılar. Midyanlılar'ın yaşadığı bütün kentleri, obaları ateşe verdiler. İnsanları, hayvanları, yağmalanmış bütün malları yanlarına aldılar. Tutsaklarla yağmalanmış malları Şeria Irmağı'nın yanında, Eriha karşısında, Moav ovalarındaki ordugahta konaklayan Musa'yla Kâhin Elazar'a ve İsrail topluluğuna getirdiler. Musa, Kâhin Elazar ve topluluğun önderleri onları karşılamak için ordugahın dışına çıktılar. Musa savaşta dönen ordu komutanlarına –binbaşılara, yüzbaşılara– öfkelenildi. Onlara, “Bütün kadınları sağ mı bıraktınız?” diye çıkıştı, “Bu kadınlar Balam'ın verdiği öğüde uyarak Peor olayında İsraililer'in RAB'be ihanet etmesine neden oldular. Bu yüzden RAB'bin topluluğu arasında ölümcül hastalık başgösterdi. Şimdi bütün erkek çocukları ve erkekle yatmış kadınları öldürün. Yalnız erkekle yatmamış genç kızları kendiniz için sağ bırakın.” Tevrat, Çölde Sayım, 31/9-18.

⁶³² Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 344.

⁶³³ “Allah'ın kendilerine rehber verdiği kimseler onlardır; sen de onların rehberine uy. ...”

neshedilmiştir.⁶³⁴ Hz. Peygamber, bu ve diğer bazı olaylarda olduğu gibi⁶³⁵ Benî Kurayza esirlerine de Tevrat'ın hükmünü uygulamış olabilir mi? Bizde oluşan kanaatin olumsuz olduğunu belirtmek isteriz. Çünkü Hz. Peygamber, recim cezasında olduğu gibi bir konu hakkında ilâhî vahiy gelmemiş ise Tevrat'ın hükümlerine göre davranırdı. Ancak daha önce de ifâde ettiğimiz gibi savaş esirlerinin hukukunu belirleyen Muhammed sûresi 4. âyeti, Medine'nin erken bir döneminde nazil olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bu âyete rağmen Tevrat'a göre hüküm verdiğini kabul etmek doğru değildir. Ayrıca Hz. Peygamber'e, Ehl-i Kitap arasında Kur'ân'da⁶³⁶ nazil olan hükümlerle hükmetmesi emredilmiştir.⁶³⁷ Şayet savaş esirleri hukukunu düzenleyen âyet nazil olmamış olsaydı, Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'ya Tevrat hükmünü uyguladığını düşünebilirdik. Bu durumda, ilgili hükmün neden Bedir esirlerine uygulanmadığı sorusu cevapsız kalacaktır.

Kısaca aşağıdaki gerekçelerden dolayı Benî Kurayza erkeklerinin öldürüldüğü şeklindeki iddiayı kabul etmek mümkün görünmemektedir:

1. Ahzâb sûresi 26. âyet bağlamında verilen bilgilere göre Benî Kurayza Gazvesi, ilgili kabilenin bir kısmının öldürülmesi ve diğerlerinin esir alınmasıyla sonuçlanmıştır. Enfâl sûresi 67. âyeti gereği savaşta düşmanı etkisiz hale getirmeden esir alınamaz. Savaş esirlerine uygulanacak hüküm, Muhammed sûresi 4. âyette belirtildiği için bu savaşta esir edinilenlerin akıbetinden söz edilmemiştir.

2. Muharip düşman bile olsa, teslim olup sığındığında Müslümanların güvence vermeleri, Allah'ın kelimasını işittikten sonra kendini güvende hissedeceği yere ulaştırmaları gerekir.⁶³⁸

3. Savaş esirleri, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakıldıktan sonra, İslâm diyarında zekâtın sarf edildiği kalemlerden biri olan *ibnü's-sebil*

⁶³⁴ Bkz: Abdulaziz Bayındır, *Kur'ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 7. Baskı, SVY., İstanbul 2018, 481-493.

⁶³⁵ Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 327.

⁶³⁶ Bkz: Mâide, 5/42, 48, 49.

⁶³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VIII, 491-492; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VIII, 41.

⁶³⁸ Najim, "Gazvetu Benî Kurayza", 101-102.

hükümünde olurlar. Yani onlara yardım ve ihsanda bulunmak⁶³⁹ İslâm toplumunun bir görevidir.

4. Hz. Peygamber'in normal yaşantısı ve savaşa karşı tavrından görüleceği üzere onun kan dökmekten hiç hoşlanmadığı bilinmektedir. Bu durumda onun bir-iki gün içinde yüzlerce insanın öldürülmesini kabul etmesi ne kadar mantıklıdır?⁶⁴⁰

Görüldüğü üzere savaş halinden bahseden Ahzâb sûresi 26. âyeti, birçok âlim tarafından savaş sonrası bağlamında değerlendirilmiştir. Buna mukabil bize göre, olayın gerçeği özetle şöyledir: Benî Kurayzalıları, çarpışmak üzere kalelerinden inmeleri üzerine Müslümanlarla aralarında savaş vuku buldu. Muhammed sûresi 4. âyeti gereği, düşmanı etkisiz hale getirmeden esir alınmadığından Hz. Peygamber bu emre uygun davranarak savaşta elebaşları öldürüldükten sonra geriye kalan savaşçılar ile kadın ve çocukları esir aldı. Öte yandan Muhammed sûresi 4. âyette olduğu gibi bu âyette de önce öldürme, sonra da esir alındığından söz edilmektedir. Bu da gösteriyor ki Benî Kurayzalıların bir kısmı savaş esnasında öldürülmüş, geriye kalanlar ise esir alınmıştır.⁶⁴¹ Ayrıca Ahzâb sûresi 27. âyette geçen “...Onların yerini, yurdunu ve mallarını size verdi...” ifâdesi, esirlerin karşılıksız serbest bırakıldığını göstermektedir. Çünkü ne savaşacak halleri ne de fidye verecek malları kalmıştı.⁶⁴² Kısaca yaptığımız inceleme sonucunda gördük ki Hz. Peygamber, diğer gazve ve seriyyelerinde olduğu gibi Benî Kurayza gazvesinde de esirlere yönelik Kur'ân'ın yol göstericiliğinde hareket etmiştir. Erkeklerin toptan öldürüldüğünden bahseden rivâyetleri ise, esir öldürme hükmüne delil bulma çabasının bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.⁶⁴³

2.2.3. Mekke'nin Fethi Örneği

Hz. Peygamber'in Mekke Fethi'nden önce komutanlarına sizinle savaşmayanlarla savaşmayın talimatını verdiği halde bazılarının adını zikredip buldukları yerde öldürülmeleri emrini verdiği kaydedilmektedir.⁶⁴⁴ Bu durum, tefsir ve fıkıh kitaplarında esirlerin öldürülebileceğinin delili olarak gösterilmektedir.

⁶³⁹ İnsan, 76/8-9.

⁶⁴⁰ Najim, “Gazvetu Benî Kurayza”, 102.

⁶⁴¹ Najim, “Gazvetu Benî Kurayza”, 100-101.

⁶⁴² Abdulaziz Bayındır, “Savaş Esirleri ve Cariyelik”, *KHD.*, sayı: 11, İstanbul Ekim-Aralık 2015, 2.

⁶⁴³ Tuncer Namlı, “İdealimizden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri”, *Eskiye*ni (Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi), 30/Bahar 2015, 28.

⁶⁴⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 32; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 558.

Nitekim İbn Arabî, Bakara sûresi 191-192. âyetlerin tefsirinde Abdullah b. Hatal'ın Mekke Fethi'nde öldürülme bilgisine yer verdikten sonra bunun, esirleri öldürmeye açık bir delil olduğunu iddia etmektedir.⁶⁴⁵ Esirleri öldürmenin caiz olduğu hususunda hiçbir ihtilafın olmadığını belirten Cessâs da, buna delil olarak Mekke Fethi'nde ölüm fermanı çıkartıldığı söylenen şahısların isimlerine yer vermektedir.⁶⁴⁶ Benzer bilgileri Taberî'nin tefsirinde de görmek mümkündür.⁶⁴⁷ Aynı anlayış, fıkıh kitaplarında da karşılaşılmaktadır. Örneğin Hanefî ve Şâfiî mezhebi kaynaklarında Mekke Fethi'nde öldürülen Abdullah b. Hatal olayını esirlerin öldürülebilmesinin delili olarak gösterilmektedir.⁶⁴⁸ Hz. Peygamber'in Mekke Fethi'nde halkın tamamını köleleştirdikten sonra azat ettiğini ileri sürenler bile vardır.⁶⁴⁹

Bu kısımda Mekke Fethi'nin habercisi olan Hudeybiye Antlaşması'na ve fetih hareketi sırasında vuku bulan bazı olaylara değinilecek, daha sonra Mekke Fethi'nde esir alınmadığı halde kimlerin ve hangi suçlardan dolayı kanlarının heder sayıldığı konusu irdelenecektir.

Rasûlullah, gördüğü bir rüya üzerine⁶⁵⁰ sahâbe ile birlikte⁶⁵¹ Hicrî 6. yılda hac yapmak için Medine'den hareket etti.⁶⁵² Fakat Mekkeli müşrikler, Müslümanların Mekke'ye girmelerine engel oldular. Yapılan görüşmeler sonucunda iki taraf arasında 10 yıllığına bir barış antlaşması yapıldı. Bu antlaşmanın maddelerinden bir tanesi de diğer kabilelerden dileyenler, Hz. Peygamber veya Kureyşliler ile antlaşma yapabilir. Bunun üzerine Huzâa kabilesi, Müslümanların; Benî Bekr ise Kureyşlilerin tarafında yer aldıklarını duyurdular.⁶⁵³ Bu antlaşma, 17-18⁶⁵⁴ veya 22 ay boyunca

⁶⁴⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 151.

⁶⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 270.

⁶⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV, 403.

⁶⁴⁸ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, VII, 119; Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 259.

⁶⁴⁹ Emîr es-San'ânî Muhammed b. İsmâil el-Yemenî, *Sübülü's-Selâm Şerhu Bülûği'l-Meram min cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, I. Baskı, thk.: Halil Me'mûn Şiha, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1995, IV, 71, 86.

⁶⁵⁰ Fetih 48/27.

⁶⁵¹ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 572.

⁶⁵² İbn Hişâm, *Sîre*, III, 198; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 91.

⁶⁵³ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 207, IV, 17; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 93; Belâzûrî, *Ensâbü'l-Esrâf*, I, 440; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 390. Aslında Benî Bekir ile Huzaa kabileleri arasında cahiliye döneminden kalma bir kan davası vardı. Fakat İslâm dini gelip insanların bununla meşgul olmasından dolayı bu husumete bir süreliğine ara verilmişti. Bkz: İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 17; Vâkîdî, *Megâzî*, II, 781.

⁶⁵⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 508.

Mekkeli müşrikler tarafından ihlal edilmeden devam etti.⁶⁵⁵ Ancak Kureyşlilerin müttefikleri olan Benî Bekr, Mekke yakınında bir subaşında⁶⁵⁶ Müslümanların müttefikleri olan Huzâalılara bir gece baskın düzenleyerek 20⁶⁵⁷ veya 23 kişiyi öldürdüler.⁶⁵⁸ Huzâalılar, Mekke’de Büdeyl b. Varkâ (ö. 11/632 [?])’nın evine sığınmaları sonucunda büyük bir kıyımdan kurtulabilmişlerdi.⁶⁵⁹ Mekke’nin liderlerinden bazıları da⁶⁶⁰ bu baskına bizzat iştirak edip⁶⁶¹ Benî Bekr’e silah yardımı yaptıkları kaydedilir.⁶⁶²

Huzâa kabilesinden Amr b. Sâlim liderliğinde 40 kişilik bir heyet Medine’ye gelip olanlar karşısında Rasûlullah’tan yardım talep ettiler.⁶⁶³ Rasûlullah’ın, size yardım edilecektir, cevabını vermesi üzerine heyet Medine’den ayrılıp memleketine döndü.⁶⁶⁴ Başka bir rivâyete göre, Rasûlullah, Kureyşlilere haber yollayarak öldürülen Huzâalılarının diyetini ödemelerini veya Benî Bekr kabilesinin Nüfâse koluyla olan ittifaktan vazgeçmelerini talep etti, aksi takdirde Hudeybiye Antlaşması’nın ihlal edilmiş sayılacağını bildirdi. Fakat Kureyşliler, diyet ödemeyi ve Benî Bekr ile olan ittifaktan vazgeçmeyi reddetmekle birlikte Hudeybiye Antlaşması’nı yenilemek üzere Ebû Süfyân’ı Medine’ye gönderdiler.⁶⁶⁵ Fakat kaynaklarda belirtildiğine göre doğru olan şudur: Kureyşliler yapılanların, antlaşmayı ihlal etmek anlamında olduğunu bildiklerinden,⁶⁶⁶ olan bitenden haberi olmayan Ebû Süfyân’ı,⁶⁶⁷ antlaşma süresini uzatmak için Medine’ye gönderdiler. Fakat Medine’deki girişimlerinden olumlu bir sonuç alamayan Ebû Süfyân, Mekke’ye eli boş dönmek zorunda kaldı.⁶⁶⁸

⁶⁵⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 124; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 783.

⁶⁵⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 509.

⁶⁵⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 124; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 784.

⁶⁵⁸ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 787.

⁶⁵⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 18.

⁶⁶⁰ Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 391.

⁶⁶¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 124.

⁶⁶² İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 509; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 783.

⁶⁶³ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 124; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 789.

⁶⁶⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 509; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 791.

⁶⁶⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 786-787; Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, *DİA.*, 2003, XXVIII, 557.

⁶⁶⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 124; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 784.

⁶⁶⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 783.

⁶⁶⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 21-22; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 513-15; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 223-224.

Rasûlullah, düşmanı hazırlıksız yakalamak için gideceği yeri gizli tutup⁶⁶⁹ savaş hazırlıklarına başladı.⁶⁷⁰ Öyle ki Hz. Peygamber'in eşi Âişe validemiz ile Hz. Ebû Bekir bile bu seferin kime karşı yapılacağını tahmin edemiyorlardı.⁶⁷¹ Hz. Âişe'nin, babasına söylediği şu söz bunu göstermektedir: “Bilmiyorum, belki Süleym, belki Hevâzin, belki de Sakîfliler'e karşı gidecektir.”⁶⁷² Ayrıca Rasûlullah, çevre kabilelere haber yolladı. Bir kısmı Medine'de, diğer bir kısmı da yolda orduya katıldı.⁶⁷³ Savaş hazırlıkları haberinin Mekke'ye ulaşmasını engellemek için de Mekke yönündeki geçitlere nöbetçiler yerleştirerek⁶⁷⁴ tüm geçişler kontrol altına alındı.⁶⁷⁵ Savaş hazırlıklarını Kureyşlilere bildirmek isteyen Hâtıb b. Ebî Beltea (ö. 30/650)'nın gönderdiği haberci, Rasûlullah'ın görevlendirdiği sahâbe tarafından yakalandı.⁶⁷⁶ Böylece Çarşamba günü,⁶⁷⁷ 10.000 kişiyle Ramazan ayının 10'unda⁶⁷⁸ veya 13'ünde (4 Ocak 630) Medine'den ayrıldı.⁶⁷⁹

Rasûlullah, Mekkelileri şaşırtmak için Mekke–Yemame yolu üzerinde bulunan Batn-ı İdam'a Ebû Katâde el-Ensârî (ö. 54/674) kumandasında 8 kişiden oluşan bir keşif birliği gönderdi.⁶⁸⁰ Mîkât yeri olan Zülhuleyfe'de ise ihrama girmeyerek seferin yönü konusundaki gizliliği devam ettirdi.⁶⁸¹ Böylece İslâm ordusu Merrüzzahran'da konaklayıncaya kadar Kureyşliler seferden haberdar olamadılar.⁶⁸²

Bu tedbirlerin yanı sıra, Rasûlullah, akşam vakti her askerin ayrı ayrı ateş yakmasını emretti. İslâm ordusunun büyüklüğü karşısında korkuya kapılan Mekkeliler, Ebû Süfyân'ı Hz. Peygamber'e gönderdiler. Ebû Süfyân ile beraber Hakîm b. Hizâm ve Büdeyl b. Varkâ Hz. Peygamber'in karargâhına gittiler.⁶⁸³

⁶⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125.

⁶⁷⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 22.

⁶⁷¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 518-519.

⁶⁷² Vâkıdî, *Megâzî*, II, 796.

⁶⁷³ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 799.

⁶⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125.

⁶⁷⁵ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 796.

⁶⁷⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 23-24; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 797-798; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 521-522.

⁶⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125.

⁶⁷⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 24.

⁶⁷⁹ Bozkurt, “Mekke”, XXVIII, 557.

⁶⁸⁰ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 796-797.

⁶⁸¹ Bozkurt, “Mekke”, XXVIII, 557.

⁶⁸² İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 25; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 534-535.

⁶⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125-126.

Geceyi ordugâhta geçiren heyet,⁶⁸⁴ İslâm'ı kabul etti.⁶⁸⁵ Rasûlullah, Ebû Süfyân ile Hakîm b. Hizâm (ö. 54/674 [?])'ın evine girenlerin, kendi evinden çıkmayanların, Mescid-i Haram'a girenlerin güvende olacağına yönelik talimatı verdikten sonra, ordunun büyüklüğünü bizzat görebilmesi için Ebû Süfyân'ın Mekke'nin girişinde bekletilmesini emretti.⁶⁸⁶ Hz. Peygamber'in verdiği can güvenliğine dair sözü, amcası Abbas ile Ebû Süfyân tarafından Mekkelilere duyuruldu. Bunun üzerine Mekkelilerden bazıları Mescid-i Haram'a sığındı, bazıları da evlerine dağıldı.⁶⁸⁷

Zî Tuva mevkiinde İslâm ordusuna dört kola ayıran Rasûlullah, Sa'd b. Ubâde, Kedâ; Zübeyr b. Avvâm, Küdda; Halid b. Velîd, Lît bölgesinden şehre girdi. Hz. Peygamber ise Ezahîr yönünden girip Mekke'nin yukarı bölgesinde konakladı.⁶⁸⁸ Ensar'ın bayrağını taşıyan Sa'd b. Ubâde'nin "Bugün, çarpışma günüdür. Bugün, saygınlığın ayaklar altına alınacağı gündür" sözünden duyulan rahatsızlık üzerine, Hz. Peygamber'in, bayrağı oğlu Kays'a⁶⁸⁹ veya Hz. Ali'ye verdiği rivâyet edilir.⁶⁹⁰

Safvân b. Ümeyye (ö. 41/661 [?]), İkrime b. Ebî Cehil (ö. 13/634) ve Süheyl b. Amr'ın Handeme dağının eteklerinde topladıkları bir grup mukavemet gösterdi.⁶⁹¹ Bu durum karşısında Rasûlullah sahâbeye şöyle bir talimat verdi: Benimle Safâ tepesinde buluşuncaya kadar direnenleri kırıp geçirin.⁶⁹² Bu grup, Halid b. Velîd tarafından Hazvere çarşısına kadar takip edildi. Kısa sürede bozguna uğratılan bu gruptan evlerine kapanan⁶⁹³ veya silahlarını bırakanlar canlarını kurtardılar.⁶⁹⁴

⁶⁸⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 27.

⁶⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 125-126; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 537.

⁶⁸⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 28; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 126; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 537-538.

⁶⁸⁷ Bozkurt, "Mekke", XXVIII, 558. Öte yandan "Hz. Peygamber'in bir ensariyi Halid b. Velîd'e savaşı durdurması için gönderdiği habercinin, Kureyşlilere düşmanlığından olsa gerek Halid'e Hz. Peygamber'in "öldürebildiğin kadar öldür" dediğini söyler. Halid de gereğini yapar." Bu şekildeki öldürme ve bir kısım yağmalamalar rahatsız edici olunca Hz. Peygamber'in Mekkeliler için genel af ilan ettiğini belirten Mehmet Azimli, işaret edilen talimata dair kanaatini şöyle belirtmektedir: "Fetih öncesi değil Fetih sırasında öldürme şikâyetlerinin olması üzerine söylenmiş olmalıdır." (Mehmet Azimli, "Mekke Fethi'nden Tebuk Savaşı'na Bazı Mülâhazalar", *İAD.*, c: XXI, sayı: 3, 2010, 197) buna mukabil kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Rasûlullah'ın şu talimatları: "Kaçanlar ve yaralılar öldürülmesin. Kapısını kapatanlar, güvendedir." (İbn Ebî Şeybe, "Siyer, 31", 2006: XVIII, 64), "Yaralılar öldürülmesin, kaçanlar takip edilmesin, esirler öldürülmesin ve kapısını kapatanlar, güvendedir." (Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 128, 198; Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 293) fetihten önce verilmiştir.

⁶⁸⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 30-31; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 825; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 126.

⁶⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 126.

⁶⁹⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 30.

⁶⁹¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 31.

⁶⁹² Müslim, "Cihâd, 31 (1780)", 845.

⁶⁹³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 31.

⁶⁹⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 826.

Böylece 2 Müslümanın şehit düşmesi,⁶⁹⁵ müşriklerden ise 12–13,⁶⁹⁶ 23–24⁶⁹⁷ veya 28 kişinin öldürülmesiyle⁶⁹⁸ Mekke şehri 20 Ramazan Hicrî 8’de (11 Ocak 630) fethedildi.⁶⁹⁹

Mekke’de sükûnet sağlanıp Rasûlullah Kâbe’yi tavaf ettikten sonra Kâbe’nin avlusunda toplanan halka şöyle hitap etti: “*Ey Kureyş topluluğu! Benim, hakkınızda ne yapacağımı düşünüyorsunuz?*” Halk ise: ‘Sen, kerem ve iyilik sahibi birisin! Kerem ve iyilik sahibi birinin oğlusun!’ şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle dedi: ‘*Gidiniz, hepiniz serbestsiniz.*’⁷⁰⁰ Ayrıca Rasûlullah’a Mekke’deki evinize yerleşmeyecek misiniz? diyenlere, amcasının oğlu Akîl (ö. 60/680)’in⁷⁰¹ evini satmış olduğuna işaret ederek Akîl bize ev mi bıraktı şeklinde cevap verdiği⁷⁰² ve Mekke’de kaldığı süre içinde hiçbir eve yerleşmeden namazlar için Hacûn’dan⁷⁰³ Mescid-i Haram’a gidip geldiği belirtilir.⁷⁰⁴

Öte yandan Hz. Peygamber’in öldürülme emrini verdiği belirtilen kişilerin sayısına dair farklı rakamlar verilmektedir. Nitekim Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi muhaddislerin eserlerinde, öldürülenler arasında sadece Abdullah b. Hatal’ın adı zikredilmektedir.⁷⁰⁵

⁶⁹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 31; Vâkîdî, *Megâzî*, II, 828; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 127.

⁶⁹⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 31.

⁶⁹⁷ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 539.

⁶⁹⁸ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 825; Belâzûrî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 451.

⁶⁹⁹ Bozkurt, “Mekke”, XXVIII, 558.

⁷⁰⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 34-35.

⁷⁰¹ Hz. Ali’nin büyük kardeşidir. “Hz. Ali’den yirmi yaş büyüktür. Milâdî 580’de doğdu. Ensâb ve tarih bilgisiyle Câhiliye devrinde Kureyş kabilesi arasında önemli bir yeri olup anlaşmazlıklarda hakemliğine başvurulmuş dört kişiden biri idi.” Ahmet Önkal, “Akîl b. Ebû Tâlib”, *DİA*, 1989, II, 264.

⁷⁰² Buhârî, “Megâzî, 48”, 1048; İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 127; Belâzûrî, *Ensâbü’l-Eşrâf*, I, 452.

⁷⁰³ “Câhiliye devrinden bugüne kadar Mekke mezarlığı olan ve Harem-i Şerif’in yaklaşık 2 km. kuzeyinde Mescid-i Cin yakınında bulunan bu yerdir. ... Mekke fethinde Rasûlullah çadırını Hacûn’a kurdurmuştu. Hacûn zamanla Ma’lât (المعلاة) olarak anılmaya başlandı. Mezarlık da Makberetü’l-Ma’lât diye meşhur oldu. ... Türkler kelimeyi “Muallâ” şeklinde okuyagelmüşlerdir. ... Medine’deki Bakî Mezarlığı’nın Türkler arasında “Cennetü’l-bakî” olarak anılmasından dolayı Mekke’deki bu mezarlığa “Cennetü’l-Muallâ” denilmiş olmalıdır.” Mustafa Fayda, “Cennetü’l-Muallâ”, *DİA*, 1993, VII, 387-388.

⁷⁰⁴ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 829.

⁷⁰⁵ Buhârî, “Cihâd, 169”, 749; Müslim, “Hac, 84 (1357)”, 614; Tirmizî, “Cihâd, 18”, IV, 202. Buhârî, öldürülme rivâyetini, esirin öldürülmesi (Buhârî, “Cihâd, 169”, 749), av yasağının cezası (Buhârî, “Cezau’s-Sayd, 18”, 446) ve Hz. Peygamber, fetih günü bayrağı nereye dikti (Buhârî, “Megâzî, 48”, 1049) başlıkları altında toplamda üç defa kullanılmaktadır. Buhârî, bu olayı bir yerde esirlerin öldürülmesine örnek olarak takdim etmesine karşı diğer iki muhaddis bu hataya düşmemişlerdir.

Ebû Dâvûd, “İslâm’a davet edilmeden esirin öldürülmesi” başlığı altında üç rivâyete yer vermektedir. Birinci rivâyette Mekke Fethi’nde İbn Ebî Sarh (ö. 36/656-57) ile birlikte dört erkek ve iki kadının; ikinci rivâyette dört erkek ve Mikyas’ın iki şarkıcısının kanlarının heder edildiğini rivâyet etmektedir. Üçüncü rivâyette ise sadece Abdullah b. Hatal’ın adına yer verip Ebû Berze el-Eslemî (ö. 65/685 [?]) tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir. Ayrıca Ebû Dâvûd, birinci rivâyet hakkında “زعم السدي Süddî iddia etti” açıklamasına yer verirken, ikinci rivâyet için bu hadisin isnadını İbn ‘Alâ’dan arzuladığı şekilde anlamadığını belirtmektedir. Üçüncü rivâyet hususunda ise herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır.⁷⁰⁶ Nesâî (ö. 303/915) ise, Ebû Dâvûd’tan farklı olarak “Mürtedin Hükmü” başlığı altında İkrime b. Ebî Cehil, Abdullah b. Hatal, Mikyas b. Sübabe ve Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh’ın adını zikretmektedir. Abdullah b. Hatal’ın Sa’îd b. Hüveys tarafından Kâbe’nin örtüsü altında; Mikyas b. Sübabe’nin insanlar tarafından pazarda öldürüldüğünü, diğerlerinin ise affedildiklerini belirten Nesâî, bazı hadis kaynaklarında yer alan iki kadından söz etmemektedir.⁷⁰⁷ Erkeklerden Hüveyris b. Nukayz, Mikyas, Hilal b. Hatal, Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh’tan⁷⁰⁸ ve Mikyas’ın iki şarkıcısından söz eden Dârekutnî (ö. 385/995), Hüveyris’in Hz. Ali; Mikyas’ın bir amcazadesi; İbn Hatal’ın ise Hz. Zübeyr b. Avvâm tarafından öldürüldüğünü haber vermektedir. Kadın şarkıcılardan ise sadece biri öldürülmüştür.⁷⁰⁹ İlgili kaynakta yer alan diğer bazı rivâyetlerde ise Hüveyris b. Nukayz’ın yerine İkrime b. Ebi Cehil’e,⁷¹⁰ ayrıca Ümmü Sare adlı bir kadının adına yer verilmektedir.⁷¹¹

Kısaca Buhârî, Müslim ve Tirmizî sadece bir erkek; Nesâî, 4 erkek; Ebû Dâvûd ile Dârekutnî ise 4 erkek ve 2 kadın olmak üzere toplam 6 kişinin adını zikretmektedirler.

Siyer ve diğer bazı kaynaklarda ise farklı isim ve rakamlar verilmektedir. Nitekim Ebû Ubeyd şu dört kişinin adına yer vermektedir: Abdullah b. Hatal, Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh, yanında taşıdığı mektupla Mekkelilere fetih hareketi

⁷⁰⁶ Ebû Dâvûd, “Cihâd, 127”, 472.

⁷⁰⁷ Nesâî, “Tehrimu’d-Demi, 14”, 627.

⁷⁰⁸ Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenu Dârekutnî*, thk.: Şuayb el-Arnâvut vd., Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2004, III, 376, V, 296.

⁷⁰⁹ Dârekutnî, *Sünenu Dârekutnî*, III, 376.

⁷¹⁰ Dârekutnî, *Sünenu Dârekutnî*, IV, 15-16, V, 296.

⁷¹¹ Dârekutnî, *Sünenu Dârekutnî*, V, 295.

haberini ulaştırmak isteyen Sare ve Mikyas b. Sübabe. Fakat sonuncu isim hakkında emin olmadığı için “zannedirim” ifâdesini kullanmaktadır.⁷¹²

İbn Sa’d ise, Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh, Abdullah b. Hatal, (Abdullah) İbn ez-Ziba’râ ve Fertana adlı kadının adını zikrederek bunlardan sadece İbn Hatal’ın Ebû Berze tarafından öldürüldüğünü kaydetmektedir.⁷¹³

Zenceveyh, Ebû Ubeyd’in verdiği isimlere ilave olarak (Abdullah) İbn ez-Ziba’râ ile İbn Hatal’ın iki şarkıcı cariyeyi de zikretmektedir.⁷¹⁴

İbn Hişâm’ın İbn İşhak’tan yaptığı nakle göre şu 8 şahsın kanları heder sayılmıştır: Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh, Abdullah b. Hatal ve iki şarkıcısı; Ferneta ve diğer bir arkadaşı, Hüveyris b. Nükayz, Mikyas b. Hubabe, Mutallib oğullarının mevlası olan Sare ve İkrime b. Ebî Cehil. Bunlardan dört kişi öldürülmüştür. Abdullah b. Hatal, Sa’îd b. Hüveys el-Mahzûmî ile Ebû Berze el-Eslemî tarafından; Mikyas, akrabalarından Nümeyle b. Abdullah tarafından; Hüveyris b. Nükayz ise Hz. Ali tarafından öldürülmüştür. Fakat İbn Hatal’ın şarkıcılarından öldürülenin adını zikretmemiştir.⁷¹⁵

İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), yukarıda belirtilen listeden farklı olarak Hebbar b. Esved’in de adına yer vermektedir. Ayrıca bunlardan sadece İbn Hatal, Hâris, Makis ve İbn Hatal’ın iki cariyesinden birinin öldürüldüğünü belirtmektedir.⁷¹⁶

İbn Hişâm’ın verdiği listeden farklı olarak Hebbar b. Esved ile Ebû Süfyân’ın eşi Hind (ö. 14/635)’in adına da yer veren Vâkıdî, altısı erkek, dördü kadın olmak üzere toplam 10 kişinin adını vermektedir. Ayrıca İbn Hatal’ın iki şarkıcısının Kürayne ile Küraybe veya Fertena ve Ernebe olduklarını belirtmektedir.⁷¹⁷

Belâzûrî (ö. 279/892-93), erkeklerden İkrime, Hebbar, İbn Ebî Sarh, Mikyas, Hüveyris, İbn Hatal⁷¹⁸ ve Vahşi’nin⁷¹⁹ yanı sıra kadınlardan Hind, Sare, İbn Hatal’ın

⁷¹² Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 199.

⁷¹³ İbn Sa’d, *Tabakât*, II, 131.

⁷¹⁴ Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 294.

⁷¹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33-34.

⁷¹⁶ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III, 411.

⁷¹⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 825.

⁷¹⁸ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 357.

⁷¹⁹ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 363.

Fertana ile Erneb veya Kürayba adlı iki cariye'nin adını vermektedir.⁷²⁰ Belâzûrî'ye göre, 7 erkek ve 4 kadının kanı heder sayılmıştır.

Kastallânî (ö. 923/1517)'nin verdiği listede; Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh, Abdullah b. Hilal b. Hatal ve iki şarkıcısı Fertana ile Küraybe, Abdülmutallib'in mevlası Sare, Erneb adlı kadın, Küraybe, İkrime b. Ebî Cehil, Hüveyris b. Nükayd, Mikyas b. Sübabe, Hebbar b. Esved, Ka'b. b. Züheyr, Hind bint Utbe ve Vahşî b. Harb şeklinde 14 isim zikredilmektedir.⁷²¹

Son olarak Diyarbekrî (ö. 990/1582), 11 erkek ve 6 kadın toplam 17 kişinin adını kaydetmektedir. Yukarıda belirtilen listelere ek olarak Safvân b. Ümeyye, Hâris b. Talale ile Ümmü Sa'd Erneb'i de zikreden Diyarbekrî, erkeklerden İbn Hatal, Hüveyris, Mikyas, Hâris b. Talale, kadınlardan ise Küraybe ile Ümmü Sa'd Erneb'in öldürüldüğü belirtmektedir.⁷²²

Öte yandan adları zikredilen şahıslar dışında Rasûlullah'ın Huzâa kabilesine Benî Bekr'den intikamlarını almaları için ikinci vaktine kadar ruhsat verdiği⁷²³ ve Hz. Peygamber'e helal kılınan vakitte onları kılıçtan geçirdikleri haber verilmektedir.⁷²⁴ Ayrıca Halid b. Velîd'in Mekke Fethi sırasında bazı kimseleri öldürdüğü haberi Rasûlullah'a ulaşınca, birini yollayarak bu eyleme son vermesini emreder. Fakat haberci, Halid'e Rasûlullah'ın ele geçirdiklerini öldürmesini emrettiğini söyleyince, o da, 70 kişiyi öldürür. Rasûlullah, sana öldürmeme emrim ulaşmasına rağmen neden bu davranışta bulundun dediğinde ise Halid'in, "Sen bir şey irade ettin. Allah ise başka bir şey irade etti. Allah'ın iradesi senin iradene galip geldi. Olanlara karşı gelemedim." şeklinde cevap verdiği ve Rasûlullah'ın buna karşı hiçbir şey demeyip sustuğu nakledilmektedir.⁷²⁵ İbn Kesîr, birinci rivâyet hakkında şu değerlendirmede bulunur: "Rasûlullah'ın 'Fetih günün Huzâalılarının Benî Bekr'den intikamlarını alabilmeleri için ikinci vaktine kadar ruhsat verdiği' rivâyetini sadece burada gördüm. Bu rivâyet sahih olması halinde, sanki Huzâalılara

⁷²⁰ Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 357.

⁷²¹ Kastallânî, *el-Mevâhib el-Ledünniyye*, I, 572-573.

⁷²² Hüseyin b. Muhammed ed-Diyarbekrî, *Tarihü'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefs*, Daru Sadır, Beyrut trs., II, 90-95.

⁷²³ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 839; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 234, 401, 435.

⁷²⁴ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 839.

⁷²⁵ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evset*, IV, 160; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 558.

özgü olarak Vetîr mevkiinde gece baskınında başlarına gelen olayla ilgilidir.”⁷²⁶ İkinci rivâyet ise kadercilik inancını meşrûlaştırmak isteyenler tarafından uydurulmuş olması muhtemeldir.

Kanları heder sayılan bu şahısların işledikleri suçlara dair ise kaynaklarda şu bilgilere yer verilmektedir: Zamanında Hz. Peygamber’e vahiy kâtipliği de yapan Abdullah b. Sa’d b. Ebî Sarh’ın irtidad suçundan dolayı ölümüne mahkûm edildiği, ancak Abdullah’ın yeniden Müslüman olması ve Hz. Osman’ın aracılığı sayesinde ölümden kurtulduğu rivâyet edilmektedir.⁷²⁷ (Abduluzza) Abdullah b. Hatal’ın işlediği suça dair kaynaklarda şu bilgilere yer verilmektedir: Rasûlullah, Abdullah b. Hatal’ı Ensar’dan bir adam ve kendisine hizmet etmesi için Müslüman olan mevlasını zekâtı toplamak için görevlendirdi. Bir konak yerinde mevlasına bir teke kesip yemek hazırlamasını emreder, ancak uykudan uyanıp yemeğin yapılmadığını görünce, mevlasına saldırıp onu öldürür.⁷²⁸ İbn Hatal, Hz. Peygamber’in ona kısas uygulayacağından korkarak irtidad eder ve elindeki zekâtla Mekke’ye kaçar.⁷²⁹ Buna göre İbn Hatal, irtidad ve kısas⁷³⁰ veya sadece kısastan dolayı suçlu ilan edildi ve sonuçta Sa’îd b. Hüreys ile Ebû Berze el-Eslemî tarafından öldürüldü.⁷³¹

Mikyasa b. Sübabe ile ilgili olarak kaynaklarda şu bilgiler kaydedilmektedir: Mikyasa’nın kardeşi Hişâm, Hz. Peygamber ile birlikte Benî Mustalik Gazvesi’ne katılır. Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654)’in ailesinden⁷³² Evs b. Sâbit veya Benî Amr b. Avf’tan biri, olumsuz hava şartlarından dolayı onu düşman sanarak yanlışlıkla öldürür. Mikyasa, Medine’ye Hz. Peygamber’in yanına gelip Müslüman olur ve kardeşinin diyetini ister. Diyeti alıp kardeşini yanlışlıkla öldüreni öldürdükten sonra irtidad edip Mekke’ye kaçar.⁷³³ Kısastan dolayı kanı heder sayılan Mikyasa, Nümeyle b. Abdullah el-Kinanî tarafından öldürülür.⁷³⁴

⁷²⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 581-582.

⁷²⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 32; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 855; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Meâd*, III, 411; Özel, “Esir”, XI 383.

⁷²⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 559.

⁷²⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 860.

⁷³⁰ Özel, “Esir”, XI 383.

⁷³¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 559.

⁷³² Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 604.

⁷³³ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 407-408, 861; Taberî, *Tarihü’l-Taberî*, II, 604, 609; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 563; Özel, “Esir”, XI 383.

⁷³⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33.

Hüveyris b. Nükayz (Nüfayl)'ın işlediği suça dair ise, hicret öncesinde Mekke'de Hz. Peygamber'e eziyet ettiği ve Abbas'ın, Hz. Peygamber'in kızları Fâtıma (ö. 11/632) ile Ümmü Külsüm (ö. 9/630)'ü Mekke'den Medine'ye gönderirken onları itip binekten düşmelerine neden olduğu belirtilir.⁷³⁵ Hüveyris, Mekke Fethi'nde Hz. Ali tarafından öldürür.⁷³⁶ Benzer şeyler, Hebbar için de söylenmektedir. Nitekim Mekkeli birkaç gençle silahlarına sarılıp Hz. Peygamber'in kızı Zeyneb (ö. 8/629)'in Medine'ye hicreti sırasında kendisini engellemek isteyen Hebbar, Zeyneb'in bindiği hayvandan aşağı yuvarlanmasına ve hamile olduğu çocuğunu düşürmesine yol açar.⁷³⁷ Zeyneb'in Medine'ye ulaşması üzerine Hz. Peygamber, torununun ölümünün sorumlusu olan Hebbar'ı cezalandırmak için adamlarını gönderir.⁷³⁸ Önce diri diri yakmalarını emretti ise de, sonra şöyle der: *“Ateşle cezalandırılacak olan ancak ateşin Sahibi' (Allah)dir. Eğer onu yakalarsanız, önce el ve ayaklarını kesin, daha sonra onu öldürün.”* Fetih günü ele geçirilemeyen Hebbar, İslâm'ı kabul edince, Rasûlullah tarafından affedilir.⁷³⁹ Ebû Süfyân'ın eşi Hind ise, Hamza'yı öldürmesi için Vahşî'yi kışkırtması sebebiyle genel affın dışında tutulduğu⁷⁴⁰ zannedilmektedir. Muhtemelen Vahşî de aynı olaydan dolayı suçlu telakki edilmiştir.

İbn Hatal'ın iki kadın şarkıcısı, Hz. Peygamber'e hakaret ettikleri için ölüm cezasına mahkûm edildikleri kabul edilir.⁷⁴¹ Hatta kimileri, kul hakkına taalluk ettiği için Hz. Peygamber'i sövenin kanının helal sayıldığını ileri sürmüştür.⁷⁴² Abdulmutallib oğullarının mevlası Sare, Mekke'de Hz. Peygamber'i üzen şarkıcı ve ağıt yakan bir kadındı.⁷⁴³ Bazı kaynaklar öldürüldüğünü söylerken,⁷⁴⁴ diğer bazıları Sare'nin öldürülmediğini ve Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Mekke vadisinde bir kaza sonucunda öldüğünü belirtir.⁷⁴⁵

⁷³⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33; Özel, “Esir”, XI 383.

⁷³⁶ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 857.

⁷³⁷ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 470.

⁷³⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 197.

⁷³⁹ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 857-859.

⁷⁴⁰ Watt, *Hiz. Muhammed Medine'de*, 97.

⁷⁴¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33; Özel, “Esir”, XI 383.

⁷⁴² Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 391.

⁷⁴³ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 860.

⁷⁴⁴ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 860.

⁷⁴⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 34.

İkrime b. Ebî Cehil hariç genel affın dışında bırakılanların tamamının cezaî veya ihanet kabilinden suçlar işledikleri kabul edilmektedir.⁷⁴⁶ Ayrıca Hz. Muhammed'e karşı aktif mukavemetin önderlerinden olan İkrime'ye neden bu kadar önem verildiğinin açık olmadığı belirtilmektedir.⁷⁴⁷ Safvân b. Ümeyye için de aynı şeyleri söylemek mümkündür.

Görüldüğü üzere Mekke Fethi sırasında hiçbir esir alınmamasına rağmen adları zikredilen şahısların kısas, irtidad, Hz. Peygamber'e hakaret etmek veya dine saldırmak ve düşmanlık etmek, Hz. Peygamber ile ailesine düşmanlık etmek ve zarar vermek suçlarından dolayı ölüme mahkûm edildikleri kaydedilmektedir. Kısas durumu hariç sözü edilen diğer iddiaları burada tartışmak istiyoruz.

Hz. Peygamber'in irtidad suçu karşısında takındığı tavırla ilgili olarak ilk akla gelen kişi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh'dir. Rivâyete göre, Abdullah, Mekke Fethi sırasında sütkardeşi olan Hz. Osman'ın yanında gizlendi.⁷⁴⁸ Daha sonra Osman, onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirip Abdullah ile biat etmesini istedi. Rasûlullah kabul etmeme anlamında başını kaldırıp ona üç defa baktıktan sonra biat etti ve sahâbeye dönerek şöyle dedi: *“Biatını kabul etmek için elimi vermediğimi gördüğünüz halde, onun boynunu vurmaya akıl edecek anlayışta biri yok muydu?”* Sahâbe ise, Ey Allah'ın Elçisi! Bunu anlayamadık. Niçin bize bir göz işaretinde bulunmadın? diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *“Bir Peygamber'e hain bakışlar yakışmaz”* dedi.⁷⁴⁹ Rivâyete göre, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh, yeniden İslâm'a girmesine rağmen daha önce irtidad ettiği, yani dinden döndüğü için öldürülmeliydi.

Öte yandan bazıları bu olaya dair şöyle bir yaklaşım sergilemişlerdir: İbn Ebî Sarh olayı, normal bir irtidad olayı değildir. Çünkü normal bir irtidad olayında pişmanlık duyarak tövbe eden kişinin tövbesinin geri çevrilemeyeceği hususunda fukaha görüş birliği içindedirler. Hatta İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, mürtedin tövbeyle davet edilmeden öldürülmesi caiz değildir. Bu durumda bu olayın başka bir

⁷⁴⁶ Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, 233.

⁷⁴⁷ Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 95.

⁷⁴⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 32.

⁷⁴⁹ Ebû Dâvûd, “Hudûd, 1”, 781; Nesâî, “Tehrîmu'd-Demi, 14”, 627. Başka bir rivâyette ise Ensar'dan birinin onu öldüreceğine dair nezirde bulunduğu aktarılır. Bkz: Taberânî, *Mu'cemü'l-Evset*, VI, 343; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 562.

nedeni olmalıdır. Öyle anlaşılıyor ki Hz. Peygamber, vahiy kâtipliği yaparak kendisiyle sırdaş olma şerefine nail olmuş bir insanın Mekke Fethi'ne yakın, bir dönemde irtidad etmesini normal bir irtidad olayı olarak görmediği için tövbesini kabul etmek istememiştir. Bu da, Hz. Peygamber'in irtidad vakıalarında, şahsın durumuna, olayın mahiyetine, hatta konjoktüre göre hareket ettiğini ve İbn Ebî Sarh olayın salt bir irtidad olayı gibi değerlendirilmeyeceğini göstermektedir.⁷⁵⁰

Yukarıda sözü edilen iki iddiya da katılmadığımızı belirtmek isteriz. Çünkü Âl-i İmrân sûresi 86–89, Mâide sûresi 54 ve Nahl sûresi 106–109. âyetlerine göre irtidad edip kâfir olanın cezası, Allah'ın, meleklerinin ve bütün insanların laneti ve ahireti kaybetmektir. Fakat tövbe edenler, bunlardan kurtulurlar. Bu hüküm açık olduğu halde mezheplerin, mürtedin öldürülmesi konusunda ittifak etmeleri gerçekten de şaşırtıcıdır.⁷⁵¹

Başka bir ifâdeyle insan tarafından dünya hayatında dinden dönenlere uygulanacak herhangi bir ceza söz konusu değildir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'de ifâdesini bulan dinde zorlama yoktur⁷⁵² ilkesinin de zorunlu bir sonucudur.⁷⁵³ Ayrıca Hz. Peygamber'in tövbeyi kabul etmemesi söz konusu olamayacağı gibi, şayet dinden dönmenin cezası ölüm ise bu cezanın kişiye, duruma veya konjoktüre göre değişmemesi gerekirdi. Buna rağmen mürtedin öldürülmesi tüm mezheplerin oybirliğiyle kabul edilmiş⁷⁵⁴ hattta mürtedin tövbesinin kabul edilmeyeceğini ileri sürenler bile olmuştur.⁷⁵⁵ Bazıları ise mürtedin öldürülmesini şöyle açıklamıştır: İslâm, Tevrat'ın irtidadla ilgili hükümlerini tasvip etmiş ve dinden dönenin tövbe etmediği takdirde öldürülmelerini emretmiştir.⁷⁵⁶

Öte yandan Fazlur Rahman'ın belirttiği gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonra, önceden Müslüman olup merkezi yönetim altına girmiş olan bazı Arap

⁷⁵⁰ Sahip Beroje, *Farklı Bakış Açılılarıyla İrtidad Suçu ve Cezası*, Fecr Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2017, 60-61.

⁷⁵¹ Bkz: Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 470-472. Ayrıca bkz: Fazlur Rahman, *İslâmî Yenilenme Makaleler I*, 4. Baskı, çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, 131; M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam'ın Kurucu Metni Kur'ân Araştırmaları*, 1. Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2015, 193-194.

⁷⁵² Bakara, 2/56

⁷⁵³ Yaşar Nuri Öztürk, *İslam Nasıl Yozlaştırıldı (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atlar)*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2000, 310.

⁷⁵⁴ Öztürk, *İslam Nasıl Yozlaştırıldı*, 309.

⁷⁵⁵ Bkz: Tûsî, *Tehzibü'l-Ahkâm*, X, 156-157; Âmilî, *Ravdetü'l-Behiyye*, IV, 385-386.

⁷⁵⁶ Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 392.

kabileleri eski egemenliklerine geri döndüler. Tarihçiler, bu olay için *ridde* terimini kullanırlar. Aslında bu kavramsallaştırmada siyasî olan ile dini olan birbirine karıştırıldığından, İslâm hukukçuları şöyle bir sonuca varmışlardır: Dinden çıkan bir şahıs veya topluluk İslâm'a geri döndürülmelidir. Eğer reddediyorsa öldürülmelidir.⁷⁵⁷ Dolayısıyla din değiştirme ile ilgili geleneksel hükmün kaynağı Kur'ân-ı Kerim değil, İslâm Devlet mantığı ile geleneksel toplum kuralları olduğunu söylemek mümkündür.⁷⁵⁸ Mürtedin öldürülmesi gerektiğini ifade eden hadisler ise ölüm cezası gibi ağır bir cezanın ispatı için yeterli sağlamlıkta olmadığı belirtilmektedir.⁷⁵⁹

Nebî'ye söven veya hakaret eden kişilerin öldürülmesi hususunda da ittifak edilmiştir.⁷⁶⁰ Hatta Ca'feriye mezhebine göre, Hz. Peygamber'in annesine, kızı Fâtıma'ya ve kendi mezhep imamlarına hakaret edenler de öldürülmelidir.⁷⁶¹ İbn Hatal'ın iki kadın şarkıcısı, Sare ve diğer bazılarının hiciv ve hakarete buldukları için ölüme mahkûm edildikleri iddiasını da isabetli bulmadığımızı ifade etmek isteriz. Çünkü Müslümanların Gayr-ı Müslimler ile ilişkilerini düzenleyen Mümtehine sûresi 8-9. âyetlerde temel üç esas belirlenmiştir:

1. Dinimizden dolayı bizimle savaşmaları,
2. Bizi yurdumuzdan çıkarmaları,
3. Yurdumuzdan çıkaranlara destek vermeleri.⁷⁶²

Üzücü söz ve hakaret, bu üç esastan biri olmadığı için ceza hukuku alanına girmez. Bu tür durumlar karşısında sabırlı, tedbirli ve kararlı olma dışında başka bir yol gösterilmemektedir.⁷⁶³ Ayrıca Sare'nin öldürüldüğünü öne süren⁷⁶⁴ veya ölüm fermanı verilenler arasında olduğunu⁷⁶⁵ iddia edenler, Hâtıb b. Ebî Beltea'nın gönderdiği mektubu Mekke'ye götürenin yine aynı kadın olduğu bilgisine yer

⁷⁵⁷ Fazlur Rahman, *İslâmî Yenilenme I*, 130.

⁷⁵⁸ Fazlur Rahman, *İslâmî Yenilenme I*, 161.

⁷⁵⁹ Kırbasoğlu, *İslam'ın Kurucu Metni*, 195-196.

⁷⁶⁰ Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 472.

⁷⁶¹ Âmilî, *Ravdetü'l-Behiyye*, IV, 325-326.

⁷⁶² Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 471.

⁷⁶³ Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 474.

⁷⁶⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 860.

⁷⁶⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 33.

verirler.⁷⁶⁶ Madem öldürülme emri verilecekti, o zaman casusluk suçundan yakalanmışken⁷⁶⁷ neden cezalandırılmadı? Bu da gösteriyor ki bu kadının öldürülmesi, söz konusu olmamıştır.

Hüveyris b. Nükayz (Nüfayl) ve Hebbar'ın Hz. Peygamber'in ailesine kötü davrandıkları için ölüm emri verildiği iddiası de isabetli değildir. Çünkü bu şahıslara isnat edilen suçlar, ölümü gerektiren türden suçlar değildir. Ayrıca bu, Hz. Peygamber'in kendi ailesini koruduğu ve diğer Müslümanların, zamanında gördükleri baskı ve zulme kayıtsız kaldığı anlamına gelecektir. Ebû Süfyân'ın eşi Hind ile Vahşî'nin Hz. Hamza'yı öldürme olayından dolayı ölüme mahkûm edilmeyeceklerini de belirtmek gerekir. Çünkü savaşta adam öldürmek, savaş kuralları gereği normal karşılanan bir durumdur. Esir alındıktan sonra ise Muhammed sûresi 4. âyette belirtilen hükümler uygulanır.

Son olarak yukarıda işaret edildiği üzere İkrime b. Ebî Cehil, Safvân b. Ümeyye ve Kureyş liderlerinden diğer bazıları, Rasûlullah'ın Mekke'ye barış ve güven içinde girmesine karşı çıkmışlardı.⁷⁶⁸ İkrime hiçbir umudu kalmadığı için kaçıp Habeşistan'a sığınmak ister.⁷⁶⁹ Ancak karısı, birkaç günlük takipten sonra, Yemen limanında bir gemiye binmek üzereyken kocasına yetişip geri dönmesi için onu ikna eder.⁷⁷⁰ Safvân da aynı şekilde Cidde tarafına kaçır,⁷⁷¹ ancak daha sonra Rasûlullah'ın huzuruna çıkıp "Ben İslâm'a girmek istemiyorum. Bana düşünmek için iki ay süre ver" deyince Rasûlullah: "*Sana dört ay veriyorum*" cevabını verir.⁷⁷² Dolayısıyla bu iki şahsın hem öldürülmekten korkup kaçmaları hem de ölüme mahkûm edildikleri için kaçtıklarına dair ileri sürülenler, şahsi tahminden ibarettir.

Görüldüğü üzere Rasûlullah, Mekke Fethi sırasında komutanlarına savaşmayanlarla savaşılmamasını,⁷⁷³ savaştan kaçanların, yaralıların⁷⁷⁴ ve esirlerin

⁷⁶⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 23; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 798-799, 860.

⁷⁶⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 199; Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 294; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 560, 563.

⁷⁶⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 31.

⁷⁶⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 228.

⁷⁷⁰ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 851.

⁷⁷¹ Vâkıdî, *Megâzî*, II, 853.

⁷⁷² Vâkıdî, *Megâzî*, 854; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 228.

⁷⁷³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 32; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 558.

⁷⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *Müsanef*, XVIII, 64.

öldürülmemesini emretmiştir.⁷⁷⁵ Mekke halkına ise, Ebû Süfyân'ın evine giren, savaşmayan, kapısını kapatan⁷⁷⁶ veya Mescid-i Haram'a giren güvendedir⁷⁷⁷ diyerek can ve mal güvencesi vermiştir. Böylece her iki taraftan çok az bir zayıyla Mekke fethedilmiştir. Aslında yukarıdaki talimatlar, şehirde bir savaşın ortaya çıkmasını önlemek için verilmişti. Bütün bu gayret ve hassasiyetler şu âyetten dolayı gösterilmiş olmalıdır: “*Mescid-i Haram yanında onlarla savaşmayın, kendileri savaş açarlarsa başka. Eğer savaşarlarsa, onları öldürün. O kâfirlerin cezası işte böyledir.*”⁷⁷⁸

Yüce Allah İsrâ sûresi 33. âyette “وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ” haklı bir sebep dışında insan canını dokunulmaz kıldığını bildirmiştir. İlgili âyette geçen “بِالْحَقِّ” kaydı, *elif lam* takısı ile kullanılmıştır. Bu kayıt, söz konusu haklı gerekçenin başka bir âyet veya âyetlerde beyan edildiğini göstermektedir.⁷⁷⁹ Buna göre, Allah'ın Kitabı'nda bildirdiği haklı sebep dışında kimse öldürülemez. Kur'ân-ı Kerim'e bakıldığında bu sebeplerin; kısas yani kasten cinâyet işlemekten suçlu bulunanlar,⁷⁸⁰ hirabe/terör suçu işleyenler⁷⁸¹ ve meşrû savaş⁷⁸² halleri oldukları görülecektir.

Kanaatimizce savaş hali dışında Mekke Fethi sırasında kısastan dolayı ölüm emri verilen Abdullah b. Hatal ile Mikyas b. Sübabe haricinde kimse öldürülmemiştir. Abdullah b. Hatal'ın öldürülmesi, Harem'de had cezasının uygulanabileceğinin delili olarak gösterilmesi bunu doğrulamaktadır.⁷⁸³

2.2.4. Huneyn Gazvesi Örneği

Hz. Peygamber'in Huneyn esirlerine dair uygulaması, pek çok âlim tarafından esirlerin köleleştirilebileceğinin dayanakları arasında gösterilmektedir. Bu savaşta alınan esirlere nasıl davranıldığı konusunu ele almadan önce ilgili savaş hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

⁷⁷⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 128, 198; Zenceveyh, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 293.

⁷⁷⁶ Müslim, “Cihâd, 31 (1780)”, 845.

⁷⁷⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV; 28; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 126; İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 537-538.

⁷⁷⁸ Baraka, 2/191.

⁷⁷⁹ Adem Yıldırım, *Kur'ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*, İÜSBE., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, 221-222.

⁷⁸⁰ Bakara, 2/178; İsrâ, 17/33.

⁷⁸¹ Mâide, 5/33.

⁷⁸² Bakara, 2/190-191; Hac, 22/39; Muhammed, 47/4.

⁷⁸³ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 212; San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, IV, 84-85.

Kur'ân-ı Kerim'de adına yer verilen iki (diğeri Bedir'dir) gazveden biri olan Huneyn Gazvesi'ne savaşın yapıldığı kabileden dolayı Hevâzin veya savaşın yapıldığı yere nisbetle Evtâs Gazvesi de denilmiştir.⁷⁸⁴ Mekke Fethi'nden kısa bir süre sonra Müslümanların kendilerine saldıracağını düşünen Hevâzin ve Sakîf kabilelerinin liderleri kendi aralarında görüşmeler yapıp,⁷⁸⁵ Müslümanlara saldırma kararı alırlar. Bu amaçla 30 yaşlarındaki Mâlik b. Avf (ö. 20/641'den sonra), Hevâzinlileri toplar. Sakîfliler ise Ahlaf lideri olan Karib b. Esved ile Benî Mâlik'ten Subey' b. Hâris öncülüğünde Hevâzinlilere katılırlar.⁷⁸⁶

Mâlik, ordugâh olarak biraz taşlık ve toprağı çok yumuşak olmayan Evtâs'ı seçer. Topyekûn savaşmaları için askerlerin kadın, çocuk, mal ve hayvanlarını da yanlarına almalarını emreder. Savaş tecrübesi olan Benî Cüşem'den Düreyd es-Simme (ö. 8/630) ilk başta buna karşı çıksa da, Mâlik'in bunu; savaşçıların kadın, çocuk ve mallarını savaş meydanında bırakıp kaçmalarını engellemek için yaptığını söylemesi üzerine Düreyd, bir elini diğere vurarak bu taktiğı olumlu karşılar.⁷⁸⁷ Öte yandan kaynaklarda belirtildiğine üzere Cahiliye döneminde kadınlar da savaşa katılırdı.⁷⁸⁸ Nitekim Cahiliye döneminde Bekr ile Tağlib kabileleri arasında çıkan Besûs Savaşı'nda kadınlar askeri amaçla kullanılmış ve bunun sonucunda Bekr kabilesi, Tağlib kabilesine galip gelmiştir.⁷⁸⁹ Ayrıca pek çok savaşçı, gezmeye veya seyahate çıkar gibi eşlerini ve çocuklarını da beraberlerinde savaşa götürdükleri kaydedilir. Çünkü kişi ailesini ve malını arkasında görünce onları savunmak için elinden gelen tüm gayreti göstererek savaşır veya ganimet toplamak ve ellerine geçen esirleri korumak için beraberlerinde götürüyorlardı.⁷⁹⁰ Fakat bütün Arapların bunu yaptıkları anlamına gelmez.⁷⁹¹ Daha sonraki dönemlerde de benzer durumlarla karşılaşmaktayız. Nitekim Uhud Gazvesi'nde bazı müşrik kadınlar eşleriyle birlikte

⁷⁸⁴ Muhammed Hamidullah, "Huneyn Gazvesi", *DİA.*, 1998, XVIII, 376.

⁷⁸⁵ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, IV, 302-303; Özdemir, *Ganimet Uygulamaları*, 111.

⁷⁸⁶ İbn Hişâm, *Sire*, IV, 53; Vâkıdî, *Megâzi*, III, 885.

⁷⁸⁷ İbn Hişâm, *Sire*, IV, 53; Vâkıdî, *Megâzi*, III, 887-888.

⁷⁸⁸ M. Ali Kapar, "Asr-ı Saadet'te Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, II, 110.

⁷⁸⁹ Bkz: es-Seyyid Nebîl el-Hasanî, *Sebâyâ Alu Muhammed Dirâse fî Tarihi Sebyi'n-Nisâ ve İleti İhraci'l-İmam el-Hüseyn İyalehu ila Kerbelâ*, el-Atebetu'l-Hüseyniyye el-Mukaddese (Kısmü's-Şüûni'l-Fikriyye ve's-Sekafiyye), Kerbelâ 2012, 20, 22.

⁷⁹⁰ Cevâd Ali, *Müfassal*, V, 444; Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 65.

⁷⁹¹ Nebîl el-Hasanî, *Sebâyâ Alu Muhammed*, 22.

savaşa katılmış⁷⁹² ve savaşa hususunda savaşçıları teşvik etmişlerdi.⁷⁹³ Müslümanlar tarafında da bazı kadınlar bu gazveye iştirak etmiş⁷⁹⁴ ve bazıları bilfiil savaşmışlardı.⁷⁹⁵ Hz. Âişe Benî Mustalik gazvesine katılmış⁷⁹⁶ ve İfk hadisesi, bu gazvenin dönüşünde vuku bulmuştu.⁷⁹⁷ Aynı şekilde Hayber Gazvesi'ne de bazı Müslüman kadınlar katılmıştı.⁷⁹⁸

Hevâzin ve Sakîflilerin savaş hazırlıkları haberi Rasûlullah'a ulaşınca, bilgi toplamak için Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî (ö. 71/690-91)'yi Evtâs'a gönderir. Abdullah, sözkonusu kabilelerin içine sızar, savaşmak için toplandıklarını öğrenince de Hz. Peygamber'i bundan haberdar eder.⁷⁹⁹ Bunun üzerine Rasûlullah, savaş hazırlıklarına başlar. Silah eksikliklerini; müşrik olan Safvân b. Ümeyye'den takım edevatıyla birlikte 100 zırh⁸⁰⁰ ile bazı atları,⁸⁰¹ amcazadesi Nevfel b. Hâris (ö. 15/636)'ten 3.000 mızrak,⁸⁰² Huveytıb b. Abdüluzza (ö. 54/674 [?])'dan 40.000 dirhem ödünç alarak tamamlar.⁸⁰³ Böylece 6 Şevval Hicrî 8 (27 Ocak 630)'da,⁸⁰⁴ Mekke Fethi'ne iştirak eden 10.000 ve Mekke'den savaşa katılan 2.000 toplamda ise 12.000⁸⁰⁵ veya 14.000 kişiyle⁸⁰⁶ Mekke'den Evtâs'a doğru hareket eder. Kur'ân-ı Kerim'de belirtildiği üzere ordunun büyüklüğü Müslümanların gururlanmasına⁸⁰⁷ ve hatta bu gün azlıktan yenilmeyiz demelerine yol açar.⁸⁰⁸

Rasûlullah, Huneyn'e akşam vakti varır.⁸⁰⁹ Ordu, sabah vakti karanlığında Huneyn vadisinden inerken Müslümanlardan önce Huneyn vadisine gelip en dar yerine pusu kuran düşman ordusunun⁸¹⁰ Müslüman askerleri ok yağmuruna tutmaları

⁷⁹² İbn Hişâm, *Sîre*, III, 17.

⁷⁹³ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 22.

⁷⁹⁴ Buhârî, "Megâzî, 22", 999; Buhârî, "Cihâd, 65", 711; İbn Hişâm, *Sîre*, III, 44-45.

⁷⁹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 33.

⁷⁹⁶ Buhârî, "Cihâd, 64", 711.

⁷⁹⁷ Buhârî, "Megâzî, 32", 1015.

⁷⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Cihâd, 152", 482.

⁷⁹⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 54; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 139.

⁸⁰⁰ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 890; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 139; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 147, VII, 29.

⁸⁰¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 10.

⁸⁰² İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 43.

⁸⁰³ -Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, III, 606.

⁸⁰⁴ Hamidullah, "Huneyn Gazvesi", XVIII, 376.

⁸⁰⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 55; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 889.

⁸⁰⁶ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 11.

⁸⁰⁷ Tevbe, 9/25.

⁸⁰⁸ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 890.

⁸⁰⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 892.

⁸¹⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 57; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 895.

üzerine ordunun büyük bir kısmı,⁸¹¹ en başta Benî Süleym, ondan sonra Mekke'den savaşa katılanlar ve son olarak da geriye kalanlar savaş meydanından kaçarlar.⁸¹² Rasûlullah, dağılan orduyu toparlamak için “*Ey insanlar! Bana geliniz! Ben Allah'ın Elçisi'yim. Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im*” diye seslenmesine rağmen,⁸¹³ kimseye sesini duyuramaz. Nihayet Hz. Peygamber'in emriyle gür sesli Abbas'ın seslenmesiyle⁸¹⁴ savaş meydanından kaçanlar toplanıp tekrar hücumla geçerler.⁸¹⁵

Aslında bazı rivâyetlerde belirtildiğine göre, Hevâzinliler ilk çarpışmada Müslümanlar karşısında tutunamayıp çekilmek zorunda kalırlar. Fakat Uhud Gazvesi'ne benzer bir durum, bu savaşta da ortaya çıkar.⁸¹⁶ Buna göre, Huneyn Gazvesi'nde Müslümanlar, düşmanla uğraşmayı bırakıp ganimete yönelince, ok atmada meşhur olan Hevâzinlilerin Müslümanları ok yağmuruna tutmaları üzerine⁸¹⁷ yukarıda sözü edilen durum meydana gelir. Hz. Peygamberle birlikte küçük bir grubun gösterdikleri gayret⁸¹⁸ ve Allah'ın Elçisi'ne ve inanıp güvenenlere özgüven verip onları gizli ordularla desteklemesi⁸¹⁹ sonucunda müşriklerin bir kısmı Mâlik b. Avf ile birlikte Tâif kalesine sığınır, bir kısmı Evtâs'a yerleşir, bir kısmı da Nahle'ye yönelir.⁸²⁰ Rasûlullah, düşmanı takip etmek için İslâm ordusundan bir atlı birliği Nahle'ye,⁸²¹ Ebû Âmir el-Eşârî (ö. 8/630) komutasında bir birliği de Evtâs'a gönderir.⁸²² Ebû Âmir'in şehit düşmesi üzerine⁸²³ komutayı Ebû Musa el-Eşârî (ö. 42/662-63) ele alarak düşmanı mağlup eder.⁸²⁴ Evtâs Gazvesi'nde ele geçirilen kadın-çocuk esirler ve diğer ganimet malları Hz. Peygamber'in talimatıyla⁸²⁵ Mekke'nin kuzeydoğusuna düşen ve Mekke'den 15 kilometre⁸²⁶ uzaklıkta bulunan

⁸¹¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 57; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 890.

⁸¹² Vâkıdî, *Megâzî*, III, 897; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 6; Özdemir, *Ganimet Uygulamaları*, 113.

⁸¹³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 319; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 17.

⁸¹⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 890.

⁸¹⁵ Müslim, “Cihâd, 28 (1775)”, 842; İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 58-59.

⁸¹⁶ Özdemir, *Ganimet Uygulamaları*, 112.

⁸¹⁷ Buhârî, “Cihâd, 52”, 708.

⁸¹⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 59.

⁸¹⁹ Tevbe, 9/26.

⁸²⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 64; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 914.

⁸²¹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 43.

⁸²² Buhârî, “Megâzî, 55”, 1057.

⁸²³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 65.

⁸²⁴ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 916; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 43.

⁸²⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 69.

⁸²⁶ Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, 159; Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, 237.

Ci'râne'de toplanır.⁸²⁷ Rasûlullah ise, düşmanı takip etmek için Tâif tarafına hareket eder.⁸²⁸ Tâif kalesinden atılan oklarla⁸²⁹ 12 Müslüman'ın şehit düşmesi,⁸³⁰ haram ayların yaklaşması ve diğer bazı sebeplerden dolayı⁸³¹ Tâif kuşatmasını sonlandırır⁸³² Rasûlullah, beraberindeki Müslümanlarla Ci'râne'ye döner.⁸³³

Hz. Peygamber'in Huneyn savaş esirleri uygulamasına geçmeden önce, muharip unsur olmadıkları ortada olan kadın ve çocukların neden esir alındığının cevaplandırılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bazı çalışmalarda savaşlarda kadın ve çocukların esir alınmasının mantığı şöyle açıklanır: "Muharip erkeklerle birlikte kadın ve çocukların esir alınacağını hemen bütün mezheplerin kabul etmesi, düşman nazarında taşıdıkları değer sebebiyle bunların önemli bir caydırıcılık vesilesi oluşu ve o dönemlerin şartlarında maddî gelir kaynağı teşkil etmeleri sebebiyledir."⁸³⁴ Ali Rıza Demircan ise kadın ve çocukların esir alınmasının gerekçelerini şöyle sıralar:

1. Toprak ve tabiî kaynaklar edinme amacıyla saldıracak düşmanın, kadınlarımızı ve çocuklarımızı öldürme ve kadınlarımızın ırzına geçme ihtimaline karşı önlem almak,
2. Müslümanlar tarafından karşılık verme gayesiyle yapılacak saldırılarda, onların kadınlarını ve çocuklarını koruma altına almak,
3. Düşmanı barışa mecbur etmek ve gerektiğinde esirleri karşılıklı olarak takas etmek.
4. Himayesiz kalacakları için bakımlarını üstlenmek.⁸³⁵

Kanaatimizce şu iki sebepten dolayı esir alınmış olmaları muhtemeldir:

1. Kadın ve çocuklar, savaş ortamının olumsuz atmosferinden korunmak istenmiştir. Esirlerin Evtâs'tan Ci'râne'ye getirilmesi bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.

⁸²⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 923-924, 939.

⁸²⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 79; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 43, 63.

⁸²⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 82.

⁸³⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 85-86; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 938; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 78-79.

⁸³¹ Hamidullah, "Huneyn Gazvesi", XVIII, 377.

⁸³² İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 82, 84; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 937; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 68-69.

⁸³³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 86; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 82.

⁸³⁴ Özel, "Esir", XI, 384.

⁸³⁵ Ali Rıza Demircan, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Cârîyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014, 62-63.

2. Bu savaşta müşrik ordusu, askerlerin kaçmasını önlemek ve Müslümanlarla topyekûn savaşmak için kadın, çocuk, mal ve hayvanlarını da yanlarına alıp savaş meydanına getirmişlerdi.⁸³⁶ Dolayısıyla aktif bir şekilde olmasa da kadın ve çocuklar da dolaylı olarak savaşa iştirak etmiş ve bu nedenle esir alınmış olabilirler.

Hz. Peygamber'in esirlere yönelik uygulamasına gelecek olursak, kaynaklarda belirtildiğine göre savaş meydanında esir olarak ele geçirilen 6.000 kadın ve çocuk,⁸³⁷ Ci'râne'ye getirilmişti.⁸³⁸ Hz. Peygamber Tâif kuşatmasını kaldırıp Ci'râne'ye vardığında kadın ve çocukların hurma dalı ve saplarıyla kaplı bir yerde kendilerini güneş sıcağından koruduklarını görünce Büsr b. Süfyân'ı Mekke'ye göndererek esirlere üst-baş satın almasını emretmiş ve hepsini giydirmiştir.⁸³⁹ Hz. Peygamber, sayıları büyük bir yekûn tutan esirleri ve bol miktardaki ganimeti askerler arasında dağıtmadan,⁸⁴⁰ 24 Şubat'tan 9 Mart'a kadar⁸⁴¹ Hevâzin heyeti gelir ümidiyle Ci'râne'de beklemiş.⁸⁴² Niyeti, Müslüman olarak kendisine başvuracak Hevâzinliler'e esir ve ganimetleri iade etmektir.⁸⁴³ Daha sonra Hevâzinlilerden bir heyet Rasûlullah'a gelip İslâmiyet'i kabul ettiklerini belirterek şöyle demişlerdir: Biz, asil insanlarız. Başımıza gelen bu belayı, sen de görüyorsun. Bize lütufta bulun, Allah da sana lütfetsin. Hz. Peygamber'in sütannesinin mensup olduğu Benî Sa'd b. Bekr'den Ebû Sard Züheyr adındaki şair, Rasûlullah'a: "Hurma dalı ve saplarıyla kaplı yerde bulunan kadın esirler aslında senin halaların, teyzelerin ve çocukken seni büyütenlerdir" diyerek,⁸⁴⁴ perişanlıklarını ve isteklerini bir şiirle dile getirmiştir.⁸⁴⁵ Rasûlullah ise heyete şöyle cevap vermiştir: Ben, sizi günlerce bekledim. Beraberimdekileri görüyorsunuz. Bu nedenle kadın ve çocuklarınızı veya mallarınızı tercih edin. Heyet, bir tercihte bulunmaları gerektiğini anlayınca esirlerin serbest bırakılmasını talep etmiştir.⁸⁴⁶ Ancak Rasûlullah, heyete bu taleplerini öğle namazından sonra herkesin önünde alenen dile getirmelerini istemiştir. Onlar da öyle

⁸³⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 53; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 887.

⁸³⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 87.

⁸³⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 69; Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, 159; Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, 237.

⁸³⁹ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 943; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 411.

⁸⁴⁰ Ahmed Önkâl, "Ci'râne", *DİA.*, 1991. VIII, 25.

⁸⁴¹ Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 104.

⁸⁴² Buhârî, "Buhârî, 54", 1055; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 944.

⁸⁴³ Önkâl, "Ci'râne", VIII, 25.

⁸⁴⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 87.

⁸⁴⁵ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 83-84.

⁸⁴⁶ Buhârî, "Megâzî, 54", 1055; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VI, 585.

yapmışlar. Rasûlullah, benim ve Abdulmutallib oğullarının payına düşen esirleri karşılıksız serbest bırakıyorum deyince, Muhacir ve Ensar, bizim payımıza düşen Rasûlullah'ındır şeklinde karşılık vermişlerdir. Buna karşı Akra' b. Hâbis (ö. 33/653-54), kendi payı ile Benî Temîm'in payını; Uyeyne b. Hısn (ö. 30/650 [?]) da kendi payı ile Benî Fezâre'nin payına düşen esirleri karşılıksız bırakmaya rıza göstermediklerini belirtmişlerdir. Aynı şekilde Abbas b. Mirdâs da kendi payı ile liderliğini yaptığı Benî Süleym'in payına düşen esirleri karşılıksız bırakmaya rıza göstermediğini ifâde etmiş, fakat Benî Süleym, liderlerine karşı çıkararak Rasûlullah'ın verdiği karara rıza gösterdiklerini açıklamışlardır.⁸⁴⁷ Rasûlullah ise, esirler hususunda hakkından feragat etmeyenlere ele geçirilecek ilk ganimetten⁸⁴⁸ her bir esire karşılık 6 deve verileceğini taahhüt ederek ikna etmiştir.⁸⁴⁹ Böylece tüm Hevâzinli esirler karşılıksız serbest bırakılmıştır.⁸⁵⁰ Bu uygulama bazı çalışmalarda şöyle kaydedilmektedir: "Her esire karşı 6 pay vermeyi taahhüt ederek onları da ikna etti."⁸⁵¹ Ancak yaptığımız araştırmada bunun yanlış olup doğrusunun 6 ferîde/deve⁸⁵² olduğu sonucuna vardık.

Öte yandan Rasûlullah, Tâif'e hareket etmeden önce esirler arasında bulunan sütkardeşi Şeymâ bint Hâris, kendisine getirilmiş. Rasûlullah, onu tanıdıktan sonra ayağa kalkıp abasını yere sermiş ve üzerine oturmasını istemiştir. Gözü yaşlı bir şekilde anne-babasının durumunu sormuş, Şeymâ uzun zaman önce öldüklerini ve esirler arasında erkek ve kız kardeşiyle birlikte amcasının da bulunduğunu söyleyince, Rasûlullah, Şeymâ'ya tercih senindir. İstersen yanımızda kalır, istersen de ailenin yanına gidersen, teklifinde bulunmuştur. Fakat Şeymâ, kendi ailesinin yanında kalmayı seçmiş. Daha sonra Rasûlullah, ben Tâif'e gidiyorum, siz de Ci'râne'ye akrabalarınızın yanına dönün, demiştir. Tâif'ten Ci'râne'ye döndüğünde, ona ve ailesine birçok deve ve koyun verdikten sonra memleketlerine dönmüşlerdir.⁸⁵³ Son olarak Hz. Peygamber, Tâif kalesine sığınan kabilenin lideri Mâlik b. Avf'e⁸⁵⁴ haber yollayarak İslâm'a girip bana gelmesi halinde, esir düşen

⁸⁴⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 87; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 84-85.

⁸⁴⁸ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 87.

⁸⁴⁹ İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 85.

⁸⁵⁰ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 109-110.

⁸⁵¹ Özel, "Esir", XI, 384; Hamidullah, "Huneyn Gazvesi", XVIII, 377.

⁸⁵² Bkz: İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 85.

⁸⁵³ Vâkîdî, *Megâzî*, III, 913-914; İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 68; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 110-111.

⁸⁵⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 64; Vâkîdî, *Megâzî*, III, 914.

ailesinin ve malının yanı sıra, 100 deve vereceği sözünü vermiştir.⁸⁵⁵ Haber, Mâlik'e ulaşınca, gece Tâif'ten hareket edip Ci'râne veya Mekke'de Hz. Peygamber'e yetişir. Ailesini, malını ve 100 deveyi aldıktan sonra Rasûlullah tarafından kabilesinin âmili⁸⁵⁶ olarak atanmıştır.⁸⁵⁷

Hz. Peygamber'in yukarıda işaret edilen uygulaması, birçok âlim tarafından, esirlerin köleleştirilmesinin dayanakları arasında gösterilmektedir.⁸⁵⁸ Bu iddia, Muhammed sûresi 4. âyette belirtilen hükümlerle çelişmektedir. Çünkü âyete göre, esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. Yaptığımız inceleme sonucunda gördük ki Hz. Peygamber, diğer savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da ilgili âyet ışığında hareket ederek; kadın ve çocuklardan oluşan 6.000 esiri, savaştan çok kısa bir süre sonra karşılıksız serbest bırakmıştır.

⁸⁵⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 89; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 954; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 102- 103.

⁸⁵⁶ Âmil, İslâm tarihinde genel olarak memur ve özellikle vergi memuru anlamında kullanılan bir terimdir. Zekât gelirlerinin -bunlar ister açık malların (emvâl-i zâhire) ister gizli malların (emvâl-i bâtına) zekâtı olsun- Hz. Peygamber döneminden itibaren âmiller vasıtasıyla toplandığı bilinmektedir. Yine bu dönem uygulamalarından anlaşıldığına göre âmil sadece zekât gelirlerini değil ganimet, fey, cizye, haraç gibi İslâm devletinin diğer gelir ve vergilerinin tarh, tahakkuk, tahsil ve taksimleriyle de görevli olan kimsedir. Mehmet Erkal, "Âmil", *DİA*, 1991, c: III, 58.

⁸⁵⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 955; İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 103; İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 89.

⁸⁵⁸ Bkz: Şâfiî, *Ümm*, V, 667; Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 258; Serahsî, *Mebûsât*, X, 117-118; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, VII, 119; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 412-413, 744; Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2443; Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 188-190; Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 124.

3. ESİRLERİN ÖLDÜRÜLMESİ VEYA KÖLELEŞTİRİLMESİNDE MEZHEPLERİN VE MUASİR ÂLİMLERİN YAKLAŞIMLARI

Savaş esirlerinin öldürülmesi veya köleleştirilmesi hususunda mezheplerin yaklaşımlarını irdelemeden önce, aralarındaki benzerliklerden dolayı İslâm öncesi savaş esirleri uygulamalarına değinmek istiyoruz.

Savaş esirlerinin öldürülmesi veya köleleştirilmesi meselesi çok eskilere dayandığı ve köleliğin en büyük kaynağı, tarihin en eski çağlarından itibaren savaş esirlerinden oluştuğu kaydedilmektedir.⁸⁵⁹ Ayrıca savaşta ele geçirilen esirlerin resmi köle olarak alıkonulabildiği gibi askerler arasında dağıtılabilirdiği, açık artırma yolu ile satılabildiği, öldürülmelerine veya serbest bırakılmalarına karar verilebildiği belirtilmektedir.⁸⁶⁰

Diğer milletlerde olduğu gibi Arap toplumunda köleliğin temel kaynağı savaşlardı. Galipler ele geçirdikleri esirleri özel mülkü saydıkları için fidye ödeme imkânı bulamayanlar, esir alan veya hâkim konumda bulunanlar tarafından köle statüsüne alınırlardı.⁸⁶¹ Cahiliye döneminde kölelerden doğan veya ebeveyni tarafından terkedilen çocuklar, borçtan veya fakirlik nedeniyle anne babaları tarafından satılan çocuklar da köleliğin diğer kaynakları arasında zikredilmektedir.⁸⁶² Kumar sonucunda köleleştirmeler de vaki olurdu. Ebû Leheb (ö. 2/624)'in, Ebû Cehil'in kardeşi 'As b. Hişâm'ı bu şekilde köleleştirdiği⁸⁶³ ve özgür kalmasına karşılık onu kendi yerine Bedir Gazvesi'ne gönderdiği nakledilmektedir.⁸⁶⁴ Ayrıca kaynaklarda yer alan şu bilgilerden Bedevî Arap toplumunda korsanlık yoluyla köleleştirmelerin olduğunu söylemek mümkündür: Kervanlara saldırıp mallarını gasp eder, beraberindekilerini esir alır; köle pazarlarında onları satar veya köleleştirip yükümlü kıldıkları işlerde çalıştırdırlardı.⁸⁶⁵

⁸⁵⁹ Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Esir Pazarı", (Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam), Editör: Zübeyde Güneş Yağcı ile Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017, 59.

⁸⁶⁰ Malay, *Çağlar Boyu Kölelik*, 17.

⁸⁶¹ Cevâd Ali, *Müfassal*, VII, 455-456.

⁸⁶² Cevâd Ali, *Müfassal*, V, 573-574; Aydın, Hamidullah, "Köle", XXVI, 238; Zelmî, *et-Tibyan*, V, 24-27; Zelmî, *Esbabu İbâhetti'l-A'mal el-Curmiyye*, XIV, 147-148.

⁸⁶³ Corcî b. Habîb Zeydân, *Tarihü't-Temeddüni'l-İslâmî*, tlk.: Hüseyin Mü'nis, Darü'l-Hilal, Kahire trs., IV, 27.

⁸⁶⁴ Ebü'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, 3. Baskı, thk.: İhsan Abbas vd., Daru Sadır, Beyrut 2008, IV, 129.

⁸⁶⁵ Cevâd Ali, *Müfassal*, I, 261-262.

Cahiliye insanı nazarında bu şekillerde köleleştirilen insanlar, hayvandan farksızdı. Hürriyetini kaybettiği için düşüncesini ifâde etme özgürlüğüne de sahip değildi. Kendisi ve elde ettiği her şey efendisinin hakkı kabul edilmekteydi.⁸⁶⁶ Efendi, cariyeleri ile ilişkiye girip doğan çocukları köleleştirirdi. Ancak zeki olması halinde doğan çocuğu kendi nesebine ilhak ettiği de olurdu.⁸⁶⁷ Bu hususta Antere el-Abesî'nin meselesi meşhurdur. Şöyle ki Antere, Şeddâd'ın Zebîbe adlı cariyesinin çocuğuydu. Şeddâd, önceleri çocuğu olarak almaya karşı çıksa da Antere'nin necip ve zeki olduğu anlaşılınca, onu kendi nesebine kattı.⁸⁶⁸ Cahiliye döneminde esir alan, esirine istediği gibi davranabilir, istediği yer ve zamanda onu satabilir, yanında bırakıp hangi işte olursa olsun çalıştırabilirdi. Çünkü o köledir ve kölenin efendisine itiraz etme hakkı yoktu. Fakat karşılıksız veya fidye alımından sonra bırakılanlar da olurdu. Ayrıca Cahiliye döneminde esirlerin daha ziyâde fidye veya esir mübadelesinde bırakıldıkları, köleleştirilenler ise çoğunlukla zayıf olup akrabaları olmayanlardan, güçsüz kabilelerin bireylerinden veya uzak bir kabileye mensup olanlardan oluştuğu kaydedilmektedir.⁸⁶⁹

İslâm öncesi Arapların esir uygulamalarını şu maddeler altında sıralamak mümkündür:

1. Kadın-erkek, büyük-küçük bütün esirlerin öldürülmesi.
2. Bütün esirlerin yakılması.
3. Genç kızlar hariç, geriye kalan bütün esirlerin öldürülmesi.
4. Kadın ve çocukların dışındakilerin öldürülmesi.
5. Ölü veya hayatta olanlara müsle yapılması.
6. Yaralı esirlerin öldürülmesi.
7. Din adamı, ihtiyar ve diğer sivil halkın öldürülmesi.
8. Bütün esirlerin köleleştirilmesi.
9. Esirlerin fidye ile serbest bırakılması.

⁸⁶⁶ Cevâd Ali, *Müfassal*, VII, 453.

⁸⁶⁷ Corcî Zeydân, *Tarihü't-Temeddüni'l-İslâmî*, IV, 27.

⁸⁶⁸ Corcî Zeydân, *Tarihü't-Temeddüni'l-İslâmî*, IV, 28.

⁸⁶⁹ Cevâd Ali, *Müfassal*, V, 572-573.

10. Esirlerin küçük düşürücü bir fidye ile salıverilmesi.

11. Aşağılamak amacıyla perçemleri kesildikten sonra serbest bırakılması.

12. Lider konumundaki esirlerin öldürülmemesi.

13. Bir daha savaşmama sözü verilmesi sonucunda esirin serbest bırakılması.⁸⁷⁰

Pek çok âlimine göre savaş esirlerinin geleceği, yetkilinin veya devlet başkanının alacağı karara bağlıdır; isteklerine göre esirleri öldürmek veya köleleştirmek mümkündür. İbn Rüşd (ö. 595/1198)'den meâlen aktaracağımız şu bilgiler, bu yaklaşımların gerekçelerini özetlemektedir: Birçok âlime göre, devlet başkanı esirler konusunda, karşılıksız serbest bırakma, köleleştirme, öldürme, fidye veya cizye alma seçenekleri arasında serbesttir. Diğer bazıları ise esirin öldürülmesini caiz görmezler. Hasan b. Muhammed et-Temîmî, bu konuda sahâbenin icmâından söz eder. Âyet ile uygulamaların bu manada birbiriyle çelişiyor olması ve Kur'ân'ın açık ifâdesinin Hz. Peygamber'e atfedilen bazı uygulamalara muarız olması, âlimlerin ihtilaf etmelerine neden olmuştur. Çünkü Muhammed sûresi 4. âyetin açık ifâdesi, esir alındıktan sonra karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma dışında başka bir seçeneği öngörmemektedir. Buna mukabil Bedir Gazvesi esirleri hususunda inen Enfâl sûresi 67. âyeti, esirleri öldürmenin köleleştirmelerinden daha iyi olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber de birçok yerde ele geçirilen erkek esirleri öldürmüş veya karşılıksız serbest bırakmıştır. Kadınları ise köleleştirmiştir. Ebû Ubeyde'nin aktarımına göre, Hz. Peygamber, Arapların ergin özgür erkeklerini köleleştirmemiştir. Ancak ondan sonra sahâbe, Ehl-i Kitap'ın erkek ve kadınlarını köleleştirme konusunda icmâ etmişlerdir. Sonuç olarak savaş esirlerine has olan Muhammed sûresi 4. âyetin Hz. Peygamber'in uygulamasını neshettiğini düşünenlere göre, esirler öldürülemez. Buna karşı âyette, esirin öldürülmesinin zikredilmemiş olması bir sınırlama anlamında değil, aksine Hz. Peygamber'in uygulamasının, âyete ilave bir hüküm getirmediğini kabul eden görüşe

⁸⁷⁰ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 61-76; Edğîrî, "Mükarenetu ba'du Esra'l-Harbi bi ba'di Mevaddi'l-Kanûni'd-Düvelî el-Amm", *Mecelletu Darü'l-Hadîs el-Hüseyniyye*, sayı: 3, Mağrib/Fas 1982, 370-371.

göre, Bedir esirlerinin fidye karşılığında serbest bırakılmalarından kaynaklanan itâbın ortadan kalkması için esirleri öldürmek caizdir.⁸⁷¹

Öte yandan Hz. Peygamber'in Huneyn Gazvesi'nde söylediği belirtilen şu söz: “*Araplar üzerinde kölelik yoktur*”, esir hukukuyla ilgili pek çok tartışmaya yol açmıştır. İmam Şâfiî'den aktaracağımız şu bilgiler, rivâyetle ilgili tartışmaları özetler mahiyettedir: Bazıları, Hz. Peygamber'in Hevâzinlileri serbest bırakırken şöyle dediğini ileri sürmüşlerdir: “*Herhangi bir Arab'a seby uygulansaydı/köleleştirilseydi, bunlara uygulanırdı. Ancak esir almak ve fidye ile serbest bırakmak vardır.*” Hadisin sahih olduğu düşüncesinde olanlar, bu durumu genelleştirerek hiçbir Arab'ın köleleştirilmeyeceğini belirtmişlerdir. Hz. Ömer b. Hattâb ile Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720)'in bu görüşte oldukları rivâyet edilmiştir. Ayrıca İbn Şihâb Zührî, Sa'îd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Şa'bî'nin de bu görüşü benimsedikleri bildirilmiştir.⁸⁷²

3.1. MEZHEPLERİN YAKLAŞIMLARI

Mezhep âlimlerinin devlet başkanının yetkisinde olduğunu ileri sürdükleri savaş esirlerinin öldürülmesi veya köleleştirilmesi yaklaşımının dayanaklarını irdelemek istiyoruz. Mezhepleri de dört Sünni mezhebin yanı sıra Zeydiyye, Ca'feriyye mezhebi ve İbn Hazm ile özdeşleşen Zâhiri'lerin görüşleriyle sınırlı tutacağız.

3.1.1. Hanefî Mezhebi

Hanefî mezhebine göre, devlet başkanı, müşrik esirler konusunda öldürme veya köleleştirip savaşçılar arasında dağıtma arasında serbesttir. Hanefîler, Hz. Peygamber'in Benî Kurayza ile Bedir gazvelerindeki uygulamalarını esirlerin öldürülebileceğinin delilleri arasında zikrederler.⁸⁷³

Hanefîler, Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerini de bu görüşlerinin dayanakları arasında gösterirler. Kâsânî (ö. 587/1191), Enfâl sûresi 12. âyeti⁸⁷⁴ hakkında şöyle bir açıklamada bulunur: “*فَأَضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ/Öyleyse boyunlarının üstüne vurun*” emri, esir

⁸⁷¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 382.

⁸⁷² Şâfiî, *Ümm*, V, 667-668.

⁸⁷³ Serahsî, *Şerhü's-Siyerü'l-Kebîr*, III, 124.

⁸⁷⁴ “*O gün Rabbin meleklerle de şunu vahyedyordu: “Ben sizinle beraberim, kâfirlerin yüreklerine korku salacağım. Siz de müminleri cesaretlendirin. Öyleyse (ey müminler!) onların boyunlarının üstüne ve parmak uçlarına vurun.”*”

alındıktan sonraki aşamayla ilgilidir. Çünkü boyunlarının üstüne vurmak, eklemden koparmaktır. Bu da savaş halinde değil, ancak esir alındıktan sonra mümkün olur.⁸⁷⁵ Öte yandan Bakara sûresi 193. âyetin “*Onlarla savaşın ki fitne yok olsun*” kısmı gereğince esirlerin öldürülebileceğini ileri süren Hanefîler, âyetin son kısmına göre “*Savaşa son verirlerse, yanlış yapanlardan başkasına düşmanlık edilmez*”, esirlerden Müslüman olanları öldürmenin haram olduğunu belirtirler.⁸⁷⁶ Ayrıca Hanefîler, Bakara 190. âyetine göre savaşmayan kadın, çocuk ve yaşlıları öldürmenin yasak olduğunu ifade ederler. Çünkü bunların öldürülmeyip köleleştirilmeleri Müslümanların yararınadır.⁸⁷⁷ Buna mukabil, müşrik Arap erkekler, köleleştirilmeyecekleri için şayet Müslüman olurlarsa özgürlüklerine kavuşurlar, aksi takdirde öldürülürler.⁸⁷⁸ Hanefîlere göre “*Sonra karşılıksız ya da fidye alarak serbest bırakın*”⁸⁷⁹ âyetinin hükmü, neshedilmiştir.⁸⁸⁰

Hanefî mezhebinin esirlerin köleleştirilmesine yönelik görüşleri ise özetle şöyledir: Arap müşriklerin kadın ve çocukları *fey* olup erkeklerin aksine İslâm’a girmeleri için onlara baskı yapılmaz.⁸⁸¹ Arap müşriklerden bile olsalar kadın ve çocuklardan oluşan *sebyi* öldürmek caiz değildir. Bunlar hakkında köleleştirme dışında başka bir seçenek yoktur.⁸⁸² Hanefîler bu hususta şöyle bir kuraldan da söz ederler: Ehl-i Kitap ile Acem putperestlerde olduğu gibi köleleştirilebilen erkeklerden cizye almak caizdir. Buna karşı köleleştirilmedikleri için mürted ve putperest Araplardan cizye alınmaz.⁸⁸³ Buna göre, müşrik Arap erkek esirler, Müslüman olmamaları halinde öldürülürler. Ehl-i Kitap ve Acem müşrikler ise köle statüsüne alınırlar. Fakat mürted ve putperest Araplardan cizye alınamayacağı için köleleştirilemezler.⁸⁸⁴ Hanefîler bu görüşlerine dayanak olarak şu iki rivâyeti esas aldıklarını belirtirler:

⁸⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, VII, 119.

⁸⁷⁶ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 125.

⁸⁷⁷ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, IV, 186-187.

⁸⁷⁸ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 128.

⁸⁷⁹ Muhammed, 47/4.

⁸⁸⁰ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 125.

⁸⁸¹ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 132.

⁸⁸² Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, VII, 119; Bilmen, *Hukukî İslâmiyye*, III, 402.

⁸⁸³ Serahsî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, III, 132.

⁸⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanai'*, VII, 119.

a. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber, müşrik Araplardan İslâm'a girmeleri veya öldürülmeleri dışında herhangi birinden cizye aldığı vaki olmamıştır.

b. “Herhangi bir Arab’a vela veya köleleştirmek olsaydı bugün olurdu. Ancak öldürmek veya fidye ile serbest bırakmak vardır.” Fidye ile serbest bırakmak uygulamadan kaldırıldığı için, İslâm’a girmemeleri halinde öldürülürler.⁸⁸⁵ Ayrıca Hanefîler, müşriklerden savaşacak güçte olanlarını öldürün. Ergin olmayanlara ise dokunmayın meâlindeki “أَقْتُلُوا شُيُوحَ الْمُشْرِكِينَ وَاسْتَحْيُوا شَرَحَهُمْ”⁸⁸⁶ hadisi de delil alıp hadiste geçen “شَرَحٌ” sözcüğünün, kadın ve çocuk anlamında olduğunu ve Bakara sûresi 49. âyette olduğu gibi, “اسْتَحْيُوا” ifâdesinin köleleştirme manasına geldiğini ileri sürerler.⁸⁸⁷

Öte yandan “Araplar üzerinde kölelik yoktur” şeklindeki rivâyet, Hanefî mezhebinde esirler uygulamasına hukuki bir dayanak olarak kullanılmaktadır. Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından olan *el-Mebsût* adlı eserde belirtildiğine göre, müşrik Araplar ile sulh veya zimmet/koruma antlaşması yapılamaz. İslâm’a davet edilirler, şayet İslâm’a girmezlerse onlarla savaşılır, kadın ve çocukları ise köleleştirilir, fakat İslâm’a girmeleri için baskı yapılmaz. Çünkü Hz. Peygamber Evtâs Gazvesi’nde kadın ve çocukları köleleştirip savaşçılar arasında dağıttı. Hz. Ebû Bekir de irtidad eden Benî Hanîfe’nin kadın ve çocuklarını köleleştirdi. Müşrik Arap erkeklerin köleleştirilmesi ise, caiz değildir. Ayrıca Fetih sûresi 16. âyetten “نَقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُوا”/Onlarla savaşacaksınız veya (savaşmanıza gerek kalmadan) teslim de olabilirler” hareketle müşrik Arapların İslâm’a girmemeleri halinde öldürüleceklerini ileri süren Hanefîler, Hz. Peygamber’in “Araplar köleleştirilmez” ile “Araplar köleleştirilseydi bu gün olurdu. Ancak sadece esir almak veya İslâm’a girmek vardır” rivâyetini bu görüşlerinin diğer delilleri arasında zikrederler. Enfâl sûresi 67.

⁸⁸⁵ Serahsî, *Şerhü’s-Siyerü’l-Kebîr*, III, 132-133.

⁸⁸⁶ Sa‘îd b. Mansûr, *Sünenü’l-Kübrâ*, I, 239.

⁸⁸⁷ Serahsî, *Şerhü’s-Siyerü’l-Kebîr*, III, 132.

âyetin ise hem köleleştirmeyi hem de fidye ile serbest bırakmayı yasakladığını belirtirler.⁸⁸⁸

Hanefîler, “Araplar köleleştirilmez” şeklinde özetlenebilecek rivâyetin sahih olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak “*Herhangi bir Arab’a vela veya köleleştirmek olsaydı bugün olurdu. Ancak öldürme veya fidye ile serbest bırakmak vardır*”⁸⁸⁹ veya “*Araplar köleleştirilseydi bugün olurdu. Ancak sadece esir almak veya İslâm’a girmek vardır*”⁸⁹⁰ şeklindeki rivâyetlerin doğrusu İmam Şâfiî’nin *el-Ümm* adlı eserinde belirtildiği üzere şöyledir: “*Herhangi bir Arab’a seby uygulansaydı/köleleştirilseydi bunlara uygulanırdı. Ancak esir almak ve fidye ile serbest bırakmak vardır.*”⁸⁹¹

Dikkat edilirse Huneyn Gazvesi’nde mevzubahis olan esirler, kadın ve çocuklardan oluşmasına karşı Hanefîler, bu sözü, erkek savaşçılarla ilişkilendirmişlerdir. Ayrıca “*أَقْتُلُوا شُيُوخَ الْمُشْرِكِينَ وَاسْتَحْيُوا شَرَحَهُمْ*”⁸⁹² hadisinin şerhinde açıklandığı üzere “*شُيُوخَ*”, güçlü ve savaşçı anlamındadır. “*اسْتَحْيُوا*” sözcüğü, yukarıda belirtilen anlamın aksine başka bir rivâyette geçtiği üzere *bırakın*, yani onlara dokunmayın, zarar vermeyin, “*شَرَحَ*” kelimesi ise *ergin olmayan* anlamındadır.⁸⁹³

Dolayısıyla Hanefîlerin ileri sürdükleri gibi bu hadis, kadın ve çocukların köleleştirilmesinden söz etmemektedir. Hz. Ebû Bekir’in bazı Arapları köleleştirdiği iddiası ise, gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak Hz. Ebû Bekir zamanında esir alınıp Hz. Ömer döneminde serbest bırakılanlar, Hz. Ebû Bekir tarafından köleleştirildi, şeklinde nakledilmiştir.⁸⁹⁴ Son olarak Hanefî mezhebinde, esirler konusunda müşrik Arapların erkekleri ile kadın ve çocukları veya Arap olanlar ile olmayanlar arasında gözetilen ayrımın isabetli olmadığını söylemek mümkündür. Zira bu görüşü destekleyecek ne bir âyet ne bir hadis vardır.⁸⁹⁵

⁸⁸⁸ Serahsî, *Mabsût*, X, 117-118.

⁸⁸⁹ Serahsî, *Şerhü’s-Siyerî’l-Kebîr*, III, 133.

⁸⁹⁰ Serahsî, *Mabsût*, X, 118.

⁸⁹¹ Şâfiî, *Ümm*, V, 667.

⁸⁹² Ebû Dâvûd, “Cihâd, 121”, 469; Tirmizî, “Siyer, 29”, IV, 145.

⁸⁹³ Muhammed b. Abdurrahman el-Mübarekfûrî, *Tühfetü’l-Ahvezî bi Şerhi Cami’i’t-Tirmizî*, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Darü’l-Fikr, yy. trs., V, 207.

⁸⁹⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *Ma’rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr*, thk.: Abdülmü’tî Emin Kal’ecî, Daru Küteybe, Dımaşk-Beyrut 1991, XIII, 216.

⁸⁹⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-Fetâva*, XIX, 13.

3.1.2. Mâlikî Mezhebi

Mâlikî mezhebine göre, erkek esirler öldürülebilir.⁸⁹⁶ İbn Rüşd, Enfâl sûresi 67. âyetten hareketle, esirleri öldürmenin köleleştirilmelerinden daha iyi olduğuna öne sürer.⁸⁹⁷

Mâlikî mezhebine göre, erkek esirler köleleştirilebilir.⁸⁹⁸ Kadın ve çocuklar ise köleleştirilir veya esir mübadelesinde takas edilirler.⁸⁹⁹ Fakat karşılıksız serbest bırakılmazlar.⁹⁰⁰ Ayrıca İmam Mâlik'ten konu hakkında bir şey bilmediğini ifade eden Sahnûn (ö. 240/854), Acemler gibi Arap kadın ve çocuk esirlerin de köleleştirileceğini belirtir.⁹⁰¹ Hatta İbn Rüşd, din adamları hariç geriye kalan bütün müşrik esirleri köleleştirmenin caiz olduğu hususunda icmâ edildiğini iddia eder.⁹⁰²

3.1.3. Şâfiî Mezhebi

Şâfiî mezhebine göre, devlet başkanı muharib erkeklerle ilgili öldürme, köleleştirme, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma seçenekleri arasında muhayyerdir.⁹⁰³

Esirler hakkında ölüm emri verilebileceğini belirten Şâfiîler, Tevbe sûresi 5. âyetin yanı sıra, Hz. Peygamber'in emriyle Bedir ve Uhud'da öldürülen bazı esirler ile Abdullah b. Hatal'ın Mekke Fethi'nde öldürülmesini bu görüşlerinin delilleri arasında zikrederler.⁹⁰⁴ Ayrıca Şâfiîler, Muhammed sûresi 4. âyetin baş tarafında geçen “*Kâfirlerle savaşta karşılaşıncaya boyun köklerini vurun.*” ifâdesini de bu görüşlerinin delilleri arasında gösterirler.⁹⁰⁵

Esirlerin köleleştirilmesi konusuyla ilgili görüşleri ise özetle şöyledir: Muharib erkek esirleri köleleştirmek caizdir. Kadın ve çocuk yaşta olanlar ise, esir düşmeleriyle doğrudan köle statüsüne geçerler. Şâfiîler, bu görüşlerini, Hz. Peygamber'in Benî Mustalik, Hayber ve Hevâzin esirleri uygulamasına

⁸⁹⁶ Hattâb Muhammed b. Muhammed el-Mağribî, *Mevâhibü'l-Celîl li Şerhi Mühtasarı Halîl* thk.: Zekeriyâ Umeyrat, Daru Alemi'l-Kütüb, Riyad trs., IV, 555.

⁸⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 382.

⁸⁹⁸ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, IV, 555; Mâverdî, *Ahkâmü's-Sültâniyye*, 166.

⁸⁹⁹ Hattâb, *Mevâhibü'l-Celîl*, IV, 557.

⁹⁰⁰ Mâverdî, *Ahkâmü's-Sültâniyye*, 166.

⁹⁰¹ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 1. Baskı, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1994, I, 512.

⁹⁰² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, I, 382.

⁹⁰³ Şâfiî, *Ümm*, V, 637.

⁹⁰⁴ Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 258-259.

⁹⁰⁵ Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 262.

dayandırdıklarını ileri sürerler.⁹⁰⁶ Ayrıca Şâfiîler, kadın ve çocuk esirler hususunda şöyle bir ayırmadan söz ederler: Şayet kadın ve çocuklar Ehl-i Kitap'tan ise köleleştirilebilirler. Arap olmayan putperest esirler hakkında ise Ebû Sa'îd el-İstahrî (ö. 328/940), cizye almakla onları küfür üzerine bırakmak anlamına geleceği için mürtedlerde olduğu gibi putperest esirlerin de köleleştirilmeyeceklerini söylerken, mezhepte racih olan ikinci görüşe göre köleleştirilebilirler. Çünkü karşılıksız bırakılabiliyorlarsa, köleleştirilmeleri de caiz olmalıdır.⁹⁰⁷ Putperest Arap kadın esirlerle ilgili ise iki görüş vardır. İmam Şâfiî'nin kadim kavline göre Hz. Peygamber'den aktarılan şu rivâyetten dolayı köleleştirilemezler: “*Araplar köleleştirilseydi bu gün olurdu. Ancak sadece esir almak ve fidye ile serbest bırakmak vardır.*” Cedîd kavline göre ise Arap olmayanlarda olduğu gibi, fidye ile serbest bırakılır veya köleleştirilirler.⁹⁰⁸

Dikkat edilirse “Araplar üzerinde kölelik yoktur” şeklinde rivâyet, Şâfiî mezhebinde de hukuki bir dayanak olarak kullanılmıştır. Zira İmam Şâfiî, kadim kavline göre Araplar köleleştirilmez derken, bu rivâyeti esas almıştır. Ancak cedîd kavline göre köleleştirilebilir.⁹⁰⁹ Ayrıca Şâfiî, Rasûlullah'ın Benî Mustalik, Hevâzin ve diğer bazı Arap kabilelerini köleleştirdiğini, daha sonra bazılarını karşılıksız bıraktığını belirtir.⁹¹⁰ Dolayısıyla İmam Şâfiî'ye göre, yukarıda işaret edilen ve Muâz b. Cebel (ö. 17/638) kanalıyla nakledilen rivâyet, delil olamaz.⁹¹¹ Çünkü rivâyet zincirinde yer alan Musa b. Muhammed, “kavî” değildir. Ondan rivâyette bulunan Vâkıdî ise zayıftır.⁹¹² Şa'î kanalıyla Hz. Ömer'den nakledilen rivâyet ise münkatı,⁹¹³ yani senedinde kopukluk vardır.⁹¹⁴ Rivâyetlerin sahih olmadığı kanaatini ifâde eden Şâfiî'ye göre, Acemlerin kadın, çocuk ve erkekleri köleleştirilebilir. Bu hususta bir ihtilafın olmadığını ve aynı durumun Araplar için de geçerli olduğunu savunan Şâfiî,⁹¹⁵ şöyle bir açıklamada bulunur: “Arapların

⁹⁰⁶ Şâfiî, *Ümm*, V, 667; Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 258.

⁹⁰⁷ Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 260.

⁹⁰⁸ Şîrâzî, *Mühezzeb*, V, 261; Şâfiî, *Ümm*, V, 669.

⁹⁰⁹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 125.

⁹¹⁰ Şâfiî, *Ümm*, V, 667.

⁹¹¹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 125.

⁹¹² Beyhâkî, *Ma'rifetü's-Sünen*, XIII, 216.

⁹¹³ Senedin sahâbîden sonra gelen kısmında bir veya daha çok râvisi atlanarak rivayet edilen hadis. Mehmet Efendioğlu, “Münkatı”, *DİA*, 2006, c: XXXII, 12.

⁹¹⁴ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 125.

⁹¹⁵ Şâfiî, *Ümm*, V, 667.

köleleştirilmeyeceğini temenni etmekle günaha girmemiş olsaydık, biz de böyle olmasını temenni ederdik.”⁹¹⁶ Ayrıca İmam Şâfiî, Huneyn Gazvesi’nden önce Benî Anber’den bazı Arapların köleleştirildiğini⁹¹⁷ ve Hz. Peygamber’in bu savaştan sonra herhangi birini köleleştirdiğine dair bilgi sahibi olmadığını bildirir.⁹¹⁸ Fakat siyer kaynaklarında anlatıldığı üzere Benî Anber olayı, Huneyn Gazvesi’nden sonra vuku bulmuştur.⁹¹⁹ Hz. Âişe’nin Benî Anber’den bir kadını azat ettiği şeklindeki rivâyet ise,⁹²⁰ esaretten kurtarmak anlamındadır. Çünkü Benî Temîm kabilesinin bir kolu olan Benî Anber’den bazı esirler getirilince, kabileden bir heyet gelip esirler konusunu Hz. Peygamber ile görüştüktan sonra bazısı karşılıksız bazısı ise fidye karşılığında serbest bırakıldılar.⁹²¹

3.1.4. Hanbeli Mezhebi

Hanbelî mezhebinin savaş esirlerine yönelik görüşü genel itibariyle şöyledir: Serbest bırakılmaları halinde Müslümanlara zarar verebilecek esirlerin öldürülmesi; zengin olanların fidye ile serbest bırakılması; İslâm’a girmeleri umut edilenlerin karşılıksız salıverilmesi; hizmetlerinden yararlanılıp zararlarından emin olunan kadın ve çocukların ise köleleştirilmesi maslahata daha uygundur.⁹²² Ayrıca Hanbelîlere göre, cizye alınamayan putperest ve diğer erkek esirleri öldürmek caizdir.⁹²³

Hanbelîler, Benî Kurayza Gazvesi’inde öldürülenleri, Nadr b. Hâris ile Ukbe b. Ebî Mu’ayt’ın yanı sıra, Ebû Azze’nın öldürülmesini bu görüşlerine delil olarak gösterirler.⁹²⁴ Ayrıca Hanbelîlere göre, ‘amm bir ifâde olan Tevbe sûresi 5. âyeti, hass olan Muhammed sûresi 4. âyetini neshedemez. Nesih ilişkisinden söz edenler bile bu sebepten dolayı esirlerin köle statüsüne almayı haram saymamaktadırlar.⁹²⁵ Özetle Ehl-i Kitap kadın ve çocukları, cizye vermeleri karşılığında serbest bırakmak caiz değildir. Erkeklerde ise bu seçenek mevcuttur.⁹²⁶

⁹¹⁶ Şâfiî, *Ümm*, V, 668.

⁹¹⁷ Beyhâkî, *Ma’rifetu’s-Sünen*, XIII, 217.

⁹¹⁸ Beyhâkî, *Ma’rifetu’s-Sünen*, XIII, 216.

⁹¹⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 187; Vâkîdî, *Megâzî*, III, 975.

⁹²⁰ Buhârî, “İtk, 13”, 616.

⁹²¹ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 188; Özdemir, *Ganimet Uygulamaları*, 121.

⁹²² Ebû Ya’la, *Ahkâmü’s-Sültâniyye*, 141-142.

⁹²³ İbn Kudâme, *Müğnî*, XIII, 44.

⁹²⁴ İbn Kudâme, *Müğnî*, XIII, 46.

⁹²⁵ İbn Kudâme, *Müğnî*, XIII, 47.

⁹²⁶ İbn Kudâme, *Müğnî*, XIII, 48.

Esirleri üç kısımda değerlendiren Hanbelî mezhebine göre, birinci kısmı oluşturan, kadın ve çocuklar, esir düşmeleriyle doğrudan köle statüsüne geçerler ve bunları öldürmek caiz değildir. İkinci kısım, cizye alınabilen Ehl-i Kitap ve Mecûsi erkek esirlerdir. Devlet başkanı, bu esirler hususunda öldürme, karşılıksız ya da fidye ile serbest bırakma veya köleleştirme seçenekleri arasında serbesttir. Üçüncü kısım, cizye alınamayan putperest ve diğer müşrik erkek esirlerdir. Köleleştirme dışında diğer 3 seçenek arasında muhayyerlik vardır. İmam Ahmed'in bir görüşüne göre, köleleştirilebilirler.⁹²⁷

Öte yandan bazı kaynaklarda *sebyin*, yani savaşlarda esir alınan kadın ve çocukların köleleştirilmesi olayının Hz. Ömer dönemine kadar devam ettiği ve *Araplara seby yoktur*, sözüyle bunu yasakladığı nakledilmektedir.⁹²⁸ İbn Teymiyye bu hususu şöyle açıklar: Arap olmayanların çoğalması üzerine Hz. Ömer, şer'î bir hüküm olarak değil, maslahat gereği ve meşveret sonucunda Arapların özgürlüklerine kavuşturulmasını isabetli bulmuştur.⁹²⁹

Kanaatimizce, hem ilgili nakilde hem de İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımında bazı sorunlar bulunmaktadır. Şöyle ki: "Arap esirlere has olan hüküm, karşılıksız ya da fidye ile salıvermek veya öldürmektir. Çünkü erkekleri köleleştiremez. Hz. Peygamber'in uygulaması, hep böyle olmuştur. O, Arap erkek esirlerden hiç kimseyi köleleştirmemiştir. Hz. Ömer de aynı şekilde hüküm vermiştir. Hatta o, cahiliye döneminde *seby* edilenleri ve cariyelerin çocuklarını ellerinde bulunduran Müslümanlara verecekleri fidye karşılığında özgür bireyler olarak kabilelerine geri dönmelerini sağlamıştır."⁹³⁰ Hz. Ömer'in ise şöyle dediği rivâyet edilmektedir: "Hiçbir Arap köle olamaz."⁹³¹ İslâm'a geçtikten sonra kimsenin elinden bir şeyi zorla

⁹²⁷ İbn Kudâme, *Müğnî*, XIII, 44.

⁹²⁸ Cevâd Ali, *Müfassal*, V, 573.

⁹²⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, XIX, 14.

⁹³⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, I, 236-237.

⁹³¹ Ahmed b. Hanbel, "Hiçbir Arab'a milk/kölelik yoktur" diyen Hz. Ömer gibi düşünmediğini belirterek, Arapların köleleştirilebileceğini açıklamıştır. (San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, IV, 71). Bazıları ise şu değerlendirmede bulunmuşlardır: Hz. Ömer'den nakledilen rivâyet sahih ise, bu durumda Arap kadınları köleleştiren Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali'nin onun gibi düşünmedikleri sonucu ortaya çıkar. Veyahut Arap oldukları için değil, aksine tüm Kureyş, İslâm'a girdikleri için köleleştirilmemişler. Ayrıca muhtemeldir ki sahâbe, diğer bazı Arapları köleleştirebildikleri gibi Kureyşlilerin kadınlarını köleleştirme imkânı bulamadılar. Öte yandan Kureyşli kadınların köleleştirilmesi hususunda Hz. Peygamber'den bir yasak varit olmamış ve savaşanlara karşı savaşmayı mubah kılan gerekçeler, onların da kadın ve çocuklarının köleleştirilmesini mubah

alacak değiliz, ancak her biri için beş deve fidye belirleriz.”⁹³² Ayrıca kimileri Cahiliye döneminde köleleştirilen akrabalarını bazı Arap kabilelerinin elinde görüyor ve tanıyordu. Bu durum Hz. Ömer’e nakledilince, serbest bırakılmaları için her bir erkeğe 400 dirhem fidye belirlediği haber verilmektedir.⁹³³ Böylece Hz. Ömer, Cahiliye döneminde köleleştirilenleri Müslümanlara verecekleri bir fidye karşılığında özgür bireyler olarak kabilelerine dönmelerini sağlamıştır.⁹³⁴ Aslında Hz. Ömer, bu uygulamasında Rasûlullah’ı, örnek almıştır. Çünkü Hz. Peygamber’in de Cahiliye döneminde köleleştirilen çocuklar için 8, kadınlar için ise 10 deve fidye belirlediği rivâyet edilmektedir.⁹³⁵ Ayrıca onun Tâiflilerle yaptığı anlaşmanın 8 ve 21. maddeleri savaş esirleri hakkındadır. 8. madde şöyledir: “Ellerindeki esirler kendilerine aittir. İstedikleri gibi tasarruf edebilmeleri için, onlar hakkında herkesten daha çok hak sahibidirler.” 21. madde ise şöyledir: “Ellerinde bulunan esirleri, eğer sahibi satmışsa zaten satmıştır. Satılmamış olanların fidyesi ise, -yarı yarıya (3) hikka (dört yaşına girmiş dişi deve), ve yağlı ve semiz olmak üzere (3) binti lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve)- 6 devedir.”⁹³⁶ Ancak bazı kaynaklarda “ست قلائص/6 deve” ifâdesi, “10 deve” şeklinde geçmektedir.⁹³⁷ Muhtemelen bu hataya, sehven düşülmüştür.

Görüldüğü üzere ilgili maddelerde Rasûlullah, Tâiflilerin esirler üzerinde sahip oldukları hakları tamamen kabul etmekle birlikte ödenmesi gereken fidye miktarını belirlemiş ve köle statüsüne alınmalarını yasaklamıştır.⁹³⁸

3.1.4. Zeydiyye Mezhebi

Zeyd b. Ali (ö. 122/740)’den nakledildiğine göre, müşrik Araplardan cizye alınmaz. İslâm’a girmezlerse öldürülürler. Buna mukabil Arap olan veya olmayan

---

kılmaktadır. Sonuç olarak Arap olanlar ile olmayanlar arasında bu türden bir ayırmadan söz edilemez. (İbn Teymiyye, *Mecmû‘u’l-Fetâva*, XXXI, 219-220).

⁹³² Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 236; İbn Ebî Şeyb, *Müsannef*, XVII, 400; Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 125.

⁹³³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 237; Zenceveyh, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 350.

⁹³⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 236-237; Zenceveyh, *Kitâbü’l-Emvâl*, I, 349.

⁹³⁵ İbn Ebî Şeyb, *Müsannef*, XVII, 399.

⁹³⁶ Muhammed Hamidullah, *Mecmû‘atü’l-Vesâiki’s-Siyâsiyye li’l-Ahdi’n-Nebevî ve’l-Hilafeti’r-Raşide*, Darü’n-Nefâis, Beyrut 1985, 285.

⁹³⁷ Bkz: Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 418.

⁹³⁸ Akyüz, Engin, “Kölelik ve Câriyelik”, IV, 180.

Ehl-i Kitap ile Acem müşriklerden cizye alınır.⁹³⁹ Bu görüş özetle şöyle temellendirilmektedir. Hz. Peygamber, Acem müşrikler ile değil, Araplar ile barış antlaşması yapmıştı. Bu nedenle Tevbe sûresi 5. âyeti, Arap müşrikler hakkındadır. Buna göre, müşrik Arapların İslâm'a girme veya savaşma hususunda bir tercihte bulunmaları gerekir. Müşrik Arap esirler de ya İslâm'a girerler ya da öldürülürler. Fakat Tevbe sûresi 29. âyeti gereği yukarıda işaret edilen diğer gruplardan cizye alınabilir.⁹⁴⁰

Esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi hususundaki detaylar ise Zeydiyye mezhebinin önde gelen âlimlerinden Şevkânî tarafından şöyle açıklanmaktadır: Tevbe sûresi 5. âyetine göre, kâfirlerin can ve mal dokunulmazlığı yoktur. Bu nedenle devlet başkanı savaş esirlerinin öldürülmesine veya Muhammed sûresi 4. âyeti gereği esirlerin ya karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakılmasına karar verebilir.⁹⁴¹ Enfâl sûresi 67. âyeti ise, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasını yasaklamamaktadır.⁹⁴² Arap olan veya olmayan, ayrıca erkek veya kadın ayrımı yapılmaksızın savaş esirlerini köleleştirmek caizdir. Çünkü Arap esirleri diğerlerinden ayıran sağlam bir delil yoktur. Aksine pek çok delil, bunların da diğer müşrikler gibi olduklarını göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber Benî Temîm'den bir grubu köleleştirmişti. Son olarak Hz. Peygamber'in Huneyn Gazvesi'nde söylediği ileri sürülen “*Herhangi bir Arab'a seby uygulansaydı/köleleştirilseydi, bunlara uygulanırdı. Ancak esir almak ve fidye ile serbest bırakmak vardır*” rivâyet, sahih değildir. Aksine isnad zincirinde çok zayıf râviler yer almaktadır.⁹⁴³

3.1.5. Ca'feriyye Mezhebi

Ca'feriyye mezhebine göre, savaş henüz bitmemişse, devlet başkanı esirleri öldürebileceği gibi Mâide sûresi 33-34. âyetleri gereği el ve ayaklarını çapraz kesip ölüme de terk edebilir. Ancak savaş ağırlıklarını bıraktıktan sonra Gayr-i Müslim

⁹³⁹ Ebû Hüseyin Zeyd b. Ali b. Hüseyin, *el-Mecmû 'u'l-Kebîr*, Neşreden: Eugenio Griffini, Milano 1919, 239.

⁹⁴⁰ Bkz: Hüseyin b. Ahmed es-Seyyâgî el-Haymî es-San'ânî, *er-Ravdü'n-Nadîr şerhu Mecmû 'u'l-Fıkhî'l-Kebîr*, Dârü'l-Cîl, Beyrut trs, IV, 316-318.

⁹⁴¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *es-Seylü'l-Cerrâr el-Mütedeffik ala Hadâiki'l-Ezhâr*, 1. Baskı, Daru İbn Hazm, Beyrut 2004, 946.

⁹⁴² Şevkânî, *Seylü'l-Cerrâr*, 972.

⁹⁴³ Şevkânî, *Seylü'l-Cerrâr*, 955.

veya sonradan Müslüman olan esirleri öldürmek caiz değildir. Ca'feriyye mezhebinin esirlerin köleleştirilmesine dair görüşleri ise özetle şöyledir: Kadın ve çocuklar, esir alındıklarında doğrudan köle statüsüne geçerler. Erkek esirler ise, savaş bitiminde köleleştirilebilirler.⁹⁴⁴

3.1.6. Zâhiriyye Mezhebi

Zâhiriyye mezhebine göre, Tevbe sûresi 5. âyeti gereği ayırım yapılmaksızın tüm esirler öldürülebilir. Kadın, çocuk, yaşlı ve işçilerin/savaşçı olmayanların öldürülmesini yasaklayan hadislerin ise zayıf oldukları için, yukarıda işaret edilen âyet, bu tür rivâyetlere mahkûm edilemez. Aksine Kur'ân'da emredildiği gibi cizye vermeleri veya Müslüman oluncaya kadar onlarla savaşılması gerekir.⁹⁴⁵ Son olarak Zâhiriyye mezhebine göre, esirleri köleleştirmek caizdir.⁹⁴⁶

Muhammed sûresi 4 ile Enfâl sûresi 67-68. âyetleri başta olmak üzere diğer âyetler arasında sağlıklı bir ilişki kurulamayıp Hz. Peygamber'e isnad edilen ve âyetlere aykırı olan uygulamalar esas alındığından bu tür sonuçlara varıldığını düşünmekteyiz. Bize göre, savaş esirleriyle ilgili âyetin açık hükümlerine rağmen mezheplerin yukarıda belirtilen uygulamalarını kabul etmek isabetli görünmemektedir.

3.2. MUASIR ÂLİMLERİN YAKLAŞIMLARI

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için muasır âlimlerin savaş esirlerinin öldürülmesine veya köleleştirilmesine dair görüşlerini, aşağıdaki başlıklar altında irdeleyeceğiz.

3.2.1. Öldürmeye veya Köleleştirmeye Karşı Çıkanlar

Sir Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)'a göre, köle ve cariyelere dair fıkıh kitaplarında yer alan hükümlerin aynısı Cahiliye döneminde de mevcuttur. Dolayısıyla köle ve cariyelere dair bugün helal görülen tüm uygulamalar, Cahiliye

⁹⁴⁴ Âmilî, *Ravdetü'l-Behiyye*, II, 25-26; Muhammed Hasan en-Necefî, *Cevâhirü'l-Kelâm fî Şerhi Şerai'î'l-İslâm*, 7. Baskı, thk.: Abbas el-Kavçanî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1981, XXI, 120-123.

⁹⁴⁵ İbn Hazm Ali b. Ahmed, *el-Mühellâ*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Münîr ed-Dımaşkî, et-Tabaa el-Münîriyye, Mısır 1349, VII, 296-298.

⁹⁴⁶ İbn Hazm, *Mühellâ*, XI, 304.

döneminde de helal görülmekteydi.⁹⁴⁷ Ahmed Han'a göre İslâm, ilk başlarda kölelik sorununa nihaî bir çözüm getirmedir. Bu nedenle Muhammed sûresi 4. âyeti nazil olmadan önce bazı esirler köleleştirilmişti.⁹⁴⁸ Başka bir ifâdeyle esirlerin öldürülmesi, köleleştirilmesi, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılması Araplarda yaygın olarak uygulanmaktaydı. Müslümanlar da Muhammed sûresi 4. âyetin nüzûlüne kadar böyle hareket ediyorlardı. Fakat Hz. Peygamber, ilgili âyetin inişinden sonra hiçbir esiri köleleştirmemiştir. Aksine âyette belirtildiği üzere karşılıksız ya da fidye karşılığında serbest bırakmış ve vefat edinceye kadar hep bu şekilde hareket etmiştir. Doğru olan da budur. Raşid Halife'ler de bu şekilde davranmışlardır. Temel olan ve İslâm'ın takip edilmesini emrettiği yol budur.⁹⁴⁹

Öte yandan Hz. Peygamber'in köleleştirmeyi emrettiğine veya buna cevaz verdiğine dair iddialara ise şöyle cevap vermektedir: Hiçbir İslâm âlimi, Hz. Peygamber'in esirlerin köleleştirilmesini emrettiğini iddia etmemiş, aksine onun uygulamalarını esas aldıklarını ileri sürmüşlerdir. Biz de aynı şekilde Hz. Peygamber'in uygulamalarını esas aldığımızı belirtiyoruz. Şöyle ki, nassa muhalif hareket etmiş olacağından Hz. Peygamber'in Muhammed sûresi 4. âyetin nüzûlünden sonra esirleri köleleştirdiği veya buna rıza gösterdiği düşünülemez. Yaptığımız inceleme sonucunda gördük ki, –işaret edilen âyetin inişinden sonra– Hz. Peygamber'in uygulamaları hep bu âyet çerçevesinde olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in ilgili âyetin nüzûlünden önceki uygulamalarını araştırmaya gerek duymuyoruz. Çünkü Hz. Peygamber'in nassın inişinden önceki uygulaması değil, daha sonra nazil olan nass, hükme kaynaklık etmektedir. Bu, bize ait bir esas olmayıp bütün Müslümanların benimsedikleri bir yöntemdir.⁹⁵⁰

Seyyid Ahmed Han, esirlerin köleleştirmesinin Muhammed sûresi 4. âyetin inişinden sonra bile sahâbe, tabiîn ve daha sonraki dönemlerde uygulanması meselesini ise şöyle açıklamaktadır: Âyet, son gazvelerin yapıldığı zamana yakın bir dönemde nazil oldu. Âyet, açık bir yasaklama ile değil, esirlerin statüsünü karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma ile sınırlandırdı. Hz. Peygamber de bu âyete

⁹⁴⁷ Mevlanâ Muhammed İsmâil Pâni-Pütû, *Makâlat-i Sir Seyyid Ahmed Han*, 2. Baskı, thk.: Meclis-i Tarakki-i Edeb, Lahor-Pakistan 1988, IV, 398.

⁹⁴⁸ Pâni-Pütû, *Makâlat-i Sir Seyyid Ahmed Han*, IV, 400.

⁹⁴⁹ Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî*, 106-107

⁹⁵⁰ Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî*, 106-107.

uygun davranarak bütün esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bıraktı. Fakat insanlar, Hz. Peygamber'in bu davranışını önceki uygulamaların bir devamı olarak algılayıp âyetin sınırlama içermediğini vehmine kapıldılar. Zaten bundan kısa bir süre sonra Hz. Peygamber vefat etti ve sahâbe döneminde ifâde edilenlerden dolayı hiç kimse âyeti araştırmadı. Bu meselede olduğu gibi diğer bazı konularda da benzer durumlar olmuştur. Nitekim yasaklanmasına rağmen hiç kimse içkinin haram kılındığını anlamadığından içkinin haramlığı üç defa tekrarlandı. Bunun gibi pek çok kişi tarafından bilinmediğinden ümmülveled olan cariyeleri satmak yasak olmasına rağmen Hz. Ömer'in ilk dönemlerine kadar devam edildi. Aynı şekilde sahâbeden bazısı mut'a nikâhının haram olduğunu bilmiyordu. Bunun yanı sıra Raşid Halife'ler döneminde bu âyeti araştırma fırsatı doğmadı. Çünkü Hz. Ebû Bekir dönemi (632-634), irtidad hareketini bastırmakla geçti. Hz. Ömer (634-644) ile Hz. Osman (644-656) dönemlerinde yapılan savaşlar merkezi yönetimden uzak diyarlarda oldu. Hz. Ali (656-661) zamanında ise iç savaş baş gösterdi. Daha sonradan genler ise Muhammed sûresi 4. âyetin mensûh olduğunu söylemek zorunda kaldılar. Hiç şüphesiz bunların düşüncesine göre İslâm, esirlerin köleleştirilmesine cevaz vermiştir. Fakat böyle düşünceleri, bunun, Allah katından nazil olan bir hüküm olduğunu göstermez.⁹⁵¹

Özetle Ahmed Han'a göre, kölelik, insan doğasına aykırı bir durumdur. Çünkü insan hür ve akıllı bir varlık olup zihnî ve fizikî kabiliyetlerle donatılmış ve bu kabiliyetlerin kontrolü tamamen kendisine verilmiştir.⁹⁵² Bu nedenle Hz. Peygamber, kölelerin içinde buldukları kötü durumu düzeltmek için elinden gelen tüm gayreti göstermiştir.⁹⁵³ Esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi, Muhammed sûresi 4. âyeti ile Hicrî 8. yılda yasaklanmıştır.⁹⁵⁴ Bu nedenle fidye verme imkânı olmayan esirleri karşılıksız salıvermek lazım.⁹⁵⁵ Bazı âyet ve hadislerde zikredilen '*abd, emet, fekku rakabe, mâ meleket* vb., ifâdeleri esirlerin köleleştirilmesine

⁹⁵¹ Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî*, 156-157.

⁹⁵² Pâni-Pütî, *Makâlat*, IV, 361-362. Ayrıca bkz: Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî*, 2, 20.

⁹⁵³ Sir Seyyid Ahmed Han, *el-Hütebâtü'l-Ahmediyye fi'l-Arabi ve's-Sireti'l-Muhammediyye*, Sir Syed Academy Aligarh Muslim University, Aligarh 2003, 178. Ayrıca bkz: Bashir Ahmad Dar, *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan*, Institute of Islamic Culture, Lahor-Pakistan 1957, 125-126.

⁹⁵⁴ J. M. S. Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*, Lahor 1958, 37-38.

⁹⁵⁵ Mutî'u'r-Rahman, "Mevkifu Seyyid Ahmed Han min Mes'leti'r-Rükiyyeti fi'l-İslâm ve'r-Reddi âla Metâ'ini'l-İstişrak havleha fi Dev'i Kitâbihi İbtâl-i Ğulamî", *Mecelletu el-Mecme'u'l-İlmi el-Arabî el-Hindî*, c: XXXVII, sayı: 1, Aligarh-Hindistan 2017-2018, 211.

dayanak gösterilmesi ise doğru değildir. Zira öteden beri Araplarda uygulanmakta olan kölelik ve kölelere dair hükümler, Muhammed sûresi 4. âyetin nazil olmasıyla son bulmuştur. Dolayısıyla bu âyetin nüzûlü ile köleleştirme, nihaî bir şekilde yasaklanmıştır. Çünkü âyet, esirlerin akıbetini karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma ile sınırlamaktadır. *Hasr* ifâde eden “لَا” edatından dolayı, bu iki seçenek dışında başka bir yola başvurulamaz. Bu da gösteriyor ki esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi bu âyetin inişinden sonra yasaklanmıştır.⁹⁵⁶

Nebhânî, yukarıdaki yaklaşımdan farklı olarak, çocuk ve kadınlardan müteşekkil olan *sebyin* köleleştirilebileceğini, savaşa iştirak edip esir alınanların ise köleleştirilemeyeceğini savunur. Nebhânî, bu görüşünü Hz. Peygamber’in hiçbir erkeği köleleştirmemesine dayandırdığını belirtir.⁹⁵⁷ Ona göre, tek istisna müşrik Arap esirleri ve *sebylerdir*. Çünkü Hicrî 9. yılın Zilhicce ayının 9’undan ve dört yasak ay bittikten sonra ta kıyamete kadar ya İslâm’a girerler ya da öldürülürler. Başka bir ifâdeyle onlardan ne esir ne de *seby* alınır. Bu tarihten önceki müşrik Araplar ise bu hükme tabi değildiler. “Hz. Peygamber, Arapları köleleştirdi” şeklindeki rivâyetler ise bu âyetlerin (Tevbe, 9/2, 5; Fetih, 48/16) nüzûlünden önce vuku bulmuştur.⁹⁵⁸ Ayrıca Hayber’de savaşçılarla beraber olanlar, *seby* edildi. Erkekler ise esir alındılar. Fakat diğer esirleri bıraktığı gibi, burada da erkek savaş esirlerini bıraktı. Hz. Peygamber’in tüm uygulamaları onun erkek savaşçıları esir aldığını, onlara refakat eden kadın ve çocukları ise *seby* ettiğini gösterir. Bunların dışındaki erkek ve kadınları ise ne esir ne de *seby* olarak almıştır. Böylece Hz. Peygamber’in esirlerle ilgili uygulamaları, Muhammed sûresi 4. âyetine muvafık olduğu açıkça ortaya çıkar. Nebhânî’ye göre, savaşçılara refakat eden kadın ve çocuklara, esirler hukuku değil, ganimet hukuku uygulanacağından köleleştirilebilirler.⁹⁵⁹ “*Arapları köleleştirmek caiz olsaydı, bugün olurdu*” şeklindeki rivâyet, çok zayıftır. Buna mukabil, “Rasûlullah Araplardan erkekler hariç kadın ve çocukları köleleştirdi” şeklindeki hadis ise sahihtir. Ancak bu, Arapların

⁹⁵⁶ Ahmed Han, *İbtâl-ı Ğulamî*, 63-64. Ayrıca bkz: Özgür Kava, “Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi”, *Divân İlmî Araştırmalar*, sayı: 14, (2003/1), 156.

⁹⁵⁷ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 188.

⁹⁵⁸ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 191.

⁹⁵⁹ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 279.

dışındakilerin köleleştirilemeyeceği anlamına gelmez. Çünkü şer'î kaideye göre özel sebepler değil, lafızların genel ifâdeleri dikkate alınır.⁹⁶⁰

3.2.2. Öldürmeye Şartlı Cevaz Verenler

Muasır bazı âlimler, esirlerin öldürülmesine şartlı cevaz vererek farklı bir görüş sergilemişlerdir.

Prensip olarak esirlerin öldürülmemesi gerektiğini, ancak yaşamaları ve serbest bırakılmaları tehlikeli olan, önceden ağır suç işlemiş esirlerin öldürülebileceğini belirten Süleyman Ateş, Bedir esirlerinden Ukbe ile Nadr b. Hâris'i bu görüşüne delil olarak gösterir.⁹⁶¹

Bir esirin, esir sıfatıyla öldürülemeyeceğini⁹⁶² ifâde eden Muhammed Hamidullah, ilgili şahısların öldürülmelerini⁹⁶³ şu gerekçeye dayandırır: “Anlaşıldığı kadarıyla bunun nedeni vaktiyle Mekke'deki dinsel baskı döneminde bu kişilerin Müslümanları öldürmüş olmasıdır.”⁹⁶⁴ Başka bir eserinde ise şöyle der: Bunlar, savaş hukukunu aşarak işlenen suçlardan dolayı öldürüldüler. Nitekim her ikisi de İslâm'ın amansız düşmanı idiler ve serbest bırakılsaydılar İslâm için tehlikeli olabilirdi.⁹⁶⁵

Bedir esirleriyle ilgili sahâbenin farklı tekliflerde bulunmalarını ve Abdullah b. Revâhe'nin eski Arap örfüne göre bir öneride bulunmasını Kur'ân'da bu konuda o zamana kadar açık bir hükmün bulunmamasına bağlayan Edğîrî,⁹⁶⁶ Hz. Peygamber'in esirlerle ilgili tavrını tarihte savaş esirlerinin yargılandığı ilk yargılanma olarak gösterir.⁹⁶⁷ Ona göre, yukarıda işaret edilen iki şahsın öldürülmesi savaş durumuyla ilgili değildir. Onlar şahsi suçlarından dolayı idam edildiler.⁹⁶⁸ Ebû Azze ise, savaştığı ve esir alındığı için değil, verdiği söze ihanet ettiğinden dolayı öldürülmüştür.⁹⁶⁹ Edğîrî, son yaklaşımının haklı ve yerinde bir uygulama olduğunu göstermek adına şöyle bir açıklamada bulunur: Günümüz devletler hukukuna göre de

⁹⁶⁰ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 280.

⁹⁶¹ Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, V, 2442, III, 1102.

⁹⁶² Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 268.

⁹⁶³ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 663.

⁹⁶⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 193.

⁹⁶⁵ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 268.

⁹⁶⁶ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 94.

⁹⁶⁷ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 97.

⁹⁶⁸ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 144.

⁹⁶⁹ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 146, 311.

esirin kendisini salıveren devletle tekrar savaşmama şartıyla salıverilmesi halinde, tekrar esir alındığında cezası hep idamdır.⁹⁷⁰

Nebhânî, Muhammed sûresi 4. âyeti gereği esirlerin karşılıklı veya karşılıksız serbest bırakılmaları gerektiğini belirtmesine⁹⁷¹ karşı bazılarının Hz. Peygamber tarafından ölüm cezasına çarptırılmasının esirleri öldürmek olarak değil, Müslümanlara zarar verme ve diğer bazı sebeplere binaen yapıldığını ifâde eder.⁹⁷²

Ra'fet Sa'id⁹⁷³ ve Ahmed Cemal el-Ömerî'ye⁹⁷⁴ göre, Ukbe b. Ebî Mu'ayt ile Nadr b. Hâris, savaş suçlusu oldukları için öldürülmüşlerdir. Karadâvî ise, genel olarak esirleri öldürmenin caiz olmadığını ifâde etmekle birlikte Bedir esirlerinden Ukbe b. Ebi Mu'ayt ile Nadr b. Hâris'in ve Mekke Fethi sırasında ölüm fermanı verilenlerin esir oldukları için değil, daha önceleri İslâm aleyhinde yürüttükleri faaliyetlerinden dolayı öldürüldüklerini belirtir.⁹⁷⁵

Esirlerin öldürülmesine şartlı cevaz veren Mikâ'ya göre aşağıdaki durumlar hariç esirleri öldürmek caiz değildir:

1. Daha önce işledikleri suça karşılık haklarında kısas cezası verilenler,
2. Esir düşmeden önce düşmanlık ve zarar vermede aşırıya gidenler,
3. Bir daha savaşmamaya dair verdiği sözü yerine getirmeyenler,
4. Müslümanları alaya alanlar vb.⁹⁷⁶

Fidye almak için çok sayıda esir alınmasını ve düşman tarafından az sayıda kişinin öldürülmesini Enfâl 67. âyette geçen itâbın sebebi olarak açıklayan Mikâ, bunun, vakıada Allah'ın muradına muhalif olmadığını belirtir. Çünkü daha sonra nazil olan Muhammed sûresi 4. âyette, Müslümanları *menn* veya *fidâ* arasında muhayyer bırakılarak esirlerin öldürülmesinde ısrar edilmedi. Enfâl, 67. âyeti ise, fidye almanın haram olduğunu ve esirleri öldürmenin gerektiğini veya caiz olduğunu

⁹⁷⁰ Edgîrî, *Hükmü'l-Esra*, 100.

⁹⁷¹ Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 186.

⁹⁷² Nebhânî, *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, II, 187-188.

⁹⁷³ Muhammed Ra'fet Sa'id, *es-Silmu ve'l-Harbu ve'l-Alakâtü'd-Devliyye fi Nüsûsi'l-Kitâb ve's-Sünne ve's-Sebil el-'Amelî fi Tahkikiha*, 1. Baskı, Darü'l-Menâr, yy. 1992, 82.

⁹⁷⁴ Ahmed Cemal el-Ömerî, *Edebü'l-Harbi ve's-Silmi fi Süreti'l-Enfâl*, 1. Baskı, Darü'l-Maârif, Kahire 1989, 221.

⁹⁷⁵ Karadâvî, *Fıkhü'l-Cihâd*, II, 974-976.

⁹⁷⁶ Ebû Bekir İsmâil Muhammed Mikâ, *Mebâdiü'l-İslâmi ve Menhecühu fi Kadâya's-Silmi ve'l-Harbi ve'l-Alakâtü'd-Düveliyye ve'l-İsaniyye*, 2. Baskı, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1410, 137-138.

göstermez. Muhammed 4. âyeti ile Enfâl 67. âyeti arasında görünürde var olan çelişki ancak bu şekilde giderilir.⁹⁷⁷

3.2.3. Köleleştirmeyi Misilleme Dairesinde Temellendirenler

İslâm'ın köleliği en aza indirmek için çok uğraştığını,⁹⁷⁸ ancak belirli nedenlerden dolayı köleliği tamamen yasaklayamadığını belirten muasır birçok âlime göre,⁹⁷⁹ İslâm, savaş esirliği dışındaki köleleştirme kaynaklarını kuruttu, savaş esirleri uygulamasını da kaldırmayı planladı; ancak sosyal ve ekonomik, dünya konjonktürü ve siyasî sebepler, iç hürriyet, tedricilik ve ferdi sebep, diğer devletleri savaştan caydırıcılık, fazla kan dökülmesini önlemek ve İslâmlaştırma siyaseti gibi nedenlerden dolayı bunu yasaklamadı.⁹⁸⁰ Buna göre İslâm, mevcut kölelik durumunu düzenlemiş, sebeplerini bir hayli daraltmış;⁹⁸¹ daha önceleri köle olan ve onlardan doğan çocuklar ile Müslümanlarla savaşır esir düştükten sonra köleleştirilenlerden doğan çocukları köle kabul etmiştir.⁹⁸²

Muhammed Hamidullah, Muhammed Ebû Zehra (ö. 1974), Abdullatif Âmir, Seyyid Sâbık (ö. 2000), İsmâil Muhammed Mikâ, Vehbe Zuhaylî, Ahmet Özel, Tahsin Fendoğlu, Ahmet Yaman ve diğer pek çok kişi esirlerin köleleştirilmesini misilleme çerçevesinde dillendirilmişlerdir.

İslâm'ın, köleliği asgari düzeye indirmek için çok çaba sarfettiğini, ancak tamamıyla kaldıramadığını ifâde eden Muhammed Hamidullah,⁹⁸³ bunun gerekçesini şöyle açıklar: “İslâmiyet köleliği, eski medeniyetlerde ve çağdaşı güçlü devletlerde yerleşmiş ve tabii kabul edilmiş bir konumda bulunduğu için onu tek taraflı ve kesin bir kararla kaldırma yönüne gitmeyip zaman içinde ortadan kalkmasına imkân verecek bir zemin oluşturma yolunu seçti.”⁹⁸⁴ Şu ifâdelerinde ise esirlerin

⁹⁷⁷ Mikâ, *Kadâya's-Silm*, 136-137.

⁹⁷⁸ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 273.

⁹⁷⁹ Fazlur Rahman, *İslâmî Yenilenme I*, 66.

⁹⁸⁰ Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 304-311. Karşılaştırma için bkz: Ulvan, *Nizamü'r-Rikk*, 70-77.

⁹⁸¹ Akyüz, Engin, “Kölelik ve Câriyelik”, IV, 179.

⁹⁸² Derveze, *Sîretü'r-Rasûl*, II, 429.

⁹⁸³ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 273.

⁹⁸⁴ Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 238. Devamında ise şöyle der: “Ele geçirilecek savaş esirlerinden köle olarak faydalanılacağını bilmek savaş esnasında gereksiz kan dökme işini belirli ölçüde önlemekte, ayrıca bu durum savaşın sona ermesinden sonraki esir katliamına da mani olmaktadır. Çünkü galip askerin bu sırada esir öldürmesi hissesine düşecek ganimet payını azaltmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Köleliği tek taraflı bir kararla kaldırmanın o dönemde

köleleştirilmesini, ölümün alternatifi olarak takdim eder: “Şu halde savaş esirlerinin karşılıklı veya karşılıksız serbest bırakılması mümkün olmadığı zaman geriye iki yoldan biri kalmaktadır: Öldürülmek veya köle olarak yaşamak. Buna göre kölelik ölümün alternatifi olarak ortaya çıkar.”⁹⁸⁵

Konuya dair Muhammed Ebû Zehra'nın görüşü şöyledir: Kur'ân'da belirtildiğine göre, komutan veya yetkili kişi esirler konusunda, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma arasında seçim yapma hakkına sahiptir. Fidye, esir takası veya bir mal-bedel karşılığında olabilir. Köleleştirmenin üçüncü şık olarak zikredilmemiş olması, Kur'ân-ı Kerim'in esirlerin köleleştirilmesine müsaade etmediği anlamına gelmektedir. Hatta açık ifâdeyle olmasa da işaret yoluyla bunu yasakladığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber de hiçbir özgür insanı köleleştirmedeği gibi Cahiliye döneminde yanında bulunan veya daha sonra kendisine hediye edilen tüm köleleri özgürlüklerine kavuşturmuştur. Bu durumda nasıl oldu da İslâm toplumunda kölelik ortaya çıktı? şeklindeki soruya ise şöyle cevap verir: “Kur'ân nassları (âyetleri), yasaklama yönünde bir eğilim gösterse de köleleştirmeyi açık bir şekilde haram kılmamıştır. Hz. Peygamber de köleleştirme yoluna gitmemişse de bunu yasaklamamıştır.”⁹⁸⁶ Bu nedenle misilleme dairesinde hareket etmek gerekir. Buna göre, şayet düşman köleleştirme yoluna başvurursa, Müslümanlar da misilleme çerçevesinde esirleri köleleştirebilirler. Buna mukabil şayet köleleştirme yoluna başvurmazsa, Müslümanlar da savaş esirlerini köleleştiremezler. Çünkü bu, sınırı

Müslüman toplumun aleyhine bir durum ortaya çıkaracağı açıktır.” (Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 238)

⁹⁸⁵ Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 238. Hatta Hamidullah, bu hususta şöyle bir öneride bulunur: “Aslında, köleliğin yeniden canlandırılmasının insanlığın hayrına olabileceği şartlar da oluşabilir. Meselâ bir millet, kendisinin dışındaki tüm yabancıların aşağılık ve hayvandan da aşağı bir muameleye müstahak olduğuna dinî bir kanaat olarak inanır ve aynı zamanda insanlık konusunda asil görüşleri olan yetkin kimselerin tavsiyelerine kulak vermezse; derisinin rengine bakarak Allah'ın yaratıklarına aşırı önyargı ile yaklaşır ve onları dışlayan bir tavır içine girerse, insanlık düşmanı böyle bir millete karşı gelmek, bunları köleleştirmek ve renk, ırk veya dil konusunda peşin fikirleri olmayan bir başka devletin mandasına almak için uluslararası çapta harekete geçmek insanlığın hayrınadır. Temennimiz böyle bir harekete mecbur kalınmamasıdır.” Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 275.

⁹⁸⁶ Muhammed Ebû Zehra, “el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm”, *Mecelletü'l-Ulûm el-Kanûniyye ve'l-İktisadiyye* (Külliyetü'l-Hükûk Camiatu Aynü's-Şems), c: VI, sayı: 2, Temmuz Mısır 1964, 413; Muhammed Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1995, 38.

aşmak olur ki bu da zaten yasaktır.⁹⁸⁷ Ayrıca köleleştirmenin ilgasına yönelik bir anlaşma varsa bu durumda da Müslümanlar, hiç kimseyi köleleştiremezler.⁹⁸⁸

Âmir ise, Enfâl sûresi 67. âyetin esirleri öldürmeye delâletinin kesin olmadığını, Muhammed sûresi 4. âyetin ise, esirlerin akıbetlerinin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma ile sınırlandırdığını ifâde etmektedir. Ona göre, Hz. Peygamber'in uygulamaları ve esirlere yönelik sarf ettiği sözler önemli olmakla birlikte onun uygulamaları daha ziyade hadisenin şartlarıyla bağlantılıdır. Bu nedenle Hz. Peygamber, bazı esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmış, diğer bazılarını ise öldürmüştür. O, tüm bunları İslâm toplumunun lideri olarak yapmıştır. Hz. Peygamber'in bu tür uygulamaları, daimi bir teşrî sayılmaz. Aksine bunlar liderin verdiği siyasî hükümler olup maslahata veya örf'e göre değişebilen kararlar türündendir.⁹⁸⁹ Esirleri öldürme veya köleleştirme ise ancak düşman tarafının buna tevessül etmesi halinde caizdir.⁹⁹⁰

Seyyid Sâbık'ın esirlerin köleleştirilmesine dair görüşü şöyledir: Kur'an'da köleleştirmeyi helal kılan tek bir âyet dahi yoktur. Aksine Kur'an, özgürleştirmeye çağrıda bulunmuştur. Rasûlullah ise hiçbir esiri köleleştirmemiş, aksine Mekke Fethi ile Benî Mustalik ve Huneyn gazvelerinde ele geçirdiği esirleri serbest bırakmıştır. Aynı şekilde Cahiliye döneminden kalma elinde bulunan ve kendisine hediye edilen tüm köleleri de azat etmiştir. Fakat Raşit Halifelerin bazı esirleri misilleme prensibi çerçevesinde köleleştirdiği vaki olmuştur.⁹⁹¹

Savaş esirlerinin misilleme dairesinde köleleştirilebileceği görüşünü benimseyen Mikâ'ye göre, İslâm dini, savaş sonucunda ele geçirilen esirler hariç eski topluluklarda yaygın bir şekilde kullanılan köleleştirme yollarının tamamını ilga etmiştir. İslâm bu yolu kapatamazdı. Çünkü düşman, Müslüman esirleri köleleştirip ülkelerine götürdüklerinde, Müslümanların da onlara karşılık verebilecekleri bir silahı ellerinde bulundurmaları gerekirdi. Aksi takdirde pek çok Müslüman, düşmanın elinde köle olarak kalırdı. Dolayısıyla düşmana misilleme olsun diye

⁹⁸⁷ Ebû Zehra, "el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm", 413, 333-334; Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 122-123, 38-39.

⁹⁸⁸ Ebû Zehra, "el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm", 334; Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 39.

⁹⁸⁹ Âmir, *Ahkâmu'l-Esra*, 13.

⁹⁹⁰ Âmir, *Ahkâmu'l-Esra*, 210.

⁹⁹¹ Seyyid Sâbık, *Fıkhü's-Sünne*, III, 63.

esirlerin köleleştirilmesi mubah kılınmıştır. Bu, düşmana karşı kullanılacak siyasî bir kart olmasının yanı sıra, vakiada köleştirme sayısında da bir azaltmaya yol açmaktadır. Mikâ'ye göre, esirleri köleştirmenin nedeni, kâfir olmalarıdır. Özgürlüklerini yanlış yerlerde kullandıkları için, cezalandırma olarak da bundan mahrum bırakılmaları gerekir.⁹⁹² Fakat Mikâ'nın şu değerlendirmesinin yukarıdaki ifâdeleriyle çeliştiğini belirtmek isteriz: "İslâm'ın mubah kıldığı kölelik, önceki kölelikle hiçbir ilgisi yoktur. Bu nedenle köleliği vacip veya farz kılacak ne Kur'ân'dan ne de sünnetten hiçbir nass bulunmamaktadır. Aksine Kur'ân'da esirlerle ilgili açık hüküm, karşılıksız veya fide karşılığında serbest bırakmaktır. Bu yüzden pek çok âlim, İslâm'da bu iki alternatif dışında esirlere başka bir hükmün uygulanmayacağını belirtmiştir."⁹⁹³

Zuhaylî, zarurî durumlar dışında esirleri öldürülmenin caiz olmadığını, köleliğin ise, zaten kaldırıldığını ve eski dönemlerde de misilleme çerçevesinde uygulandığını belirtmektedir.⁹⁹⁴

Ahmet Özel'e göre, İslâm'da esirlerle ilgili temel hüküm karşılıksız veya fide karşılığında serbest bırakmaktır. Hz. Peygamber'in o günün şartları çerçevesinde kadın ve çocuklara köle statüsüne alması ise son derece sınırlı olmuş, fakat o hiçbir ergin erkeği köleleştirmemiştir. Ancak daha sonra fetihlerin genişlemesiyle erkekleri köleştirme yoluna gidilmiştir.⁹⁹⁵ Çağın şartlarından etkilendikleri ve misilleme kapsamında bunu muhafaza etmek zorunda kaldıkları için fukaha buna öldürmeyi de eklemişlerdir.⁹⁹⁶

Tahsin Fendoğlu esirlerin köleleştirilebilmesi için şu şartlardan söz eder:

1. Yapılan savaşın meşrû olması.
2. Misilleme dairesinde hareket edilmesi.
3. Dünya konjonktürü, maslahat ve kamu yararının bulunması.
4. Yetkililerin usulüne uygun kararının var olması.

⁹⁹² Mikâ, *Kadâya 's-Silm*, 138-139.

⁹⁹³ Mikâ, *Kadâya 's-Silm*, 1139.

⁹⁹⁴ Zuhaylî, *Âsârü 'l-Harb*, 461, 420-421.

⁹⁹⁵ Özel, *Savaş Esirleri*, 87-88; Özel, "Esir", XI, 387.

⁹⁹⁶ Özel, *Savaş Esirleri*, 83-84; Özel, "Esir", XI, 387.

Devamında ise şu değerlendirmede bulunur: “Bu şartlardan birinin yokluğu halinde savaşta alınan esirlerin tarihte, köle–cariye statüsüne konulması mümkün değildir. Bugün dünyada kölelik ve cariyeliğin kaldırılmış olması, İslâm hukukunun bir hedefinin daha gerçekleşmiş olmasından başka bir şey değildir.”⁹⁹⁷

“Esirlerin köleleştirilmesi, dünyada cari olan uygulamaların misliyle yansıtılmasından başka bir şey değildir” diyen Yaman’ı⁹⁹⁸ da bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Konuya dair *Kur’an Yolu* adlı tefsirde de, esirlerin köleleştirilmesi misilleme çerçevesinde açıklanır.⁹⁹⁹

Öte yandan Ahmed Cemal el-Ömerî, esirleri öldürmenin veya köleleştirmenin misilleme prensibi çerçevesinde yapıldığı görüşüne karşı çıkmıştır. Ona göre, Hicrî 12. yüzyıldan sonra dillendirilen bu görüşü sahâbe, tâbiîn ve tebeu’t-tâbiîn sözlerinde bulmak imkânsızdır.¹⁰⁰⁰ Esirleri öldürmenin veya köleleştirmenin Hz. Peygamber döneminde mubah olup daha sonra yasaklandığını söylemek, vefat ettiğinde dinin kemale ermediğini; hayatta iken haram olduğunu ileri sürmek ise, sahâbe ve Raşit Halifelerin onun emrine muhalefet ettikleri anlamına gelmektedir.¹⁰⁰¹

3.2.4. Öldürmeyi veya Köleleştirmeyi Siyaset-i Şer’îye Çerçevesinde Açıklayanlar

Yukarıda ifâde edilen yaklaşımlara mukabil Abdullah Nasih Ulvan (ö. 1987), Muhammed Hayr Heykel ve muasır diğer bazı âlimlere göre, esirleri öldürmek veya köleleştirmek caizdir. Ancak devlet yetkilisi, siyaset-i şer’îye gereği esirlerle ilgili karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmayı; öldürme veya köleleştirmeye tercih edebilir.

Ulvan’a göre; İslâm, savaş esirleri hariç köleleştirmenin tüm yollarını kurutmuştur. Savaş esirlerinin köleleştirilmesi ise uluslararası yaygın bir uygulama olduğu için İslâm, bu kaynağı kurutamazdı.¹⁰⁰² Müslüman esirler, düşmanın elinde köleleştirilip özgürlükleri ellerinden alınırken İslâm, eline geçen esirleri serbest bırakamazdı. Böyle bir durumda en adil, hatta yegâne davranış misliyle karşılık

⁹⁹⁷ Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 18.

⁹⁹⁸ Yaman, *Devletler Hukukunda Savaş*, 170.

⁹⁹⁹ Karaman, *Kur’an Yolu*, V, 47-48.

¹⁰⁰⁰ Cemal el-Ömerî, *Edebü'l-Harb*, 273.

¹⁰⁰¹ Cemal el-Ömerî, *Edebü'l-Harb*, 274.

¹⁰⁰² Ulvan, *Nizamü'r-Rikki fi'l-İslâm*, 17.

vermektedir.¹⁰⁰³ Savaş esirlerini köleleştirmenin yasaklanması –bazılarının zannettikleri gibi– bu sistemin tümünden ilga edildiği ve şer’î açıdan bir daha uygulanamayacağı anlamına gelmez. Aksine devlet yetkilisi, siyaset-i şer’îye gereği esirlerle ilgili karşılıksız veya karşılıklı serbest bırakmayı köleleştirmeye tercih etmiştir. Şayet bir gün gelir de savaş esirlerinin köleleştirilmesi uygulamasına geri dönülürse, bu uygulamaya misliyle karşılık verilecektir.¹⁰⁰⁴

Heykel’e göre de, savaş esirlerini öldürmek veya köleleştirmek caizdir. O, Hz. Peygamber’in sahâbeyle Bedir esirlerinin durumunu istişare etmesini, bazı esirlerin öldürülmesini ve Bedir esirleriyle ilgili olarak Hz. Peygamber’e nisbet edilen “*Bu adamları fidye almadan veya boyunlarını vurmadan elinizden kaçırmayın.*”¹⁰⁰⁵ talimatını bu yaklaşımının delilleri arasında zikreder.¹⁰⁰⁶ Ayrıca köleleştirmenin misilleme dairesinde yapıldığını ileri sürenlere katılmadığını¹⁰⁰⁷ ifade eden Heykel, şer’î delillere göre maslahat gereği veya Müslümanların uluslararası bir antlaşmaya bağlı olmaları halinde köleleştirmenin yasaklanabileceğini belirtir.¹⁰⁰⁸

Karadâvî ise, esirleri köleleştirme hususunda toplumun faydası gözetilerek siyaset-i şer’îye babından esirleri köleleştirmenin zorunlu değil, caiz olduğunu belirtir. Çünkü eski zamanlarda kölelik sistemi diğer toplumlarda yaygındı. Düşmanın esirleri köleleştirdiği halde, onu yasaklamak Müslümanların yararına değildir. Bu nedenle Müslümanlar, bazı düzeltmelerle birlikte köleleştirmeyi ilga etmediler ve bunu sadece savaş esirlerine uyguladılar.¹⁰⁰⁹

Esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi ile ilgili yukarıda ifade edilen yaklaşımlara katılmadığımızı belirtmek isteriz. Çünkü İslâm aleyhinde faaliyet göstermenin cezası ölüm olamaz. Bunun yanı sıra, esirlerin savaş suçlusu oldukları için öldürülebilecekleri iddiasının ise gerçeği yansıtmamaktadır. Aksi takdirde bütün esirleri öldürmek gerekecektir.

¹⁰⁰³ Ulvan, *Nizamü’r-Rikki fi’l-İslâm*, 18.

¹⁰⁰⁴ Ulvan, *Nizamü’r-Rikki fi’l-İslâm*, 26.

¹⁰⁰⁵ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, V, 1732; Vâkıdî, *Megâzî*, I, 109–110.

¹⁰⁰⁶ Heykel, *el-Cihâd ve’l-Kitâl*, III, 1545-1547.

¹⁰⁰⁷ Heykel, *el-Cihâd ve’l-Kitâl*, III, 1423-1425.

¹⁰⁰⁸ Heykel, *el-Cihâd ve’l-Kitâl*, III, 1550-1551.

¹⁰⁰⁹ Karadâvî, *Fikhü’l-Cihâd*, II, 974.

Çözüm olarak sunulan misilleme dairesinde hareket etme görüşü da, delilden yoksundur. Şöyle ki; Kur’ân-ı Kerim’de, cezalandırmada mütekabiliyet prensibine değinen pek çok âyet mevcuttur.¹⁰¹⁰ Bakara 194, Nahl 126, Hac 60 ve Şûra 40. âyetlerine baktığımızda, bunların dünya hayatına ait hükümlerden söz ettiği anlaşılmaktadır. Bakara sûresi 194. âyette, haram ayda savaş yasağı, o yasağa saygı gösterenlere uygulandığı, yasakların karşılıklı olduğu, saldırı yapanlara denk bir saldırı yapılması gerektiği bildirilmiş ve son olarak Allah’tan çekinip korunmak gerektiği emredilmiştir. Başka bir ifâdeyle âyette cezalandırmada mütekabiliyet prensibi, takvayla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle Uhud Gazvesi’nde Hz. Hamza’ya müsle yapılmasına rağmen¹⁰¹¹ Hz. Peygamber, düşmandan hiçbirine müsle yapmayı düşünmediği gibi hayvanlara,¹⁰¹² hatta saldırgan köpeklere bile müsle yapılmasını yasaklamıştır.¹⁰¹³ Nahl sûresi 126. âyette, Müslim – Gayr-ı Müslim ayrımı gözetilmeksizin ceza verilmesi halinde suça denk bir cezanın verilmesi gerektiği, ancak sabretmenin daha iyi olduğu ifâde edilmiştir. Hac sûresi 60. âyette, yapılan saldırıya misliyle karşılık veren kişi yine de saldırıya uğrarsa Allah’ın ona yardım edeceği bildirilmiştir. Şûra sûresi 40. âyette ise, kötülüğün cezası, dengi bir kötülük olduğu belirtilmiş ve bağışlayıp arayı düzeltenlerin karşılığını Allah’ın vereceği müjdesi verilmiştir.

İlgili âyetlerde ifâde edildiği üzere cezalandırmada misil, yani denkliğin olması şarttır. Suça misliyle mukabelede bulunma halinde haddi/meşrû sınırı aşma ihtimali ortaya çıkarsa, zarara zararla karşılık vermek caiz değildir.¹⁰¹⁴ Öte yandan İslâm’daki suçun şahsiliği,¹⁰¹⁵ yani failin cezadan bizzat sorumlu olduğu ve failin

¹⁰¹⁰ Bkz: Bakara, 2/194; En’âm 6/160; Yûnus, 10/27; Nahl, 16/126; Hac, 22/60; Neml, 27/90; Mü’min, 40/40; Şûrâ, 42/40.

¹⁰¹¹ Hatta Hind’in, Hz. Hamza’nın karaciğerini dişleriyle çiğnediği, burnunu, kulaklarını (İbn Hişâm, *Sîre*, III, 43), erkeklik uzvunu kesip bilezik, halhal ve gerdanlık yapıp bunları takarak Mekke’ye girdiği haber verilmiştir Bkz: Ali Osman Ateş, “Asr-ı Saadet’te Dinler ve Gelenekler”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, II, 67; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 346.

¹⁰¹² Beyhâkî, *Sünenü’l-Kübrâ*, IX, 154; Müttakî el-Hindî Ali b. Hüsâmüddîn b. Abdülmelik, *Kenzü’l-Ummâl fi Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’al*, 5. Baskı, thk.: eş-Şeyh Bekrî Heyyânî ile Safve es-Sekâ, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1985, XV, 38.

¹⁰¹³ Ali b. Ebû Talib, *Nehcü’l-Belâge*, 4. Baskı, thk.: Subhî Salih, Darül’l-Kitâbi’l-Misrî – Dârü’l-Kitâbi’l-Lübnanî, Kahire – Lübnan 2004, 422. Ayrıca bkz: Hadîce, *el-İslâm ve’l-Alakât ed-Devliyye*, 192-193.

¹⁰¹⁴ Ahmet Özel, “İslam Hukuku ve Modern Devletler Hukukunda Mukabele Bilmisil/Misilleme/Karşılıklılık” *İHAD.*, sayı: 5, 2005, 63.

¹⁰¹⁵ Bkz: En’âm, 8/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

dışındaki üçüncü kişilerin suç olarak nitelendirilen davranış için cezalandırılmaması¹⁰¹⁶ esasına aykırı olacağından¹⁰¹⁷ köleleştirmede misilleme yoluna başvurulamayacağını söylemek mümkündür. Buna göre Müslümanlar, Gayr-ı Müslimler ile ilişkilerinde erdemlikle çelişmediği sürece misilleme ilkesi çerçevesinde davranabilirler.¹⁰¹⁸ Fakat insan onurunun çiğnendiği durumlarda ise Müslümanlar aynısını yapamazlar.¹⁰¹⁹ Buna göre, şayet düşman savaşta tüm ahlâkî ilkeleri hiçe sayıp kadın, çocuk, yaşlı sivilleri öldürürse veya kadınların ırzlarına el uzatırsa, Müslümanlar bu iğrençliklerde onlara uyamazlar. Çünkü Müslümanlar, Kur'ân'ın ahlâk esaslarına bağlı hareket etmekle mükelleftirler. Aynı şekilde eğer düşman Müslümanların ölümlerine müsle yapar veya alınan esirleri aç ve susuz bırakmak suretiyle ölüme mahkûm ederse, Müslümanlar misilleme ilkesi çerçevesinde aynı davranışlarda bulunamazlar.¹⁰²⁰

Öte yandan Amr b. Âs (ö. 43/664) ile Şürahbîl b. Hasane (ö. 18/639), Ukbe'yi bir patriğin başıyla birlikte Medine'ye gönderdiklerinde dönemin Halifesi Hz. Ebû Bekir, bu davranışa karşı çıkmıştır. Ukbe'nin, "Onlar da bize aynı şeyi yapıyorlar" demesi üzerine, Hz. Ebû Bekir şöyle cevap vermiştir: "Persler ile Bizanslıları örnek almak, öyle mi? Bana bir daha baş getirilmesin! Mektup ve haberin ulaştırılması yeterlidir."¹⁰²¹

Bugün devletler hukukunda yasaklandığı için savaş esirlerini köleleştirmenin caiz olmadığını ve şer'î delillere göre maslahat gereği veya Müslümanların uluslararası bir antlaşmaya bağlı olmaları halinde köleleştirmenin uygulamadan kaldırılabileceğini savunan yaklaşımlara karşı şöyle cevap vermek mümkündür: "Kölelik ve cariyeliğin Muhammed sûresi 4. âyetiyle kaldırıldığını bilmeyen bu

¹⁰¹⁶ Erdoğan, *Suç-Ceza Uygunluğu*, 49.

¹⁰¹⁷ Zelmî, *Esbabu İbaheti'l-A'mali'l-Cürmiyye*, XIV, 149.

¹⁰¹⁸ Ebû Zehra, "el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm", 399; Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 109.

¹⁰¹⁹ Ebû Zehra, "el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm", 330, 403; Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 113.

¹⁰²⁰ Ebû Zehra, "el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm", 400, 330-331; Ebû Zehra, *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, 109-110; Mikâ, *Kadâya's-Silm*, 130.

¹⁰²¹ Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IX, 223; Sa'îd b. Mansûr, *Sünenü'l-Kübrâ*, I, 245-246. Bazıları, Hz. Ebû Bekir'in yukarıdaki ifadesinde geçen "الكتاب والخبر" sözcüklerini "kitap ve sünnet" şeklinde aktarmıştır (Bkz: Ahmed Özdemir, *İslâm Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Murat Kitapevi, Ankara 2017, 160). Bunun hatalı olduğunu belirtmek gerekir.

âlimlere göre köleleştirme, Batılların icmâi ile haram olmuştur. Bu şekilde değiştirilebilen bir din nasıl Allah'ın dini olur!"¹⁰²²

Muhammed sûresi 4. âyeti gereği esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmak gerekir. Bu, düşmanı rahatlattığı gibi yeni bir savaşa gerekçe olarak gösterilmesini de önler. Dolayısıyla savaşmayan veya savaşacak durumda olmayanları esir almak doğru olmaz. Ayrıca düşman tarafı esirlerimizi öldürüyor veya kadın ve çocuklarımızı köleleştiriyor diye, biz de aynı şeyi yapamayız. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde¹⁰²³ belirtildiği üzere suçun şahsiliği esastır.

---

¹⁰²² Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 365.

¹⁰²³ Bkz: En'âm, 8/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

4. KADIN ESİRLERLE NİKÂH MESELESİ

Yaygın kanaate göre, savaş sonucu ele geçirilen esirler köleleştirilebilir. Bazıları, esirlerin köleleştirilmesini, olağanüstü durumlara benzetmiş,¹⁰²⁴ diğer bazıları ise, Kur'ân-ı Kerim'deki kölelerin özgürlüklerine kavuşturulmasının teşvik edilmesini, köleleştirmenin meşrûiyetini delilleri arasında saymıştır.¹⁰²⁵

Bazı tefsir âlimleri ise, esirlerin köleleştirilmesi meselesini *mâ meleket* kavramı üzerinden temellendirmeye çalışmışlardır.¹⁰²⁶ Buna göre, daha önceleri köle olanlar, onlardan doğan çocuklar ile Müslümanlar ile savaşır esir düştükten sonra köleleştirilenler ve bu şekilde köleleştirilenlerden doğan çocuklar, köledir.¹⁰²⁷ Bunun istisnası efendinin kendi cariyesinden doğan çocuk gösterilmiştir. Köle baba ile hür anneden doğan çocuk ise, genel kurala göre, hür sayılmıştır.¹⁰²⁸

Buna mukabil diğer bazılarına göre bu ifâdeyle, Kur'ân'ın indiği dönemde toplumda zaten var olan kölelik kavramına göndermede bulunulmuştur. Ancak bunu, köleliği kaldırmak ve durumlarını düzeltmek için kullanmıştır.¹⁰²⁹ Diğer bazılarına göre ise, Kur'ân-ı Kerim'deki *mâ meleket* terkibi ile kölelerle ilgili hükümlerin zamanı geçmiştir. Bu tür hükümler, zamana bağlı olduklarından, zamanın geçmesiyle hükümlerin geçerlilikleri de artık kalmamıştır.¹⁰³⁰

Kadın savaş esirleriyle birliktelik meselesine gelecek olursak, dört Sünnî mezhebe göre, henüz köleleştirilmeyen esir bir kadınla cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Köleleştirilen kadın esirlerle cinsel münasebet ise, ancak onun bir hayız görüp hamile olmadığı anlaşılması, hamile ise çocuğunu doğurması ile mümkün olur. Esir kadınlarla bu şartlar çerçevesinde ilişkide bulunmanın meşrû sayılması, köleleştirilmelerinden dolayıdır.¹⁰³¹ Bu anlayışta olanlara göre, bu şartlar altında gerçekleşecek bir ilişki, tecavüz değil; hukukî bir mesnede dayanan, hukuken

¹⁰²⁴ Bûtî, "er-Rikku fi'l-İslâm", 73.

¹⁰²⁵ Bûtî, "er-Rikku fi'l-İslâm", 72; Cevâd, *Ahkâmu'l-Esra*, 93.

¹⁰²⁶ Bkz: Elmalılı, *Kur'ân Dili*, VII, 132; Şinkîti, *Edvâü'l-Beyân*, VII, 448-449; III, 504-505.

¹⁰²⁷ Derveze, *Siretü'r-Rasûl*, II, 429.

¹⁰²⁸ Aydın, Hamidullah, "Köle", XXVI, 239.

¹⁰²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Cevap Veriyorum! (Gerçek Dini Arayanlarla Baş Başa)*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2002, 90.

¹⁰³⁰ Zelmî, *et-Tibyân*, V, 30; Zelmî, *Esbabu İbaheti'l-A'mal el-Cürmiyye*, XIV, 147. Karaman, *Kur'ân Yolu*, IV, 9.

¹⁰³¹ Özel, *Savaş Esirleri*, 64-65.

korunan ve belirli sonuçlar doğuran bir tür karı koca ilişkisi mahiyetindedir.¹⁰³² Bu husus, İslam Ansiklopedisinde şöyle ifade edilmiştir: “Efendinin câriyesini istifâş etmesi onun hakkı, kölenin de vazifesi olarak kabul edilmiştir. Bunu yasaklayan bir anlayışın köleliğin kabul edilip uygulandığı bir sistemde çözüm üretmediği ve fiilen geçerliliğe sahip olmadığı dikkate alınmalıdır. Evli veya özellikle bekâr bir kimse tarafından satın alınan ve onunla aynı evde yaşamasına izin verilen câriyenin efendisinin cinsî isteklerine karşı direnebileceğini ve bu hususta konulacak bir yasağın hukuk sistemi tarafından etkili bir tarzda kontrol edilebileceğini düşünmek fazla gerçekçi değildir.”¹⁰³³

Buna mukabil bazı âlimlere, *mâ meleket* kapsamına giren kadın savaş esirlerle ancak nikâh akdi yapılarak birlikte olunabilir.

4.1. NİKÂH AKDİNİ ŞART GÖRMEYENLERİN DAYANAKLARI

Esirlerin köleleştirilmesini kabul edenler, henüz köleleştirilmeyen kadın esirlerle cinsel ilişkide bulunmanın haram olduğunu ifâde etmekte, toplumda var olan cariyeler ile köleleştirilen kadın esirlerle nikâhsız birlikteliğin ise belirli şartlar altında caiz olduğunu savunmaktadırlar.

Cariyeler ile köleleştirilen kadın savaş esirleriyle nikâh dışı cinsel birlikteliği meşrû görenler, Kur’ân-ı Kerim’in bazı âyetlerinin yanı sıra Hz. Peygamber’in bazı uygulamalarını ve hadislerini bu görüşlerinin dayanakları arasında göstermektedirler.

4.1.1. Âyetler

Nisâ 3, 24; Mü’minûn 5-6 ve Ahzâb 50. âyetlerden hareketle cariyeler ile köleleştirilen kadın savaş esirlerinin cinselliklerinden nikâhsız yararlanabileceği ileri sürülmektedirler.

1. Nisâ Sûresi 3. Âyet

Nisâ sûresi 3. âyeti, pek çok âlim tarafından Kur’ân-ı Kerim’in nazil olduğu dönemde toplumda var olan cariyeler ile köleleştirilmiş kadın savaş esirlerinin cinselliklerinden nikâhsız istifâde edilebileceğinin delilleri arasında zikredilmektedir.

Âyet şöyledir:

¹⁰³² Özel, “Esir”, XI, 385.

¹⁰³³ Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 241. Ayrıca bkz: Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 168.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا

تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾

Âyetin delil alınan kısmı ise şöyledir:

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾

Müfessirlerin yaygın kanaatine göre, âyette zikredilen ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ ifâdesiyle cariyeler/köle kadınlar kastedilmektedir.¹⁰³⁴ Bu hususta İbn Abbas'tan şöyle bir görüş nakledilir: Önceleri bütün cariyelerle ilişkiye girmek helaldi, ancak daha sonra nazil olan Nisâ sûresi 22. âyeti ile buna bazı yasaklar getirildi.¹⁰³⁵

Bununla bağlantılı olarak ﴿أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ ibaresiyle ilgili dilsel açıdan temelde iki ihtimalden söz edilmektedir.

1. Bu âyet ifâdesi “فَوَاحِدَةً” sözcüğüne atfedilebilir. Bu durumda anlam şöyle olur: Allah, sayı bakımından bir kadın veya sahip olunan cariyeler arasında tercih yapmada mü'minleri serbest bırakmıştır.

2. Âyetin başındaki “فَانكِحُوا” fiiline atfedilebilir. Bu durumda anlam şöyle olur: Kişi, durumuna göre, evlenmek veya cariyelerle cinsel ilişkiye girmede serbesttir. Fakat evlenilecek kadınların aksine cariyelerde sayı sınırlaması yoktur.¹⁰³⁶

Öte yandan bazı âlimlere göre, âyette zikredilen “فَوَاحِدَةً” ifâdesi, mukadder olan “فَانكِحُوا” fiili ile mansuptur.¹⁰³⁷ Buna mukabil ilgili ifâdenin Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735), Hasan-ı Basrî, Ebû Amr (ö. 154/771)¹⁰³⁸ ve Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48) tarafından¹⁰³⁹ merfu “فَوَاحِدَةً” şeklinde okunduğu nakledilir.¹⁰⁴⁰ Son

¹⁰³⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, I, 357; İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 8; Abdülkerim el-Hafîb, *Tefsîr*, I, 692.

¹⁰³⁵ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 222-223. Ayrıca bkz: İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 921.

¹⁰³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IV, 227.

¹⁰³⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 373; İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 7; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, III, 172.

¹⁰³⁸ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 7.

¹⁰³⁹ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, III, 172.

¹⁰⁴⁰ Râzî, *Tefsîr*, IX, 182.

yaklaşımına göre, “فَوَاحِدَةً” sözcüğü mübtedadır, haberi ise mahzup olan “فِيهَا كِفَايَةٌ”, “كَافِيَةٌ” kelimeleridir¹⁰⁴¹ veya ilgili kelime, mahzup “تَكْفِيكُمْ” fiilinin failidir.¹⁰⁴² Böyle bir kıraatin olduğunu kabul etmeyen Taberî ise, ilgili ifâdenin merfu olarak da düşünölebileceğini belirtir.¹⁰⁴³

Diğer bazıları ise, “فَوَاحِدَةً” sözcüğünün, “فَانكِحُوا” fiili ile mansup olduğunu söylemekle birlikte “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi için, “وَطُؤُوا” yani onlarla ilişkiye girin fiilini takdir ederler. Çünkü milk-i yemin olan bir kadınla nikâh akdi yapılamadığı için bu fiili takdir etmek gerekir veya her iki ifâde de aynı fiil ile mansup olmuştur. Fakat birincisi evlenme; ikincisi ise cinsel birleşme anlamındadır. Bu durumda müşterek lafızlardan olan *nikâh* sözcüğü, farklı iki anlamda kullanılmış veya sözcüğün hem hakiki hem de mecazi anlamı bir arada kast edilmiştir.¹⁰⁴⁴ Fakat çokanlamlı sözcüklerin, aynı anda iki anlama da delâlet etmesi meselesi, usûl ve dil âlimleri arasında tartışma konusu olduğu ve çoğunluğun görüşüne göre, iki anlamın bir arada kastedilemeyeceği yönünde olduğunu belirtmek igerekir.¹⁰⁴⁵

Nisâ 3. âyette zikredilen “أَلَّا تَعُولُوا” ibaresi, haksızlık etmemek anlamındadır. İbn Abbas ile Hasan-ı Basrî'nin içinde bulunduğu pek çok âlimden nakledildiğine göre ilgili ifâde, haktan sapmamak anlamındadır.¹⁰⁴⁶ Hz. Âişe'den ifâdenin “أَلَّا تَجُورُوا” anlamında olduğunu rivâyet edilmesi de bunu desteklemektedir.¹⁰⁴⁷ Buna göre bu terkinin anlamı şöyledir: Birden fazla kadınla evlendiğiniz takdirde aralarında adil davranmaktan korkarsanız, birden fazla eşle evlenmeye son verin.¹⁰⁴⁸ Buna mukabil diğer bazıları, “أَلَّا تَعُولُوا” ifâdenesinin fakirleşmek anlamında olduğunu ileri sürerler.¹⁰⁴⁹ Çünkü aile fertleri az olduğunda masrafları da az olur. Malum olduğu

¹⁰⁴¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 37-38; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IV, 226.

¹⁰⁴² Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 59.

¹⁰⁴³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 373.

¹⁰⁴⁴ Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim Semîn el-Halebî, *Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk.: Ahmed Muhammed el-Harrat, Darü'l-Kalem, Dimaşk trs., III, 563.

¹⁰⁴⁵ Bkz: Gazzâlî, *el-Müstesfa*, III, 290-294.

¹⁰⁴⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 349.

¹⁰⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 860; Mâtürîdî, *Te'vilat*, III, 12; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 347-348; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 223.

¹⁰⁴⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 16.

¹⁰⁴⁹ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 255.

üzere bir kadının nafakası, iki, üç ve dört kadının nafakasından daha azdır; kişinin cariyesinin nafakası ise özgür bir kadının nafakasından daha kolaydır.¹⁰⁵⁰

Zeyd b. Eslem (ö. 136/754),¹⁰⁵¹ Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Şâfî,¹⁰⁵² Kisâî (ö. 189/805)¹⁰⁵³ ve İbnü'l-A'rabî (ö. 231/846)'nin içinde bulunduğu diğer bazı âlimlere göre ise “أَلَّا تَعُولُوا” ifâdesi,¹⁰⁵⁴ ailenin genişlemesi manasıyla bağlantılıdır.¹⁰⁵⁵

Zira Arap dilinde “عَالَ الرَّجُلُ يَعْجِلُ عَيْلَةً” cümlesi, fakir düşmek anlamında olup ilgili sözcük, Tevbe sûresi 28. âyette¹⁰⁵⁶ *yoksulluk* anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁵⁷ Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725)'in “أَلَّا تَعُولُوا” kıraati de¹⁰⁵⁸ verilen manayı desteklemektedir.¹⁰⁵⁹

Kelimeye verilen bu anlamla bağlantılı olarak şöyle denilmektedir: Evlilikte amaç, neslin devam etmesi ve çocuk sahibi olma isteğidir. Cariyelerle birliktelikte ise, böyle bir amaç olmadığından onlardan izin almaksızın azl yapılabilir.¹⁰⁶⁰ Ayrıca hoş karşılanmayan ailenin çoğalması, hak-hukuk sahibi olan özgür kadınlarla ilgilidir. Cariyeler ise, alınıp satılabilen maldır.¹⁰⁶¹ Fakat Taberî ve diğer pek çok müfessirin de belirttiği gibi, “أَلَّا تَعُولُوا” ifâdesi, “عَالَ-يُعُولُ” fiilindedir. Bu fiilin mastarı “عولة” ve “عيلة” şeklinde olup *meyletmek* ve *haksızlık etmek* anlamındadır. “عَالَ-يَعْجِلُ” ise, ihtiyaç manasındadır. Bu fiilin mastarı ise “عيلة” şeklindedir.¹⁰⁶² Ayrıca ailenin çoğalması korkusu birden çok özgür kadınla evlilikte olduğu gibi cariyelerde de

¹⁰⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 380; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 224.

¹⁰⁵¹ Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, V, 190.

¹⁰⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 347; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 40; İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 8; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, IV, 228.

¹⁰⁵³ Kisâî, *Meâni'l-Kur'ân*, 110.

¹⁰⁵⁴ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 41.

¹⁰⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 12; Râzî, *Tefsîr*, IX, 183.

¹⁰⁵⁶ “Ey inanıp güvenenler! O müşrikler birer pisliktir; bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksul kalmaktan korkarsanız, gerekli görürse Allah ikramıyla sizi zenginleştirecektir. Allah bilir, doğru kararlar verir.”

¹⁰⁵⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 39; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 411.

¹⁰⁵⁸ Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 59.

¹⁰⁵⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 16-17.

¹⁰⁶⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 17; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 59; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, I, 693.

¹⁰⁶¹ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 8; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 42.

¹⁰⁶² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 376; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 411; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 38-39.

olacağı düşüncesinden hareketle Mâtürîdî ile İbn Kesîr, cumhurun kelimeye verdiği anlamı tercih ederler.¹⁰⁶³

“مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi, Türkçe hazırlanmış pek çok meâl-tefsir çalışmasında da cariyeler şeklinde tercüme edilmiştir.¹⁰⁶⁴

Kısaca pek çok tefsir âlimine göre, Nisa sûresi 3. âyette zikredilen *mâ meleket eymanukum* ifâdesinden maksat cariyelerdir. Buna göre, birden fazla kadınla evlenen kişi, haksızlık etmekten korkarsa, sadece bir kadınla evlenmesi veya cariyesiyle ilişkiye girmesi gerekir. Çünkü cariyeler arasında gün dağılımı yapmak vacip değil, mustahaptır.¹⁰⁶⁵ Alınacak cariyelerde bir sınırlama olmadığından,¹⁰⁶⁶ birden fazla cariyeye ile birlikte olmada herhangi bir sakınca yoktur.¹⁰⁶⁷ Ayrıca ilgili ifâdenin “أَيْمَانُكُمْ” çoğul şeklinde gelmiş olmasından hareketle bunun başkasının cariyesi olduğu belirtilir. Çünkü kişi, kendi cariyesiyle cinsel ilişkiye girebilmesine karşı onunla evlenmesi caiz değildir.¹⁰⁶⁸

Bu ve daha sonra ele alacağımız âyetlerin içerdiği hükümlere dair bizde oluşan kanaati ileridebelirteceğiz.¹⁰⁶⁹

2. Nisâ Sûresi 24. Âyet

Nisâ sûresi 24. âyeti, birçok âlim tarafından cariyeler ile köleleştirilmiş kadın savaş esirlerinin cinselliklerinden nikâhsız istifâde edilebileceğinin delilleri arasında zikredilmektedir.

¹⁰⁶³ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 12; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 347.

¹⁰⁶⁴ Bkz: Elmalılı, *Kur'an Dili*, II, 496; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, Sadeleştirilenler: Sadrettin Gümüş ile Muhsin Demirci, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul trs., II, 8; Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Neşreden: Mürşid Çantay, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul 1981, I, 118; Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, II, 553, 559; Karaman, *Kur'an Yolu*, II, 14, 17; Şimşek, *Kur'an Tefsiri*, I, 473; Bayraklı, *Kur'an Tefsiri*, V, 23, 31.

¹⁰⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 347; Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 11; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 410.

¹⁰⁶⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 16.

¹⁰⁶⁷ Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, I, 692.

¹⁰⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, II, 349.

¹⁰⁶⁹ Bkz: “4.2.1. Âyetler”

Âyet şöyledir:

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

Âyetin delil alınan kısmı ise şöyledir:

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾

Müfessirlerin âyetin bu kısmıyla ilgili farklı açıklamalarını irdelemeden önce sebep-i nüzûlü bağlamında nakledilen rivâyetleri zikretmek istiyoruz. Zira ileride görüleceği üzere âyetin anlaşılmasında bu rivâyetler önemli bir yer tutmaktadır. İlgili rivâyetler özetle şöyledir:

1. Ebû Sa‘îd el-Hudrî (ö. 74/693-94) kanalıyla nakledilen bir rivâyete göre, Evtâs günü evli bazı kadınlar esir alınmıştı. Sahâbeden bazıları, müşrik eşlerinden dolayı onlarla ilişkiye girmek günahtır endişesiyle bundan çekindiler. Bunun üzerine Nisâ sûresi 24. âyeti nazil oldu. Rivâyet şu ifâdeyle bitmiştir: “Yani iddetleri bitince bu kadınlarla ilişkiye girmek size helaldir.”¹⁰⁷⁰

2. Başka bir rivâyete göre, Nisâ sûresi 24. âyeti, Hayber Gazvesi’nde esir alınan evli kadınlar hakkında nazil olmuştur. Rivâyete göre, Nisâ sûresi 24. âyeti, esir kadınlarla nikâhsız ilişkiye girmeye izin vermektedir.¹⁰⁷¹

3. Ebû Sa‘îd el-Hudrî’den nakledilen başka bir rivâyete göre, bazı Müslümanlar, hicret eden evli kadınları nikâhlardı, ancak daha sonra kocaları da hicret ederlerdi. Nisa sûresi 24. âyeti, bu tür kadınları nikâhlamayı yasakladı.¹⁰⁷² Fakat daha sonra inen Mümtehine sûresi 10. âyeti ile bu yasak kaldırıldı.¹⁰⁷³

¹⁰⁷⁰ Müslim, “Reda”, 9 (1456), 662; Ebû Dâvûd, “Nikâh, 45”, 373-374; Tirmizî, “Nikâh, 35”, II, 425; Nesâî, “Nikâh, 59”, 515; Ayrıca bkz: İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 916; Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VI, 563-565.

¹⁰⁷¹ Taberânî, *Mu‘cemü’l-Kebîr*, XII, 115-116.

¹⁰⁷² Taberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VI, 574; İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, I, 489; İbn Atıyye, *Müharrarü’l-Vecîz*, II, 35; Beydâvî, *Envârü’t-Tenzîl*, II, 68; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, IV, 316-318, 320; Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî*, V, 2.

¹⁰⁷³ Mâtürîdî, *Te‘vîlat*, III, 107.

4. İkrime'den nakledilen bir rivâyete göre, Nisâ sûresi 24. âyeti, Medine'den Muâze adlı evli bir kadın hakkında nazil olmuştur.¹⁰⁷⁴

İlgili rivâyetleri, şu şekilde özetlemek mümkündür: Nisâ 24. âyet; Evtâs Gazvesi'nde esir alınan müşrik evli kadınlar, Hayber Gazvesi'nde esir alınan Ehl-i Kitap'tan evli kadınlar, Hz. Peygamber'e hicret edip müşrik erkeklerle evli olan mü'min kadınlar veya Medine'de evli olan bir kadın hakkında nazil oldu. Başka bir ifâdeyle birinci ve ikinci rivâyetlere göre âyet, esir alınıp köleleştirilen evli kadınlar hakkındadır. Üçüncü rivâyete göre âyet, hicret eden evli hür kadınlar hakkındadır. Dördüncü rivâyete göre ise âyet, evli hür bir kadın hakkındadır.

Âyetin sebab-i nüzûlü bağlamında nakledilen rivâyetlere yer verdikten sonra, âyette geçen “مُحْصَنَاتٌ” sözcüğünün anlamı üzerinde durmak istiyoruz. Zira âyetin tefsiri, bu kelimeye verilen anlamla yakından bağlantılıdır.

Kaynaklarda belirtildiği üzere “إحصان”, sözlükte *engel olmak, korumak* anlamındadır. “مدينة حصينة” ve “درع حصينة” denilir. Çünkü korunaklı şehir ve zırh, kişiyi yaralanmalara karşı korur.¹⁰⁷⁵ Bunun gibi “حصن” kelimesi, *korunaklı yer* anlamındadır. Tehlikelere karşı sahibini koruduğu için eril ata “حصان” denilmektedir. “حصان” ise, *namuslu kadın* anlamındadır.¹⁰⁷⁶

Öte yandan Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen *muhsanat* kelimesinin hem esreli hem de üstün, Nisâ 24. âyetin ise, hep üstün okunduğu nakledilmektedir.¹⁰⁷⁷ Fethalı okuyuşa göre kadınlar, kocaları tarafından, özgür olmalarından veya İslâm'a girmeleriyle; kesreli okuyuşa göre ise, kadınlar namuslu davranmakla kendilerini korumaktadırlar.¹⁰⁷⁸

Taberî'nin de içinde bulunduğu birçok tefsir âlimine göre, *ihsan* kökünden türeyen kelimeler, Kur'ân-ı Kerim'de şu dört anlamda kullanılmaktadır:

¹⁰⁷⁴ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 324.

¹⁰⁷⁵ Râzî, *Tefsîr*, X, 40; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 198; Bikâî, *Nazmü'd-Dürrer*, V, 238-239.

¹⁰⁷⁶ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, “h-s-n”, I, 325.

¹⁰⁷⁷ Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, I, 260; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 597; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, III, 222; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 68; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 323; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, V, 2; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 5.

¹⁰⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 597-598.

1. Özgür kadınlar,
2. İffetli namuslu kadın ve erkek,
3. İslâm'a girmek,¹⁰⁷⁹
4. Evli kadınlar.¹⁰⁸⁰

İbn Arabî Nisâ sûresi 24. âyette zikredilen “مُحْصَنَاتٌ” sözcüğüne verilen anlamları şöyle kaydetmektedir:

1. Bütün evli kadınlar,
2. Müşriklerden evli olan kadınlar,
3. Evlenilebilecek olan dört kadın,
4. Tüm kadınlar,
5. Kadının iki erkekle evlenemeyeceği,
6. Özgür kadınlar.¹⁰⁸¹

Öte yandan Nisâ sûresi 24. âyeti ile ilgili İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu bazı âlimlerden nakledilen şu malumatları aktarmakta fayda görüyoruz: İbn Abbas'ın, bu âyetin tefsirini bilen birini bilseydim, kesinlikle ona uğrayıp âyetin açıklamasını öğrenirdim, dediği haber verilmektedir.¹⁰⁸² İbn Abbas'ın öğrencisi Sa'îd b. Cübeyr'in de İbn Abbas'ın bu âyetin anlamını bilmediğini ve bu nedenle ondan herhangi bir nakilde bulunmadığını belirtir. Mücâhid¹⁰⁸³ ve Atâ b. Ebî Rebâh'tan yapılan bazı rivâyetlere göre kendileri de bu âyetin anlamını tam olarak bilmedikleri kaydedilmektedir.¹⁰⁸⁴ İbn Atıyye (ö. 541/1147), yukarıdaki sözün İbn Abbas'a nisbet edilmesini garipserken,¹⁰⁸⁵ İbn Âşûr, İbn Abbas'ın sözünü; Hz. Peygamber'in âyete

¹⁰⁷⁹ Râzî, *Tefsîr*, X, 40; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 432-433; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, II, 163; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, V, 2.

¹⁰⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 575-576; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 489; Râzî, *Tefsîr*, X, 40; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, II, 163; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, V, 2; Ateş, *Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, II, 592.

¹⁰⁸¹ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 490.

¹⁰⁸² İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 490.

¹⁰⁸³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 574; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 204; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 322.

¹⁰⁸⁴ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 323.

¹⁰⁸⁵ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 35.

dair açıklamasını bilen birisini bilseydim... şeklinde olabileceği ihtimaline yer vermektedir.¹⁰⁸⁶

Âyetin tefsirine dair yapılan açıklamalara gelecek olursak “مُحْصَنَاتٌ” ve “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdelerine verilen farklı anlamlardan dolayı tefsir âlimlerinin bu âyetin tefsirinde ihtilaf ettikleri görülmektedir.

Bazılarına göre Nisâ sûresi 24. âyeti, köleleştirilmiş kadın savaş esirler veya cariyelerle ilgilidir. Nitekim sahâbeden Hz. Ali,¹⁰⁸⁷ İbn Abbas, bir rivâyete göre Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf ve İbn Ömer’den aktarıldığına göre, âyet, esir alınan evli kadınlar hakkındadır. Bu kadınlar, esir alındıkları için boşanmış sayılırlar. Dolayısıyla onlarla milk-i yemin ile ilişkiye girmek helaldir.¹⁰⁸⁸

Engel olmak ve korumak anlamında olan *ihsan* sözcüğünün özgür olmakla, İslâm’a girmekle, namuslu olmakla veya evlilikle sağlanabileceğini belirten Taberî, Yüce Allah, *ihsanı* tahsis etmediği için nikâh veya satın alma dışında bütün *muhsan* kadınlar ile cinsel birlikteliğin haram olduğu görüşünü savunur. Taberî’ye göre, evlenilmeleri yasaklananlar hariç, özgür kadınlarla dörde kadar nikâh yapılabilir. Ehl-i Kitap’tan esir alınan evli kadınlar ise, kamu hakkı olan humus çıkartıldıktan ve istibra süresi bittikten sonra onları esir alanlara helaldir. Fakat evli cariyeenin satılması, onu yeni efendisine helal kılmaz. Bu tür cariyeler, boşanmadıkça veya kocaları ölüp iddetleri bitmedikçe yeni efendilerine helal olmazlar.¹⁰⁸⁹

Muhsanat ifâdesinin evlenilmeleri yasak olan kadınlar (Nisâ 23. âyeti) kısmına matuf olduğunu belirten Cessâs’a göre, eşleri Müslümanlardan veya müşriklerden olan kadınlarla evlenmek haramdır. Fakat bu âyet, esir alınan kadınlar hakkında olduğundan ve “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesinin delâletiyle cariye ile nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişkide bulunmak helaldir.¹⁰⁹⁰ Zemahşerî (ö. 538/1144)’ye göre, Nisâ 24. âyette geçen *muhsanat* ifâdesi, evli kadınlar anlamındadır. “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi ise, esir alınan ve kocaları küfür diyarında olan kadınlardır. Bu tür kadınlar,

¹⁰⁸⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, V, 6.

¹⁰⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 106.

¹⁰⁸⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 81.

¹⁰⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 575-576.

¹⁰⁹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 80-84.

evli olsalar dahi Müslüman gazilere helaldirler.¹⁰⁹¹ Âyetin, savaşta esir alınan kadınlar hakkında olduğunu belirten İbn Kesîr'e göre de istibra süresi sonrasında evli olsalar da bu kadınlarla cinsel birliktelik helaldir.¹⁰⁹² *Muhsanat* sözcüğünün evli kadınlar anlamında olduğunu belirten Tabâtabâî ise âyet hakkında şu değerlendirmede bulunur: Allah Teala'nın *illa mâ mekelet eymanukum* sözü, Sünnette de geçtiği gibi evli cariye'nin sahibinin, kocasıyla arasına girme hakkı olduğunu gösterir. Cariyeyi çağırır, hamile olmadığını anladıktan sonra onunla ilişkiye girer, sonra kocasına iade eder.¹⁰⁹³

Öte yandan cumhura göre, cariye'nin satımı, talâkı sayılmaz. Sahâbeden Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Abdurrahman b. Avf'ın bu görüşte oldukları nakledilir.¹⁰⁹⁴ Cumhur, bu konuda Berîre (ö. 60/680 [?]) hadisini esas aldığı belirtilir. Olay, özetle şöyledir, Hz. Âişe, Berîre (ö. 60/680 [?]) adlı bir cariye'yi satın alıp özgürlüğüne kavuşturmuştu. Hz. Peygamber, Berîre'yi evliliğini feshetme veya devam etme hususunda muhayyer bıraktı. Berîre ise, eşi Muğîs'ten ayrılmayı seçti. Cumhura göre, şayet cariye'nin satımı talâk sayılıyorsa, Hz. Peygamber, ona seçim hakkı tanımazdı.¹⁰⁹⁵ Buna mukabil sahâbeden Übey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]), İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Cabir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12)'in cariye'nin satımını, talâkı saydıkları rivâyet edilir.¹⁰⁹⁶ İbn Âşûr, son görüşü şaz olarak niteler.¹⁰⁹⁷

Nisâ sûresi 24. âyetini köleleştirilmiş savaş esirleri bağlamında ele alan mezhep imamları da âyeti farklı şekillerde yorumlamıştır. Nitekim Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Muhammed ve Züfer (ö. 158/775)'e göre, karı-koca birlikte esir alındıklarında evlilikleri devam eder.¹⁰⁹⁸ Bu nedenle bu kadınlara cariye olarak sahip

¹⁰⁹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 56.

¹⁰⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 424.

¹⁰⁹³ Tabâtabâî, *Mizân*, IV, 274.

¹⁰⁹⁴ Râzî, *Tefsîr*, X, 43.

¹⁰⁹⁵ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 202-203; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 426-427; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 319.

¹⁰⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilat*, III, 106; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I, 490-491; Râzî, *Tefsîr*, X, 43.

¹⁰⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, V, 6.

¹⁰⁹⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 82; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 346. Karşılaştırmak için bkz: Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 329.

olanlar, bunlara yaklaşılamazlar.¹⁰⁹⁹ Fakat biri daha önce esir alınıp Darü'l-İslâm'a getirilmiş ise, ayrılmış sayılırlar. Süfyân es-Sevrî'nin görüşü de bu yöndedir.¹¹⁰⁰

Buna mukabil Şâfiî ile Mâlik'e göre, ister kocalarıyla birlikte olsun ister yalnız olsunlar, esir alınmalarıyla evlilikleri son bulur.¹¹⁰¹ Evzâî'ye göre ise, karı-koca birlikte esir alınınca, savaşçılar arasında dağıtılmadığı sürece evlilikleri devam eder. Fakat biri tarafından satın alındığında; isterse onları ayırır, isterse istibra süresinden sonra kendisine cariye olarak bırakır, isterse onu başkasıyla evlendirir.¹¹⁰² Leys b. Sa'd (ö. 175/791)'ın bu görüşte olduğu belirtilir.¹¹⁰³

Görüldüğü üzere bazı âlimlere göre, *muhsanat* kelimesi, evli olan hür kadınlardır; “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ise, esaret sonucu kocalarından ayrılan evli kadınlardır. Buna göre, bu tür kadınlar, kocaları tarafından boşanmamış olsalar da belirli şartlar altında milk-i yemin ile esir alanlara helaldir.¹¹⁰⁴ İlgili âyetin Evtâs'ta esir alınanlar hakkında nazil olduğunu bildiren rivâyetlerden hareketle bu görüşün benimsendiği belirtilir.¹¹⁰⁵

Buna mukabil diğer bazı âlimlere göre, *muhsanat* ifâdesi, evli kadınlar anlamındadır. Buna göre, tüm evli kadınlar, kocaları dışındakilere haramdır. Fakat efendisinden satın alınan cariye böyle değildir. Bu tür cariyeler, satılmaları halinde önceki evlilikleri geçersiz olur ve yeni sahipleri onlarla ilişkiye girebilir.¹¹⁰⁶

Diğer bazılarına göre ise, *muhsanat* sözcüğü, özgür kadınlar anlamındadır. İbn Şihâb'a göre, özgür olan ve olmayan kadınlarda iki türlü “إحصان” vardır. Bu da evlilik ve namuslu davranmakla oluşan korumadır.¹¹⁰⁷ Diğer bazılarına göre ise, âyette geçen *muhsanat* ifâdesi, evli kadınlardır. Ancak burada yasaklanan onlarla

¹⁰⁹⁹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, II, 41.

¹¹⁰⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 82; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 346.

¹¹⁰¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 83; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 201; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, I, 346.

¹¹⁰² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 83.

¹¹⁰³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 83; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 201.

¹¹⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 562-563; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 916; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 200-201; İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecz*, II, 35; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, II, 40; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, II, 593.

¹¹⁰⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 563.

¹¹⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 565.

¹¹⁰⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 573.

zina etmektir. Âyetin devamındaki *mâ meleket* ifâdesiyle, nikâh veya milk-i yemin ile sahip olunanlar helal kılınmıştır.¹¹⁰⁸

Nisâ sûresi 3 ve 24. âyetleriyle bağlantılı olan Nisâ 25. âyetini de burada incelemek istiyoruz.

Âyet şöyledir:

﴿وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخَذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصَيْتُمْ قَرِينَاتَيْنِ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

Âyetin açık ifâdesine göre, diğer bazı şartların yanı sıra, mali imkânları özgür bir kadınla evlenmeye el vermeyenler, *mâ meleket*/cariye kadınlar ile evlenebilirler. Şâfiî'nin görüşü bu yöndedir. Buna karşı Ebû Hanîfe, mali durumu iyi olmayanların yanı sıra zengin olanların da cariyelerle evlenebileceğini belirtir. Son görüşü benimseyenlere göre, âyette zikredilen *nikâh* sözcüğü, cinsel birleşme anlamındadır. Dolayısıyla özgür bir kadınla birlikte olmayan erkekler, cariyeler ile evlenebilirler. Başka bir ifâdeyle Ehl-i Kitap'tan olan cariye ile evlenmenin caiz olmadığını belirten Hicaz ekolüne göre,¹¹⁰⁹ bunlar, nikâhsız helal olunurlar. Çünkü Allah, cariyelerle evlenmeyi bazı şartlara bağlamış ve bu şartlar bir araya gelmediği sürece onlarla evlenmek caiz değildir.¹¹¹⁰ Buna cevaz vermekle birlikte mü'min cariyeler ile evlenmenin öncelikli olduğunu belirten Irak ekolüne göre ise, âyette geçen “ من فتباتكم من المؤمنات ” terkibi vücup değil, evla anlamındadır.¹¹¹¹

Konumuzla irtibatlı bazı ifâdelere gelecek olursak, bazı âlimler, Nisâ sûresi 25. âyette geçen *muhsanatın* hür kadınlar anlamında olduğunu belirtirler. Ancak İbn Âşûr, pek çok müfessir tarafından dillendirilmiş olsa da Arap dili yapısının böyle bir anlamı desteklemediğini savunur. Ona göre, âyetteki *muhsanat* sözcüğü, mecazi

¹¹⁰⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, VI, 570.

¹¹⁰⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 58-59.

¹¹¹⁰ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, VI, 598.

¹¹¹¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 59.

anlamdadır. Bu durumda bekâr kadınlar, yapacakları evlilikle; boşanmış olanlar ise daha önce yaptıkları evlilikle *muhsan* olurlar.¹¹¹²

Âyette ifâde edildiği üzere *mâ meleketin* evlenmeleri, ehillerinin iznine bağlıdır. Ebû Hanîfe, bu ifâdeden hareketle şöyle demektedir: Cariye, nikâhın tarafı olabilir. Çünkü âyette, mevlanın izni şart koşulmuş, akitte taraf olmaları değil.¹¹¹³ Âyette geçen “فتيات” kelimesi ise, genç kadınlar anlamındadır. Ancak daha sonra yaşlı ve genç bütün köleler için kullanılagelmiştir.¹¹¹⁴ Ayrıca cumhur, nass ve kıyastan hareketle cariyenin mehrinin, efendisinin hakkı olduğu görüşünü savunur.¹¹¹⁵ Cumhura göre nass, Nahl sûresi 75. âyetidir. Çünkü âyete göre, memluk olan hiçbir şeye sahip olamaz. Kıyas ise mehir, kadından cinsel yönden istifâde edilebilmesine karşılık verilendir. Bu istifâde ise, efendisinin hakkıdır, ancak kendisi, cariyesinin evlenmesine rıza göstermekle buna onay vermiştir. Dolayısıyla bu, cariyenin değil, kendisinin hakkıdır.¹¹¹⁶

Buna karşı İmam Mâlik, mehrin, cariyenin hakkı olduğunu belirtir.¹¹¹⁷ Fakat bazı tefsir âlimleri, son görüşün şu şekillerde geçersiz kılınabileceğini belirtirler:

1. Âyette geçen *ucûr* ifâdesi, nafakaya hamledilmesi halinde mesele tümden halledilmiş olur.

2. Mehir, cinsel yönden istifâde edilmesinin karşılığı olduğundan âyette mehir cariyeye nisbet edilmiştir. Ancak “onlara verin” sözünde, mehrin cariyelerin hakkı olduğunu gösteren bir delil yoktur. Hatta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Köle ve elindeki, efendisininindir.” Bu nedenle mehir, efendisinin hakkıdır.¹¹¹⁸ Bu konuyla bağlantılı olarak âyette zikredilen “وَأْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ” ifâdesinde muzaf mahzuftur, denilmiştir. Çünkü hem kendileri hem de elde ettiklerinin tamamı efendilerininindir. Dolayısıyla mehri cariyeye vermek aslında efendisine vermektir.¹¹¹⁹

¹¹¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, V, 13.

¹¹¹³ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 59.

¹¹¹⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, VI, 598.

¹¹¹⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 513.

¹¹¹⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 121-122; Râzî, *Tefsîr*, X, 64.

¹¹¹⁷ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 235; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 69; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, V, 10; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, V, 16.

¹¹¹⁸ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 236; Râzî, *Tefsîr*, X, 64;.

¹¹¹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 60; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, II, 69; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, V, 10).

Âyette zikredilen “أُحْصِنَ” ifâdesi Hamza, Kisâî, Halef ve diğ er bazı kâriler tarafından “أُحْصِنَ” şeklinde okunduğ u ve Müslüman olmak anlamında olduğ u nakledilir. Hz. Ömer, İbn Mes‘ûd, Şa‘bî, İbrahim en-Nehaî (ö. 96/714) ve Süddî’nin bu görüşte oldukları belirtilir.¹¹²⁰ Buna karşı diğ er kâriler tarafından “أُحْصِنَ” şeklinde okunduğ u¹¹²¹ ve eşlerle, yani evlilikle korunmak anlamında olduğ u ifâde edilir.¹¹²² İbn Abbas, Sa‘îd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî ve Mücâhid’in bu görüşte oldukları rivâyet edilir.¹¹²³

Birinci kıraate göre, Müslüman olmaktır.¹¹²⁴ İkinci kıraate göre ise, evlenmektir.¹¹²⁵ İfâdeyi, Müslüman olmak şeklinde açıklayanlara göre, bekâr cariyeler İslâm’a girdikten sonra zina ederlerse, onlara had/zina cezası uygulanır. Evlenme anlamını verenlere göre ise Müslüman olsalar da evli olmayan cariyelere had uygulanmaz.¹¹²⁶ Ayrıca recmin yarısı olmadığı için cariyelere recim cezasının uygulanmayacağı belirtilir.¹¹²⁷ Başka bir deyişle kelimenin İslâm’a girmek anlamında olduğ unu belirtenlere göre, evli olanların cezası, Kur‘ân’la; bekâr olanların cezası ise, sünnetle sabit olmuştur. Buna karşı İbn Abbas, Mücâhid¹¹²⁸ ve Tâvûs b. Keysân’dan nakledildiğ ine göre bu tür kadınlar, özgür biriyle evlenmedikleri sürece onlara had cezası uygulanmaz.¹¹²⁹ Muhsan olmayan cariye, zina ettiğ inde ona had uygulayın/celd edin meâlindeki rivâyet,¹¹³⁰ Nisâ sûresi 25. âyetin nüzûlünden önce söylenmiş olması muhtemeldir.

Öte yandan aşağıdaki nedenlerden dolayı âyette zikredilen *mâ meleket* ile evlenmeye ruhsat yönüyle cevaz verildiğ i belirtilmektedir:

¹¹²⁰ Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, VI, 236; Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, V, 238.

¹¹²¹ Râzî, *Tefsîr*, X, 65; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 432; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, VI, 236; Bikâî, *Nazmü’d-Dürer*, V, 238.

¹¹²² Râzî, *Tefsîr*, X, 65; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, III, 123; İbn Atıyye, *Müharrarü’l-Vecîz*, II, 35; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, V, 17.

¹¹²³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 923.

¹¹²⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, I, 367.

¹¹²⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, I, 517; İbn Atıyye, *Müharrarü’l-Vecîz*, II, 39; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, VI, 237; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 434; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, IV, 340.

¹¹²⁶ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur‘ân*, III, 123-124.

¹¹²⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 60.

¹¹²⁸ Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, IV, 340-341.

¹¹²⁹ Âlûsî, *Rûhü’l-Meânî*, V, 11.

¹¹³⁰ Buhârî, “Buyû”, 110”, 532.

1. Çocuk, özgürlük ve kölelik hususunda annesine tabi olduğundan, doğacak çocuk köle olur.¹¹³¹

2. Cariye dışarıya çıkmaya ve erkeklerle beraber olmaya alışmış olabilir, hatta kötülük de yapabilir.¹¹³²

3. *Mâ meleket*, özgür kadınlar gibi değildirler. Çünkü efendinin cariyeye üzerindeki hakkı, kocasının hakkından daha büyüktür.

4. Efendisi, onu birine satabilir.

5. Efendisinin malı olduğu için mehrini kocasına bağışlayamaz.¹¹³³

Kısaca pek çok âlime göre, Allah, eski topluluklarda var olan savaş esirlerinin köleleştirilmesi uygulamasını onayladı. Bu görüşü benimseyenlere göre, bu tür kadınlar, evli olsalar dahi hürler gibi genel şekilde haram olmayıp özel hükümlere tabidirler. Ayrıca esaretle nikâh ortadan kalktığı için esir kadınlar artık evli sayılmazlar ve onlarla ilişkiye girilebilir.

3. Mü'minûn Sûresi 5-6. Âyetler

Kişinin kendi cariyesi veya köleleştirilmiş kadın savaş esirleriyle nikâh akdi olmaksızın cinsel ilişkide bulunabileceği hususunda delil gösterilen âyetlerden bir diğeri de Mü'minûn sûresi 5-6. âyetleridir.

Âyetler şöyledir:

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾

Erken dönem müfessirlerden Mukâtil b. Sülayman, ilgili âyeti tefsir ederken detaya girmeden “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesini, *velâid*/cariyeler şeklinde açıklamaktadır.¹¹³⁴ Aynı açıklama Süyûtî'nin tefsirinde de görülmektedir.¹¹³⁵

Ferc kelimesinin, erkeğin erkeklik organı anlamında olduğunu belirten Taberî, âyete dair şu açıklamada bulunur: Kendilerini, evlenmeleri helal olan eşleri veya sahip oldukları cariyeleri dışındakilere karşı korurlar ve gayri meşrû ilişkiye

¹¹³¹ Râzî, *Tefsîr*, X, 61.

¹¹³² Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 126.

¹¹³³ Râzî, *Tefsîr*, X, 61; Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 59.

¹¹³⁴ Mukâtil, *Tefsîr*, III, 152.

¹¹³⁵ Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, X, 565.

girmezler. Taberî, İbn Abbas'tan yaptığı bir nakille onun da bu görüşte olduğunu beyan etmektedir.¹¹³⁶

Cessâs ise, âyetin tefsirini şöyle yapmaktadır: “إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesi, ferclerin korunması ile ilgili cümleden istisna edilmiştir. Ayrıca bu ifâde, kişinin karısı ve cariyesiyle cinsel ilişkiye girebileceğini de bildirmektedir.¹¹³⁷ Zemahşerî¹¹³⁸ ve İbn Kesîr'e¹¹³⁹ göre de, bu âyetten maksat eşler ve cariyelerdir. Ayrıca bu âyete dayanılarak, mut'a nikâhının haram olduğu belirtilmektedir.¹¹⁴⁰ Çünkü kişinin kendi eşi veya cariyesi dışındaki kadınlarla cinsel ilişkide bulunması haramdır. Mut'a ise, ne evlilik ne de milk-i yemin kısmına girer.¹¹⁴¹

Ca'ferî mezhebine mensup Tabâtabâî ise, âyeti şöyle tefsir etmektedir: “إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesi, ferclerin korunması ile ilgili cümleden istisna edilmiştir. Erkek, kendine helal olan kadınlardan evli olduklarıyla ve hâkimiyeti altındaki cariyeleriyle cinsel ilişkiye girmesinden dolayı kınanmaz.¹¹⁴²

Öte yandan pek çok tefsir âlimi, “مَنْ مَلَكَتْ” yerine “مَا مَلَكَتْ” ifâdesinin kullanılmış olmasını şöyle açıklamaktadırlar: Her ne kadar akıllılar cinsinden olsalar da kadın oldukları¹¹⁴³ veya diğer mallar gibi alınıp satıldıkları için akılsız varlıklar için kullanılan *mâ* ifâdesi kullanılmıştır.¹¹⁴⁴ Buna karşı Ebû Hayyân, Nisâ sûresindeki “مَا طَابَ” ifâdesinde olduğu gibi, burada da tür kastedildiğini belirtmektedir.¹¹⁴⁵ Nisâ sûresi 3. âyette “مَنْ طَابَ” yerine, “مَا طَابَ”nin kullanılmış olması ise şu şekillerde açıklanmaktadır:

1. Tür kastedilmiştir.¹¹⁴⁶

¹¹³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVII, 11-12.

¹¹³⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 92.

¹¹³⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 219-220.

¹¹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 108.

¹¹⁴⁰ Elmalılı, *Kur'ân Dili*, V, 509.

¹¹⁴¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 92.

¹¹⁴² Tabâtabâî, *Mizân*, XV, 10.

¹¹⁴³ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 219; Beydâvî, *Envârü't-Tenzîl*, IV, 82; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VI, 124; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, XVIII, 6.

¹¹⁴⁴ Râzî, *Tefsîr*, XXIII, 81; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XIII, 108.

¹¹⁴⁵ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, VI, 367.

¹¹⁴⁶ Ferrâ, *Meânî'l-Kur'ân*, I, 253-254.

2. *Mâ* ile kendisinden sonra gelen, mastar takdirindedir.

3. *Mâ* ile *men* birbirinin yerine kullanılır.

4. Kadınlar, gayr-i akil varlıklar konumundadır.¹¹⁴⁷

İbn Atiyye'ye göre, kadınların şahsı değil, tür kastedildiği için *men* yerine *mâ* edatı kullanılmıştır.¹¹⁴⁸ Âyetin bağlamı, kadınların akıl yönünden nakıs oldukları için bu tabirin kullanıldığı görüşüne imkân vermediğini belirten Reşid Rıza'ya göre de bu ifâde ile tür kastedilmiştir. Çünkü âyetin siyakı kadınların haklarından ve kendilerine haksızlık edilmemesi gerektiğinden bahsetmektedir.¹¹⁴⁹

İlgili âyetler, Türkçe hazırlanmış pek çok tefsir-meâl çalışmasında da yukarıdaki gibi açıklanmıştır.¹¹⁵⁰ Nitekim *Kur'an Yolu* adlı çalışmada ilgili ibareye cariyeye şeklinde meâl verilmiş,¹¹⁵¹ açıklama bölümünde ise özetle şöyle denilmiştir: Âyetin “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” kısmı, “cariyeler” anlamında kabul edilmiştir. Ancak İslâm'ın hedefine uygun olarak günümüzde kölelik kurumu ortadan kalktığı için bu konuyla ilgili hükümlerin uygulanmasına da fiilen ihtiyaç kalmamıştır.¹¹⁵²

Mâ meleket ifâdesini cariyeye şeklinde açıklayanlara göre, âyetteki hitab erkeklere özgüdür.¹¹⁵³ Cessâs'ın bu husustaki açıklaması şöyledir: Mü'minûn sûresi 5. âyeti, hem kadınlara hem de erkeklere yöneliktir. İstisna edatından sonra gelen kısım ise erkeklere hastır.¹¹⁵⁴ İbn Arabî ise, Kur'an'daki diğer pek çok ifâde gibi, Mü'minûn sûresi ilk 10 âyeti de 'amm olup hem kadınlara hem de erkeklere yöneliktir. Aynı sûrenin 5 ve 6. âyetlerinde ise, sadece erkeklere hitap edilmektedir.¹¹⁵⁵ Dolayısıyla kadın, sahip olduğu köle ile cinsel ilişkide bulunamaz.¹¹⁵⁶ Nitekim kadının biri, Mü'minûn sûresi 6. âyetine dayanarak kölesiyle cinsel ilişkiye girmiş. Daha sonra kadın, Hz. Ömer'in huzuruna getirilmiştir.

¹¹⁴⁷ Râzî, *Tefsîr*, IX, 179; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, III, 170; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, VI, 25-26.

¹¹⁴⁸ İbn Atiyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 7.

¹¹⁴⁹ Reşid Rıza, *Menâr*, VI, 375.

¹¹⁵⁰ Elmalılı, *Kur'an Dili*, V, 508; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, II, 615-616; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, V, 60-61; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 1755; Şimşek, *Kur'an Tefsiri*, III, 436.

¹¹⁵¹ Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 9.

¹¹⁵² Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 11.

¹¹⁵³ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 314; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, III, 402.

¹¹⁵⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 92.

¹¹⁵⁵ İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 314.

¹¹⁵⁶ Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, VI, 367; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, XVIII, 6. Ayrıca bkz: Zeyd b. Ali, *el-Mecmû'u'l-Kebîr*, 199.

Sahâbeden bazılarının, Hz. Ömer'e, kadının âyeti yanlış te'vil ettiğini söylemeleri üzerine, Hz. Ömer, kölenin saçını kestirip sürgün cezasına çarptırmıştır. Kadına ise şöyle demiştir: Bu köleden sonra artık her Müslüman'a haramsın, yani evlenemezsin.¹¹⁵⁷ Ayrıca bu hususla bağlantılı olarak şöyle denilmektedir: Bir kadının eşine malik olması, kocasını ona haram kılar ve evlilikleri bozulur. Çünkü Nûr sûresi 31. âyette *mâ meleket*, kadının mahremleri arasında zikredilir. Mahrem ise hiçbir surette eş olamaz.¹¹⁵⁸

Âyette, eşlerin yanı sıra cariyelerle cinsel ilişkide bulunmaya izin verildiğini belirten Mevdûdî'ye göre, şayet nikâh akdi şart olsaydı, cariye, eşler arasında bulunacağından, ayrıca zikredilmesine gerek kalmazdı. Ona göre, cariyelerle birliktelik için nikâh akdinden söz eden Nisâ sûresi 25. âyeti, bir başkasının eli altındaki cariyeyle evlenmek isteyenler hakkındadır. Şayet mevzubahis kişinin kendi cariyesiyle evlenmesi olsaydı, o zaman izni alınacak veli, kim olacaktı? Dolayısıyla “kişi, kendi cariyesiyle nikâhsız ilişkiye giremez” şeklindeki iddia, Kur'ân'da aynı konuyu işleyen daha pek çok âyetle de çelişmektedir.¹¹⁵⁹

Görüldüğü üzere âyette geçen “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesi, genel olarak *cariyeler* şeklinde aktarıla gelmiştir. Ayrıca âyette zikredilen *ferc* kelimesi, erkeklik organı anlamında zinadan kinaye; *ev* edatı ise *ve* anlamında olduğu ileri sürülmüştür. Böylece ilgili âyetler, cariyelerin sahiplerine helal olduğunun delili gösterilmiş ve âyetlerin anlamının şöyle olduğu belirtilmiştir: “Eşleri ve cariyeleriyle cinsel ilişkileri hariç, onlar her durumda ırzlarını korurlar.”

4. Ahzâb Sûresi 50. Âyet

Ahzâb sûresi 50. âyeti, bazı âlimler tarafından cariyeler ile köleleştirilmiş kadın savaş esirlerinin cinselliklerinden nikâhsız istifâde edilebileceğinin delilleri arasında gösterilmektedir.

¹¹⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, 109; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, X, 567; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, XVIII, 6-7; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, III, 402.

¹¹⁵⁸ Muhammed b. Ali el-Kerecî el-Kassab, *Nüketü'l-Kur'ân ed-Dâlle ala'l-Beyân fî Enva'i'l-Ulûm ve'l-Ahkâm*, thk.: İbrahim b. Mansûr el-Cüneydel, Daru İbnü'l-Kayyım - Daru İbn Affân, Suudi Arabistan-Mısır 2003, II, 443-444.

¹¹⁵⁹ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, III, 402.

Âyet şöyledir:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِن وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْكُمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

Birçok tefsir âlimi, bu âyetten Allah'ın, Rasûlü'ne en iyi ve evla olanı seçtiği anlamını çıkarmışlardır. Şöyle ki, mehrin evlilik akdi sırasında belirlenmesi, belirlenmemesinden daha iyidir. Darü'l-Harp'tan ganimet olarak alınan cariye, satın alınandan daha temizdir. Çünkü esir; temiz ve habis olmak üzere iki kısma ayrılır. Savaş halindeki düşmandan alınan esirler temizdir. Can ve mal güvenliği verilenlerden alınan esirler ise habistir. Fakat "مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ" kaydı, bunun temiz *seby* olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde evlenme yasağı olmayıp Rasûlullah'la hicret eden yakınları da hicret etmeyenlerden daha iyidir.¹¹⁶⁰

Türkçe hazırlanmış pek çok tefsir-meâl çalışmasında da Ahzâb sûresi 50. âyette zikredilen *mâ meleket* ifâdesi, cariyeler; *fey* ise ganimet şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁶¹

Öte yandan yaygın kanaate göre Ahzâb sûresi 50. âyette belirtilen dört hükmün bir kısmı genel, diğer bir kısmı ise Hz. Peygamber'e mahsustur. Mukâtil b. Süleyman'a göre sadece mehirsiz olarak evlenmek Hz. Peygamber'e mahsustur.¹¹⁶² Taberî,¹¹⁶³ Cessâs,¹¹⁶⁴ İbn Kesîr,¹¹⁶⁵ Kurtubî¹¹⁶⁶ ve Ebüssuûd Efendi¹¹⁶⁷ gibi tefsir âlimlerine göre de âyetin sadece son kısmı, Hz. Peygamber'e özgüdür. Hz. Ali'nin kız kardeşi Ümmü Hânî (ö. 50/670'ten sonra)'den nakledilen bir rivâyette, Hz.

¹¹⁶⁰ Bkz: Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 81; Râzî, *Tefsîr*, XXV, 221; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, VII, 232; Elmalılı, *Kur'an Dili*, VI, 327.

¹¹⁶¹ Bkz: Elmalılı, *Kur'an Dili*, VI, 324; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, VI, 122-123; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, II, 750; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 2076; Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 392; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 4. Baskı, Ankara Okulu, Ankara 2016, 475.

¹¹⁶² Mukâtil, *Tefsîr*, III, 501.

¹¹⁶³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIX, 132.

¹¹⁶⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 236.

¹¹⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 194.

¹¹⁶⁶ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVII, 185.

¹¹⁶⁷ Ebüssuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, VII, 109.

Peygamber'in hicret etmeyenlerle evlenemeyeceğini göstermesine karşı Ebû Yûsuf, hicret etmeyen kadınlarla da evlenebileceğini belirtmiştir.¹¹⁶⁸ Cessâs, bu hususta şöyle bir ihtimale yer vermiştir: Ümmü Hânî bu yasağı, âyetin delâleti dışında bir yolla öğrenmiş olmalıdır. Zira âyet, hicret eden kadınların Hz. Peygamber'e helal olduğunu göstermektedir. Hicret etmeyenlere dair ise hiçbir hüküm içermemektedir.¹¹⁶⁹

Süleyman Ateş'e göre, Ahzâb sûresi 50. âyetteki “خَالِصَةً لَّكَ مِنْ نُونَ الْمُؤْمِنِينَ” ifâdesinin hemen kendinden öncekine özgü olması daha kuvvetlidir.¹¹⁷⁰ Bu durumda mehirsiz evlenme ruhsatı sadece Hz. Peygamber'e verilmiştir. Geriye kalan diğer üç hüküm, Hz. Peygamber de dâhil tüm mü'minlere yöneliktir. “قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي” ifâdesi ise Nisâ sûresi 3-4. âyetlerde açıklanmıştır.¹¹⁷¹ İlgili bölümdeki açıklaması ise şöyledir: Şia ve Zahirîye mezhebine göre, Hz. Peygamber'in dörtten fazla kadınla evli bulunmanın Hz. Peygamber'e mahsus olduğuna dair bir delil yoktur. Fakat Ahzâb sûresi 50. âyette “*Bu mü'minlere değil, yalnız sana mahsustur*” cümlesi, bu ruhsatın yalnız Hz. Peygamber'e özgü olduğunu göstermektedir.¹¹⁷² Görüldüğü üzere Ateş'in, iki âyetle ilgili açıklamaları arasında bir tutarsızlık vardır.

Mevdûdî ise, bu ifâde ile ilgili tercih belirtmeksizin şöyle der: Bu cümle bir önceki cümleye bağlı olarak kabul edilirse, mehir vermeksizin kendini hibe eden bir kadınla evlenmenin diğer Müslümanlara caiz olmadığı anlamı çıkar. Bütün pasajla bağlantılı olarak ele alındığında ise dörtten fazla kadınla evlenmenin sadece Hz. Peygamber'e mahsus olduğu anlamı çıkar.¹¹⁷³

Pek çok tefsir-meâl çalışmasında da Ahzâb sûresi 50. âyette zikredilen dört maddeden sadece sonuncusunun Hz. Peygamber'e has olduğu şeklinde meâl verilir.¹¹⁷⁴

¹¹⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 236; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 588; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVII, 178.

¹¹⁶⁹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 237.

¹¹⁷⁰ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 2078.

¹¹⁷¹ Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 2077.

¹¹⁷² Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, II, 557.

¹¹⁷³ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, IV, 440.

¹¹⁷⁴ Bkz: Elmalılı, *Kur'an Dili*, VI, 324; Çantay, *Kur'an-ı Hakîm*, II, 750; Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 2078; Şimşek, *Kur'an Tefsiri*, IV, 196; Esed, *Kur'an Mesajı*, II, 861; İslamoğlu, *Hayat*

Ahzâb sûresi 50. âyeti, fıkıh âlimleri tarafından da farklı şekillerde anlaşılmaktadır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, “إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ” ifâdesi, “o kadın sana has eş oldu ve artık mü'minlerin annesi olduğundan senden başka kimseye helal değildir” anlamındadır. İmam Şâfiî'ye göre ise, âyette evliliğin ve buna bağlı olarak birleşmenin *hibe* sözcüğüyle olması, Hz. Peygamber'e mahsustur.¹¹⁷⁵ Öte yandan Hz. Peygamber'in mehirsiz evlenip evlenmediği hususunda ihtilaf edilmiştir.¹¹⁷⁶ Bazıları, Hz. Peygamber'in Meymûne bint Hâris, Zeyneb bint Huzayme, Ümmü Şerîk bint Cabir ve Havle bint Hakîm'le mehirsiz evlendiğini söylerken,¹¹⁷⁷ İbn Abbas'ın da içinde bulunduğu diğer bazılarına göre, Hz. Peygamber bu ruhsattan yararlanmamıştır.¹¹⁷⁸

Kısaca Kur'an-ı Kerim'de, savaş esirlerinin köleleştirilmesi hakkında bir nass olmamakla birlikte yukarıdaki âyette geçen “وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ” kısmının, dolaylı olarak bu konuya değindiği ve bu âyetle esirlerin köleleştirilmesine hükmedildiği belirtilir.¹¹⁷⁹ Ayrıca esir düşmeleri sonucunda Hz. Peygamber'in sahibi olduğu cariyelerin kendisine helal kılındığı,¹¹⁸⁰ Reyhâne (ö. 10/632), Safiyye (ö. 50/670 [?]) ve Mâriye (ö. 16/637) gibi eşlerinin bu kapsamda olduğu¹¹⁸¹ ve *mâ meleket* ifâdesi ile Hz. Peygamber'e ve ümmetine sayısız cariye edinmenin helal kılındığı ileri sürülmektedir.¹¹⁸²

4.1.2. Hadisler

Köleleştirilmiş kadın savaş esirleriyle birliktelik için nikâh akdinin şart olmadığını savunanlar, yukarıda ele alınan âyetlerin yanı sıra Hz. Peygamber'den

---

Kıtabı Kur'an, 877; Edip Yüksel, *Mesaj Kur'an Çeviri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2013, 369; Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, 476.

¹¹⁷⁵ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 221.

¹¹⁷⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 82.

¹¹⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIX, 135-136; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 594; İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, IV, 392; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 192-193; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, VII, 233; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVII, 182-183; Süyûtî, *Dürri'l-Mensûr*, XI, 85-86.

¹¹⁷⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIX, 134-135; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVII, 180; İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 594; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 193-194; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, IV, 440; Karaman, *Kur'an Yolu*, IV, 395.

¹¹⁷⁹ Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 271-272; Fendoğlu, *Kölelik ve Cariyelik*, 123; Kapar, “Müşriklerle İlişkiler”, II, 133.

¹¹⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XIX, 130.

¹¹⁸¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, V, 236.

¹¹⁸² İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 590; Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, IV, 445.

nakledilen bazı hadisler ile onun bazı uygulamalarını bu görüşlerinin dayanakları arasında zikrederler.

Nisâ sûresi 24. âyetin sebep-i nüzûlü bağlamında nakledilen bazı rivâyetlerden¹¹⁸³ hareketle Müslümanlara kadın savaş esirlerine milk-i yemin yoluyla cinsel ilişkide bulunmanın helal kılındığı kabul edilir.¹¹⁸⁴ Bunun yanı sıra siyer ve hadis kaynaklarında kaydedilen bazı rivâyetlere göre Rasûlullah Tâif muhasarası öncesinde Huneyn'de esir kadınlardan bazılarını kimi sahâbeye cariyeye olarak verdiği,¹¹⁸⁵ bunlardan bazılarının kendi cariyesiyle ilişkiye girdiği,¹¹⁸⁶ diğer bazılarının ise girmediği belirtilmektedir.¹¹⁸⁷

Buhârî'de geçen bir rivâyete göre Mekke'de, Hevâzin esirlerinden iki cariyeyle ilişkiye giren Hz. Ömer, esirlerin Rasûlullah tarafından serbest bırakıldığını öğrenince onları salıverir.¹¹⁸⁸ Bu olay, başka bir hadis kaynağında şöyle kaydedilmektedir: Rasûlullah, Hz. Ömer'e Hevâzin esirlerinden bir genç kız vermişti. Ömer, Kâbe'yi tavaf ettikten sonra kendisiyle ilişkiye girmek için cariyeyi dayıları olan Benî Cumah'a gönderdi, ancak Mescid-i Haram'dan çıktığı sırada bir kalabalıkla karşılaştı ve gelenlerin Rasûlullah'ın, çocuk ve kadınlarımızı bize geri verdi demeleri üzerine Hz. Ömer, kızınız Benî Cumah'tadır, gidin onu oradan alınız dedi. Onlar da gidip aldılar.¹¹⁸⁹ Başka bir rivâyette ise, Hz. Ömer, Hevâzin esirlerinden bir gençle Mescid-i Haram'da itikâftaydı. Allah'ın elçisi Hevâzin esirlerini azat ettiğini duyunca, genci çağırıp azat etti.¹¹⁹⁰

Öte yandan Arap kabile reislerinin ganimetten kendileri için seçtikleri şeye *safiyy* denildiği,¹¹⁹¹ Hz. Peygamber'e her savaş sonrasında ganimetten safiyy olarak;¹¹⁹² bazen at, bazen kılıç bazen de bir cariyeye ayrıldığı¹¹⁹³ ve onun Safiyye'yi,

¹¹⁸³ Müslim, "Reda", 9 (1456)", 662; Ebû Dâvûd, "Nikâh, 45", 373-374; Tirmizî, "Nikâh, 35", II, 425; Nesâî, "Nikâh, 59", 515; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XII, 115-116; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 563-565; İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 425-426.

¹¹⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, XXXI, 219.

¹¹⁸⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 88; Vâkıdî, *Megâzî*, III, 943.

¹¹⁸⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâva*, XXXI, 218.

¹¹⁸⁷ Vâkıdî, *Megâzî*, III, 943-944.

¹¹⁸⁸ Buhârî, "Ferdü'l-Humus, 19", 776.

¹¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 41.

¹¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 6.

¹¹⁹¹ Ateş, "Dinler ve Gelenekler", II, 67.

¹¹⁹² Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, "s-f-y", II, 403; Abdülkerim el-Hatîb, *Tefsîr*, IV, 735.

Reyhâne'yi ve Cüveyriye'yi *safıyy* olarak aldığı nakledilir.¹¹⁹⁴ Ayrıca Hz. Peygamber'in Cüveyriye ve Safıyye ile evlendiği, buna mukabil Reyhâne ile Mâriye'nin cariyeleri olarak kaldıkları ve onlarla evlenmediği ileri sürülür. Bu konuya dair değerlendirmemizi ileride yapacağız.¹¹⁹⁵

Bu ve diğer bazı rivâyetlerden hareketle şöyle denilmektedir: Ganimet taksim edilmeden kadın esirlerle ilişkiye girilmesi helal değildir. Taksim edilip kişinin payına bir cariye düşse bile hayız görüyorsa, bir veya iki hayız istibra etmediği sürece; hayız görmüyorsa hamile olup olmadığının anlaşılması için iki veya üç ay beklemedikçe onunla ilişkiye girmesi helal değildir. Şayet hamile değilse ilişkiye girebilir. Çünkü Rasûlullah, doğum yapana kadar hamile kadınlarla ilişkiye girmeyi yasaklamıştır.¹¹⁹⁶ Adamın payına Mecûsi bir cariye düşmesi halinde onunla ilişkiye girmesi helal değildir.¹¹⁹⁷ Pek çok fakih bunu mekruh görmüştür. Bazılarına göre, Mecûsi ve putperest kadınlar esir alınırsa, İslâm'a girmeye davet edilir, buna zorlanırlar, İslâm'a girdikleri takdirde onlarla ilişkiye girilir ve hizmetlerinden yararlanılır. Şayet İslâm'a girmezlerse hizmetlerinden yararlanılır, ancak onlarla ilişkiye girilmez.¹¹⁹⁸ Yahudi ve Hristiyan kadın esirler ise, İslâm'a davet edilirler, ister İslâm'a girsinler ister girmesinler, onlarla ilişkiye girilir ve gusûl abdesti almaya zorlanırlar.¹¹⁹⁹ Bazılarına göre ise, Nisâ sûresi 24. âyeti geneldir. Buna göre cariye Ehl-i Kitap'tan veya putperest olması arasında bir fark yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in Evtâs'ta alınan kadın savaş esirlerine İslâm'a girmelerini istediğine dair elimizde bir bilgi yoktur. Ayrıca hiçbir hadiste cariye ile cinsel ilişkiye girebilmek için Müslüman olmaları şart koşulmamıştır.¹²⁰⁰

¹¹⁹³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 39, 46; Ebû Dâvûd, "Harac, 21", 536; Belâzûrî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I, 443-444; Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, 314-315; Özdemir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet*, 26.

¹¹⁹⁴ Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 349-350.

¹¹⁹⁵ "4.2.2. Hadisler"

¹¹⁹⁶ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 206.

¹¹⁹⁷ Şâfiî, *Ümm*, V, 670.

¹¹⁹⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 206.

¹¹⁹⁹ Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 207.

¹²⁰⁰ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, IV, 89; Hemmîm, *el-Alakâtü'd-Devliyye*, II, 172. Ayrıca bkz: İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III, 113.

4.2. NİKÂH AKDİNİ ŞART GÖRENLERİN DAYANAKLARI

Cariye ve kadın savaş esirleriyle nikâhsız birlikteliğin meşrûluğu, –yukarıda anlatıldığı üzere- Kur’ân-ı Kerim’de geçen *mâ meleket* ibaresi üzerine temellendirilmektedir. Buna mukabil bazı âlimler, *mâ meleket* kapsamına giren kadınlarla ancak nikâh akdi yapılarak birlikte olunabileceğini belirtmektedirler.

Kur’ân-ı Kerim’in nazil olduğu dönemde var olan cariyeler ile kadın savaş esirleriyle birliktelik için nikâh akdinin şart olduğu görüşünü savunanlar, Kur’ân-ı Kerim’in bazı âyetleri ile Hz. Peygamber’in söz ve uygulamalarını bu görüşlerinin dayanakları arasında zikretmektedirler.

4.2.1. Âyetler

Nisâ sûresi 3 ve 24. âyetleri ile Mü’minûn 5-6. âyetleri ve Ahzâb sûresi 50. âyeti, *mâ meleket* olan kadınlarla ancak nikâh akdi yapılarak birlikte olunabileceği görüşün dayanakları arasında gösterilmektedir.

1. Nisâ Sûresi 3. Âyet

Yukarıda ele aldığımız görüş(ler)den farklı olarak, muasır bazı âlimlere göre, Nisâ sûresi 3. âyette geçen “أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” terkibi, savaşta alınan kadın esirler anlamındadır.¹²⁰¹ Nitekim aynı sûrenin 25. âyetinde özgür Müslüman kadınları nikâhlayacak durumda olmayanların savaş esirleriyle evlenebilecekleri bildirilmektedir.¹²⁰² Öte yandan bazı araştırmacılar *mâ meleket* ifâdesini “yeminlerinizin/anlaşmalarınızın hak sahibi oldukları” şeklinde anlamlandırır. Buna göre, İslâm’a girmeden önce veya Cahiliye döneminde nikâh kıymadan birlikte hayat yaşayan insanlar bu ifâdede anlatılan sınıfa girmektedir.¹²⁰³ Cinsel yönden istifâde edilebilmesi için nikâh akdinin şart olduğunu belirten¹²⁰⁴ diğer bazılarına göre ise bunlar, yasalar çerçevesinde kişinin himayesinde bulunan kadınlardır.¹²⁰⁵

¹²⁰¹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, I, 132-133; R. İhsan Eliaçık, *Nuzül Sırasına Göre Yaşayan Kur’an Türkçe Meal-Tefsir*, İnşa Yayınları, İstanbul 2017, 865.

¹²⁰² Muhammed Ali, *Kur’ân-ı Kerîm*, 178; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 199-200.

¹²⁰³ Yüksel, *Mesaj*, 91.

¹²⁰⁴ Yılmaz, *Tebyînü’l-Kur’an*, VII, 593.

¹²⁰⁵ Yılmaz, *Tebyînü’l-Kur’an*, VII, 558, 584.

Âyete dair bizde oluşan kanaati belirtmeden önce *أو/ev* ile *و/ve* harfleri arasındaki şu farklara değinmekte fayda görüyoruz: *أو/ev*, haber cümlelerinde şek, bilinen bir şeyi karşı taraftan gizlemek anlamındaki ibham, çeşitlendirme, detaylandırma, idrab ve atıf harfi olan *و/ve* anlamlarında; talep cümlelerinde ise, ibaha ve tahyîr anlamlarında kullanıldığı belirtilir. İbaha ile tahyîr kullanımları arasındaki fark ise şöyle açıklanır: Tahyîr, esasında yasak olan iki şeyden birinin yapılmasının emredilmesidir. Burada hangisinin yapılacağı belirtilmez. Ayrıca iki seçenek arasında birleştirme de söz konusu olmaz. İbahada ise, iki seçenek de aslında yasak olmayıp bunlardan birinin yapılması emredilir. Burada iki seçenek arasında cem' yapılabilir. *Ev* edatının *ibahada* kullanılmasının nedeni ise şöyle beyan edilir: *Ve* kullanılması halinde, cem', yani iki seçeneği de yapmak gerektiği anlaşılacağından *ev* kullanılır.¹²⁰⁶ Kısaca birçok müfessirin de belirttiği gibi “أو” ile “و” arasında şöyle bir fark vardır: *Ve* harfinde cem', yani toplama anlamı vardır. Buna mukabil *ev*'de böyle bir anlam yoktur.¹²⁰⁷

Âyete dair işaret edilen yaklaşımlardan farklı olarak bize göre, Nisâ 3. âyeti, aynı sûrenin 25. âyeti ile bağlantılıdır. Her ne kadar Nisâ sûresi 3. âyette kişinin muhayyer olduğundan söz edildiği iddia edilse de,¹²⁰⁸ aynı sûrenin 25. âyetinde sadece iffetli ve hür kadınlarla evlenecek kadar varlıklı olmayanların *mâ meleket* kadınlarla evlenebilecekleri kaydı, bu tahyîri sınırlandırdığını göstermektedir. Buna göre, evli olan veya evlenmeye gücü yetenler, *mâ meleket* grubuna giren kadınlarla bu vasıfla evlenemezler.

Öte yandan Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830 [?])'ın belirttiği gibi “أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi, “فَانكِحُوا” fiili ile mansuptur.¹²⁰⁹ Dolayısıyla bu ifâde için, yukarıda iddia edildiği gibi zikredilmeyen bir fiil takdir edilemez. Çünkü âyette *vat*’/cinsel birleşme

¹²⁰⁶ Bkz: Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Darü't-Türas, Kahire trs., IV, 209-214; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 491-493.

¹²⁰⁷ Zemahşerî, *Keşşâf*, II, 16; Râzî, *Tefsîr*, IX, 182; *Bahrü'l-Mühit*, III, 171; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, V, 179-180; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, VI, 191.

¹²⁰⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 349, III, 109.

¹²⁰⁹ Ebü'l-Hasan Sa'îd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evset, *Kitâbu Meâni'l-Kur'ân*, thk.: Hüda Mahmûd Kara'a, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1990, I, 244.

değil; nikâh akdi konu edinmiştir. “فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ” âyet ifâdesi nikâh akdi olduğuna göre, “أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” terkibi de *nikâh edin* fiilin mef’ulü olmalıdır. Nikâh ise burada evlenmek anlamındadır. Dolayısıyla burada vat’ değil, evlilik akdi olmalıdır.¹²¹⁰ Başka bir deyişle, âyetin gizli yüklemi, âyetin ilk cümlesinden anlaşılın *nikâhlayın* emridir. Birbirine veya bağlacı ile bağlı iki kelimenin iki farklı yüklemi olamaz. Ama bazıları bu cümlelerin yapısını bozarak ikinci kelimenin başına *yetinin* yüklemine eklerler.¹²¹¹

Kanaatimizce Kur’ân-ı Kerim’deki pek çok âyet, nikâhsız birlikteliğinin meşrû olduğu iddiasının yanlışlığını ortaya koymaktadır. Nitekim Nûr sûresi 32. âyette¹²¹² evlenme imkânı bulamayanların kendilerine hâkim olmaları emredilmiştir. Efendinin, cariyesiyle karı-koca ilişkisinde bulunabileceği kabulü ise buna açıkça aykırıdır. Zaten böyle bir durumda cariye de kendini korumuş sayılmaz. Nûr sûresi 58. âyette ise,¹²¹³ *mâ meleketin* günün üç vaktinde üç defa izin almaları gerektiği bildirilmiştir. Şayet efendi, karı-koca ilişkisi kurabilecekse, bu durumda ilgili ifâdenin bir anlamı kalmayacaktır.

Kısaca yaptığımız inceleme sonucunda *mâ meleket* kapsamına giren kadınlardan cinsel yönden istifâde edilebilmesi, ancak nikâh akdi sonucunda olabileceği kanaatine vardık. *Mâ meleket* ifâdesi ise, Kur’ân-ı Kerim’in indiği dönemde toplumda var olan cariyelerin yanı sıra, kadın savaş esirlerini de kapsamaktadır. Fakat İslâm’da savaş esirlerinin köleleştirilmesi söz konusu olmadığından günümüzde bu ifâdenin, sadece savaş esirleriyle irtibatlandırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

2. Nisâ Sûresi 24. Âyet

Bazı âlimler, Nisâ sûresi 24. âyette zikredilen kadınlardan cinsel yönden istifâde etmenin tek yolu, nikâh akdi olduğunu ifâde etmektedirler. Bunlardan bazıları ilgili âyeti, meşrû şekilde sahip olunan kadınlar; bazıları müşrik erkeklerle

¹²¹⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, II, 348, III, 111.

¹²¹¹ Bayındır, “Savaş Esirleri”, 3.

¹²¹² “...Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah tarafından ihtiyaçları karşılayıncaya kadar kendilerine hakim olsunlar...”

¹²¹³ “Mü’minler! Elinizin altındaki esirler ile henüz erginlik çağına girmemiş çocuklarınızı üç vakitte; sabah namazından önce, öğlen dinlenmesinde elbisenizi çıkarınca, bir de yatsı namazından sonra yanınıza girerken sizden izin istesinler.”

evli olup hicret eden mü'min kadınlar; diğer bazıları ise savaş esirleri şeklinde açıklamaktadırlar.

Âyeti, meşrû şekilde sahip olunan kadınlar şeklinde açıklayanlara göre, âyette zikredilen *muhsanat* ifâdesi, *namuslu kadınlar* anlamındadır. Buna göre, âyetin anlamı şöyledir: “Birden dörde kadar nikâh, mehir ve şahitle malik olduklarınız hariç, namuslu kadınlar da size haramdır.” Hz. Ömer, Sa‘îd b. Cübeyr, İbn Cüreyc ve Süddî'nin de bu görüşte oldukları nakledilir. Âyeti benzer şekilde açıklayan müfessir Ebü'l-Âliye er-Riyâhî (ö. 90/709)'ye göre, Nisâ sûresi 24. âyeti, aynı sûrenin 3. âyeti ile irtibatlıdır.¹²¹⁴

Bu yaklaşımla bağlantılı olarak Tavus'un oğlu babasından şu bilgileri nakletmektedir: Allah, zinayı haram kıldı. *Mâ meleket* olanın dışında bir kadınla birlikte olmak haramdır. Kişinin *mâ meleketi* ise eşidir.¹²¹⁵ İbn Abbas'tan da bu manada bazı rivâyetler aktarılmaktadır.¹²¹⁶ Nesep ve hisriyet yoluyla evlenilmeleri yasak olan kadınlar gibi bütün kadınların haram olduğunu, “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesinin ise, bundan istisna edildiğini belirten Mukâtil b. Süleyman'a göre kişi, özgür kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebilir.¹²¹⁷ Dolayısıyla âyetin, mehre ve nikâhın diğer şartlarına değindiğini belirtenlere göre, istisna muttasıldır. Cariyeleri konu edildiğini düşünenlere göre ise, istisna munkati'dir.¹²¹⁸

Râzî ise, Nisâ 24. âyetin tefsiri bağlamında farklı iki yaklaşıma yer vermektedir. Birinci yaklaşıma göre, âyette zikredilen *muhsanat* kelimesinden maksat, evli kadınlardır. Râzî'ye göre, bu durumda “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi, iki şekilde anlaşılabilir:

1. Bir insanın milk-i yemini olması durumu hariç; evli kadınlar, kocaları dışındakilere haramdır.

2. Milk-i yemin'den maksat, nikâh yoluyla hak sahibi olunan demektir.

¹²¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 568-570. Ayrıca bkz: İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 427; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 203-204; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 321.

¹²¹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 569.

¹²¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, III, 917; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 571-572; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, IV, 320-322.

¹²¹⁷ Mukâtil, *Tefsîr*, I, 366.

¹²¹⁸ İbn Atıyye, *Müharrarü'l-Vecîz*, II, 35; Ebü Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, III, 222; Semîn el-Halebî, *Dürrü'l-Masûn*, III, 647.

Buna göre, eşlerinden ayrılıp yeni bir nikâh ile sahip olunanlar hariç, evli kadınlarla evlenmek haramdır. Fakat milk-i yemin, hem nikâh yoluyla hem de bir cariyeye sahip olmakla hâsıl olunduğundan bu terki ile ifâde edilmektedir.¹²¹⁹

İkinci yaklaşıma göre, *muhsanat* sözcüğü, özgür kadınlar anlamındadır. Zira Nisâ sûresi 25. âyette zikredilen *muhsanat* kelimesi, 24. âyette geçen sözcüğün, özgür kadınlar anlamında olduğunu göstermektedir. Bu durumda “إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifâdesi, iki şekilde anlaşılabilir:

1. Allah’ın size milk yaptığı birden dörde kadar kadınla evlenmektir.
2. Yapacağınız nikâhın şartlarının yerinde olması demektir.

Buna göre, veli, şahit ve diğer hususlara dikkat edilerek sahip olduğunuz kadınlar hariç, özgür kadınlarla evlenmek haramdır.¹²²⁰

Tefsir kaynaklarında kaydedilen bu anlamdan hareketle bazı meâllerde, Nisâ sûresi 24. âyeti şu şekilde tercüme edilmiştir: “*Meşru şekilde [nikâh yoluyla] sahip olduklarınız dışında bütün evli kadınlar [size haramdır]...*”¹²²¹ ve “*namusuyla bir yuva kurmuş veya kurmayı bekleyen bütün kadınlar*”, “*meşru nikâh sahibi olmak.*”¹²²²

Yukarıda işaret edilen anlamı ihtimal dâhilinde gören Cessâs, âyetin iki duruma da hamledilebilir olması, evli esir kadınlarla birlikte olmanın helal olduğu görüşüne bir engel teşkil etmediğini ileri sürerek tercihini şöyle açıklar: Âyette geçen *mâ meleket*, eşler değil; cariyelerdir. Çünkü Mü’minûn sûresi 5-6. âyetlerde milk-i yemin, eşlerin dışında sayılmıştır. Zaten mutlak olarak söylendiğinde eşler değil, cariyeler anlaşılmaktadır. Ayrıca eş, eşinden cinsel yönden istifâde edebilmesinin dışında eşinden hiçbir şeye malik değildir.¹²²³ Dolayısıyla bu ifâdenin, gerçek anlamda malik olunan esir kadınlara hamledilmesi gerekir.¹²²⁴

Diğer bazıları ise, Nisâ 24. âyette geçen *muhsanat* sözcüğünü, “(evlilik yoluyla) korunmuş kadınlar”, “*muhsan/nikâhlı kadınlar*”; *mâ meleket* ifâdesini ise,

¹²¹⁹ Râzî, *Tefsîr*, X, 42.

¹²²⁰ Râzî, *Tefsîr*, X, 42; Ayrıca bkz: Mâtürîdî, *Te’vîlat*, III, 110.

¹²²¹ Esed, *Kur’ân Mesajı*, I, 139-140.

¹²²² Eliaçık, *Türkçe Meal-Tefsir*, 871-872.

¹²²³ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 85.

¹²²⁴ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 86.

“yeminlerinize/anlaşmalarınıza sahip olanlar”, “yeminlerinizin sahip oldukları” şeklinde tercüme ederek bunların müşrik erkeklerle evli olup hicret eden mü’min kadınlar olduklarını belirtirler.¹²²⁵

Bazı meâl-tefsir çalışmalarında ise, ilgili âyet savaş esirleri bağlamında ele alınmıştır.¹²²⁶ Nitekim Muhammed Ali, Nisâ sûresi 24. âyeti, “*Ve sağ elinizin sahip bulunduğu hariç, bütün evli kadınlar;*” şeklinde tercüme etmiş, açıklama kısmında ise şu nota yer vermiştir: Evli olan bir kadını nikâhlamak haramdır. Fakat bunun bir istisnası vardır. Kur’ân-ı Kerim’de *sağ elinizin sahip bulunduğu* deyimini genelde savaş esiri anlamındadır. Bazı durumlarda bu esirler Müslüman oldukları için memleketlerine gönderilemiyordu. Bu nedenle eski kocalarından resmen boşanmamış olmalarına rağmen bu kadınlarla evlenmeye müsaade edildi. Bu terki, aynı zamanda *yasal olarak aldığınız kadınlar*’ı da ifâde eder. Zira *eymân* kelimesi sözleşme anlamındadır. Nikâh da bir sözleşme olduğundan yasal olarak sizin olan demektir. Buna göre ilgili ifâdenin anlamı şöyledir: Sizin yasal olarak evli bulunduğunuz hariç, bütün kadınlar size haramdır.¹²²⁷ Öte yandan Nisâ sûresi 25. âyeti de bu bağlamda değerlendiren Muhammed Ali şöyle demiştir: Kur’ân-ı Kerim’de cariyelik müessesine cevaz veren bir âyet bulunmadığı gibi, bu, Hz. Peygamber’in hayatında da görülmemektedir. Bu âyette kadın savaş esirleri evlenmenin şartları anlatılmaktadır. Şöyle ki, Nisa sûresi 3 ve 24. âyetlerinde kadın esirlerle evlilikten söz edilmekte, bu âyette ise esir kadınlarla evlenme koşulları belirtilmektedir. Dolayısıyla efendinin onunla nikâhsız ilişkiye girebileceği sonucuna varmak isabetli değildir. Birliktelik için efendi de onu nikâhlamak zorundadır. Efendinin mantıken kendinde görebileceği fark, bu tür evlilik için başkasının iznini almak zorunda olmamasıdır.¹²²⁸

Görüldüğü üzere bazı âlimler, Nisâ sûresi 24. âyette geçen *muhsanat* ifâdesinin, *namuslu kadınlar* anlamında olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre aynı sûrenin 3. âyeti ile bağlantılı olan 24. âyeti, özgür kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evlenebileceğini bildirmektedir. Dolayısıyla *mâ meleket* ifâdesi, savaş esiri kadınlar

¹²²⁵ Bkz: Yüksel, *Mesaj*, 96-97; Yılmaz, *Tebyînü’l-Kur’an*, VII, 562, 625.

¹²²⁶ Bkz: Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm*, I, 123-124; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’ân*, 889; Bayraklı, *Kur’ân Tefsîri*, V, 88-89.

¹²²⁷ Muhammed Ali, *Kur’ân-ı Kerîm*, 186; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 207-208.

¹²²⁸ Muhammed Ali, *Kur’ân-ı Kerîm*, 187.

veya cariyeler değil, aksine sahih bir nikâhla birden dörde kadar sahip olunan kadın veya kadınlar anlamındadır. Bize göre, bu yaklaşımda bazı sorunlar bulunmaktadır. Zira Nisâ sûresi 3. âyette birden dörde kadar kadınla evlenilebileceği, haksızlık etmekten korkulması halinde ise sadece bir kadınla evlenilmesi gerektiği belirtilip *ev* yani *veya* bağlacıyla *mâ meleket* olanlar için ikinci bir tür evlilikten söz edilmiştir. Bu da eşler ile *mâ maleket* olanların birleştirilemeyeceğini, aksine sadece eşler veya cariyelerden birinin seçilebileceğini göstermektedir.

Diğer bazıları ise, Nisâ 24. âyetini müşrik erkeklerle evli olup hicret eden kadınlar şeklinde açıklayarak, Mümtehine sûresi 10. âyeti ile irtibatlandırmaya çalışmışlardır. Mümtehine sûresi 10. âyetin evli olup inançları sebebiyle Müslümanlara sığınan kadınları konu edindiği doğrudur. Aslında bu tavır, kadınların kocalarından ayrılmaya karar verdiklerini gösterir. Bu nedenle âyet, muhâlea/iftidâ konusuyula ilgilidir.¹²²⁹ Ayrıca aynı sûrenin 25. âyetinde zina suçu işlemeleri halinde cezanın yarıya indirilmesinden söz edilmektedir. Cezalandırmadaki bu indirimin hicret eden Müslüman kadınlarla ilgili olamayacağı ise ortadadır. Dolayısıyla öne sürüldüğü üzere Nisâ sûresi 24. âyeti, hicret eden kadınlar hakkında olamaz.

Yukarıda sözü edilen iki yaklaşımdan farklı olarak diğer bazı âlimler ise âyeti, savaş esirleri bağlamında ele almışlardır. Âyete dair bizde hâsıl olan kanaati belirtecek olursak, Nisâ sûresi 24. âyette geçen *muhsanat* sözcüğü, evli kadınlar anlamındadır.¹²³⁰ Bu kelimenin, evlenilmeleri yasak olan kadınlar kısmına matuf olması da¹²³¹ bu manayı desteklemektedir. Bu nedenle *ihsan* kelimesinin, evlenme yasağına bir sebep teşkil etmesi gerekir. Bilindiği üzere özgürlük, iffet ve Müslüman olmak, nikâh yasağı üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Bu nedenle geriye sadece evli kadınlar kalmaktadır.¹²³²

Bunu biraz detaylandırarak olursak, İslâm'da bir kadının birden fazla eşi olamaz, ama erkeğin olabilir. Ayrıca Yüce Allah Nûr sûresi 32. âyette bize, hürler gibi esir/köleleri ve cariyeleri de evlendirmeyi emretmiştir. Bakara sûresi 221. âyetine göre eş, hür olabileceği gibi esir/köle de olabilir. Esir/*mâ meleket* bir erkekle evlenmek isteyen kadın için özel bir şart yoktur, ama erkek için vardır. Çünkü Nisâ

¹²²⁹ Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 386-387.

¹²³⁰ Râzî, *Tefsîr*, X, 40.

¹²³¹ Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, VI, 198.

¹²³² Râzî, *Tefsîr*, X, 40.

sûresi 25. âyeti gereği, hür kadınla evlenebilme gücüne sahip olan erkek, *mâ meleket* kadınla evlenemez. Nisâ 3. âyetine göre, erkeğin eşi, hür veya esir/*mâ meleket* olabilir. Ancak daha önce işaret ettiğimiz üzere, âyette kullanılan veya anlamındaki ev bağlacının delâletiyle ikisi bir arada olamaz. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledilmiştir: “*Hür kadın üzerine cariyeyi; cariyeyi ise hür kadın üzerine alınmasını yasakladığı ve hür kadın ile evlenebilecek olan, cariyeye ile evlenmesin.*”¹²³³ Ayrıca Abdullah b. Abbas ile Abdullah b. Ömer'e, hür bir kadınla evli olup hür kadın üzerine bir cariyeyi nikâhlamak isteyen kişi ile ilgili soru yöneltilmesi üzerine, bu durumu “kerîh” ifâdesiyle cevapladıkları haber verilmiştir.¹²³⁴ Sahâbenin dilinde *kerîh görme* ise, haram olarak değerlendirilmektir.¹²³⁵

Öte yandan Kur'ân-ı Kerim, *mâ meleket* ile evlenmeyi, fidyelerini ödeyip hürriyetlerine kavuşmanın bir yolu olarak kabul etmesine rağmen böyle bir evliliği tavsiye etmez. Çünkü fidyeye ödeme amacıyla yapılacak bir evlilik, mutluluk getirmeyebilir. İleride detaylı olarak anlatacağımız üzere mü'min bir cariyeyi veya kadın esiri eş olarak almak isteyen kişi, onu hürriyetine kavuşturmaya gücü yetiyorsa, Hz. Peygamber'in Safiyye validemize yaptığı gibi onu hürriyetine kavuşturarak evlenmesi gerekir.¹²³⁶ Başkasının veya devletin elinde olan bir cariyeye veya esir kadınla evlenmek isteyenlerde ise, durum bundan biraz farklıdır. Zira bir durumda *mâ meleket* statüsü belli bir süreliğine devam edebilir. Ancak eşinden alacağı mehir, özgürlük sözleşmesi için ön ödeme yapılabilir, kalan kısım ise elde edeceği kazancından, devlet hazinesinden yapılacak yardım veya Allah rızası için yapılan yardımlarla kısa bir sürede özgürlüğüne kavuşabilir. Böylelerinin *mâ meleket* statüsü devam ettiği süre içinde işledikleri zina suçunun cezası yarıya indirilir. Bu indirimi, cahiliye döneminde özgür insanlara verilen cezaların yarısının kölelere

¹²³³ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, VI, 597; Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Nasbü'r-Râye li Ahâdis el-Hidâye*, thk.: Muhammed Avame, Darü'l-Kible li's-Sakafeti'l-İslâmiyye, Cidde trs., III, 175.

¹²³⁴ Mâlik b. Enes, *el-Müvatta'*, thk.: Selim b. 'Îd el-Hilâlî, Mecmûatü'l-Furkan et-Ticariyye, Dubâi 2003, “Nikâh, 12 (1227)”, III, 208.

¹²³⁵ Demircan, *Câriyeler*, 160.

¹²³⁶ Abdulaziz Bayındır, “Kur'an evlilik konusunu niçin savaş esiri cariyelerle birlikte anlatıyor?” <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kuran-evlilik-konusunu-nicin-savas-esiri-cariyelerle-birlikte-anlatiyor.html> (erişim tarihi, 23.07.2018).

verilmesinin¹²³⁷ devamı şeklinde değerlendirmek yerine, özgür insanlara nisbetle korumasız olmaları sebebiyle verildiğini düşünmek daha isabetli görünmektedir. Çünkü ilgili ceza, Hz. Peygamber'in eşleriyle ilgili iki kat¹²³⁸ olarak belirlenmiştir. Ayrıca Allah'a karşı yalan ve uydurma sözlerinin sarf edilmesi normal insanlar için dünyada cezaî bir müeyyidesi olmamasına karşı, Hz. Peygamber'in böyle bir işe bulaşması durumunda cezasının ölüm olacağı bildirilmiştir.¹²³⁹ Dolayısıyla "cezalar, verilen nimetler karşılığındadır" ilkesinden hareketle belirlendiğini söylemek mümkündür. Çünkü Yüce Allah, Hz. Peygamber'in eşlerini mü'minlerin anneleri olduklarını beyan etmiş ve vefatından sonra onlarla evlenmeyi yasaklamıştır.¹²⁴⁰ Hz. Muhammed'i ise nebî olarak seçmiştir. Bu nedenle onlara farklı bir ceza öngörülmüş olmalıdır.

Mevdûdî'nin Nisâ sûresi 25. âyeti ile ilgili olarak şayet mevzubahis kişinin kendi cariyesiyle evlenmesi olsaydı, o zaman izni alınacak veli kim olacak?¹²⁴¹ şeklindeki sorusuna ise şöyle cevap vermek mümkündür: Nûr sûresi 32. âyette mü'minlere evlendirme emri verilmiştir. Bakara sûresi 232. âyette ise evlenmek isteyen boşanmış kadınlara baskı yapılması yasaklanmıştır. Aynı sûrenin 234. âyette eşi ölen kadının iddet dönemi sonrasında kendisiyle ilgili olarak marufa uygun olarak alacakları kararlarından dolayı velilerin sorumlu olmayacakları belirtilmiştir. Bütün bunlar, velinin evlilikte özel bir konumunun olduğunu ve marufa uygunluğunu velinin denetleyeceğini göstermektedir.¹²⁴² Bu hususta Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir.*"¹²⁴³ Hz. Peygamber'den nakledilen şu hadisten özgür olmayanlara yönelik de aynı durumun geçerli olduğunu anlamaktayız:

¹²³⁷ Corcî Zeydân, *Tarihü 't-Temeddüni 'l-İslâmî*, IV, 27; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 356.

¹²³⁸ Ahzâb, 33/30.

¹²³⁹ "Muhammed, Bize karşı bir takım sözler uydursaydı, onu kısıktırak yakalar, şah damarını koparırdık. İçinizden hiç biri de bunun önüne geçemezdi." Hâkka, 69/45-47.

¹²⁴⁰ "Ey Nebî'nin hanımları! Sizden kim ispatlanabilir bir fuhuşla gelirse o suçun cezası iki kat olur. Bu Allah'a kolaydır." Ahzâb, 33/6.

¹²⁴¹ Mevdûdî, *Tefhimu 'l-Kur'ân*, III, 402.

¹²⁴² Bkz: Bayındır, *Doğru Bildiğimiz Yanlışlar*, 393-394.

¹²⁴³ Ebû Dâvûd, "Nikâh 20", 361; Tirmizî, "Nikâh, 15", II, 392-393; İbn Mâce, "Nikâh, 15", III, 326.

“Mevlasının/velisinin izni olmaksızın evlenen köle zinacıdır.”¹²⁴⁴ Başka bir rivâyette ise “*nikâhı batıldır.*”¹²⁴⁵ Ancak bu yetki, taraf olma değil; nikâhı denetleme ve gerektiğinde müdahil olabilme anlamındadır.¹²⁴⁶ Çünkü nikâhın denetlenmesi, kadının aldatılmasını önleyip tam bir hürriyet içinde evliliğe karar vermesi içindir. Nisâ sûresi 25. âyette geçen “أهل” sözcüğü, *mâ meleketin* velisi anlamındadır. Çünkü kadın savaş esirlerinin İslâm diyarında bir ailesinin olmayacağı açıktır. Bu nedenle veli, devletin belirleyeceği yetkili-yönetici olabileceği gibi *mâ meleketin* kendilerine tevzi edildiği şahıslar da olabilir. Dolayısıyla velinin olmadığı durumlarda, kadının velisi ister özgür ister esir olsun devletin görevlendirdiği kişi veya kurum olmalıdır. Şahıslara tevzi edilmesi halinde *mâ meleketin* velileri bu şahıslar olacaktır ve evlilik izni de onlardan alınacaktır. Öte yandan her ne kadar evlilik için veli izni gerekli ise de *mâ meleketin* onayı da gereklidir. Bunda özgür olanlar ile olmayanlar arasında bir fark yoktur.¹²⁴⁷

Kısaca âyetin siyaki, evlenilmesi yasak kadınları konu edindiği için, Nisâ sûresi 24. âyette geçen *muhsanat* kelimesinin kocası tarafından korunan, yani evli kadın anlamında olmasını gerektirir. Âyetin sebab-i nüzûlü bağlamında nakledilen tüm rivâyetlerin evli kadınları konu edinmesi, bu görüşü destekler mahiyettedir. Buna göre, âyet, esir düşmüş evli kadınların kocalarından boşanmış sayıldıklarını ve bunlarla ancak nikâh akdi sonucunda birlikte olunabileceğini göstermektedir.

3. Mü’minûn Sûresi 5-6. Âyetler

Muasır bazı âlimlere göre, Mü’minûn sûresi 6. âyette zikredilen *mâ meleket* olan kadınlarla cinsel birliktelik için nikâh akdi şarttır. Nitekim Muhammed Ali Lâhûrî bu âyete dair şu açıklamalarda bulunmuştur: Ferc’in çoğulu olan *fürûc* kelimesi, genelde insanın gösterilmesi ayıp ve ahlaka aykırı kısmı, özelde ise cinsel organ anlamındadır. Bu bakımdan *hifzû’l-ferc* genelde *cinsel tutkularını kontrol altında tutmak* demektir. *Mâ meleket* ifâdesinden maksat, köle/cariyelerdir. Mekke’de nazil olan bu âyet ile şayet cinsel ilişkiye göndermede bulunuluyorsa, köle kızların eş olarak alınabileceğini bildiren Nisâ sûresi 25. âyette belirtilen şartlar

¹²⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Nikâh 17”, 360; Tirmizî, “Nikâh, 21”, II, 404-405.

¹²⁴⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh 17”, 361.

¹²⁴⁶ Demircan, *Câriyeler*, 187.

¹²⁴⁷ Demircan, *Câriyeler*, 152-153.

çerçevesinde olması gerekir. Köle kızlar eş durumuna yükseldiğinde, özgür eşin bütün haklarına sahip olduğundan, burada eşler dışında *mâ meleket* şeklinde ayrı olarak söz edilmiştir. Öte yandan *hifzü'l-ferc* ifâdesinin daha geniş anlamda *kişinin vücudunun gösterilmesi ayıp olan kısmını kapatma* anlamı da vardır. Bu durumda İslâm ahlakına göre, açık saçıklık haramdır. Fakat kadınlar için kocaları ve kadın hizmetçileri, erkekler için de eşleri ve uşakları bulunduğu zaman bir dereceye kadar hoşgörü vardır.¹²⁴⁸ Muhammed Ali, kadınların kendilerine dinen yabancı sayılan kişilere karşı örtünmeyi bildiren Nûr sûresi 31. âyette geçen *mâ meleketi*, erkek ve kadın köleler şeklinde açıklamıştır.¹²⁴⁹

Öte yandan bazıları, âyette geçen *ev* bağlacını, *yani*; “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesini ise *sözleşmelerinin sahip oldukları* şeklinde yorumlamışlardır.¹²⁵⁰ Diğer bazıları ise *ev* bağlacına veya anlamını vermekle birlikte “مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifâdesini *sözleşmelerinin sahip oldukları* şeklinde açıklamışlardır.¹²⁵¹

Buna mukabil Abdulaziz Bayındır'ın belirttiği gibi, Mü'minûn sûresi 5-6. âyetleri, cinsel ilişkiyi konu edinmemekte; aksine karı-koca arasında örtünme ile ilgili sınırları belirlemektedir. Şöyle ki, A'râf sûresi 26. âyette kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın bedeni örten, bir de insanı güzel gösteren şeklinde iki türlü elbiseden söz edilmiş, devamında ise iyi elbise, kişiyi koruyan elbise olduğu belirtilmiştir. Ayrıca A'râf sûresi 31. âyetine göre dış elbise, hem kadının hem de erkeğin ziyneti olup aynı sûrenin 32. âyetine göre, bu ziynetin takılması kimseye yasak değildir. Âl-i İmrân sûresi 14. âyette ise, kadının, insanlar için ziynet kılındığından söz edilmiştir. Buna göre, Nûr sûresi 31. âyette geçen *ziynet*, kadına ait güzellikler anlamında olmalıdır. İlgili âyette geçen *gizledikleri ziynetleri* ifâdesi de bu anlamı destekler mahiyettedir. Çünkü kadın, vücudu örtülü olduğu halde farklı yollarla gizli güzelliklerinin bilinmesini sağlayabilir. Öte yandan Kur'ân'da “سَوَاءٌ” kelimesi, insanın bedeni ve bedenden görülmesi hoş olmayan yerler anlamlarında

¹²⁴⁸ Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm*, 648; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 681.

¹²⁴⁹ Muhammed Ali, *Kur'ân-ı Kerîm*, 668; Muhammad Ali, *The Holy Qur-an*, 702.

¹²⁵⁰ Bkz: Esed, *Kur'ân Mesajı*, II, 689-690; Eliaçık, *Türkçe Meal-Tefsir*, 668; İslâmoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân*, 585; Yüksel, *Mesaj*, 300.

¹²⁵¹ Yılmaz, *Tebyînü'l-Kur'an*, V, 667.

kullanılmıştır.¹²⁵² Ferc ise, sözlüklerde şöyle açıklanmıştır: “İki bacak arasına ve çevresine; erkek, kadın ve gençlerin avret yerlerine verilen isimdir” veya “iki kolun arası ile iki bacağın arasındaki organlardır.”¹²⁵³ Buna göre *ferc*, erkeğin ve kadının ön ve arkasıyla onları çevreleyen; diz kapağı ile göbek arası olmalıdır. Nûr sûresi, 58. âyette geçen “عَوْرَاتٍ لَكُمْ ثَلَاثٌ/Bunlar sizin çıplak olabileceğiniz üç vakittir” ifâdesinden, karı-kocanın örtünme ile ilgili birbirlerine karşı sorumlu olmadıklarını anlamaktayız. Buna mukabil ister kadın ister erkek olsun kendilerine dinen yabancı olanlara karşı ferclerini örtmek zorundadırlar. Kadınlar ise Nûr sûresi 31. âyette belirtilen şahısların yanında ferclerini korumakla birlikte ziynetlerini gösterebilirler.¹²⁵⁴

Öte yandan âyette geçen *ezvâc* kelimesinin tekili *zevc*dir.¹²⁵⁵ Bu sözcükler, erkeğin eşi anlamına geldiği gibi, kadının eşi anlamına da gelebilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de *zevc* sözcüğü, Hz. Âdem’in eşi Havva¹²⁵⁶ için; *ezvâc* sözcüğü ise, Hz. Peygamber’in eşleri anlamında kullanılmıştır.¹²⁵⁷ Dolayısıyla bu sözcükleri, erkeklerden veya kadınlardan birine özgü olduğunu zorunlu kılacak bir karinenin olması durumu hariç, ikisini de kapsayacak şekilde anlamak gerekir. Ancak *ezvâc* kelimesinin *ev mâ meleket eymanuhum* ifâdesinin karşıtı olarak yer alması, hür eşler anlamında olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mü’minûn sûresi ilk 10 âyeti, kadın erkek bütün mü’minleri kapsamaktadır. *Mâ meleket* ifâdesi de hem erkekleri hem de kadınları içermekte olup bu ifâdenin cariyelere has olmasını gerektirecek hiçbir neden yoktur. Aslında bu âyetle ilgili olarak yapılan temel hatalardan biri, *ev* bağlacına *ve* anlamının verilmesidir.¹²⁵⁸ Çünkü daha önce de değindiğimiz üzere *veya* anlamındaki *و/ev* bağlacı, iki seçenekten sadece birinin; buna mukabil *و/ve* ikisinin de olabileceğini ifâde etmektedir. Dolayısıyla cariyelerin evlendirilmesini konu alan Nûr sûresi 32 ile Nisâ sûresi 3, 24 ve 25. âyetlerinin açık ifâdelerine

¹²⁵² Mâide, 5/31; A’râf, 7/20, 22, 26, 27; Tâ Hâ, 20/121.

¹²⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “f-r-c”, XXXVII, 3370.

¹²⁵⁴ Abdulaziz Bayındır, “Cariyeler ile İlgili Sorulan Sorular”, <http://www.kurandersi.com/mukayeseli-fikih-dersleri/cariyeler-ile-ilgili-sorulan-sorular/> (erişim tarihi, 31.07.2018).

¹²⁵⁵ Bkz: İsfahânî, *Müfredât*, “z-v-c”, 384.

¹²⁵⁶ Bakara, 2/35.

¹²⁵⁷ Ahzâb, 33/6.

¹²⁵⁸ Bayındır, “Savaş Esirleri”, 5; Demircan, *Cariyeler*, 124.

rağmen, Mü'minûn sûresi 5-6. âyetlerine dayanılarak kişinin *mâ meleket* olan kadınlarla nikâhsız ilişkiye girebileceğini söylemek, hiç şüphesiz Kur'ân'a aykırıdır.¹²⁵⁹ Çünkü *ev* bağlacı *ve* değil; *veya* manasındadır. Bu da eşler ile *mâ meleketin* birleştirilemeyeceğini, aksine sadece eşler veya cariyelerden birinin seçilebileceğini göstermektedir.¹²⁶⁰ Hz. Peygamber'in, örtünme ile ilgili şu hadisi de bu görüşü doğrulamaktadır: "... أَحْفَظُ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ /Avretini zevcinden veya *mâ meleket'in* dışındakilerden koru."¹²⁶¹ Dikkat edilirse yukarıdaki âyette geçtiği gibi bu hadiste de *veya* anlamına gelen *ev* edatı kullanılmıştır. Buna mukabil Rasûlullah'ın vefatı öncesinde mü'minlere, namaza ve *mâ meleket* olan kadın ve erkeklerin haklarına ilişkin şu uyarısında "الصَّلَاةَ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ",¹²⁶² *veya* anlamındaki *و/ev* değil, *ve* anlamını ifâde eden *و/ve* kullanılmıştır. Başka bir ifâdeyle birincisinde ikisini birleştirmek caiz olmadığı için *veya* anlamındaki *ev* edatı, buna karşı ikinci hadiste ikisi arasında birleştirmeye yönelik herhangi bir yasaklama olmadığından *ve* anlamındaki *vav* kullanılmıştır.

Madem *mâ meleket*, ancak nikâh akdiyle helal olabiliyorsa, bu durumda neden normal eş gibi onlar için de *zevc* denilmedi? şeklindeki soruya ise şöyle cevap vermek mümkündür: Özgür bir kadın ile *mâ meleket* birbirilerine kuma olamayacaklarından *ezvâc* veya *mâ meleket* şeklinde bir ayrıma gidilmiştir. Şayet sadece *ezvâc/eşler* denilseydi, *mâ meleket* kısmına giren kadınlar ile nikâh akdi yapılamayacağı anlaşılabilirdi.¹²⁶³

Kısaca erkekler gibi kadınlar açısından da değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz Mü'minûn sûresi 5-6. âyetleri, milk-i yemin yoluyla cariyelerle ilişkiye onay vermediğini ve bu tür kadınlarla birliktelikte nikâh akdinin şart olduğunu göstermektedir.

4. Ahzâb Sûresi 50. Âyet

¹²⁵⁹ Demircan, *Câriyeler*, 123.

¹²⁶⁰ Demircan, *Câriyeler*, 169.

¹²⁶¹ Tirmizî, "Edeb, 39", IV, 492; İbn Mâce, "Nikâh, 28", III, 356.

¹²⁶² İbn Mâce, "Vesâya, 1", IV, 266-267.

¹²⁶³ Bkz: Jamal Najim, "الزوجة وملك اليمين", <http://www.hablullah.com/?p=2404> (erişim tarihi, 27.07.2018).

Ahzâb sûresi 50. âyette “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” ile başlayıp, “خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ” ifâdesiyle biten bölümde dört hüküm belirtilmektedir. Bazı âlimlere göre bu hükümlerin tamamı Hz. Peygamber’e özgüdür. Çünkü Müslüman bir erkek, en fazla dört kadınla evlenebilir.¹²⁶⁴ Ayrıca nikâhta veli, şahit ve mehrin zorunlu olduğu konularda Hz. Peygamber’e ruhsat verilmiş olup bu şartlardan hiçbiri onun için zorunlu değildir.¹²⁶⁵ “خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ” terkiibinden sonra “قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ” ifâdesinin kullanılmış olması, bu manayı desteklemektedir.¹²⁶⁶ Râzî’nin şu ifâdeleri, onun da bu görüşü benimsediğini göstermektedir: Hiç kimse kendini Hz. Peygamber gibi düşünmesin diye âyetin devamında şöyle denilmiştir: “قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” Çünkü evlilik ve cariyeler hususunda Hz. Peygamber’e has olan bazı durumlar vardır.¹²⁶⁷

Muasır bazı âlimler ise, Ahzâb sûresi 50. âyette geçen “مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ” ifâdesini savaş esirleri şeklinde açıklayarak bunlarla birliktelik için nikâh akdinin şart olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁶⁸

Âyette geçen dört hükümle ilgili vardığımız kanaat ise şöyledir:

1. ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ﴾

Tefsir kaynaklarında belirtildiğine üzere, aşağıdaki gerekçeden dolayı Hz. Peygamber, eşlerine cinsel birliktelikten önce mehir vermekle yükümlüydü: Kadının, mehrini alıncaya kadar karşı koyup kendini eşine teslim etmeme hakkı vardır. Nebî ise, hakkı olmayanı almazdı. Zira mehir verilmeden önce cinsî münasebette bulunma, hak edilmiş bir şey değildir. Hz. Peygamber, bir şey istediğinde, istenilen o şeyden imtina etmek haram olduğu için durum nasıl olur? Görünen odur ki, kadın hayâ ettiği için ilk talep eden erkek tarafı olur. Şayet Hz. Peygamber, mehir vermeden önce, eşine yaklaşma imkânı vermesini isterse, mehrin hem vacip hem de vacip

¹²⁶⁴ İbn Atıyye, *Mühararü'l-Vecîz*, IV, 392; Ebû Hayyân, *Bahrü'l-Mühit*, VII, 234; Kurtubî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, XVII, 189; Süyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XI, 91; Elmalılı, *Kur'an Dili*, VI, 324.

¹²⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 194.

¹²⁶⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, V, 82-83.

¹²⁶⁷ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 221.

¹²⁶⁸ Bkz: Esed, *Kur'an Mesajı*, II, 861-862; Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, 945, 947; İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, 877, 889). Yılmaz, *Tebyînü'l-Kur'an*, VII, 494-495, V, 681.

olmaması durumu ortaya çıkar. Bu ise muhaldır. Buna karşı Hz. Peygamber dışında hiç kimse için böyle bir durum söz konusu değildir.¹²⁶⁹

Öte yandan Nisâ sûresi 3. âyette emredildiği üzere mü'minler en fazla dört kadınla evlenebilirler. Fakat Hz. Peygamber, Hz. Zeynep ile evlendiğinde dört eşi vardı.¹²⁷⁰ Âyetin bu bölümü, Hz. Muhammed'e bu konuda itiraz edenlere bir cevap niteliğindedir. Ayrıca Bakara sûresi 236. âyetine göre, mü'minlerin evliliklerinin geçerli olması için mehri ödemiş olmaları gerekmez. Fakat bu uygulama, Hz. Peygamber'e yasaktı. Bu da gösteriyor ki, âyetin bu kısmı Hz. Peygamber'e mahsustur.

2. ﴿وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ﴾

Fey olarak verilen yani savaş esiri olmayan kadınların helal kılındığını bildirilen âyetin bu kısmı da Hz. Peygamber'e özgüdür. Mâriye, Ahzâb 50. âyeti ile helal kılındığı için Hz. Peygamber, onunla evli gibi yaşamıştır. Buna mukabil savaş esiri olan Cüveyriye, Safiyye ve Reyhâne'yi hürriyetlerine kavuşturduktan sonra nikâhlamıştır.

Başka bir ifadeyle Ahzâb 50. âyeti, Mısır Mukavkısı'nın Hz. Peygamber'e hediye ettiği Mâriye'nin ona helal kılındığını bildirmektedir. Bu hüküm ona hastır, diğer mü'minlerin böyle bir hakkı yoktur. Âyette atfin *ev* ile değil; *vav* yani *ve* ile yapılmış olması da verilen bu manayı desteklemektedir.¹²⁷¹ Esirleri *fey* kapsamında değerlendirmek, *feye* ise ganimet anlamı vermek ve böylece Mâriye'nin Hz. Peygamber'e helal olduğunu gösteren özel bir hükmü, genel hüküm görünümüne sokup cariyelerin cinselliğinden yararlanmayı, Kur'ân-ı Kerim'in tartışmasız hükmü gibi göstermek isabetli görünmemektedir.¹²⁷²

3. ﴿وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ﴾

Âyetin bu kısmı da Hz. Peygamber'e hastır. Çünkü mü'minlerin amca, hala, dayı ve teyzekızlarıyla evlenmeleri için birlikte hicret etmiş olmaları şartı yoktur. Ümmü Hânî'nin Hz. Peygamber'in kendisini nikâhlamayı düşündüğünü, ancak

¹²⁶⁹ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 221; Âlûsî, *Rûhü'l-Meânî*, XXII, 52.

¹²⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, IV, 438.

¹²⁷¹ Demircan, *Câriyeler*, 163.

¹²⁷² Bayındır, "Savaş Esirleri", 8.

kendisiyle hicret etmediği için ona helâl kılınmadığı şeklindeki açıklaması da¹²⁷³ Hz. Peygamber’in hicret etmeyenlerle evlenememesinin ona has olduğunu göstermektedir.¹²⁷⁴ Ümmü Hânî’nin mevlası Ebû Salih’ten aktarılan bir rivâyete göre: Hz. Peygamber, Ümmü Hânî’ye evlenme teklifinde bulunmuş. O ise, çocuklarının küçük olmasını ve eşinin vefatından duyduğu üzüntüyü gerekçe göstererek bu teklifi olumsuz karşılamıştır. Çocuklarının büyümesi üzerine kendisi Hz. Peygamber’e teklifte bulunmuş, ancak Hz. Peygamber, Ahzâb sûresi 50. âyetin nazil olduğunu ve hicret etmediği için kendisiyle evlenemeyeceğini belirtmiştir.¹²⁷⁵

4. ﴿وَأَمْرًا مُّؤَمَّنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا﴾

Âyetin bu kısmı da Hz. Peygamber’e özgüdür. Çünkü diğer mü’minler için, mehrin belirlenmemiş veya ertelenmiş olması mehri düşürmez. Mehirsiz evlenen kadınlar için de bu kural geçerlidir.¹²⁷⁶ Ancak Hz. Peygamber’in kendi lehine olan bu ruhsattan yararlanmadığı belirtilmiştir.¹²⁷⁷

Görüldüğü üzere Ahzâb sûresi 50. âyeti, cariyeler ile kadın savaş esirleriyle nikâhsız birlikteliğin delili olamaz. Aksine dolaylı olarak bunun nikâh şartına bağlı olduğunu göstermektedir.

4.2.2. Hadisler

Daha önce ele aldığımız üzere,¹²⁷⁸ Hz. Peygamber’den nakledilen bazı hadisler ile onun bazı uygulamaları köleleştirilmiş kadın savaş esirleriyle nikâhsız birliktelik anlayışının dayanakları arasında gösterilmiştir.

İfade edilen bu iddiaya karşı bize göre, hem sözü edilen hadisler hem de Hz. Peygamber’in uygulamaları, kadın savaş esirleriyle birliktelikte nikâh akdinin şart olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, hamile kadınla ilişki, yeni bir hamileliğe ve nesep karışıklığına neden olamayacağı ortada olduğu halde, Hz. Peygamber’in hamile esirlerle ilişkiyi helal görmemesi ve hatta ilişkiye gireni lanetlemesi, bu ilişkinin zina niteliği taşıması nedenine bağlı olmalıdır. Nitekim Rasûlullah, bir çadır

¹²⁷³ Tirmizî, “Tefsîrü’l-Kur’ân, 34”, V, 355.

¹²⁷⁴ İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 588; Kurtubî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, XVII, 178.

¹²⁷⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, X, 147; Süyûtî, *Dürrü’l-Mensûr*, XII, 83.

¹²⁷⁶ Demircan, *Câriyeler*, 171-172.

¹²⁷⁷ Bkz: İbn Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, III, 594; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 193-194; Mevdûdî, *Tefhimü’l-Kur’ân*, IV, 440; Karaman, *Kur’ân Yolu*, IV, 395.

¹²⁷⁸ Bkz: “4.1.2. Hadisler”

kapısında hemen hemen doğum yapmak üzere olan bir esir kadının yanına uğramış: “Galiba bu adam, bu kadına yanaşiyor” demiş. Sahâbe de evet demişler. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Vallahi içimden geldi, bu adama öyle bir lanet edeyim ki, bu lanet onunla beraber kabrine girsin! Acaba bu adam çocuğu mirasçı yapmak kendisine helal olmadığı halde, onu nasıl mirasçı yapar. Kendisine helal olmadığı halde çocuğu nasıl hizmetçi gibi kullanır?”¹²⁷⁹ Bu hadisle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunulmuştur: “Başkasından gebe olan cariye ile ilişkide bulunması halinde doğacak çocukta iki benzerlik olur ve her benzerlik kendi hükmünü icra etmek ister ve diğer benzerliğe ters düşer. Birinciye benzerlik, çocuğun köle olmasını gerektirir; ikinciye benzerlik ise, adamın kendi çocuğu olmasını gerektirir. İkincisinin hükmü ise hürriyet ve mirastan hak sahibi olmasıdır. Görüldüğü gibi bu halde yapılan cinsel ilişki, şer’î hükümlerde karışıklığa yol açmaktadır; bu yüzden de yasaklanmıştır.”¹²⁸⁰ Hz. Peygamber, yukarıdaki uyarılarıyla Talâk sûresi 4. âyetin hükmü gereği, esir düşmüş gebe kadınlarla doğum yapmadan nikâh akdi yapılamayacağını açıklamış olmaktadır.¹²⁸¹ Hz. Peygamber’in evli olmayan kadın esirlerle ilgili her hangi bir uyarıda bulunmamış olması, bu görüşü doğrulamaktadır.

Hamile olmayan evli kadın esirlerin bir temizlik dönemi beklemleri ise, iftidâ yoluyla eşlerinden ayrılan kadınlarda olduğu gibi hamile olup-olmadıkları anlaşılması için olmalıdır. Dolayısıyla gebe olmayan esir kadınların bekleyecekleri süre, iftidâ sonucu eşinden ayrılan kadının süresine benzediğini söylemek mümkündür. İftidâ sonucu kocasından ayrılan kadının beklemesi gereken süre ise bir hayız müddetidir. Bu da kadının hamile olup olmadığına tespiti içindir. Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in sünnetinde iftidâ, talâk sayılmadığından, bu yolla eşinden ayrılan kadının üç kur’ iddet beklemesi gerekmemektedir. Nitekim Abdullah İbn Abbas’tan gelen bir rivâyete göre Sâbit b. Kays’ın karısı, Rasûlullah zamanında Sâbit’ten hul’ yoluyla, yani bir bedel karşılığında ayrılmıştı. Hz. Peygamber ona bir hayız müddeti iddet beklemesini emretmişti.¹²⁸²

¹²⁷⁹ Müslim, “Nikâh, 23 (139)”, 654.

¹²⁸⁰ Dihlevî, *İslâm Düşünce Rehberi*, II, 364-365. Ayrıca bkz: Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi’in-Nevevî*, el-Matbaatü’l-Misriyye bi’l-Ezher, 1929, X, 15.

¹²⁸¹ Bkz: Demircan, *Câriyeler*, 136-137, 142.

¹²⁸² Tirmizî, “Talâk, 10”, II, 476-477.

Öte yandan Hz. Peygamber'in Cüveyriye ve Safiyye ile evlendiği, buna mukabil Reyhâne ile Mâriye'nin cariyeleri olarak kaldıkları ve onlarla evlenmediği ileri sürülmektedir. Kadın savaş esirleriyle ilgili Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen hükümlerle çeliştiğini düşündüğümüzden aşağıdaki kısımlarda Hz. Peygamber'in, adları zikredilen validelerimiz ile evliliklerini incelemek istiyoruz.

1. Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile Evliliği

Bu başlık altında Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evliliğini ve Benî Mustalik esirlerine yönelik uygulamasının esirlerin köleleştirilmesinin delili olup-olmayacağı konularını irdelemek istiyoruz.

Benî Mustalik Gazvesi'nde esir düşen Cüveyriye'nin, Sâbit b. Kays'ın¹²⁸³ veya bir amcaoğlunun hissesine düştüğü kaydedilir.¹²⁸⁴ Cüveyriye, esaretten kurtulmak için ödeyeceği fidye miktarını tespit ettikten sonra¹²⁸⁵ Hz. Peygamber'in yanına gelerek kendisini tanıtır ve fidyesinin ödenmesi hususunda kendisine yardımcı olmasını talep eder. Rasûlullah'ın esaret bedelini ödeyip kendisiyle evlenme teklifinde bulunması üzerine Cüveyriye, bu teklifi olumlu karşılar¹²⁸⁶ ve Hz. Peygamber ile evlenir.¹²⁸⁷ Bu evlilik ve geriye kalan esirlerin serbest bırakılması sonucunda kabilenin büyük bir kısmı İslâm'a girer.¹²⁸⁸ Başka bir rivâyete göre, Hz. Peygamber, Benî Mustalik Gazvesi dönüşünde esirler arasında bulunan Cüveyriye'yi Ensar'dan bir adama emanet edip onu korumasını emreder.¹²⁸⁹ Kabilenin reisi, esir düşen kızının fidyesini ödemek için Hz. Peygamber'e gelerek şöyle der: "Benim kızım esir kalacak biri değildir. Onu serbest bırak." Bunun üzerine Rasûlullah, Cüveyriye'ye başvurulmasını teklif eder. Babası, bu durumu kızına bildirince şöyle cevap verir: "Ben Allah'ı ve Elçisi'ni tercih ediyorum."¹²⁹⁰ Bunun üzerine Rasûlullah, Cüveyriye'yi babasından isteyerek 400 dirhem mehirle onunla

¹²⁸³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III, 113, 258.

¹²⁸⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 188.

¹²⁸⁵ Tespit edilen miktarın 9 ukiyye altın olduğu belirtilmiştir. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 61; Vâkidî, *Megâzî*, I, 411.

¹²⁸⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 188; Savaş, "Cüveyriye bint Haris", *DİA.*, 1993, VIII, 146.

¹²⁸⁷ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, I, 109. Ayrıca bkz: Savaş, "Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı", I, 399.

¹²⁸⁸ Önkal, "Mustalik", XXXI, 361.

¹²⁸⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 189.

¹²⁹⁰ İbn Hacer el-Askalânî Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs., VIII, 44.

evlenir.¹²⁹¹ Diğer bazı rivâyetlerde, Benî Mustalik'ten tüm esirlerin veya sadece kırk kişinin serbest bırakılması, Cüveyriye'nin mehri sayıldığı belirtilir.¹²⁹² Bu hususla bağlantılı Hz. Peygamber'in eşlerinden bazılarının Cüveyriye'ye karşı övünmelerinden duyduğu rahatsızlığı Rasûlullah'a şikâyet etmesi üzerine Cüveyriye'ye şu cevabı verdiği rivâyet edilir: Ben sana büyük bir mehir; kavminden kırk kişiyi özgürlüklerine kavuşturmadım mı?¹²⁹³ Başka bir rivâyete göre, "Halkından olan tüm esirleri azat edip bırakmadım mı?"¹²⁹⁴

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Hz. Peygamberle evliliği öncesinde kendi kabilesinden biri ile evli olan Cüveyriye'nin Müslüman olmadan önceki adı Berre idi.¹²⁹⁵ Berre kelime olarak, "saliha, hayırlı kadın" anlamındadır. Böyle adlar almayı insanın kendi kendini temize çıkarması olarak değerlendiren ve bunu hoş karşılamayan Hz. Peygamber, ona *küçük kız* anlamında¹²⁹⁶ Cüveyriye adını verir.¹²⁹⁷

Öte yandan bazı âlimler, Benî Mustalik Gazvesi'nde alınan kadın esirlerin, Arapların köleleştirmesinin delili arasında gösterirler.¹²⁹⁸ Rasûlullah'ın, Benî Mustalik savaş esirlerini, bölgenin örf ve adetlerine göre, bu gazveye katılmış olan askerleri arasında ganimet olarak dağıttığını belirten Hamidullah, bunu esirlerin köleleştirilmesi şeklinde değerlendirir.¹²⁹⁹ Edğîrî de Benî Mustalik esirlerinin savaşçılar arasında dağıtılmasını köleleştirme olarak değerlendirerek bunun Arap örfüne göre yapıldığını, ancak verilen bu kararın yükünü hafifletmeye yönelik Hz. Peygamber'in, cariyeye olan Cüveyriye'yi özgürlüğüne kavuşturduktan sonra onunla evlendiğini ileri sürer.¹³⁰⁰ Seyyid Sâbık ise, Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evliliğinin şer'î bir amaca matuf olduğunu ve şayet şehvet maksadıyla olsaydı, zaten savaş esiri olduğundan onu cariyeye olarak alabileceğini iddia eder.¹³⁰¹

¹²⁹¹ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 189; Şibli Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 306-307

¹²⁹² Vâkîdî, *Megâzî*, I, 412.

¹²⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 114.

¹²⁹⁴ Zübeyr b. Bekkâr, *el-Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, thk.: Sekîne eş-Şehbanî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, 45.

¹²⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 115; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 43-44.

¹²⁹⁶ Savaş, "Cüveyriye bint Haris", VIII, 146.

¹²⁹⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, II, 335.

¹²⁹⁸ San'ânî, *Sübülü's-Selâm*, IV, 70.

¹²⁹⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 567.

¹³⁰⁰ Edğîrî, *Hükmü'l-Esra*, 104.

¹³⁰¹ Seyyid Sabık, *Fıkhü's-Sünne*, III, 63.

Daha önce değindiğimiz üzere,¹³⁰² Hz. Peygamber döneminde savaş esirleri Medine'ye getirildiklerinde, karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakma durumları netlik kazanıncaya kadar çoğu zaman savaşçılar arasında dağıtıldı. Nitekim Hz. Peygamber, Bedir esirlerini sahâbe arasında dağıtmış ve esirlere iyi muamelede bulunmalarını emretmiştir. Aynı durumun bu savaşta da söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaca Hz. Peygamber'in Benî Mustalik esirlerine yönelik uygulaması, esirlerin köleleştirilmesine dayanak gösterilemeyeceğini ve kadın savaş esirlerinden nikâhsız istifâde edilemeyeceğini göstermektedir.

2. Hz. Peygamber'in Reyhâne ile Evliliği

Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'dan Reyhâne'yi¹³⁰³ cariye olarak mı aldı yoksa onunla evlendi mi konusunda farklı rivâyetler mevcuttur. Bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in onu cariye olarak aldığı bildirilirken, diğer bazı rivâyetlerde Cüveyriye örneğinde olduğu gibi Reyhâne'yi de özgürlüğüne kavuşturduktan sonra kendisiyle evlendiği belirtilir.

Bu başlık altında, ilgili rivâyetlere yer verip daha sonra konuya dair bizde oluşan kanaati belirteceğiz.

A. Hz. Peygamber'in Reyhâne ile Evlenmediğini İfâde Eden Rivâyetler

Kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlere göre, Hz. Peygamber, Reyhâne'yi cariye olarak almıştır. Konuyla ilgili bir rivâyet şöyledir: Rasûlullah, Benî Kurayza esirleri arasından Reyhâne'yi ayırıp Selmâ bint Kays'ın evine gönderdi. Bir hayız dönemi geçirip temizlendiğinde, Hz. Peygamber'e haber verildi. Bunun üzerine Rasûlullah, Reyhâne'ye, dilersen seni özgürlüğüne kavuşturup evlenirim, dilersen de cariyem olarak kalırsın teklifinde bulununca, Reyhâne şu cevabı verdi: Ya Rasûlallah! Beni cariyen olarak bırakman hem benim hem de senin için daha iyidir. Böylece Rasûlullah, Reyhâne vefat edinceye kadar onunla cariyesi olarak birlikte oldu.¹³⁰⁴

¹³⁰² “2.1. Esirleri Karşılıksız veya Fidye Karşılığında Serbest Bırakması”

¹³⁰³ Bu hanım, Nadiroğulları kabilesindedir, ancak Benî Kurayzadan Hakem adlı biriyle evli olduğundan bazıları onu Benî Kurayzaya nisbet etmişlerdir. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 125.

¹³⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 127; Vâkıdî, *Megâzî*, II, 521; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 88.

Bu rivâyetten hareketle kadın savaş esirlerinden nikâhsız istifâde edilebileceği ileri sürülür.¹³⁰⁵ Hz. Peygamber'in, Reyhâne'yi cariye olarak aldığını bildiren Hafız İbn Mende (ö. 395/1005), konuya dair şu detaya da yer verir: Reyhâne, özgürlüğüne kavuştuktan sonra ailesinin yanına yerleşti.¹³⁰⁶ Bu rivâyeti aktaranlar, –sözde– ailesinin kısa bir süre önce idam edildiği olayını unutmuş olmalı! İbn Kayyim el-Cevziyye de, Reyhâne'nin cariye olarak kaldığı rivâyeti tercih eder.¹³⁰⁷ “Sağ elinin sahip olduğu” tabiriyle genellikle kölelerin kastedildiğini belirten Hamidullah da, Reyhâne'nin bu kapsamda olduğunu ileri sürer.¹³⁰⁸

B. Hz. Peygamber'in Reyhâne ile Evlendiğini İfâde Eden Rivâyetler

Diğer bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in Reyhâne ile evlendiği kaydedilir. Konuya dair bir rivâyet şöyledir: Rasûlullah, esirler arasında bulunan Reyhâne'nin Selmâ bint Kays'ın evine götürülmesini emretti. Reyhâne, orada belli bir süre kaldıktan sonra, Rasûlullah onunla görüşmeye gidip Müslüman olması halinde kendisiyle evleneceğini belirtti. Reyhâne'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber, onu azat edip diğer eşlerine verdiği gibi, 500 dirhem mehir vererek¹³⁰⁹ Hicrî 6. yılın Muharrem ayında onunla evlendi.¹³¹⁰ Hz. Peygamber'in Safiyye örneğinde olduğu gibi¹³¹¹ ona mehir olarak hürriyetini bağışladığı da zikredilir.¹³¹² Hatta bazı rivâyetlerde, Hz. Peygamber'in onunla evlenmesinden sonra onu boşadığı,¹³¹³ ancak Reyhâne'nin bu duruma çok üzülüp ağlaması üzerine Hz. Peygamber'in onu bir daha geri aldığı nakledilir.¹³¹⁴

İbn Sa'd'ın konuya dair değerlendirmesi şöyledir: Hz. Peygamber'in Reyhâne'yi özgürlüğüne kavuşturduktan sonra onunla evlendi şeklindeki rivâyetler;

¹³⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, I, 114; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 572; Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik*, 108-109; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 349; Hayati Yılmaz, “Reyhâne bint Şem'un”, *DİA.*, 2008, XXXV, 42.

¹³⁰⁶ Muhammed b. Mende el-İsbahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk.: Âmir Hasan Sabri, Matbûat Cami'atü'l-İmarati'l-Arabiyyeti'l-Muttehide, yy. 2005, II, 980.

¹³⁰⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, I, 113.

¹³⁰⁸ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 572. Ayrıca bkz: Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, IV, 2054; Akyüz, Engin, “Kölelik ve Câriyelik”, IV, 185; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 349; Fendoğlu, *Kölelik ve Câriyelik*, 136; Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, 451.

¹³⁰⁹ Kaynaklarda 12 ukiyye ve “neş” olarak geçmektedir. Bir ukiyye 40 dirhemdir. “Neş” ise 20 dirhemdir. Toplamda ise 500 dirhem etmektedir. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 155.

¹³¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 126; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 88; Bekkâr, *Müntehab*, 47-48.

¹³¹¹ Uraler, “Safiyye”, XXXV, 475.

¹³¹² Yılmaz, “Reyhâne bint Şem'un”, XXXV, 42.

¹³¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, I, 113.

¹³¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 126-127.

onu cariye olarak aldığını ifâde eden rivâyetlerden daha sağlamdır.¹³¹⁵ Vakidî'ye göre de Hz. Peygamber'in Reyhâne ile evlendiği şeklindeki rivâyetler daha sağlamdır.¹³¹⁶ Şiblî Nu'mânî ise kanaatini şöyle açıklar: "Reyhâne'nin Hane-i Saadet'e girdiğini kabul etmek gerekirse, onun bir cariye olarak değil; eş olarak girdiğini kabul etmek gerekir."¹³¹⁷

Savaş sonucunda esir alınan kadınlarla cinsel birliktelik, ancak nikâh yoluyla olabilir. Fey olan, yani savaş esiri olmayan kadınların cinselliğinden nikâhsız olarak yararlanmak ise Ahzâb sûresi 50. âyeti gereği Hz. Peygamber'e özgüdür. Bu nedenle Hz. Peygamber'in Reyhâne ile evlendiği şeklindeki rivâyetler daha isabetli görünmektedir.

3. Hz. Peygamber'in Safiyye ile Evliliği

Hz. Peygamber'in Hayber Gazvesi esirlerinden Safiyye ile evliliğini bildiren rivâyetler özetle şöyledir:

A. Hayber Gazvesi'nde düşman yenilgiye uğratıldıktan sonra esirler toplandı. Esirler arasında Safiyye de vardı. Önceleri bu hanım, Dihye b. Halife (ö. 50/670 [?])'ye verildi. Ancak Hz. Peygamber'e biri gelip, Dihye'ye Kurayza ile Nadîr'in başkanı olan Huyeyy'in kızı Safiyye'yi mi verdin! O ancak sana yaraşır, demesi üzerine, Hz. Peygamber, Dihye'yi memnun ettikten sonra, özgürlük bedelini mehir saydı ve hayızdan temizlendikten sonra Safiyye ile evlendi. Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym, Safiyye'yi yolculuk esnasında Rasûlullah'a hazırladı ve o gece Hz. Peygamber, Safiyye ile zifafa girdi.¹³¹⁸

B. Safiyye ile bir amcakızı, Kammûs adında bir kalede esir alındılar. Hz. Peygamber, Safiyye'ye, Allah'ı ve Elçisini seçerek Müslüman olması halinde kendisiyle evleneceği teklifinde bulundu. Safiyye de, bu teklifi kabul etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, özgürlük bedelini mehir sayarak onunla evlendi.¹³¹⁹ Medine'ye varıldığında ise Hârise b. Nu'mân'ın bir evine yerleştirildi.¹³²⁰

¹³¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 127.

¹³¹⁶ Vâkîdî, *Megâzî*, II, 521.

¹³¹⁷ Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, 330-331.

¹³¹⁸ Buhârî, "Salat, 12", 104, "Cihâd 74", 714; Müslim, "Nikâh 14 (1365)", 642-643; İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 119-120.

¹³¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 117. Ayrıca bkz: Uraler, "Safiyye", XXXV, 475.

¹³²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 127.

Hız. Peygamber'in Safiyye ile evliliğini bildiren rivâyetlerdeki temel farklılık, düğünün yapıldığı yer hakkındadır. Zira bazı rivâyetlerde Seddü'r-Ravhâ; diğere bazı rivâyetlerde ise Seddü's-Sahbâ adı geçmektedir. Fakat Seddü's-Sahbâ bölgesinde yapıldığı rivâyeti daha isabetli görülmüştür.¹³²¹

Öte yandan bazıları, kadın savaş esirlerinin iddeti konusıyla bağlantılı olarak şöyle bir değerlendirmede bulunurlar: Savaş sonucunda esir alınan kadınlarla, esir paylaşımından sonra iddet beklemeksizin cinsi birleşmede bulunulurdu, iddet bekleme ise Hayber Gazvesi'nden sonra emredildi.¹³²² Nisâ sûresi 24. âyetin açık ifâdesinden esir alınan evli kadınlar için iddetin olmadığını ileri süren Mâtürîdî ise, Hız. Peygamber'in Hayber dönüşünde Hız. Safiyye ile evlenmesini bunun delil olarak gösterir.¹³²³

Hız. Peygamber'in, esir alınmadan önceki adının Zeynep¹³²⁴ veya Habîbe¹³²⁵ olduğu bildirilen Safiyye'yi, *safiyy*¹³²⁶ olarak aldığı ve bu nedenle Safiyye olarak adlandırıldığı kaydedilir.¹³²⁷ Ancak bu, Hız. Peygamber'in Beni Kurayza ve Beni Nadîr kabilelerinin hanımefendisi¹³²⁸ olan bu hanımı, nikâhlanmadığı ve onunla cariye olarak birlikte olduğu, anlamına gelmez. Zira Safiyye'nin Hız. Peygamber'in evlenme teklifini kabul etmesi sonucunda Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym, Safiyye'nin iddetini takip etmek ve onu düğüne hazırlamak için Hız. Peygamber tarafından görevlendirildi. Ayrıca Hız. Peygamber'in "mağlûplarla uzlaşma ve anlaşma" şeklindeki değişmez politikasının bir neticesi olarak¹³²⁹ Yahudi-Müslüman ilişkilerini düzeltmek için etkili bir çareye başvurup Hayberli genç bir dul olan

¹³²¹ İbn Hacer Ahmed b. Ali el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk.: Abdülkadir Şeybe el-Hemed, Riyad 2001, VII, 548.

¹³²² Akyüz, Engin, "Kölelik ve Câriyelik", IV, 183.

¹³²³ Mâtürîdî, *Te'vîlat*, III, 108-109.

¹³²⁴ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî*, VII, 548.

¹³²⁵ Bekkâr, *Müntehab*, 49.

¹³²⁶ Ebû Dâvûd, "Harac, 21", 536; İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî*, VII, 548; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 349-350.

¹³²⁷ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethü'l-Bârî*, VII, 548.

¹³²⁸ Hayber Gazvesi'nde esir düşen Safiyye'nin babası Benî Nadîr'in reisi Huyey b. Ahtab, annesi Benî Kurayzadan Berre'dir. Bkz: İbn Sa'd, *Tabakât*, 116-117, 119; İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe*, VIII, 126. Bu bilgileri karşılaştırmak için bkz: Uraler, "Safiyye", XXXV, 474.

¹³²⁹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 569.

Safiyye ile evlendi.¹³³⁰ Hz. Peygamber bu evliliğinde, önce mülkiyet bedelini ödeyerek hürriyetine kavuşturup ödediği mülkiyet bedelini mehre sayarak yaptı.¹³³¹

4. Hz. Peygamber'in Mâriye ile Evliliği

Bu kısımda Hz. Peygamber'in Mâriye ile nikâhsız ilişkisinin Müslümanlara örnek olup-olmayacağı ve *ümmüveled* diye tabir edilen meseleleri incelemek istiyoruz.

Kaynaklarda belirtildiği üzere Hz. Peygamber, Hicrî 7. (Miladi 628) yılında komşu ülkelerin hükümdarlarını İslâmiyet'e davet etmeye başlayınca,¹³³² İskenderiye valisi Mukavkıs'a da Hâtıb b. Ebî Beltea ile bir mektup gönderdi.¹³³³ Vali, gelen elçiyi güzel karşıladı ve Hz. Peygamber'in mektubuna cevaben bazı hediyeler ile birlikte onu Medine'ye yolcu etti.¹³³⁴ Bu hediyeler arasında Mâriye, Sîrîn ve Me'bûr adında üç kardeş vardı.¹³³⁵ Başka rivâyetlerde üç¹³³⁶ veya dört kızdan söz edilir.¹³³⁷ Ayrıca Hâtıb'ın Medine'ye dönerken yanındakilere İslâmiyet'i anlattığı ve Mâriye ile Sîrîn'in Müslüman olduğu, Me'bûr'un ise daha sonra Hz. Peygamber döneminde İslâmiyet'i kabul ettiği zikredilir.¹³³⁸

Konuya dair rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Mâriye, ilk başlarda Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin evine yakın olan Hârise b. Nu'mân'ın bir evine,¹³³⁹ daha sonraları ise Medine'nin Avâlî (Âliye) bölgesinde¹³⁴⁰ Kuf vadisinde bulunan bir eve yerleştirildi.¹³⁴¹ Rasûlullah'ın karı koca ilişkisi yaşadığı Mâriye, Hicrî 8. yılın Zilhicce ayında bir erkek çocuk dünyaya getirdi.¹³⁴² Muhammed Ebû Zehra'nın, rivâyetlerin en meşhuruna göre Hz. Peygamber, onu önce azat etti, sonra

¹³³⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 495; Nadir Özkuyumcu, "Nadir", *DİA.*, 2006, XXXII, 275.

¹³³¹ Uraler, "Safiyye", XXXV, 475.

¹³³² Aynur Uraler, "Mariye", *DİA.*, 2003, XXVIII, 63.

¹³³³ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 176.

¹³³⁴ İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 492; Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve*, IV, 395.

¹³³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 201.

¹³³⁶ Beyhâkî, *Delâilü'n-Nübüvve*, IV, 396.

¹³³⁷ Taberî, *Tarihü't-Taberî*, II, 645.

¹³³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 201.

¹³³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 185.

¹³⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 201.

¹³⁴¹ Bekkâr, *Müntehab*, 58.

¹³⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 201; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, VIII, 185.

nikâhladı¹³⁴³ demesine karşı kaynaklarda, Mâriye ile ilgili bir nikâh teklifinin olup olmadığından söz edilmediği belirtilir.¹³⁴⁴

Ümmüveled, yani sahibinden çocuğu olan cariye konusuna gelecek olursak, Sümer, Babil ve Asur kanunlarından pek çok maddenin ümmüveled ile ilgili olduğunu kaydedilir.¹³⁴⁵ Cahiliye döneminde ise bir erkek bir kadını esir aldığıında, esir kadın, erkeğin mülkü sayıldığı için dilerse onunla birlikte olabilirdi. Kadın ise buna karşı çıkma hakkına sahip değildi. Bu birliktelik, normalin aksine velinin izni ve mehir olmaksızın yapılırdı. Cariye olduğu için tercih hakkı da yoktu. Araplar buna *zâine* nikâhı derlerdi.¹³⁴⁶ Esaret, köleleştirmenin yollarından biri sayıldığı için, bu davranış meşrû görülmekteydi. Bu anlayışta köle, ister erkek ister kadın olsun efendisinin malı sayılırdı. Bu sahiplik, evlilik sayılıp kadın esirle cinsel birlikteliğe meşrûiyet zemini sağlamaktaydı.¹³⁴⁷ Ayrıca Cahiliye toplumunda olduğu gibi¹³⁴⁸ Hz. Peygamber döneminde bile ümmüveled olan cariyelerin satıldığı belirtilir.¹³⁴⁹

¹³⁴³ Muhammed Ebû Zehra, *Hatemü'n-Nebiiyin*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1425, III, 867.

¹³⁴⁴ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 573; Akyüz, Engin, "Kölelik ve Câriyelik", IV, 185, 188.

¹³⁴⁵ Örnek olması bakımından 146-147 ile 170-171 ve 175. maddelere yer vermek istiyoruz. 146-147. maddeler şöyledir: "Eğer bir adam nadîtum ile evlenirse ve bu (nadîtum) kocasına bir kadın köle verirse, köle çocuk doğurursa, sonra o köle çocuk doğurdu diye hanımı ile eşitlik iddia ederse, hanımı (sahibesi) onu para karşılığı veremeyecektir (satamayacaktır); fakat ona kölelik (nişanı) koyacaktır. Onu kölelerden sayacaktır. Eğer çocuk doğurmazsa, sahibesi onu gümüş karşılığı verecektir (satacaktır)." (Mebrure Tosun-Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, 199-200). 170-171. maddeler şöyledir: "Eğer bir adamın eşi ona çocuklar doğurursa ve kadın kölesi (de) ona çocuklar doğurursa, baba sağlığında kölenin ona doğurduğu çocuklara "benim çocuklarım" deyip eşinin çocukları ile birlikte onları sayarsa, sonra baba kederine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malı içinden, eşin ve kadın kölenin çocukları eşit olarak mal bölüşeceklerdir (fakat) eşin ilk oğlu, hisse içinden seçecek ve alacaktır. Eğer baba sağlığında, ona çocuk doğuran kadın kölenin çocuklarına "benim evlâtlarım" demediyse, sonra baba kederine gittiğinde (öldüğünde) baba evinin malından, kadın kölenin çocukları eşin çocukları ile birlikte mal bölüşemeyeceklerdir. Kölenin ve çocuklarının özgürlüğü verilecektir. Eşin çocukları, kadın kölenin çocuklarına (karşı) kölelik için iddiada bulunmayacaklardır." (Tosun, Yalvaç, *Sumer, Babil*, 202). 175. madde şöyledir: "Eğer, saraya ait bir köle veya bir muskênum'un kölesi ile bir bey kızı evlenirse ve çocuklar dünyaya getirirse, kölenin sahibi, beyin kızının çocukları üzerinde kölelik hak iddia edemez." (Tosun, Yalvaç, *Sumer, Babil*, 203). Muskênum, sade, halk sınıfından olanlardır (Tosun, Yalvaç, *Sumer, Babil*, 272). Kadim Irak'ta, erkeğin sınırsız cariyeyle birlikte olma hakkına sahip olmakla birlikte tek kadınla evlenmek yaygındı. (Rıda Cevâd el-Haşimî, *Hedaretü'l-Irak "el-Kanûn ve'l-Ahvâli's-Şahsiyye"*, Bağdat 1985, II, 90)¹³⁴⁵ Hamurabi Kanunlarına göre, bazı kölelerin özellikle saray köleleri özgür kadınlarla evlenebilirdi. Kadim Irak toplumunda çocuk babaya aitti, ancak erkek bir kölenin özgür bir kadınla evlenmesi halinde, doğan çocuğun özgür olacağı ve kölenin maliki veya sahibinin çocuk hakkında her hangi bir mülkiyet iddiasında bulunamazdı. (Haşimî, *Hedaretü'l-Irak*, II, 92).

¹³⁴⁶ Cevâd Ali, *Müfassal*, V, 546.

¹³⁴⁷ Zelmî, *Meda Sültani'l-İrade*, II, 102.

¹³⁴⁸ Ateş, "Dinler ve Gelenekler", II, 68; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 357.

¹³⁴⁹ İbn Mâce, "İtk, 2", IV, 142. Ayrıca bkz: Akyüz, Engin, "Kölelik ve Câriyelik", IV, 190.

İslâmî kaynaklarda ise ümmüveled hukukuna dair genel olarak şu bilgilere yer verilir: Efendisi tarafından hamile bırakılan cariye satılamaz. Bu yolla doğan çocuk özgür olur.¹³⁵⁰ Efendinin ölümünden sonra ise, cariye özgürlüğüne kavuşur.¹³⁵¹ Bu esası, dünyada ilk kez İslâm hukuku, istilad sistemi ile tesis etti.¹³⁵² Çocuğun diri veya ölü olarak doğması arasında bir fark yoktur, ancak efendinin, çocuğun nesebini kabul etmesi gerekir.¹³⁵³

Mâriye ile ilgili ise şöyle denilir: Hz. Peygamber'in Mâriye ile birlikteliği,¹³⁵⁴ diğer bütün cariyeler için bir nimet teşkil eder.¹³⁵⁵ Hz. Peygamber, İslâm toplumu için bir örnek teşkil etmek üzere böyle bir cariye ile birliktelik hayatı sürmesi gerekiyordu.¹³⁵⁶ Hz. Peygamber, vefat ettiğinde ümmüveled statüsündeki cariyesi Mâriye dışında eli altında hiçbir köle yoktu.¹³⁵⁷ Mâriye ise, İbrahim adında bir çocuk dünyaya getirmesiyle Rasûlullah'ın vefatından sonra özgürlüğüne kavuştu¹³⁵⁸ ve böylece ümmüveled statüsüne bir katkısı oldu.¹³⁵⁹

Kanaatimizce *ümmüveled* diye tabir edilen uygulama İslâm'da geçerli bir statü değildir. Bazı hadis kaynaklarında yer alan, “*Mâriye’yi, çocuğu özgürleştirdi*” ile “*Adamın cariyesi, kendisinden bir çocuk doğurduğu zaman ölümü arkasından hür olur*”¹³⁶⁰ meâlindeki rivâyetler ise amel edilmeyecek derecede zayıftır.¹³⁶¹ Ayrıca sanıldığı gibi Mâriye köle değildi ki, çocuk doğurması onu özgürleştirsin. Öyle anlaşılıyor ki, Mukavkıs'ın Hz. Peygamber'e gönderdiği mektupta yer alan “*جاریتین*”¹³⁶² kelimesinden hareketle Mâriye'nin köle-cariye olduğu zannedilmiştir.

¹³⁵⁰ Ehad, R. Toledano, *Suskun ve Yokmuşçasına İslâm Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, çev.:Y. Hakan Erdem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 11.

¹³⁵¹ Semare İhsan Abdülmün'im vd., “Mü’ameletu Esra'l-Harb fi'l-İslâm ve'l-Kanûni'd-Düveli”, *Mecelletu Cami'atü'l-Anbar li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, c: III, sayı: 12, Irak 2011, 24.

¹³⁵² Fendoğlu, *Kölelik ve Cârîyelik*, 176.

¹³⁵³ Fendoğlu, *Kölelik ve Cârîyelik*, 229.

¹³⁵⁴ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik-Cârîyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Arştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, 108.

¹³⁵⁵ Akyüz, Engin, “Kölelik ve Cârîyelik”, IV, 188.

¹³⁵⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 573.

¹³⁵⁷ Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 242.

¹³⁵⁸ Aydın, Hamidullah, “Köle”, XXVI, 243; Akyüz, Engin, “Kölelik ve Cârîyelik”, IV, 185; Ateş, *Cahiliye ve Ehl-i Kitap*, 358; Uraler, “Mariye”, XXVIII, 63.

¹³⁵⁹ Fendoğlu, *Kölelik ve Cârîyelik*, 136.

¹³⁶⁰ İbn Mâce, “İtk, 2”, IV, 141-142; Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 579-580.

¹³⁶¹ Zeylaî, *Nasbü'r-Râye*, III, 287-288. Ayrıca bkz: Demircan, *Cârîyeler*, 182.

¹³⁶² Bkz: Hamidullah, *el-Vesâiki's-Siyâsiyye*, 136.

Öte yandan Mâriye ile irtibatlı olduğunu düşündüğümüz Ahzâb sûresi 50. âyetin, Tahrîm sûresi 1-2. âyetleriyle olan bağlantısına değinmek istiyoruz. Bazıları, Tahrîm sûresi âyetlerinin bal şerbeti olayıyla ilgili nazil olduğunu aktaran rivâyetlerin sahih; âyetin sebab-i nüzûlü bağlamında Hz. Peygamber'in Mâriye'yi kendine haram kıldı meâlindeki rivâyetin ise sahih olmadığını belirtirler.¹³⁶³ Diğer bazıları ise, her iki olayın da âyetin sebab-i nüzûlü olabileceğini ifâde ederler.¹³⁶⁴

Bu olayla bağlantılı olarak İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet nakledilir: “Ömer b. el-Hattâb'a, (Tahrîm sûresinde) birbirine destek olduğu bildirilen iki kadının kimler olduğunu sordum. “Âişe ile Hafsa” dedi. Bu olayın öncesi şöyleydi, Nebî aleyhisselam, Hafsa'nın evinde ve onun nöbetinde İbrahim'in annesi Mâriye ile birlikte olmuştu. Hafsa bunu anlayınca dedi ki: “Ey Allah'ın Nebîsi! Eşlerinden hiçbirine yapmadığını benim günümde, benim nöbetimde ve benim yatağında bana yaptın.” Hz. Peygamber, “onu kendime haram etsem ve bir daha yaklaşmamam seni mutlu eder mi?” dedi. Hafsa, eder deyince, “onu kendine haram etti ve bunu kimseye söyleme” dedi. Fakat Hafsa Âişe'ye söyledi. Allah da Nebî'sini bundan haberdar ederek şu (Tahrîm, 1-5) âyetleri indirdi. Bize ulaştığına göre Rasûlullah, ettiği yeminin kefarecini verdi ve Mâriye ile birlikte olmaya devam etti.”¹³⁶⁵

Tahrîm sûresinde geçen âyetler, İbn Abbas kanalıyla nakledilen rivâyette yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Çünkü Ahzâb sûresi 50. âyeti “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ” ile, Tahrîm sûresi ise “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تَحَرَّمَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ” ile başlamaktadır. *Sana özel* ifâdesi, her iki âyetin de aynı konudan bahsettiğini göstermektedir.¹³⁶⁶ Bu da Tahrîm sûresi ilgili âyetlerinin Hz. Peygamber'in Mâriye'ye yaklaşmayacağına dair yemin etmesi üzerine nazil olduğunu göstermektedir.¹³⁶⁷

Sonuç olarak Hz. Peygamber'in Mâriye ile birlikteliği, bizlere örneklik teşkil etmez. Çünkü *fey* sonucu elde edilen kadınlarla nikâhsız birliktelik Müslümanlara

¹³⁶³ Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi 'in-Nevevî*, X, 77.

¹³⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, VIII, 657; Uraler, “Mariye”, XXVIII, 63-64.

¹³⁶⁵ Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed es-Süyûtî, *Câmi 'u'l-Ahâdis el-Câmi 'u's-Sağir ve Zevâiduhu ve'l-Câmi 'u'l-Kebîr* (el-Mesanîd ve'l-Merasîl bölümü), düzenleyenler: Abbas Ahmed Sakr ile Ahmed Abdülcevad, Darü'l-Fikr, Beyrut 1994, XIV (II), 66. Rivâyetin farklı varyantları için bkz: Süyûtî, *Câmi 'u'l-Ahâdis*, XIV (II), 67-69. Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VII, 578-579; İbn Sa'd, *Tabakât*, X, 202-203.

¹³⁶⁶ Bayındır, *Doğru Bilgiğimiz Yanlışlar*, 361-362.

¹³⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz: Orum, *Âyetlerin Başına Gelenler*, 213-242.

değil; sadece Hz. Peygamber'e helaldir. Ayrıca daha önce ele aldığımız üzere, *muhsan* bir kadınla evelenebilecek veyahut evli olanlar, “مَا مَلَكَتْ” kadınlarla bu vasfı taşıdıkları sürece evlenemezler. Bu nedenle Hz. Peygamber, savaş esiri olan Cüveyriye, Reyhâne ve Safiyye'yi hürriyetine kavuşturup evlenmiştir. Savaş esiri olmayan Mâriye ise, Ahzâb 50. âyeti ile kendisine helal kılındığı için onunla evli gibi yaşamıştır. Bütün bu uygulamalar, savaş esirleriyle birlikteliğin nikâh şartına bağlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılmasını emreden Muhammed sûresi 4. âyeti, muhkem, mensûh veya nâsîh olduğu yönünde çeşitli değerlendirmelere konu olmuştur. Âlimlerin çoğunluğu, âyetin muhkem olduğunu belirtirken, diğer bazıları, âyetin mensûh olduğunu ileri sürmüş ve Tevbe sûresi 5, 36 veya Enfâl sûresi 57. âyetlerini, bunu nesheden âyetler arasında göstermişlerdir. Âyetin muhkem olduğu görüşünü savunanlara göre, esirlerin öldürülmesi veya köleleştirilmesi genel olarak Hz. Peygamber'in uygulama ve emirlerinden elde edilmektedir. Buna mukabil âyetin mensûh olduğu görüşünü ileri sürenlere göre, müşrik Araplar ile mürtedlerden cizye kabul edilmediğinden köleleştirilmezler. Bu kapsama giren esirler, İslâm'a girmedikleri takdirde öldürülürler. Ehl-i Kitap ile Arap olmayan müşriklerden cizye alındığı için köleleştirilebilirler. Aslında Muhammed sûresi 4. âyetin muhkem veya mensûh olduğu görüşleri arasında şöyle bir farktan söz edilebilir: Âyetin muhkem olduğu görüşüne katılanlara göre, esirleri karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakmanın yanı sıra, öldürme ile köleleştirme seçenekleri de vardır. Mensûh olduğu görüşüne katılanlara göre ise, köleleştirmek veya öldürmek dışında başka bir seçenek yoktur. Diğer bazı âlimler ise âyetin, nâsîh olduğunu iddia etmişlerdir. Buna göre, Tevbe sûresi 5. âyeti gereği esirlerle ilgili öldürme hükmü, Muhammed sûresi 4. âyeti ile uygulamadan kaldırılmıştır.

Bizim de katıldığımız görüşe göre bağlamları farklı olan Muhammed sûresi 4. âyeti ile Tevbe 5, 36 veya Enfâl 57. âyetleri arasında nesih ilişkisinden söz edilemez. Çünkü Tevbe sûresi 5. âyeti, Hudeybiye Antlaşması'nı bozan müşriklere yöneliktir. Enfâl sûresi 57. âyeti ise savaş haliyle ilgilidir. Sözü edilen diğer âyetler için de benzer durumun geçerli olduğunu düşünmekteyiz. Tevbe sûresi 5. âyette esirlerin öldürülmesi emredilmediği için ilgili hükmün, Muhammed sûresi 4. âyeti ile neshedildiğinden bahsedilemez.

Bedir Gazvesi'nden sonra nazil olan ve savaş esirlerinin statüsüyle irtibatlandırılan Enfâl sûresi 67-68. âyetleri hakkında da farklı yaklaşımlar serdedilmiştir. Âyetlerin sebab-i nüzûlü bağlamında nakledilen bazı rivâyetlerden hareketle, esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmaları veya henüz helal

kılınmayan ganimetin alınması üzerine ilgili âyetlerin nazil olduğu yaygın olarak kabul edilmiştir. Buna göre, esirlerin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılmasını emreden Muhammed sûresi 4. âyeti, henüz nazil olmadığı için Bedir Gazvesi'nde alınan esirlerin öldürülmesi gerekiyordu. Böyle yapılmadığı için Müslümanlar, Enfâl sûresi 67-68. âyetleri ile uyarılıp Hz. Ömer'in esirlerle ilgili öldürme teklifi teyit edildi. Nassın varid olmadığı bir konuda yapılan icthad bağlamında ele alınan ilgili âyetlerin tefsiri ve buna bağlı olarak *itâb*ın kime veya kimlere yapıldığı ve buna neden olan davranışın ne olduğu hususlarında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakat yapılan açıklamaların tatmin edici olmadıklarını söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra kişinin icthad edip doğruyu yakalaması halinde iki sevap kazanacağı; hata etmesi durumunda ise bir sevap kazanacağı meâlindeki hadis ile icthadda hataya düşülmesi halinde kınamaya muhatap olmanın bir çelişki olduğunu ifade etmek isteriz. Ayrıca iddia edildiği üzere Enfâl sûresi 67. âyette esirlerin öldürülmesi kastedilmiş olsaydı, Rasûllullah bunu tereddütsüz uygulardı. Böyle bir uygulamanın olmamış olması, ilgili âyetin esirlerin öldürülmesine yönelik bir hüküm ihtiva etmediğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in bazı esirleri öldürdüğüne veya köleleştirdiğine dair rivâyetler pek çok İslâm âlimi tarafından esirlerin öldürülmesinin-köleleştirilmesinin dayanakları arasında gösterilmektedir. Muasır birçok âlim ise, savaş esirlerinin köleleştirilmesini şöyle açıklamışlardır: İslâm geldiğinde esirleri köleleştirmek pek yaygındı. Müslümanlar, bunu tek taraflı olarak kaldıramadıklarından savaş esirlerini köleleştirmişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre, İslâm'ın, isteyip de tek taraflı olarak ortadan kaldıramadığı kölelik, bugün devletler hukukunda yasaklandığı için misilleme dairesinde bile savaş esirlerini köleleştirmek caiz değildir.

Öte yandan bazı âyetlerde geçen *mâ meleket* terkibi, cariye ile köleleştirilmiş kadın savaş esirleri hukuku bağlamında ele alınarak bu tür kadınlarla nikâhsız ilişkinin meşrû olduğu kabul edilmiştir. Buna göre; henüz köleleştirilmeyen esir bir kadınla cinsel ilişkide bulunmak haramdır. Köleleştirilen kadın esirlerle cinsî ilişki ise, belirli şartlar altında caizdir. Böylece bu durumdaki kadınlar, cinsel arzuların aracı haline dönüştürülmüştür. Diğer bazılarına göre, *mâ meleket* terkibi ile ifâdesini bulan köleler ile ilgili hükümlerin zamanı geçmiştir. Bu tür hükümler, zamana bağlı olduğundan, zamanın geçmesiyle hükümlerin geçerlilikleri de kalmamıştır. Buna

mukabil diğerk bazıları, bu terki b ile savaş esirleri kastedildiğini ve bu kapsama giren kadınlarla ancak nikâh akdi sonucunda birlikte olunabileceğini belirtmişlerdir.

Çalışmamızda savaş esirlerinin statüsüne ilişkin vardığımız kanaati belirtecek olursak; her şeyden önce savaşta öldürme ve esir alma, çatışmaya iştirak edenlerle sınırlıdır. Esirler, devletin güvencesi altındadır. Karşılıksız, fidiye karşılığında, esir mübadelesi veya bir menfaat karşılığında serbest bırakma kararı verilene kadar Müslümanlar, esirlerin can güvenliğinden, gıda ve giyim ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludurlar. Hz. Peygamber döneminde esirler hapisane veya esir kamplarında tutulmak yerine çoğu zaman Müslümanlar arasında dağıtılır, bazen de Mescid-i Nebevî’de tutulurdu. Fakat bu işlem, birçok kişi tarafından kadın ve çocuklardan oluşan *sebyin* köleleştirilmesi şeklinde anlaşılmıştır.

Savaşta takip edilmesi gereken yol ve yöntemin belirtildiği Muhammed sûresi 4. âyeti, savaş esnasında düşmanı öldürmeyi emretmekte ve fidiye amacıyla esir almayı yasaklamaktadır. Enfâl sûresi 67-68. âyetleri, zannedildiği gibi esirlerin fidiye karşılığında serbest bırakılmasının yanlışlığını konu edinmemektedir. Aksine hangi şartlar altında esir alınması gerektiğini bildirmektedir. Kur’ân-ı Kerim’i tebliğ etmek ve uygulamakla yükümlü olan Hz. Peygamber’in bütün uygulamaları da, hep Muhammed sûresi 4. âyette belirlenen hükümler çerçevesinde olmuştur.

Öte yadan yaptığımız inceleme sonucunda savaş esiri olan *mâ meleket* kapsamına giren kadınlarla cinsel birlikteliğın nikâh şartına bağlı olduğu kanaatine vardık. Şöyle ki, Nisâ sûresi 24. âyeti, kadın savaş esirleri şâyet karşılıksız serbest bırakılmaz da onların cinselliklerinden faydalanılmak istenirse ne yapılabilir? şeklindeki mukadder soruya cevap niteliğindedir. Nisâ 3. âyeti, aynı sûrenin 25. âyeti ile bağlantılıdır. Fakat nikâh yoluyla da olsa *mâ meleket*, hür eşlerle; hür eşler de *mâ meleket* olanlar ile bir araya getirilemez.

Mü’minûn sûresi ilk 10 âyeti, kadın-erkek bütün mü’minleri kapsamaktadır. *Mâ meleketi* konu edinen Mü’minûn sûresi 5-6. âyetleri, örtünme ile ilgili sınırları belirlemektedir.

Hz. Peygamber, Nisâ sûresi 25. âyeti gereği savaş esiri olan Cüveyriyye, Safiyye ve Reyhâne ile mehirlerini verip veya özgürlük bedellerini mehre sayarak evlenmiştir. Buna mukabil Ahzâb sûresi 50. âyette belirtilen hükümlerin tamamı Hz.

Peygamber'e özgü olduğundan o, savaş esiri olmayan Mariye ile karı-koca hayatı yaşamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülazîz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed (ö. 730/1330), *Keşfü'l-Esrâr ân Usûl Fahri'l-İslâm el-Bezdevî*, Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut trs., (I-IV).
- Abdülkerim el-Hatîb (ö. 1985), *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, yy. 1970, (I-V).
- Abdülmün'im, Semare İhsan vd., "Mü'ameletu Esra'l-Harb fi'l-İslâm ve'l-Kanûni'd-Düvelî", *Mecelletu Cami'atü'l-Anbar li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, c: III, sayı: 12, Irak 2011, ss. 221-272.
- Ağırman, Mustafa, "Asr-ı Saadet'te Ordu ve Savaş Stratejisi", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Ahfeş el-Evset, Ebü'l-Hasan Sa'îd b. Mes'ade (ö. 215/830 [?]), *Kitâbu Meâni'l-Kur'ân*, thk.: Hüda Mahmûd Kara'a, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1990, (I-II).
- Ahmed Han, Sir Seyyid (ö. 1898), *el-Hütebâtü'l-Ahmediyye fi'l-Arabi ve's-Sîreti'l-Muhamediyye*, Sir Syed Academy Aligarh Muslim University, Aligarh-Hindistan 2003.
- Ahmed Han, Sir Seyyid, *İbtâl-ı Ğulamî el-Müsemma bi Tebriyyeti'l-İslâm ân Şeyni'l-Emeti ve'l-Ğulam*, Matba-ı Müfid Âm, Agra-Hindistan 1893.
- Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Arştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Akyüz, Vecdi, Nihat Engin, "Asr-ı Saadet'te Kölelik ve Câriyelik", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Ali b. Ebû Talib (ö. 40/661), *Nehcü'l-Belâĝe*, 4. Baskı, thk.: Subhî Salih, Darü'l-Kitâbi'l-Misrî – Dârü'l-Kitâbi'l-Lübnanî, Kahire – Lübnan 2004.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdullah (ö. 1270/1854), *Rûhü'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs., (I-XXX).
- Âmidî, Ali b. Muhammed (ö. 631/1233), *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, 1. Baskı, tlk.: Abdürrezzâk Afifi, Darü's-Sami'î, Riyad 2003, (I-IV).

- Âmir, Abdullatif, *Ahkâmü'l-Esra ve's-Sebâyâ fi'l-Hürûbi'l-İslâmiyye*, 1. Baskı, Darü'l-Kitâbi'l-Misrî - Darü'l-Kitâbi'l-Lübnanî, Kahire -Beyrut 1986.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, (I-II).
- Arafat, Velîd Necîb, “Medine Yahudileri ve Benî Kureyza Hikayesi Üzerine Yeni Bakışlar” çev.: Şaban Öz, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c: XVII, sayı: 2, 2004, ss. 139-144.
- Ateş, Ali Osman, “Asr-ı Saadet'te Dinler ve Gelenekler”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Ateş, Ali Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, Milliyet, yy. 1995, (I-VI).
- Atmaca, Gökhan, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.
- Avcı, Casim, “Kurayza”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXVI, 2002.
- Aydın, Mehmet Âkif, Muhammed Hamidullah, “Köle”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, 2002.
- Azîmâbâdî, Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr (ö. 1911), *Avnü'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebü's-Selefiyye, Medine 1969, (I-XIV).
- Azimli, Mehmet, “Mekke Fethi'nden Tebuk Savaşı'na Bazı Mülâhazalar”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c: XXI, sayı: 3, 2010, ss. 194-201.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- Bâbertî, Muhammed b. Mahmûd (ö. 786/1384), *el-İnâye Şerhü'l-Hidâye*, Darü'l-Fikr, yy. trs., (I-X).
- Balcı, İsrâfil, *Hz. Peygamber'in Savaşlarında İlahi Yardım*, 3. Baskı, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- Baljon, J. M. S., *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyis Ahmad Khan*, Lahor-Pakistan 1958.

- Bayındır, Abdulaziz, “Cariyeler ile İlgili Sorulan Sorular”, <http://www.kurandersi.com/mukayeseli-fikih-dersleri/cariyeler-ile-ilgili-sorulan-sorular/> (erişim tarihi, 31.07.2018).
- Bayındır, Abdulaziz, “Kur’an evlilik konusunu niçin savaş esiri cariyelerle birlikte anlatıyor?” <http://www.fetva.net/yazili-fetvalar/kuran-evlilik-konusunu-nicin-savas-esiri-cariyelerle-birlikte-anlatiyor.html> (erişim tarihi, 23.07.2018).
- Bayındır, Abdulaziz, “Savaş Esirleri ve Cariyelik”, *Kitap ve Hikmet Dergisi*, sayı: 11, Ekim-Aralık, İstanbul 2015, ss. 1-11.
- Bayındır, Abdulaziz, <http://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Enfal.htm#11> (13.10.2018).
- Bayındır, Abdulaziz, <https://www.suleymaniyevakfimeali.com/Meal/Enfal.htm#7> (erişim tarihi 16.03.2019)
- Bayındır, Abdulaziz, *Kur’ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlıklar*, 7. Baskı, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.
- Bayındır, Abdullah, “Allah’ın Elçisinin Örneği ve Nasr Suresi”, *Kitap ve Hikmet Dergisi*, sayı: 19, Ekim-Aralık, İstanbul 2017, ss. 40-45.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayış Işığında Kur’ân Tefsîri*, 3. Baskı, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2008, (I-XXI), (*Kur’ân Tefsîri*).
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd (ö. 516/1122), *Tefsîrû'l-Begavî (Meâlimü't-Tenzîl)*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Daru Taybe, Riyad 1989, (I-VIII).
- Bekkâr, Zübeyir b. Bekkâr (ö. 256/870), *el-Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, thk.: Sekîne eş-Şehbanî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahya (ö. 279/892-93), *Kitâbu Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*, thk.: Süheyl Zekkâr ile Riyad Ziriklî, Darü'l-Fikr, Beyrut 1996, (I-XIII), (*Ensâbü'l-Eşrâf*)
- Beroje, Sahip, *Farklı Bakış Açılıyla İrtidat Suçu ve Cezası*, 2. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara 2017.

- Beydâvî, Abdullah b. Ömer (ö. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Muhammed Abdurrahman el-Mar'eşli, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî-Müessesetü't-Tarih, Beyrut trs., (I-V).
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 3. Baskı, thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, (I-XI).
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvveti ve Ahvâli Sahibi's-Şerî'a*, thk.: Abdülmü'tî Kal'ecî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1988, (I-VII).
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, thk.: Abdülmü'tî Emin Kal'ecî, Daru Küteybe, Dimaşk-Beyrut 1991, (I-XV).
- Bikâî, İbrahim b. Ömer (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fi Tenâsübi'l-Âyat ve's-Süver*, Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire trs., (I-XII).
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul 1985, (I-VIII).
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö. 1971), *Kur'an-ı Kerim Meâli Alisi ve Tefsiri*, Sadeleştiren: Sadrettin Gümüş ile Muhsin Demirci, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul trs., (I-VIII).
- Bozkurt, Nebi, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Mekke", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXVIII, 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, 1. Baskı, Daru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut 2002.
- Bûtî, Muhammed Sa'îd Ramazan (ö. 2013), "er-Rikku fi'l-İslâm: Şerîatün Bakiye velakin", *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, c: XI, sayı: 123, Kuveyt 1975, ss. 70-77.
- Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *el-Füsûl fi'l-Usûl*, 2. Baskı, thk.: Acîl Casım en-Neşmî, Daru İhyâi't-Türâs Vizaretü'l-Evkaf, Kuveyt 1994, (I-IV).
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, (I-V).

- Cevâd Ali (ö. 1987), *el-Müfasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, İntişarat eş-Şerif Radî, 1380 Şemsi/Kameri, (I-X).
- Cevâd, Ali Ahmed, *Ahkâmü'l-Esra fî'l-Fikhi'l-İslâmî ve'l-Kanûni'd-Düvelî Mülheken bi İttifakiyeti Cenîf*, Darü'l-Ma'rif, Beyrut 2005.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd (400/1009'dan önce), *es-Sihâh Tacü'l-Lüğa ve Sihâhi'l-Arabiyye*, thk.: Ahmed Abdülgafûr Attâr, Darü'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut 1979, (I-VI).
- Corcî Zeydân, Corcî b. Habîb (ö. 1914), *Tarihü't-Temeddüni'l-İslâmî*, tlk: Hüseyin Mü'nis, Darü'l-Hilal, Kahire trs., (I-II).
- Cüveynî, İmamü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah (ö. 478/1085), *el-Telhîs fî Usûli'l-Fıkıh*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Cevlem en-Nebâlî vd., Darü'l-Beşâir, Beyrut 1996, (I-III).
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Neşreden: Mürşid Çantay, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul 1981, (I-III).
- Çubukcu, Asri "Sümâme b. Üsal", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXVIII, 2010.
- Çubukcu, Asri, "Ebû Lübâbe el-Ensârî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: X, 1994.
- Dar, Bashir Ahmad, *Religious Thought of Sayyid Ahmad Khan*, Institute of Islamic Culture, Lahor-Pakistan 1957.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer (ö. 385/995), *Sünenu Dârekutnî*, thk.: Şuayb el- Arnavut vd., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, (I-VI).
- Demir, Recep, "İtâb Ayetlerinin Şîh Yorumu: Tabâtabâi Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c: V, sayı: 4, 2016, ss. 1047-1082.
- Demircan, Ali Rıza, *Kur'ân ve Sünnet Işığında Câriyeler ve Sömürülen Cinsellikleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2014.
- Derveze, Muhammed İzzet (ö. 1984), *et-Tefsîrü'l-Hadîs Tertîbü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*, 2. Baskı, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000, (I-X).
- Derveze, Muhammed İzzet, "el-Kavaidü'l-Kur'âniyye ve'n-Nebeviyye fî Tanzimi's-Silati beyne'l-Müslimîn ve Gayrihim: Hükmu Esra'l-Harb fî'l-İslâm", *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, c: IV, sayı: 46, Kuveyt 1968, ss. 8-15.

- Derveze, Muhammed İzzet, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki ve'l-İstirkaki fi'l-Kur'ân ve's-Sünne”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, c: X, sayı: 110, Kuveyt 1974, ss. 52-59.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Sîretü'r-Rasûl Süverün Müktabese mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Yayına Hazırlayan: Abdullah b. İbrahim el-Ensârî, Menşûrat el-Mektebe el-İslâmiyye, Beyrut 1400, (I-II).
- Dihlevî, Şâh Veliyullah (ö. 1176/1762), *İslâm Düşünce Rehberi Hüccetullâhi'l-Baliğa*, çev.: Mehmet Erdoğan, Yeni Şafak Gazetesi Kültür Armağanı, İstanbul 2003, (I-II).
- Diyarbakrî, Hüseyin b. Muhammed (ö. 990/1582), *Tarîhü'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi'n-Nefîs*, Daru Sadır, Beyrut trs., (I-II).
- Doğrul, Ömer Rıza (ö. 1952), *Tanrı Buyruğu Kur'an-ı Kerim Tercüme ve Tefsiri Şerifi*, 3. Baskı, Bilgi Basım ve Yayınevi, İstanbul 1955.
- Durmuş, İsmail, “Mecaz”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXVIII, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenu Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1424.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Kitâbü'l-Merâsîl*, thk.: Abdullah b. Musaid, Darü's-Sami'î, yy. trs.
- Ebû Etleh, Hadîce Ahmed, *el-İslâm ve'l-Alakât ed-Devliyye fî's-Silmi ve'l-Harbi Dirâse Mükarîne*, 1. Baskı, Darü'l-Ma'arif, Kahire, 1983.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (ö. 745/1344), *Tefsîrü'l-Bahri'l-Mühît*, thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Mi'ved, vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, (I-VIII).
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö. 224/838), *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Azîz ve mâ fihî Mine'l-Feraidi ve's-Sünen*, thk.: Muhammed b. Salih, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1997.

- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbü'l-Emvâl*, 1. Baskı, thk.: Ebû Enes Seyyid b. Receb, Darü'l-Hedyi'n-Nebevî – Darü'l-Fadîle, Mansûre-Riyad 2007, (I-II).
- Ebû Umeyr, Fayiz Abdülfettah Ahmed, “Merviyyâtu İstişarti'n-Nebî bi şa'ni Esra Gazveti Bedri'l-Kubra beyne'l-Musbitîn ve'n-Nâfin”, *Mecelletü'l-Cami'atü'l-İslâmiyye li'd-Dirasât el-İslâmiyye*, c: XIII, sayı: 1, Gazze 2005, ss. 117-143.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Harâc*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1979.
- Ebû Zehra, Muhammed (ö. 1974), *el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1995.
- Ebû Zehra, Muhammed, “el-Alakâtü'd-Devliyye fi'l-İslâm”, *Mecelletü'l-Ulûm el-Kanûniyye ve'l-İktisadiyye* (Külliyetü'l-Hükûk Camiatu Aynü'ş-Şems), c c: VI, sayı: 2, Temmuz Mısır 1964, ss. 315-413.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Hatemü'n-Nebiyin*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1425.
- Ebü'l-A'lâ Mevdûdî (ö. 1979), *İtikadi, İktisadi, Sosyal, Siyasal Ve Fikhî Meselelere Fetvâlar (Resail ve Mesail)*, çev.: Mahmud Osmanoğlu ile A. Hamdi Chohan, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, (I-IV).
- Ebü'l-A'lâ Mevdûdî (ö. 1979), *Tefhimü'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 2. Baskı, çev.: Muhammed Han Kayanî vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1996, (I-VII).
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed (ö. 356/967), *Kitâbü'l-Eğânî*, 3. Baskı, thk.: İhsan Abbas vd., Daru Sadır, Beyrut 2008, (XXV).
- Ebü'ssûd Efendi, Muhammed b. Muhammed el-İmadî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs., (I-IX).
- Edgîrî, Abdüsselâm b. Hasan, “Mükarenetu ba'du Esra'l-Harbi bi ba'di Mevaddi'l-Kanûni'd-Düvelî el-Amm”, *Mecelletu Darü'l-Hadîs el-Hüseyniyye*, sayı: 3, Mağrib/Fas 1982, ss. 361-395.

- Edgîrî, Abdüsselâm b. Hasan, *Hükmü'l-Esra fi'l-İslâm ve Mükârenetühu bi'l-Kanûni'd-Devlî el-'Amm*, 1. Baskı, Mektebü'l-Ma'arif, Rıbat 1985.
- Efendioğlu, Mehmet, "Münkatı", *DİA*, c: XXXII, 2006.
- Ekim, Tahsin, *Bedir Savaşı'nı Hazırlayıcı Etkenler ve Sonuçları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2010.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddin (ö. 1999), *İrvâü'l-Galîl fî Tahrîci Ahâdisi Menari's-Sebûl*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Züheyr Şavîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1979, (I-IX).
- Eliaçık, R. İhsan, *Nuzûl Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meal-Tefsir*, İnşa Yayınları, İstanbul 2017.
- Emîr San'ânî, Muhammed b. İsmâil el-Emîr el-Yemenî (ö. 1182/1768), *Sübûlü's-Selam Şerhu Bülûği'l-Meram min cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, 1. Baskı, thk.: Halîl Me'mûn Şîha, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1995, (I-IV).
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- Erdoğan, Suat, *Kur'an ve Sünnet Işığında Suç-Ceza Uygunluğu (Mümâselet)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- Erkal, Mehmet, "Âmil", *DİA*, c: III, 1991.
- Erkal, Mehmet, "Asr-ı Saadet'te Vergi", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Erkal, Mehmet, "Ganimet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XIII, 1996.
- Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, 9. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016.
- Esed, Muhammed (ö. 1992), *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 5. Baskı, çev.: Cahit Oktay ile Ahmed Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, (I-III).
- Fayda, Mustafa, "Abdullah b. Selâm", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: I, 1998.
- Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: V, 1992.
- Fayda, Mustafa, "Cennetü'l-Muallâ", *DİA*, c: VII, 1993.

- Fayda, Mustafa, “Fey”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XII, 1995.
- Fazlur Rahman (ö. 1988), *İslâmî Yenilenme Makaleler I*, 4. Baskı, çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cârîyelik -Kamu Hukuku Açısından Mükayeseli Bir İnceleme-*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), *Kitâbü'l-‘Ayn Müretteben ala Hurûfi'l-Mu‘cem*, 1. Baskı, thk.: Abdülhamid Hindâvi, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, (I-IV).
- Ferrâ, Ebû Ya'la Muhammed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *el-Ahkâmü's-Sültâniyye*, thk.: Muhammed Hâmid el-Fâkî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd (ö. 207/822), *Meâni'l-Kur'ân*, 3. Baskı, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1983, (I-III).
- Feydullah, Muhammed Fevzî, “Fidâu Esra Bedir”, *Mecelletü'l-Va‘yi'l-İslâmî*, c: XVII, sayı: 197, Kuveyt 1981, ss. 56-61.
- Furat, Ahmed Hamdi, “Kur'ân'da Ve Hz. Peygamberin Uygulamalarında “Esirlerin Âkıbeti”, *İnsan Hakları Ve Din Sempozyumu*, 15–17 Mayıs Çanakkale 2009, ss. 377-386.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Müstesfa min İlmi'l-Usûl*, thk.: İbrahim Muhammed Ramazan, Darü'l-Erkam, Beyrut 1994, (I-II).
- Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Hz. Peygambere Yapılan Uyarılar*, 3. Baskı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2015.
- Gezgin, Ali Galip, *Özgün Bir Kur'an Yorumu -Hz. Ömer Örneği-*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2014.
- Hafâcî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1069/1659), *Şifâü'l-Galîl fîma fî Kelami'l-Arab mine'd-Dahîl*, thk.: Muhammed Keşşâş, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

- Hakîl, İbrahim b. Sa‘d, “eş-Şemâilü’l-Muhammediyye fi’t-Teâmüli ma‘a’l-Esra: Esra Bedir Nemûzecen”, *el-Beyân*, sayı: 353, Londra 2016, ss. 70-76.
- Hâkim en-Nîsâbüri, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ala es-Sahîheyn*, Darü’l-Harameyn, Kahire 1997, (I-V).
- Hamdi Yazır, Elmalılı M. (ö. 1942), *Hak Dini Kur’an Dili*, Sadeleştirilenler İsmail Karaçam vd., Azim Dağıtım, trs., (I-X).
- Hamidullah, Muhammed (ö. 2002), *Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları (İslâm Harp Tarihine Dâir Bir Tetkik)*, çev.: Salih Tuğ, Yağmur Yayınları, İstanbul 1991.
- Hamidullah, Muhammed, “Hayber”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XVII, 1998.
- Hamidullah, Muhammed, “Huneyn Gazvesi”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 1998.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm’da Devlet İdaresi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2016.
- Hamidullah, Muhammed, *Mecmû‘atü’l-Vesâiki’s-Siyâsiyye li’l-Ahdi’n-Nebevî ve’l-Hilafeti’r-Raşide*, Darü’n-Nefais, Beyrut 1985.
- Haşimî, Rıda Cevâd, *Hedaretü’l-İrak “el-Kanûn ve’l-Ahvâli’ş-Şahsiyye”*, Bağdat 1985, (I-II).
- Hattâb, Muhammed b. Muhammed el-Mağribî (ö. 954/1547), *Mevâhibü’l-Celîl li Şerhi Mühtasarı Halîl*, thk.: Zekeriyâ Umeyrat, Daru Alemlî’l-Kütüb, Riyad trs., (I-VIII).
- Hemmîm, Abdullatif, *el-Alakâtü’d-Devliyye fi’ş-Şerîati ve’l-Kanûni fi’s-Silmi ve’l-Harbi Dirâse Mükarîne*, Daru Ammar, Amman 2006.
- Herevî, Ebû Sehl Muhammed b. Ali (ö. 433/1041), *Kitâbü’t-Telvîh fi Şerhi el-Fasîh*, Matbaatu Vadi’n-Nîl, Kahire 1285.
- Heykel, Muhammed Hayr, *el-Cihâd ve’l-Kitâl fi’s-Siyâseti’ş-Şer’iyye*, 2. Baskı, Darü’l-Beyarık, Beyrut 1996, (I-III), (*el-Cihâd ve’l-Kitâl*).

- Heysemî, Ali b. Ebi Bekir b. Süleyman (ö. 807/1405), *Mecma'uz-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk.: Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Darü'l-Fikr, Beyrut 1994, (I-XII).
- Hıdır, Kâsım Tevfik, "Hükûkü'l-Esra min Gayri'l-Muslimîn fiş-Şerîati'l-İslâmiyye", *Mecelletu Cami'atü'l-Kudus el-Meftûhe li'l-Abhas ve'd-Dirasât*, sayı: 30, Filistin 2013, ss. 93-114.
- Hudarî, Muhammed (ö. 1927), *Nûrû'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, 1. Baskı, Daru Daniye, Dımaşk 1990.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 32. Baskı, thk.: Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, (I-IV).
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (ö. 1973), *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Darü't-Tunusiyye, yy. trs., (I-XV).
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib (ö. 541/1147), *el-Müharrarü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk.: Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, (I-VI).
- İbn Cemâa, Bedrüddîn Muhammed b. İbrahim el-Hamevî (ö. 733/1333), *Tahrîrû'l-Ahkâm fî Tedbîri ehli'l-İslâm*, thk.: Fuad Abdulmun'im Ahmed, Riasetü'l-Mehakimi's-Şer'iyye ve's-Şüûni'd-Diniyye, Katar 1985.
- İbn Ebî Dâvûd, Abdullah b. Süleyman es-Sicistânî (ö. 316/929), *Kitâbü'l-Mesâhif*, 2. Baskı, thk.: Mühibbüddin Abdüssebhân Vaiz, Darü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2002, (I-II).
- İbn Ebî Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 327/938), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm Müsneden ân Rasûli'l-Allah ve's-Sahâbeti ve't-Tâbiîn*, thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nezar Mustafa el-Bâz, 1. Baskı, Mekke 1997, (I-X).
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Müsannef*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Avvame, Daru Kurtuba, Beyrut 2006, (I-XXVI).

- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ (ö. 395/1004), *Mu‘cemu Mekâyîsi’l-Lüğa*, thk.: Abdüsselâm Muhammed Harûn, Darü’l-Fıkr, Beyrut 1399/1979, (I-VI).
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trs., (I-IX).
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethü’l-Bârî bi Şerhi Sahihi’l-Buhârî*, thk.: Abdülkadir Şeybe el-Hemed, Riyad 2001, (I-XIII).
- İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Müessesetü’r-Risâle, yy. 1995, (I-IV).
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed (ö. 241/855), *el-Müsned*, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetür’r-Risâle, 1. Baskı, Beyrut 1996, (I-XX).
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, 1. Baskı, thk.: Şuayb el-Arnaut, vd., Darü’l-Hadîs, Kahire 1995, (I-XLV).
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *el-Mühellâ*, 1. Baskı, thk.: Muhammed Münîr ed-Dımaşkî, et-Tabaa el-Münîriyye, Mısır 1349, (I-XI).
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *Cevâmi‘u’s-Sîre en-Nebeviyye*, 1. Baskı, thk.: Abdülkerim Samî el-Cündî, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-Faslu fî’l-Milel ve’l-Ehvai ve’n-Nihel*, 2. Baskı, thk.: Muhammed İbrahim Nasr vd., Darü’l-Cîl, Beyrut 1996, (I-IV).
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed (ö. 354/965), *Kitâbü’s-Sikât*, Dâiretü’l-Ma‘arifi’l-Osmaniyye, Haydarâbâd 1973, (I-X).
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 3. Baskı, Darü’l-Fecr, Kahire 2010, (I-IV).
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb (ö. 751/1350), *et-Türükü’l-Hükmiyye fî’s-Siyâseti’s-Şer’iyye*, thk.: Nayif b. Ahmed el-Hemed, Daru Alemlî’l-Fevâid, Mekke 1428, (I-II).
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb, *Ahkâmu Ehli’z-Zimme*, thk.: Yûsuf b. Ahmed el-Bekrî ile Şakir b. Tefvik, Remadî li’n-Neşr, Medine 1997, (I-III).

- İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb, *Zadü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 27. Baskı, thk.: Şuayb el-Arnâvut ile Abdülkadir el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle - Mektebetü'l-Menâri'l-İslâmiyye, Beyrut 1994, (I-VI).
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Nevâsihü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Eşref Ali el-Melbarî, el-Meclis el-İlmî İhyaü't-Türas el-İslâmî, Medine 1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dımaşkî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye bi Dari Hecer, Cîze/Mısır 1997, (I-XXI).
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dımaşkî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, thk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., el-Farûkü'l-Hedîse, Kahire 2000, (I-XV).
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Müğnî*, 3. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî ile Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Daru Alemi'l-Kütüb, Riyad 1997, (I-XV).
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce*, 1. Baskı, thk.: Beşşâr Avvâd Marûf, Darü'l-Cîl, Beyrut 1998, (I-VI).
- İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Darü'l-Ma'arif, Kahire trs., (LV).
- İbn Mende, Muhammed b. Mende el-İsbahânî (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk.: Âmir Hasan Sabri, Matbûat Cami'atü'l-İmarati'l-Arabiyyeti'l-Muttehide, yy. 2005, (I-II).
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (ö. 595/1198), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Müktasid*, 6. Baskı, Darü'l-Ma'rife, yy. 1982, (I-II).
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, (I-XI).
- İbn Sellâm el-Cumahî, Muhammed b. Sellâm (ö. 231/846 [?]), *Tabakâtu Fühûli's-Su'arâ*, thk.: Mahmûd Muhammed Şakir, yy. trs.

- İbn Teymiyye, Takiyuddîn Ahmed b. Teymiyye el-Harranî (ö. 728/1328), *Mecmû‘u’l-Fetâva*, 3. Baskı, hadisleri tahrir eden: Âmir el-Cezzar ile Enver el-Baz, Darü’l-Vefâ, Mansûre 2005, (I-XXXVII).
- İbn Zenceveyh, Humeyd b. Mahled b. Küteybe el-Horasânî (ö. 251/865), *Kitâbü’l-Emvâl*, thk.: Şakir Zîb Feyyâd, Merkezü’l-Melik Faysal li’l-Bühûs ve’d-Dirasâti’l-İslâmiyye, trs., (I-IV).
- İbnü’l-Esîr, Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü’l-Gabe fi Ma’rifeti’s-Sahâbe*, thk.: Ali Muhammed Müavved vd., Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-VI).
- İslamoğlu, Mustafa, *Nüzûl Strasına Göre Hayat Kitabı Kur’an Gereçeli Meal-Tefsir*, 3. Baskı, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Kâdî Abdülcebbâr, Ebû Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed (ö. 415/1025), *Tenzîhü’l-Kur’âni ani’l-Meta‘in*, el-Matbaatü’l-Cemaliyye, Mısır 1329.
- Kapar, M. Ali, “Asr-ı Saadet’te Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Karadâvî, Yûsuf, *Fikhü’l-Cihâd*, 3. Baskı, Mektebetü Vehbe, Kahire 2009, (I-II).
- Karaman, Hayrettin, vd., *Kur’an Yolu Meâli*, 5. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Karaman, Hayrettin, vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, (I-V).
- Karataş, Ali İhsan, “Hz. Peygamber’in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu”, (Asr-ı Saadet Dünyası Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler) Derleyen: Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul 2016.
- Karataş, Ali İhsan, “Hz. Peygamber’in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu”, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, 20-22 Nisân 2007, (Yayına Hazırlayan: Mahfuz Söylemez), *İslâmî İlimler Dergisi*, Aralık 2007, ss. 395-407.

- Kâsânî, Ebû Bekir b. Mes'ûd (ö. 587/1191), *Bedâiü's-Sanai' fî Tertîbi's-Şerai'*, 2. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, (I-VII).
- Kassâb, Muhammed b. Ali el-Kerecî (ö. 360/970 [?]), *Nüketü'l-Kur'ân ed-Dâlle ala'l-Beyân fî Enva'i'l-Ulûm ve'l-Ahkâm*, thk.: İbrahim b. Mansûr el-Cüneydel, Daru İbnü'l-Kayyim - Daru İbn Affân, Suudi Arabistan-Mısır 2003, (I-II).
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhib el-Ledünniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, 2. Baskı, thk.: Salih Ahmed eş-Şamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2004, (I-III).
- Kava, Özgür, "Modernizmin Dönüştürücü Etkisi: Seyyid Ahmed Han ve Ahkâmın Dünyevileşmesi", *Divân İlmî Araştırmalar*, sayı: 14, (2003/1), ss. 137-164.
- Keleş, Ahmed, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, 4. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay (ö. 1962), *Hz. Peygamber'in Yönetimi (et-Terâtibu'l-İdariyye)*, çev.: Ahmed Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 2003, (I-II).
- Kırbaçoğlu, M. Hayri *İslam'ın Kurucu Metni Kur'an Araştırmaları*, 1. Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2015.
- Kisâî, Ali b. Hamza (ö. 189/805), *Meâni'l-Kur'ân*, Yayına Hazırlayan: İsa Şehate İsa, Daru Kuba, Kahire 1998.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir (ö. 671/1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsîrü'l-Kurtubî)*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abülmuhsin et-Türkî, Müessestü'r-Risâle, Beyrut 2006, (I-XXIV).
- Lahûrî, Maulvi Muhammad Ali, *The Holy Qur-an Containing the Arabic Text with English Translation and Commentary*, Ahmadiyah Anjaman-i Ishaet-i Islam, Lahor 1917.
- Lâhûrî, Mevlana Muhammed Ali (ö. 1951), *Kur'ân-ı Kerîm (Arapça Metinli Türkçe Tercüme ve Tefsir)*, 1. Baskı, çev: Ender Gürol, Ahmadiyya Anjuman Isha'at Islam Lahore Inc., (Amerika Birleşik Devletleri) Ohio 2008.
- Malay, Hasan, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)*, Gündoğan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.

- Mâlik b. Enes ö. 179/795), *el-Müvatta'*, thk.: Selim b. 'Îd el-Hilâlî, Mecmûatü'l-Furkan et-Ticariyye, Dubâi 2003, (I-V).
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 1. Baskı, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, (I-IV).
- Mansûr, Ahmed Subhî, "Mü'ameletü'l-Esîr fi'İslâm", http://www.ahl-alquran.com/arabic/show_article.php?main_id=12939 (erişim tarihi 26.12.2018)
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed (ö. 333/944), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm Te'vîlatu Ehli's-Sünne*, thk.: Mücdî Basullûm, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, (I-X).
- Mâverdî, Ali b. Muhammed (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü's-Sültâniyye ve'l-Vilayat ed-Diniyye*, 1. Baskı, thk.: Ahmed Mübarek el-Bağdadî, Daru İbn Kütaybe, Kuveyt 1989.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn (Tefsîrû'l-Mâverdî)*, tlk: Seyit b. Abdülmaksûd, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs., (I-VI).
- Mikâ, Ebû Bekir İsmâil Muhammed, *Mebâdü'l-İslâmi ve Menhecühu fî Kadâya's-Silmi ve'l-Harbi ve'l-Alakâtü'd-Düveliyye ve'l-İsaniyye*, 2. Baskı, Mektebetü't-Tevbe, Riyad 1410.
- Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Mahmûd Şehate, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut 2002, (I-V).
- Mutî'u'r-Rahman, "Mevkifu Seyyid Ahmed Han min Mes'leti'r-Rükiyyeti fi'l-İslâm ve'r-Reddi âla Metâ'ini'l-İstişrak havleha fî Dev'i Kitâbihi İbtâl-i Ğulamî", *Mecelletu el-Mecme'u'l-İlmi el-Arabî el-Hindî*, c: XXXVII, sayı: 1, Aligarh-Hindistan 2017-2018, ss. 205-214.
- Mübarekfûrî, Muhammed b. Abdurrahman (ö. 1934), *Tühfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Cami'i't-Tirmizî*, thk.: Abdurrahman Muhammed Osman, Darü'l-Fikr, yy. trs., (I-X).
- Mübarekfûrî, Sefiyürrahman (ö. 2006), *er-Rahîkü'l-Mahtûm*, Daru İbn Haldûn, İskenderiye trs.

- Müslim, Müslim b. Haccâc b. Müslim (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, 2. Baskı, thk.: Halîl b. Me'mûn Şeyha, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2007.
- Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmüddîn b. Abdülmelik (ö. 975/1567), *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'al*, 5. Baskı, thk.: eş-Şeyh Bekrî Heyyânî ile Safve es-Sekâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, (I-XVIII)
- Najim, Jamal, "Gazvetu Benî Kurayza beyne'l-Hakâiki ve'l-Esâtîr", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, sayı: 8, Ocak-Mart İstanbul 2015, ss. 100-103.
- Najim, Jamal, "الزوجة وملك اليمين", <http://www.hablullah.com/?p=2404> (erişim tarihi, 27.07.2018).
- Namlı, Tuncer, "İdealimizden Realizme Esir Hukukunun Değişim Süreçleri", *Eskiye* (Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi), sayı: 30, Bahar 2015, ss. 23-40.
- Nebhânî, Muhammed Takıyüddin (ö. 1977), *eş-Şehsiyetü'l-İslâmiyye*, 6. Baskı, Darü'l-Ümmeti, Beyrut 2003, (I-II)
- Necefî, Muhammed Hasan (ö. 1266/1850), *Cevâhirü'l-Kelâm fî Şerhi Şerai'ü'l-İslâm*, 7. Baskı, thk.: Abbas el-Kavçanî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1981, (XLIV).
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil (ö. 338/950), *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, thk.: Süleyman b. İbrahim, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991, (I-III).
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, thk.: Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1417.
- Nesefî, Ebû'l-Berekat Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl (Tefsîrü'n-Nesefî)*, 1. Baskı, thk.: Yûsuf Ali Büdeyvî, Darü'l-Kelimi't-Tayyib, Dimaşk 1998, (I-III).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Sahîhu Müslim bi Şerhi'in-Nevevî*, el-Matbaatü'l-Misriyye bi'l-Ezher, 1929, (I-XVIII).
- Orum, Fatih, *Âyetlerin Başına Gelenler*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.

- Ömerî, Ahmed Cemal, *Edebü'l-Harbi ve's-Silmi fî Sûreti'l-Enfâl*, 1. Baskı, Darü'l-Ma'arif, Kahire 1989.
- Ömerî, Ekrem Diya, *es-Sîre en-Nebeviyye es-Sahîhe*, 6. Baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1994.
- Önkâl, Ahmed, "Mustalik", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXI, 2006.
- Önkâl, Ahmet, "Akîl b. Ebû Tâlib", *DİA*, c: II, 1989.
- Önkâl, Ahmet, "Ci'râne", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: VIII, 1991.
- Özdemir, Ahmet, *İslâm Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Murat Kitapevi, Ankara 2017.
- Özdemir, Mehmet Nadir, *Hz. Peygamber Döneminde Ganimet Uygulamaları*, Otto Yayınları, Ankara 2016.
- Özel, Ahmet, "Esir", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XI, 1995.
- Özel, Ahmet, "İslam Hukuku ve Modern Devletler Hukukunda Mukabele Bilmisil/Misilleme/Karşılıklılık", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5, 2005, ss. 49-66.
- Özel, Ahmet, "İslam'da Ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1, 2003, ss. 105-122.
- Özel, Ahmet, "Kur'an ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları", *Kur'an Ve Tefsir Araştırmaları XV Tartışmalı İlmi Toplantı* 21-22 Aralık, İstanbul 2013, ss. 407-425.
- Özel, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- Özkuyumcu, Nadir, "Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Özkuyumcu, Nadir, "Nadîr", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXII, 2006.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, 4. Baskı, Ankara Okulu, Ankara 2016,

- Öztürk, Yaşar Nuri (ö. 2016), *İslam Nasıl Yazlaştırıldı (Vahyin Dininden Sapmalar, Hurafeler, Bid'atlar)*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2000.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Cevap Veriyorum! (Gerçek Dini Arayanlarla Baş Başa)*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 2002.
- Pâni-Pütî, Mevlanâ Muhammed İsmâil, *Makâlat-i Sir Seyyid Ahmed Han*, 2. Baskı, thk.: Meclis-i Tarakki-i Edeb, Lahor-Pakistan 1988, (I-XIV)
- Râğıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, 3. Baskı, thk.: Sefvân Adnan Dâvûdî, Darü'l-Kalem, Dımaşk 2002.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), *Tefsîrû'l-Kebîr*, 1. Baskı, Darü'l-Fikr, yy. 1981, (XXXII).
- Reşîd Rızâ, Muhammed (ö. 1935), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîrû'l-Menâr)*, Darü'l-Menâr, Kahire 1947, (XII).
- Sa'îd b. Mansûr, Sa'îd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî (ö. 227/842), *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, thk.: Habîburrahman el-A'zamî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trs., (I-II).
- Sa'îd, Muhammed Ra'fet, *es-Silmu ve'l-Harbu ve'l-'Alakâtü'd-Devliyye fî Nüsûsi'l-Kitâb ve's-Sünne ve's-Sebîl el-'Amelî fî Tahkîkiha*, 1. Baskı, Darü'l-Menâr, yy. 1992.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed (ö. 427/1035), *el-Kesf ve'l-Beyân (Tefsîrû's-Sa'lebî)*, 1. Baskı, thk.: Ebû Muhammed b. Âşûr, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002, (I-X).
- Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in Aile Hayatı ve Evlilikleri", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Savaş, Rıza, "Asr-ı Saadet'te Kadın ve Aile Hayatı", (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, (I-IV).
- Savaş, Rıza, "Cüveyriye bint Hâris", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: VIII, 1993.

- Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed (ö. 875/1471), *el-Cevâhirü'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân (Tefsîrü's-Seâlibî)*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Müavved, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997, (I-V).
- Seker, Ahmed Ali, "el-Evamirü'r-Rabbâniyye fî Mü'ameleti'l-Esra'l-Yehûd (Dirâse Tarihiyye)", *el-Üstaz Cami'atu Bağdat Külliyyetu't-Terbiyye*, sayı: 140, Bağdat 2011, ss. 143-168.
- Semerkandî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed (ö. 373/983), *Bahrü'l-Ulûm (Tefsîrü's-Semerkandî)*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Müavved vd., Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, (I-III).
- Semhûdî, Ali b. Abdullah (ö. 911/1506), *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbari'l-Mustafa*, 1. Baskı, thk.: Kâsım es-Semerraî, Müessesetü'l-Furkan li'-Türas el-İslâmî, yy. 2001, (I-V).
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim (ö. 756/1355), *ed-Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk.: Ahmed Muhammed el-Harrat, Darü'l-Kalem, Dimaşk trs., (I-XI).
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed (ö. 483/1090 [?]), *Usûlü's-Serahsî*, thk.: Ebü'l-Vefa el-Efğanî, Lecnetu İhyai'l-Maârif en-Nu'maniyye, Haydarâbâd trs., (I-II).
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1993, (I-XXX).
- Seyyâğî, Şerefüddîn Hüseyin b. Ahmed el-Haymî es-San'ânî (ö. 1221/1806), *er-Ravdü'n-Nadîr şerhu Mecmû'î'l-Fıkhi'l-Kebîr*, Dârü'l-Cîl, Beyrut trs., (I-IV)
- Seyyid Kutub, Seyyid b. Kutub b. İbrahim (ö. 1966), *Fî Zilali'l-Kur'ân*, 32. Baskı, Darü's-Şürûk, Kahire 2003, (I-VI).
- Seyyid Nebîl el-Hasanî, *Sebâyâ Alu Muhammed Dirâse fî Tarihi Sebyi'n-Nisâ ve İlleti İhraci'l-İmam el-Hüseyn İyalehu ila Kerbela*, el-Atebetu'l-Hüseyniyye el-Mukaddese (Kısmü's-Şüûni'l-Fikriyye ve's-Sekafiyye), Kerbela 2012.
- Seyyid Sâbık, (ö. 2000), *Fikhü's-Sünne*, el-Feth li'l-İ'lam el-Arabî, Kahire trs., (I-III).

- Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah (ö. 581/1185), *er-Ravdü'l-Ünüf fi Şerhi es-Sîre en-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk.: Abdurrahman el-Vekîl, yy. 1967, (I-VII).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed (ö. 911/1505), *Câmi'ü'l-Ahâdîs el-Câmi'ü's-Sağîr ve Zevâiduhu ve'l-Câmi'ü'l-Kebîr* (el-Mesanîd ve'l-Merasîl bölümü), Hadisleri düzenleyenler: Abbas Ahmed Sakr ile Ahmed Abdülcevad, Darü'l-Fikr, Beyrut 1994, (I-XXI).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dirasâti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kahire 2003, (I-XVII).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.: Ahmed b. Ali, Darü'l-Hadis, Kahire 2006, (I-III).
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed, *Tarihü'l-Hulefa*, 1. Baskı, Daru İbn Hazm, Beyrut 2003.
- Şâban, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, 25. Baskı, çev.: İbrahim Kâfi Dönmez, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2017.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, 1. Baskı, thk.: Rif'at Fevzî, Darü'l-Vefâ, Mansûre 2001, (I-XI).
- Şehîd-i Sâni, Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Cübâi el-Âmilî (ö. 966/1559 [?]), *er-Ravdetü'l-Behiyye fi Şerhi'l-Lüm'ati'd-Dimaşkiyye*, Mecme'u'l-Fikri'l-İslâmî, Kum 1424, (I-IV)
- Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *İrşâdü'l-Fühûl ila Tahkîki'l-Hak min İlmi'l-Usûl*, 1. Baskı, thk.: Ahmed Azv İnaye, Darü'l-Kitâbi'l-Arabî, yy. 1999, (I-II).
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *es-Seylü'l-Cerrâr el-Mütedeffik ala Hadâiki'l-Ezhâr*, 1. Baskı, Daru İbn Hazm, Beyrut 2004.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan (İmlau Muhammed b. Ahmed es-Serahsî) (ö. 189/805), *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, (I-VI).

- Şeyhzâde, Muhammed b. Müslihüddin Mustafa (ö. 950/1543), *Hâşiyetu Şeyhzâde ala Tefsîri'l-Kâdî Beydâvî*, Hakikat Kitapevi, İstanbul 1998, (I-IV).
- Şiblî Nu'mânî, Muhammed (ö. 1914), *Peygamberimizin Hayatı*, çev.: Ahmed Karataş, Yeni Dünya, İstanbul 2003.
- Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 201, (I-V).
- Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtar (ö. 1974), *Def'u İyhâmi'l-İdtirab ân Âyati'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Mektebetü İbn Taymiyye, Kahire 1996.
- Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtar, *Edvâü'l-Beyân fî İdahi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Daru Alemlî'l-Fevâid, Mekke 1426, (I-IX).
- Şinkitî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtar, *Müzekkire fî Usûli'l-Fıkh*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine trs.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali (ö. 476/1083), *el-Mühezzeb fî Fıkhî'l-İmam eş-Şâfî*, 1. Baskı, Darü'l-Kalem – ed-Darü's-Şamiyye, Dımaşk 1996, (I-VI).
- Tabâtabâî, es-Seyyid Muhammed Hüseyin (ö. 1981), *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûat, Beyrut 1997, (XXII).
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Evset*, thk.: Tarık b. İvedullah vd., Darü'l-Harameyn, Kahire 1995, (I-X).
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 2. Baskı, thk.: Hemdî b. Abdülmecit es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire trs., (I-XX).
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Tefsîrü't-Taberî Câmî'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâti'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye Daru Hecer, Kahire 2001, (I-XXVI).
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tarîhü'r-Rüsül ve'l-Mülûk (Tarîhü't-Taberî)*, thk.: Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Darü'l-Ma'arif, Mısır trs, (I-X).

- Tahrâvî, Hanî b. Ali, *Ahkâmu Esra'l-Harb Dirâse Mükarîne beyne'l-Kanûn el-Ved'î ve's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Camiatu Nayif el-Arabîyye li'l-Ulûmi'l-Emniyye, Riyad 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *el-Camiü's-Sahîh Sünenü Tirmizî*, 2. Baskı, thk.: İbrahim Atve İved, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1975.
- Toledano, Ehud, R., *Suskun ve Yokmuşçasına İslâm Ortadoğusu'nda Kölelik Bağları*, çev.: Y. Hakan Erdem, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Tosun, Mebrure, Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan (ö. 460/1067), *Tehzîbü'l-Ahkâm fî Şerhi'l-Mukni'a*, thk.: Ali Ekber el-Ğaffarî, Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Tahran 1385/2007, (I-X).
- Ulvan, Abdullah Nâsîh (ö. 1987), *Nizamü'r-Rikki fi'l-İslâm*, Darü's-Selâm, yy. 2004.
- Uraler, Aynur, "Mariye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXVIII, 2003.
- Uraler, Aynur, "Safîyye", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXV, 2008.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbü'l-Megâzî*, 3. Baskı, thk.: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, yy. 1984, (I-III)
- Watt, W. Montgomery (ö. 2006), *Hz. Muhammed Medîne'de*, 1. Baskı, çev.: Süleyman Kalkan, Kuramer Yayınları, İstanbul 2015.
- Watt, W. Montgomery, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, 2. Baskı, çev.: Erdem Türközü, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Yağcı, Zübeyde Güneş, "İstanbul Esir Pazarı", (Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam), Editör: Zübeyde Güneş Yağcı ile Fırat Yaşa, Tezkire Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Yaman, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Peygamber", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXIV, 2007.

- Yıldırım, Adem, *Kur'ân-Sünnet Işığında Cezanın Amacı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ABD, Basılmamış Doktora Tezi), 2013.
- Yılmaz, Hakkı, *Nüzul Sırasına Göre Tebyînü'l-Kur'an İşte Kur'ân!*, 2. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2015, (I-VIII).
- Yılmaz, Hayati, "Reyhâne bint Şem'ûn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c: XXXV, 2008.
- Yüksel, Edip, *Mesaj Kur'an Çeviri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim es-Serî (ö. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuh*, 1. Baskı, thk.: Abdülcelîl Abduh Şelebi, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, (I-V).
- Zelmî, Mustafa İbrahim, *Esbabu İbaheti'l-A'mali'l-Cürmiyye*, Daru Neşri İhsan, Tahran 2014.
- Zelmî, Mustafa İbrahim, *Meda Sültani'l-İradeti fi't-Talâki fi's-Şear'i ve'l-Kavanîni ve'l-A'râf*, Daru Neşri İhsan, Tahran 2014.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ân Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekavîli fi Vücûhi't-Te'vîli*, thk.: Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Âbîkan, Riyad 1998, (I-VI).
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Bahrü'l-Mühît fi Usûli'l-Fıkh*, 2. Baskı, thk.: Abdussettar Ebû Gudde, Darü's-Safve, Kahire 1992, (I-VI).
- Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır, *el-Bürhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Darü't-Türas, Kahire trs., (I-IV),
- Zeyd b. Ali, Ebû Hüseyin Zeyd b. Ali b. Hüseyin (ö. 122/740) *el-Mecmû'u'l-Kebîr*, Neşreden: Eugenio Griffini, Milano 1919.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf (ö. 762/1360), *Nasbü'r-Râye li Ahâdis el-Hidâye*, thk.: Muhammed Avame, Darü'l-Kuble li's-Sakafeti'l-İslâmiyye, Cidde trs., (I-V).
- Zuhaylî, Vehbe (ö. 2015), *Âsârü'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî Dirâse Mükarîne*, 2. Baskı, Darü'l-Fıkr, Dimaşk 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Soyadı, Adı : ÖZDAŞ Haşim
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1984 Savur/MARDİN
Telefon : .....

Faks : .....

E-mail : hasimozdas@gmail.com

Eğitim:

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Dicle Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Dicle Üniversitesi	2015
Doktora	Van YYÜ.	2019

İş Deneyimi:

Yıl	Yer	Görev
2009-2011	Süleymaniye Vakfı	Araştırmacı
2011-2015	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip ve Vaiz
2015-2019	Van YYÜ. İlahiyat Fakültesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil:

Arapça: Pekiyi

Farsça: Orta

Yayınlar:

Kitap:

1. *Fetwayên Kurdî*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2017.

Makale:

- “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, c: VIII, sayı: 15, 2016.
- “‘Meala Fîrûz’ Adlı Kürtçe Kur’an Mealinde Yanlış Meal Örnekleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c: III, sayı: 1, 2016.
- “‘Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz’ Adlı Kürtçe Mealde Sözcük Düzeyinde Tercüme Hataları”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, c: II, Sayı: 3, 2016.
- “‘Meala Fîrûz Adlı Kürtçe Kur’an Mealinde Biçimsel Ve Dilsel Tahlili”, *Artuklu Akademi Dergisi*, c: III, sayı: 1, 2016.

5. “‘Meala Fîrûz’ Adlı Kürtçe Mealde Harfi Tercüme Sorunu”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c: IV, sayı: 7, 2016.

6. “Rexneyek li ser Nîqaşên Alfabeya Bînûşad û Masî es-Soratî”, *Nûbihar Akademî Dergisi*, c: III, sayı: 9, 2018.

Makale Çeviri:

1. Muâz Yakup/Muhammed Ronî el-Meranî, “Alfabeya Kurdî ya Herî Kevn”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, c: II, sayı: IV, 2016.

Sempozyum-Kongre Bildiri:

1. “Kürtlerde Arapça Tefsir Çalışmaları”, *Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu 3*, Mardin 2017.

2. “Du Iddia û Rastiyek”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Diyarbakır 2018.

3. “Sirru’l-Mahşer Adlı Eserde Geçen Bazı Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, *1. Uluslararası Zap Havzası Uleması Sempozyumu*, Hakkari 2018.

4. “Bi Çavê Alûsî Amid”, *Uluslararası Diyarbakır Tarih Toplum ve Ekonomi Kongresi*, Diyarbakır 2018.

Redaksiyon:

1. *Qur’ana Pîroz û Meala wê ya Kurdi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

2. *Sîwana Qur’anê Meala Qur’ana Pîroz*, Nûbihâr Yayınları, İstanbul 2017.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

29/05/2019

Tez Başlığı / Konusu:

Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 233 sayfalık kısmına ilişkin, 26/03/2019 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 (altı)dır.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içmediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

29/05/2019
Haşim ÖZDAŞ

Adı Soyadı: Haşim ÖZDAŞ

Öğrenci No: 15920393

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

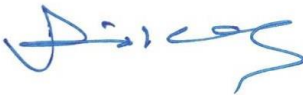
Programı: Tefsir

Statüsü: Y. Lisans

Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdalbaki GÜNEŞ

29/05/2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

...../...../201.....

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü